

Broj: 03-02-975-1/2020
Sarajevo, 11.06.2024. godine

PARLAMENT FEDERACIJE
BOSNE I HERCEGOVINE

- Dom naroda -
gosp. Tomislav Martinović, predsjedavajući

Bosna i Hercegovina
Federacija Bosne i Hercegovine
PARLAMENT FEDERACIJE
SARAJEVO B

Primljeno: 11-06-2024			
Org. jed.	Broj	Priloga	Vrijednost
02-	20-	1396	24

Poštovani,

U skladu sa članom 17. Zakona o razvojnom planiranju i upravljanju razvojem u Federaciji Bosne i Hercegovine ("Službene novine Federacije BiH", broj: 32/17) i članom 5. stav (4) Zakona o poljoprivredi („Službene novine Federacije BiH", br. 88/07, 4/10, 27/12, 7/13 i 82/21), radi razmatranja i usvajanja, dostavljam Strategiju poljoprivrede i ruralnog razvoja Federacije Bosne i Hercegovine 2021.-2027. godina, koju je Vlada Federacije Bosne i Hercegovine prihvatila na 89. hitnoj sjednici, održanoj 11.06.2024. godine.

Također, radi razmatranja i donošenja, dostavljam Prijedlog odluke o usvajanju Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja Federacije Bosne i Hercegovine 2021.-2027. godina.

Molim Vas da, u skladu čl. 89. i 90. Poslovnika o radu Doma naroda Parlamenta Federacije Bosne i Hercegovine („Službene novine Federacije BiH", br. 27/03, 21/09 i 24/20), navedene materijale uvrstite u Prijedlog dnevnog reda prve naredne sjednice Doma naroda Parlamenta Federacije Bosne i Hercegovine.

S poštovanjem,

Prilog:

- Strategija poljoprivrede i ruralnog razvoja Federacije Bosne i Hercegovine 2021.-2027. godina,
- Prijedlog odluke o usvajanju Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja Federacije Bosne i Hercegovine 2021.-2027. godina,
- Prethodna (EX-Ante) evaluacija Nacrta strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja Federacije Bosne i Hercegovine 2021-2027. godina (CD),
- Izjava o usklađenosti (CD),
- Akcioni plan implementacije strategije (CD)

CO: FEDERALNO MINISTARSTVO POLJOPRIVREDE,
VODOPRIVREDE I ŠUMARSTVA
gosp. Kemal Hrnjić, ministar

БАНКА
ТАРАМАНТИ ЕХРАСИ
АТТИКА ГИРАТА ТАРАМАНТИ
ТАРАМАНТИ

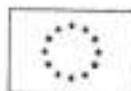
Түрлері:			
№	Түрі	Сумма	Білімі

100-000

**BOSNA I HERCEGOVINA
FEDERACIJA BOSNE I HERCEGOVINE
FEDERALNO MINISTARSTVO POLJOPRIVREDE, VODOPRIVREDE I ŠUMARSTVA**

**STRATEGIJA POLJOPRIVREDE I RURALNOG RAZVOJA
FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE
2021. – 2027. GODINA**

Finansira
Evropska unija

Sarajevo, februar 2024. godine

SADRŽAJ

1. UVOD	10
1.1. Svrha i značaj Strategije.....	10
1.2. Regulatorni okvir.....	12
1.3. Kratak opis provedbe konsultacija.....	12
1.4. Usklađenost sa drugim strateškim dokumentima, strateškim dokumentima proizašlim iz procesa EU integracija i globalnim ciljevima održivog razvoja	12
1.5. Period važenja strateškog dokumenta.....	13
2. SITUACIJSKA ANALIZA KAO DIO STRATEŠKE PLATFORME	14
2.1. Važnost poljoprivrede za privredu Federacije BiH	14
2.2. Vrijednost poljoprivredne proizvodnje	15
2.3. Demografska obilježja	16
2.4. Ruralni razvoj	16
2.4.1. Stanje u području upravljanja okoliša, klime i biodiverziteta	17
2.4.2. Područja s prirodnim i drugima ograničenjima	17
2.4.3. Ulaganja.....	18
2.4.3.1. Konkurentnost.....	18
2.4.3.2. Presjek ulaganja u periodu 2014. – 2020.....	18
2.4.3.3. Ulaganja u novom programskom periodu 2021. – 2027.....	19
2.4.4. Pokretanje poslovanja mladih poljoprivrednika, diverzifikacija i novosnovana ruralna preduzeća	19
2.4.4.1. Pokretanje poslovanja mladih poljoprivrednika	19
2.4.4.2. Olakšavanje diverzifikacije, osnivanje malih preduzeća povezanih sa poljoprivredom i šumarstvom i otvaranje radnih mjesta	20
2.4.4.3. Osnivanje preduzeća za nepoljoprivredne aktivnosti u ruralnim područjima ..	20
2.4.5. Saradnja	21
2.4.6. Dostupnost usluga i razvoj infrastrukture na ruralnom području	21
2.5. Analiza poljoprivredne politike u prethodnom periodu.....	21
2.5.1. Analiza poljoprivrednog budžeta sa nivoa Federacije BiH	22
2.5.1.1. Mjere budžetske podrške tržištu	22
2.5.1.2. Mjere direktne podrške proizvodnji - direktna plaćanja	22
2.5.1.3. Strukturalne mjere i mjere ruralnog razvoja	23
2.5.1.4. Mjere općih usluga u poljoprivredi	23
2.5.1.5. Budžetska podrška po sektorima (proizvodnjama).....	24
2.5.2. Komparacija budžetske podrške sa zemljama Zapadnog Balkana i EU... ..	24
2.6. Prirodni resursi i okoliš.....	24
2.6.1. Osnovne geografske informacije	25

2.6.2. Klima Federacije BiH.....	25
2.6.3. Poljoprivredno zemljište.....	27
2.6.3.1. Zemljišne osnove.....	28
2.6.3.2. Melioracije zemljišta.....	29
2.6.3.3. Minirana područja.....	29
2.6.4. Šume Federacije BiH.....	29
2.6.5. Biogeografija, bioraznolikost i zaštićena područja Federacije BiH.....	30
2.6.6. Zaštita okoliša i upravljanje otpadom u Federaciji BiH.....	30
2.7. Poljoprivredna gazdinstva.....	31
2.8. Biljna proizvodnja.....	32
2.8.1. Ratarstvo.....	32
2.8.2. Povrtlarstvo.....	33
2.8.3. Proizvodnja povrća u zaštićenom prostoru.....	34
2.8.4. Poljoprivredna mehanizacija.....	35
2.8.6. Sjemenarstvo.....	35
2.8.7. Integralna proizvodnja.....	36
2.8.8. Organska proizvodnja.....	36
2.8.9. Voćarstvo.....	37
2.8.10. Vinogradarstvo i vinarstvo.....	39
2.8.11. Vinarstvo.....	40
2.8.12. Rasadničarstvo.....	41
2.9. Animalna proizvodnja.....	41
2.9.1. Proizvodnja mlijeka.....	42
2.9.2. Proizvodnja mesa.....	43
2.9.3. Govedarstvo.....	43
2.9.4. Svinjogojstvo.....	44
2.9.5. Ovčarstvo i kozarstvo.....	45
2.9.6. Konjogojstvo.....	46
2.9.7. Peradarstvo.....	46
2.9.8. Pčelarstvo i proizvodnja meda.....	46
2.10. Ribarstvo.....	47
2.11. Prehrambena industrija.....	49
2.11.1. Prerada mlijeka.....	50
2.11.2. Prerada mesa.....	51
2.11.3. Prerada voća i povrća.....	51
2.11.4. Mlinsko-pekarska industrija.....	53
2.11.5. Proizvodnja destilisanih alkoholnih i osvježavajućih bezalkoholnih pića.....	53

2.12. Vanjskotrgovinska razmjena poljoprivredno-prehrambenim proizvodima	54
2.13. Poslovno okruženje.....	55
2.13.1. Institucije od važnosti za sektor.....	55
2.13.2. Međunarodni sporazumi važni za sektor poljoprivrede	56
2.13.4. Međunarodni fondovi.....	57
2.13.5. Finansiranje sektora (finansijska infrastruktura)	58
2.13.6. Zakonodavstvo u sektoru	58
2.13.6.1. Opće i administrativno-upravno okruženje sektorske legislative u Federaciji BiH	58
2.13.6.2. Zakonodavstvo o poljoprivredi, hrani i ruralnom razvoju na nivou Bosne i Hercegovine	59
2.13.6.3. Zakonodavstvo o poljoprivredi, hrani i ruralnom razvoju Federacije BiH	59
2.13.7. Sistemi osiguranja kvalitete i sigurnosti hrane.....	61
2.13.8. Transfer znanja i AKIS	62
2.13.9. Zadrugarstvo.....	63
2.13.10. Udruženja/proizvođačke organizacije.....	64
2.14. Poljoprivredni informacijski sistem	65
3. SWOT ANALIZA (PO CILJEVIMA).....	66
Strateški cilj 3 – Snažnija društveno-ekonomska struktura (održivog razvoja) ruralnih područja.....	68
4. VIZIJA, CILJEVI, PRIORITETI I MJERE SA POKAZATELJIMA PRAĆENJA	70
4.1. Izvod iz situacijske analize i povezanost sa strateškim ciljevima i prioritetima	70
4.2. Vizija	75
4.3. Utvrđivanje ciljeva i prioriteta.....	75
Strateški cilj 1.....	76
Strateški cilj 2.....	79
Strateški cilj 3.....	80
Strateški cilj 4.....	82
4.4. Principi izrade prioriteta i mjera.....	82
4.4.1. Opće napomene	82
4.4.2. Područja intervencije u podsektorima poljoprivrede i prehrambene industrije.....	83
4.4.2.1. Biljna proizvodnja	83
4.4.2.1.1. Proizvodnja žitarica i krmnog bilja	83
4.4.2.1.2. Proizvodnja industrijskog bilja.....	84
4.4.2.1.3. Proizvodnja povrća	85
4.4.2.1.4. Proizvodnja ljekovitog bilja	86
4.4.2.1.5. Sjemenska proizvodnja	86
4.4.2.1.6. Organska proizvodnja	86
4.4.2.1.7. Voćarsko-vinogradarska proizvodnja i vinarstvo.....	87

4.4.2.2. Animalna proizvodnja	88
4.4.2.2.1. Govedarstvo i proizvodnja mlijeka	89
4.4.2.2.2. Svinjogojstvo	90
4.4.2.2.3. Ovčarstvo i kozarstvo	90
4.4.2.2.4. Peradarstvo	91
4.4.2.2.5. Pčelarstvo	91
4.4.2.2.6. Konjogojstvo	92
4.4.2.3. Ribarstvo	92
4.4.2.4. Prehrambena industrija	94
4.4.3. Mjere u području direktnih plaćanja	95
4.4.3.1. Proizvodno nevezana direktna plaćanja	96
4.4.3.2. Proizvodno vezana plaćanja	100
4.4.4. Mjere vezane za uređenje tržišta poljoprivrednih proizvoda	110
4.4.5. Mjere u području ruralnog razvoja	115
4.4.5.1. Upravljanje prirodnim resursima i ublažavanje uticaja klimatskih promjen ...	115
4.4.5.1.1. Upravljanje prirodnim resursima	115
4.4.5.2.2. Prilagođavanje klimatskim promjenama i borba protiv klimatskih promjena	120
4.4.5.2. Ulaganja	121
Mjera 1.2.1. Podrška ulaganjima	121
4.4.5.4. Instrumenti upravljanja rizikom poslovanja	126
Mjera 1.1.9. Podrška osiguranju poljoprivredne proizvodnje	126
4.4.5.5. Saradnja	127
Mjera 1.3.4. Podrška saradnji od interesa za poljoprivredu i ruralni razvoj	127
3.3.5.6. Razmjena znanja i informacija	129
4.4.5.7. Razvoj ruralne infrastrukture i poboljšanje dostupnosti usluga seoskom stanovništvu	133
Mjera 3.1.3. Podrška razvoju ruralne infrastrukture	133
4.4.6. Opće usluge u poljoprivredi	135
4.4.6.1. Politika sigurnosti hrane	135
4.4.6.2. Unapređenje institucionalnog i zakonodavnog okvira	140
5. IDENTIFIKACIJA STRATEŠKIH PROJEKATA	144
5.1. Strateški projekti identificirani u Strategiji poljoprivrede i ruralnog razvoja	145
6. PROVJERA MEDUSOBNE USKLAĐENOSTI STRATEŠKIH DOKUMENATA	147
7. INDIKATIVNI FINANSIJSKI OKVIR ZA PROVOĐENJE STRATEGIJE	147
7.1. Indikativni finansijski okvir	147
8. SAŽETI PREGLED STRATEGIJE POLJOPRIVREDE I RURALNOG RAZVOJA	148
8.1. Sažeti pregled strateškog dokumenta	149

9. DEFINIRANJE OKVIRA ZA PROVOĐENJE, PRAĆENJE, IZVJEŠTAVANJE I EVALUACIJU STRATEGIJE	155
9.1. Uspostava osnova za provođenje i praćenje Strategije.....	155
9.2. Opis sistema za upravljanje i koordinaciju provedbe Strategije.....	157

Izrada Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja Federacije Bosne i Hercegovine za period 2021. – 2027. rađena je u koordinaciji Centralnog tima i angažmana radnih grupa imenovanih od strane Federalnog ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva.

Centralni tim:

1. Sabahudin Bajramović, glavni ekspert za izradu Strategije (angažiran od strane UNDP BiH)
2. Hanefija Topuz, član (Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva)
3. Pejo Janjić, član (Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva)
4. Milenko Blesić, pridruženi član, Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Univerziteta u Sarajevu
5. Jakub Butković, pridruženi član, Ured za harmonizaciju i koordinaciju sistema plaćanja u poljoprivredi, ishrani i ruralnom razvoju BiH pri BiH Ministarstvu vanjske trgovine i ekonomskih odnosa

Radna grupa - Voćarstvo, vinogradarstvo, vinarstvo i uljarstvo

1. Semina Hadžiabulić, Glavna ekspertica i voditeljica radne grupe, Agromediterranski fakultet Univerziteta Džemal Bijedić u Mostaru
2. Semira Sefo, ekspertica, Agromediterranski fakultet Univerziteta Džemal Bijedić u Mostaru
3. Mario Leko, ekspert, Federalni agromediterranski zavod u Mostaru
4. Marija Prlić, ekspert, Federalni agromediterranski zavod u Mostaru
5. Perica Bulić, ekspert, Ministarstvo poljoprivrede Hercegovačko-neretvanskog kantona/županije
6. Besim Salkić, ekspert, Tehnološki fakultet Tuzla
7. Fikret Javorovac, ekspert

Radna grupa - Ratarstvo i povrtlarstvo

1. Mirha Đikić, glavna ekspertica i voditeljica radne grupe, Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Univerziteta u Sarajevu
2. Drena Gadžo, ekspertica, Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Univerziteta u Sarajevu
3. Vedrana Komlen, ekspertica, Agromediterranski fakultet Univerziteta Džemal Bijedić u Mostaru
4. Lutvija Karić, ekspertica, Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Univerziteta u Sarajevu
5. Nermin Rakita, ekspert, Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Univerziteta u Sarajevu
6. Omer Kurtović, ekspert, Federalni poljoprivredni zavod Sarajevo
7. Hajrudin Bečić, ekspert, Ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva Zeničko-dobojskog kantona
8. Marinko Andrić, ekspert, Poljoprivredni zavod Tuzla

Radna grupa - Animalna proizvodnja

1. Admir Dokso, glavni ekspert i vođa radne grupe, Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Univerziteta u Sarajevu

2. Sabahudin Tahmaz, ekspert, Federalni poljoprivredni zavod Sarajevo
3. Robert Toljišić, ekspert
4. Amir Zenunović, ekspert, PZ Tuzla

Radna grupa - Prirodni resursi

1. Danijela Petrović, glavna ekspertica i voditeljica radne grupe, Agronomski i prehrambeno-tehnološki fakultet Sveučilišta u Mostaru
2. Larisa Majić, ekspertica, Fond za zaštitu okoliša Federacije BiH
3. Mirsad Ičanović, Biotehnički fakultet Univerziteta u Bihaću
4. Vedran Stuhli, Univerzitet u Tuzli
5. Marijana Tomić, ekspertica, Federalni zavod za agropedologiju
6. Dženan Vukotić, ekspert, Federalni zavod za agropedologiju
7. Aleksandra Šupljeglav Jukić, ekspertica, Agromediteranski fakultet Univerziteta Džemal Bijedić u Mostaru

Radna grupa - Prehrambena industrija

1. Zlatan Sarić, glavni ekspert i vođa radne grupe, Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Univerziteta u Sarajevu
2. Asima Akagić, ekspertica, Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Univerziteta u Sarajevu
3. Alma Mičijević, ekspert, Agromediteranski fakultet Univerziteta Džemal Bijedić u Mostaru
4. Anita Jurić, ekspertica, Agronomski i prehrambeno-tehnološki fakultet Sveučilišta u Mostaru

Radna grupa - Ruralni razvoj

1. Marko Ivanković, glavni ekspert i vođa radne grupe, Federalni agromediteranski zavod u Mostaru
2. Elma Temin, ekspertica, Agromediteranski fakultet Univerziteta Džemal Bijedić u Mostaru
3. Dragana Ognjenović, ekspertica, Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Univerziteta u Sarajevu
4. Alisa Hadžiabulić, ekspertica, Agromediteranski fakultet Univerziteta Džemal Bijedić u Mostaru
5. Ivica Sivrić, ekspert, REDAH - Regionalna razvojna agencija za Hercegovinu

Radna grupa - Poslovno okruženje

1. Mirjana Miličević, glavna ekspertica i voditeljica radne grupe, Agronomski i prehrambeno-tehnološki fakultet Sveučilišta u Mostaru
2. Milenko Blesić, ekspert, Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Univerziteta u Sarajevu
3. Jakub Butković, ekspert, Ured za harmonizaciju i koordinaciju sistema plaćanja u poljoprivredi, ishrani i ruralnom razvoju BiH pri BiH Ministarstvu vanjske trgovine i ekonomskih odnosa
4. Amra Kraksner, ekspertica, Univerzitet u Vitezu
5. Aida Šukalić, ekspertica, Agromediteranski fakultet Univerziteta Džemal Bijedić u Mostaru
6. Nagib Hadžić, ekspert, Zadružni savez Federacije BiH

Radna grupa - Ribarstvo

1. Samir Muhamedagić, glavni ekspert i vođa radne grupe, Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Univerziteta u Sarajevu
2. Jerko Pavličević, ekspert, Agronomski i prehrambeno-tehnološki fakultet Sveučilišta u Mostaru
3. Subha Avdić, ekspertica, Biotehnički fakultet Univerziteta u Bihaću

LISTA SKRAĆENICA

AKIS	Agricultural Knowledge and Innovation System - Sistem znanja i inovacija u poljoprivredi
AMS	Aggregate Measures of Support - Agregatne mjere podrške
AoA	Agreement of Agriculture - Sporazum o poljoprivredi
APM	Agricultural Policy Measures (Mjere poljoprivredne politike)
APTF	Agronomski i prehrambeno-tehnološki fakultet Sveučilišta u Mostaru
ASBIH	Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine
BD BiH	Brčko distrikt Bosne i Hercegovine
BAS	Institut za standardizaciju Bosne i Hercegovine
BATA	Institut za akreditiranje Bosne i Hercegovine
BDP	Bruto domaći proizvod
BDV	Bruto dodana vrijednost
BH MAC	Centar za uklanjanje mina u BiH
BiH	Bosna i Hercegovina
BPK	Bosansko-podrinjski kanton
CAP	Common Agricultural Policy/ Zajednička poljoprivredna politika
CEFTA	Srednjoevropski ugovor o slobodnoj trgovini
CIHEAM	Mediterranean Agronomic Institute of Bari
DOB	Dokument okvirnog budžeta
EU	Evropska unija
EAFRD	Evropskog fonda za ruralni razvoj
EAGF	Fond za garancije u poljoprivredi
EEZ	Evropska ekonomska zajednica
EFTA	Evropsko udruženje za slobodnu trgovinu
EUROSTAT	Statistical Office of the European Communities (engl.) - Statistički ured Evropske unije
FADN	Farm Accountancy Data Network (engl.) – Sistem poljoprivrednih knjigovodstvenih podataka sa farmi (u EU)
FAO	Food and Agriculture Organization (engl.) – Svjetska organizacija za hranu i poljoprivredu
FBiH	Federacija Bosne i Hercegovine
FMON	Federalno ministarstvo obrazovanja i znanosti
FMOT	Federalno ministarstvo okoliša i turizma
FMPVŠ	Federalno Ministarstvo poljoprivrede vodoprivrede i šumarstva
FZS	Federalni zavod za statistiku
GIS	Geografski informacijski sistem za upravljanje prostornim podacima
GAEC	Standardi dobrih poljoprivrednih i okolišnih uslova korištenja zemljišta
G.A.P	Good Agriculture Practice
GTS	Zajamčeno tradicionalni specijalitet
HACCP	Hazard Analysis Critical Control Point
HNK	Hercegovačko-neretvanski kanton
IACS	Integrirani sistem administrativne kontrole
IFAD	International Fund for Agricultural Development
ILO	Međunarodna organizacija rada
IFS	International Food Standard
INGEB	Institut za genetičko inženjerstvo i biotehnologiju
ISO	International Organization of Standards
IT	Informatičke tehnologije
IPARD	Instrument pretpristupne podrške za ruralni razvoj
IUCN	Međunarodna unija za zaštitu prirode
K10	Kanton 10
KM	Konvertibilna marka

LAG	Lokalna akcijska grupa
LRS	Lokalna razvojna strategija
LEADER	Liaison Entre Actions de Développement de l'Économie Rurale
LPIS	Land Parcel identification System (engl.) – Sistem za identifikaciju zemljišnih čestica
MSP	Mala i srednja preduzeća
MVTEO	Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa
OBP	Osvježavajuća bezalkoholna pića
OECD	Organization for Economic Cooperation and Development (engl.) - Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj
PPG	Porodično poljoprivredno gazdinstvo
PG	Poljoprivredno gazdinstvo
PDO	Proizvod zaštićenog porijekla
PGI	Proizvod zaštićenog geografskog porijekla
PK	Posavski kanton
PPFS	Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Sarajevo
PPP	Poljoprivredno-prehrambeni proizvodi
PSS	Poljoprivredne stručne službe
PTIS	Poljoprivredni tržišni informacijski sistem
RITT	Research and Innovation Transfer of Technology
RG	Radna grupa
RPG	Registar poljoprivrednih gazdinstava
RS	Republika Srpska
SAA	Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju
SAD	Sjedinjene Američke Države
SBK	Srednjobosanski kanton
SDI	Strane direktne investicije
SG BiH	Službeni glasnik BiH
SK	Sarajevski kanton
SSP	Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju
SWG	Regional Rural Development Standing Working Group in South Eastern Europe
TDS	Travno djetelinske smjese
TK	Tuzlanski kanton
UG	Uslovno grlo
UHT	Ultra High Temperature Processing
UN	Ujedinjene nacije
UV	Ultra violetno
UNDP	United Nations Development Programme (engl.) - Program Ujedinjenih nacija za razvoj
USK	Unsko-sanski kanton
TSG	Proizvod zajamčene tradicionalne kvalitete
VTK	Vanjsko-trgovinska komora
WB	World Bank - Svjetska banka
WTO	Svjetska trgovinska organizacija
ZDK	Zeničko-dobojski kanton
ZHK	Zapadno-hercegovački kanton
ZPP	Zajednička poljoprivredna politika
ZOGP	Zaštićenih oznaka geografskog porijekla
ZOP	Zaštićena oznaka porijekla
ZZ	Zemljoradnička zadruge
ZZP	Zaštićeno geografsko porijeklo

Termini koji se koriste u tekstu da označe žene i muškarce, a koji su radi preglednosti upotrijebljeni isključivo u jednom gramatičkom rodu kao generičkom pojmu, na jednak način podrazumijevaju oba spola.

1. UVOD

1.1. Svrha i značaj Strategije

"Strategija poljoprivrede i ruralnog razvoja Federacije Bosne i Hercegovine za period 2021. – 2027". (Strategija) osnovni je srednjoročni strateško-razvojni dokument kojim se utvrđuju politike, ciljevi i mjere za razvoj poljoprivrede i ruralnih područja u Federaciji Bosne i Hercegovine (Federacija BiH) u periodu programski usklađenom sa periodom trajanja aktuelne Zajedničke poljoprivredne politike Evropske unije (do 2027. godine).

Strategijom se u osnovi održava kontinuitet ciklusa strateškog planiranja razvoja sektora poljoprivrede u Federaciji BiH. Politike, ciljevi i mjere prethodne srednjoročne strategije razvoja poljoprivrede ("Srednjoročna strategija razvoja poljoprivrednog sektora u Federaciji Bosne i Hercegovine za period 2015. – 2019. godina") su zbog promjena pristupa strateškom planiranju u Federaciji BiH (zakonski obavezno usklađivanja sektorskih strategija sa Strategijom razvoja Federacije BiH) odlukama Vlade Federacije BiH produžavane na 2020. i 2021. godinu. "Srednjoročna strategija razvoja poljoprivrednog sektora u Federaciji Bosne i Hercegovine za period 2015. – 2019. godina" predstavljala je hrabar iskorak i pokušaj prilagođavanja sektorske politike u Federaciji BiH sa osnovnim postavkama tadašnje Zajedničke poljoprivredne politike Evropske unije (ZPP EU). Iako su u periodu na koji se ova strategija odnosila zabilježeni određeni pomaci u ukupnom razvoju sektora poljoprivrede (a posebno u razvoju nekih podsektora), bilo je i znatnih poteškoća u realizaciji planiranih ciljeva. Nadležne institucije nisu mogle osigurati budžetska sredstva potrebna za strategijom projektirani razvoj sektora. Ministarstvo je praktično do polovine strateškog perioda rješavalo pitanja neisplaćenih poticaja proizvođačima iz ranijih godina, da bi zadnje godine ovog strateškog perioda obilježila COVID-19 pandemija i, s tim u vezi, iznuđene – krizne – intervencije u sektoru poljoprivrede i proizvodnje hrane.

Preliminarne analize i stručne rasprave vezane za izradu sektorske strategije do 2027. godine nagovještavale su nastojanja da se strategijom ponude rješenja za aktualne i sada već uobičajene probleme sektora (potreba restrukturiranja, povećanje konkurentnosti, podrška dohotku poljoprivrednih gazdinstava, transformacija mjera podrške), ali i za nove izazove sektora. Poljoprivreda se, prije svega zbog promjene pristupa u ZPP EU, pretvara u složen sistem višedimenzionalne važnosti. Kreatori modernih agrarnih politika pred sektorske aktere, pored svih tradicionalnih zahtjeva (proizvodnja dovoljnih količina kvalitetne hrane, osiguranje pristojnog životnog standarda poljoprivrednika, razvoj ruralnih područja) sve oštrije stavljaju nove izazove. Među njima posebno treba naglasiti zahtjeve za očuvanjem i održivim korištenjem prirodnih resursa, zaštitu i unapređenje stanja okoliša, zaštitu bioraznolikosti i posebnu odgovornost za stanje i sveobuhvatnu razvijenost ruralnih područja. Relativno nov, ali posebno zahtjevan izazov za sektor poljoprivrede je njeno postavljanje u prve redove borbe protiv klimatskih promjena ili barem prilagođavanje ovim promjenama. Novi pristupi sektorskoj politici su kao i obično (istina nakon niza godina usaglašavanja) definisani u Evropskoj uniji kroz "Farm to Fork" strategiju inkorporiranu u tzv. European Green Deal. Uticaji ovih promjena evropske poljoprivredne politike stižu i zemlje regije kroz usvojenu Zelenu agendu za Zapadni Balkan sa projektiranom znatnom finansijskom podrškom za realizaciju ove agende iz fondova EU, ali i sa znatnim udjelom poljoprivrede i proizvodnje hrane u ostvarivanju njenih ciljeva.

Novе sektorske strateške postavke trebalo je, dakle, definisati u uslovima u kojima je sektor poljoprivrede u Federaciji BiH još uvijek opterećen starim i poznatim problemima generalno nerazvijene poljoprivrede, ali i u uslovima novih zahtjeva koji proističu iz međunarodno preuzetih obaveza ili iskazanih intencija Bosne i Hercegovine (usklađivanje sa sektorskim politikama EU, pregovori o pristupanju Svjetskoj trgovinskoj organizaciji, potpisane međunarodne konvencije o zaštiti okoliša i bioraznolikosti i sl.). Strategija u ovom pogledu donosi neophodne kompromise. Ni društvo (Federacija BiH), ni njegove institucije, niti sami

akteri sektora poljoprivrede ne mogu u kratkom roku preskočiti godine zaostajanja i pretvoriti poljoprivredu Federacije BiH i s njom vezana pitanja ruralnog razvoja u sada postojeće funkcionalne i uspješne modele u nekim zemljama EU. Za ovo je potrebno fazno prilagođavanje, pri čemu se pred nadležne institucije, naučnu i stručnu zajednicu i sve direktne sektorske aktere kao ostvariv zadatak postavlja realno dostižno skraćivanje neophodnog perioda faznog prilagođavanja.

Iako naizgled formalnog karaktera, važan pomak je učinjen i kroz konačno uvrštavanje "ruralnog razvoja" u naziv sektorskog strateškog dokumenta. Ovim se stvaraju pretpostavke da se snažnije i ozbiljnije pristupi realizaciji budžetski podržanim općim i posebnim mjerama čiji su ciljevi unapređenje kvalitete života u ruralnim područjima. Ruralni razvoj je pitanje od velikog značaja u svim zemljama, ali ono u Bosni i Hercegovini opterećenoj zabrinjavajućom depopulacijom postaje i pitanje opstanka društva. Prethodnim sektorskim strategijama su povremeno bile planirane mjere koje su po svojim obilježjima bile u skupu mjera usmjerenih ka ruralnom razvoju, ali se, nažalost, kroz realizaciju sektorskih politika od ovih mjera u pravilu najbrže i najlakše odustajalo.

Strategijom se utvrđuju ciljevi i prioriteti razvoja poljoprivrede i ruralnog razvoja u Federaciji BiH do 2027. godine, način njihovog ostvarivanja, finansijski i institucionalni okvir za provedbu, monitoring, evaluacija i izvještavanja. Definirana su četiri strateška cilja (Podrška – poticanje pametnog, otpornog i diverzifikovanog sektora poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću snabdijevanja hranom; Jačanje primjene ekoloških praksi u proizvodnji kojima se prilagođava i ublažava uticaj klimatskih promjena; Jačanje društveno-ekonomske strukture – održivog razvoja ruralnih područja i modernizacija poljoprivrednog sektora poticanjem i razmjenom znanja, inovacija i digitalizacije u poljoprivredi i ruralnim područjima te promicanjem njihove upotrebe) sa utvrđenih devet prioriteta u okviru prva tri cilja te ukupno 22 precizno definirane mjere. Strategija se donosi u uslovima novog zakonskog okvira kojim se ona povezuje sa trogodišnjim i godišnjim planiranjem, čime se direktnim sektorskim akterima osigurava sigurniji i predvidljiviji ambijent, s jasnim uvidom u vrste mjera i načine njihovog provođenja. Na ovaj način proizvođači, otkupljivači, prerađivači i drugi sektorski akteri su u poziciji da spremnije i kvalitetnije planiraju proizvodnje, prodaje i investiranja, što bi trebalo rezultirati održivijim razvojem sektora poljoprivrede u cjelini.

Strategija donosi novi pristup razvoju ruralnih područja i povećava obim investicija uz povećanje udjela javnih sredstava u podrškama investiranju. Promiče se novi koncept povezivanja poljoprivrednih proizvođača sa otkupljivačima i prerađivačima baziran na uspostavljanju snažnih proizvođačkih grupa i organizacija proizvođača, s posebnim naglaskom na razvoj poslovanja poljoprivrednih zadruga i organizovanje poljoprivrednika u okviru zadružne organizacije. Stimulira se povećanje kvalitete poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda, uvođenje i održavanje međunarodnih standarda te smanjenje negativnih uticaja sektora poljoprivrede i lanca proizvodnje i distribucije hrane na okoliš. Direktna plaćanja se pojednostavljaju i pretvaraju u jedinstvena plaćanja po hektaru i po uslovnom grlu stoke, što ostavlja prostor kantonalnim ministarstvima da svoje proizvodnje koje su za njih od posebne važnosti dodatno podrže iz svojih budžeta, pri čemu bi svi proizvođači na prostoru Federacije BiH trebali imati što ujednačenije uslove za proizvodnju s obzirom na stepen podrške. Pored toga, snažno se insistira na jačanju sistema prijenosa znanja i informacija i razvoju moderne poljoprivredne savjetodavne službe. Predviđaju se posebne, dodatne podrške proizvođačima na područjima sa prirodnim ograničenjima za poljoprivrednu proizvodnju koja su, inače, ugrožena snažnom depopulacijom i prestanka bavljenja poljoprivredom. Uvodi se posebna linija podrške za mlade poljoprivrednike koji preuzimaju upravljanje poljoprivrednim gazdinstvima s ciljem stabilizacije dohotka i podrške investicijama. Strategijom se otvaraju i pretpostavke za povećanje broj poljoprivrednika u sistemu zdravstvenog i penzionog osiguranja te revidiranje statusa poljoprivrednih proizvođača u pogledu njihovih obaveza po osnovu poreza na dohodak i poreza na dodanu vrijednost.

1.2. Regulatorni okvir

Izrada, usvajanje i provođenje srednjoročne strategije razvoja poljoprivrednog sektora propisani su članom 5. Zakona o poljoprivredi (Službene novine Federacije BiH, br. 88/07, 04/10, 27/12, 07/13 i 82/21). Osnove za kreiranje budžetski podržanih mjera razvoja poljoprivrede i ruralnog razvoja utvrđene su Zakonom o novčanim podrškama u poljoprivredi i ruralnom razvoju (Službene novine Federacije BiH, br. 42/10, 99/19). Izradu Strategije koordiniralo je Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva (Ministarstvo), u skladu s odredbama Zakona o razvojnom planiranju i upravljanju razvojem u Federaciji Bosne i Hercegovine ("Službene novine Federacije BiH", br. 32/17) i odredbama Uredbe o izradi strateških dokumenata u Federaciji Bosne i Hercegovine ("Službene novine Federacije BiH", br. 74/19 i 2/21).

1.3. Kratak opis provedbe konsultacija

Odluku o izradi Strategije donijela je Vlada Federacije BiH nakon čega je Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva (FMPVŠ) uspostavilo slijedeća tijela za izradu Strategije:

- Koordinacioni odbor (tijelo za koordinaciju procesa i osiguravanje potrebnih resursa za izradu Strategije),
- Centralni tim (5-člani tim eksperata i predstavnika FMPVŠ za objedinjavanje doprinosa radnih grupa, provođenje konsultacija sa zainteresiranom javnosti i izradu konačnog teksta Strategije),
- Izvršni tim (tijelo koje čine predstavnici FMPVŠ i relevantnih kantonalnih ministarstava nadležnih za poljoprivredu za praćenje stručne dimenzije i usklađenosti Strategije sa EU uredbama EU, važećim propisima i međunarodnim obavezama Bosne i Hercegovine) i
- Radne grupe (osam tematskih radnih grupa – Voćarstvo i vinogradarstvo, Ratarstvo i povrtlarstvo, Animalna proizvodnja, Prehrambena industrija, Prirodni resursi, Poslovno okruženje, Ruralni razvoj i Ribarstvo – koje čine profesori i istraživači poljoprivrednih fakulteta i zavoda sa zadatkom izrade nacrtu tekstova dijelova Strategije u skladu sa projektnim zadatkom za izradu Strategije definiranim od strane Centralnog tima.

Centralni tim je uz podršku i tematske doprinose radnih grupa pripremio stratešku platformu (situacijska analiza, vizija razvoja, strateški ciljevi s pokazateljima) o kojoj su, nakon razmatranja od strane izvršnog tima, provedene 30-dnevne javne konsultacije sa uže i šire zainteresiranim sektorskim akterima. Nakon razmatranja primjedbi i prijedloga dostavljenih kroz konsultacije na tekst strateške platforme, Centralni tim je, uz stalnu saradnju sa radnim grupama, izradio i za javne konsultacije pripremio prioritete i mjere, indikativni finansijski okvir i monitoring i evaluaciju Strategije. O ovom dijelu strateškog dokumenta provedene su 30-dnevne javne konsultacije sa uže i šire zainteresiranim institucijama te sa predstavnicima proizvođača. Konačni tekst Strategije je na osnovu inicijalnog nacrtu i izmjena i dopuna usvojenih u procesu javnih konsultacija pripremio Centralni tim i uputio ga u proceduru usvajanja.

1.4. Usklađenost sa drugim strateškim dokumentima, strateškim dokumentima proizašlim iz procesa EU integracija i globalnim ciljevima održivog razvoja

Prilikom izrade Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja kao polazna osnova korišteni su globalni ciljevi održivog razvoja iz Agende 2030 Generalne skupštine UN, te su razmatrani kao bitne smjernice u okviru procesa izrade i definiranja njenih ciljeva i prioriteta.

Također su uzeti u obzir opći i posebni ciljevi CAP 2021. – 2027. definirani u Uredbi (EU) br. 2021/2115 o utvrđivanju pravila o podršci za strateške planove u okviru ZPP-a koji se financiraju iz Evropskog fonda za garancije u poljoprivredi (EAGF) i Evropskog fonda za ruralni razvoj (EAFRD) te o stavljanju izvan snage Uredbe (EU) br. 1305/2013 Evropskog parlamenta i Vijeća i Uredbe (EU) br. 1307/2013 Evropskog parlamenta i Vijeća. Pri tome smo imali u vidu postojeće stanje u sektoru poljoprivrede, razvijenost institucionalnih struktura u Bosni i Hercegovini i Federaciji BiH, raspoloživa sredstva, prioritete razvoja i proces približavanja u sklopu EU integracija.

U skladu sa Zakonom o razvojnom planiranju i programiranju razvoja Federacije BiH („Službene novine Federacije BiH“ broj 32/17), Strategija poljoprivrede i ruralnog razvoja kao sektorska strategija, izrađivana je na osnovu Strategije razvoja Federacije Bosne i Hercegovine 2021. – 2027. godina.

Strateški cilj 1 iz ove Strategije doprinosi realizaciji Prioriteta 3.5. iz Strategije razvoja FBiH - Poticati razvoj ruralnih prostora – podržavati održivu proizvodnju visokokvalitetnih proizvoda veće dodane vrijednosti, Prioriteta 3.6. Strategije razvoja FBiH Povećati otpornost na krize – osigurati da pomoć koja se dodjeljuje bude u funkciji povećanja produktivnosti i ispunjavanja širih društvenih ciljeva, osigurati snabdijevanje hranom za ljude i životinje, i Prioriteta 4.2. Unapređivati vladavinu prava - jačati statističku osnovu kao podlogu za utvrđivanje politika putem harmonizacije statistike sa Evropskim statističkim sistemom što će omogućiti usporedbu, vrednovanje i donošenje valjanih odluka o mjerama za unapređenje pojedine oblasti.

Strateški cilj 2. ove Strategije doprinosi realizaciji Strateškog cilja 3 Strategije razvoja FBiH Resursno efikasan i održiv razvoj - u vezi sa okolišno prihvatljivom proizvodnjom i potrošnjom, očuvanjem kvalitete zraka i vodnih resursa, razvojem obnovljivih izvora energije i povećavanjem energetske efikasnosti sektora poljoprivrede kroz ulaganja u smanjenje potrošnje energije što povećava produktivnost i konkurentnost privrednih subjekata.

Strateški cilj 3. iz ove Strategije doprinosi realizaciji Strateškog cilja 2. iz Strategije razvoja FBiH - Prosperitetan i inkluzivan društveni razvoj - kroz jačanje povjerenja u društvu, ličnu i ekonomsku sigurnost, bolju socijalnu i političku koheziju marginaliziranih grupa, vraćanje primata poštenom i profesionalnom radu, smanjenje depopulacije i jednakost svih u društvu. Vrlo je važno adekvatno kreiranje i provođenje politike zapošljavanja, reforma poreznog sistema u korist poljoprivrednika i Strateškim ciljem 3 Strategije razvoja FBiH - Resursno efikasan i održiv razvoj - povećanjem produktivnosti i konkurentnosti privrednih subjekata nastojimo osigurati brži razvoj ruralnih područja.

Strateški cilj 4. ove Strategije doprinosi realizaciji Strateškog cilja 1. iz Strategije razvoja FBiH – Ubrzan ekonomski razvoj zasniva se na povećanju produktivnosti i zaposleni te pametnom rastu vođenom inovacijama, Prioritetom 1.2. Strategije razvoja FBiH - Podrška transferu i razvoju tehnologija - kroz uspostavu naučno tehnoloških parkova, istraživačko razvojne komponente i komponente obuke što doprinosi stvaranju većeg broja proizvoda više dodane vrijednosti, povećanju produktivnosti i konkurentnosti. Također je povezan i sa Prioritetom 3.5. Poticati razvoj ruralnih prostora – uspostavljanjem funkcionalnih kapaciteta za poljoprivredu i ruralni razvoj osnivanjem naučno tehnoloških parkova u oblasti poljoprivrede i prehrambene industrije i povezati privatni sektor s poljoprivrednim fakultetima, školama, institutima, zavodima, lokalnim i regionalnim razvojnim agencijama, unaprijediti savjetodavne službe za širenje znanja i tehnologija.

1.5. Period važenja strateškog dokumenta

Strategija se odnosi na period od njenog usvajanja u Parlamentu Federacije BiH do kraja 2027. godine.

2. SITUACIONA ANALIZA KAO DIO STRATEŠKE PLATFORME

2.1. Važnost poljoprivrede za privredu Federacije BiH

Poljoprivreda je važan sektor ukupne privrede Federacije Bosne i Hercegovine kako sa aspekta sudjelovanja u stvaranju bruto dodane vrijednosti (BDV) tako i ukupne zaposlenosti stanovništva te učestvovanja u vanjsko-trgovinskoj bilanci.

Tabela 2.1. Glavni makroekonomski pokazatelji razvoja poljoprivrede u Federaciji BiH, period 2014. – 2020.

Pokazatelj	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
Bruto domaći proizvod (BDP) u milionima KM	17.827	18.688	19.540	20.540	21.984	23.179	22.255
Godišnja stopa rasta (%)	1,5	3,1	2,9	3,2	3,8	2,8	-3,6
BDP po stanovniku (u KM)	8.045	8.452	8.857	9.331	10.010	10.584	10.187
Bruto dodana vrijednost (BDV) iz sektora poljoprivrede, lova i ribarstva u milionima KM	741	857	930	846	956	939	1.003
Udio BDV iz sektora poljoprivrede u ukupnom BDP (%)	4,16	4,58	4,76	4,12	4,35	4,05	4,51
Vrijednost poljoprivredne proizvodnje u milionima KM	1.117	1.212	1.192	1.009	1.256	1.261	1.469
Formalna zaposlenost u poljoprivredi							
Broj	7.891	7.940	8.873	10.389	10.940	10.989	n/p
Udio	1,78	1,76	1,94	2,06	2,10	2,07	n/p
Neformalna zaposlenost (ILO definicija) u poljoprivredi							
Broj (000)	44	53	51	58	39	n/p	n/p
Udio	9,0	10,6	10,6	11,8	8,3	8,9	n/p
Vanjsko trgovinska bilanca PPP*							
Izvoz							
Ukupno u milionima KM	273	388	362	411	378	347	424
Udio u ukupnom izvozu (%)	4,73	6,31	6,10	5,67	4,78	4,55	6,17
Uvoz							
Ukupno u milionima KM	1.696	1.793	1.795	1.862	1.934	2.042	1.944
Udio u ukupnom uvozu (%)	16,38	16,78	16,43	14,97	14,58	14,74	16,64
Trgovačka bilanca							
Ukupno u milionima KM	-1.422	-1.405	-1.413	-1.451	-1.556	-1.695	-1.520
Udio u ukupnoj trgovačkoj bilanci (u%)	31,08	30,98	30,29	27,99	29,05	27,20	31,59
Pokrivenost uvoz izvozom (%)	16,12	21,64	21,26	22,09	19,55	16,99	21,82

Izvor: Statistički bilteni Federacije BiH iz oblasti Nacionalni računi, Tržište rada i Robna razmjena sa inozemstvom i Anкета o radnoj snazi Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine. Vrijednost poljoprivredne proizvodnje na bazi procjene autora dokumenta

* PPP- Poljoprivredno-prehrambeni proizvodi

U periodu 2014. – 2020. ukupna vrijednost BDV iz sektora poljoprivrede (zajedno sa lovom i ribarstvom) pokazuje tendenciju stalnog rasta i sa 741 miliona KM (2014) je povećana na 1,003 milijarde KM (2020). Rast apsolutnog pokazatelja BDV iz poljoprivrede, zbog rasta BDV ostalih privrednih djelatnosti, nije pratio rast relativnih pokazatelja, odnosno udjela u ukupnom BDP i kretao se u rasponu 4,16% (2014) do 4,76% (2016). Ovaj makroekonomski pokazatelj je u odnosu na zemlje regije (Zapadnog Balkana) bio najniži¹.

¹ Prema bazi podataka SWG u 2017. godini udio BDV iz sektora poljoprivrede u ukupnom BDP je po zemljama iznosio: Albanija 22,7%, Kosovo 11,9%, Sjeverna Makedonija 10,9%, Crna Gora 9,6% i Srbija 7,3%.

Sektor poljoprivrede je posebno važan za zaposlenost ukupnog, posebno ruralnog stanovništva. U periodu 2014. – 2019. formalna zaposlenost mjerena apsolutnim brojem zaposlenih u ovome sektoru se stalno povećava i sa 7.891 u 2014. godini je dostigao nivo od 10.989 u 2019. godini. Relativni udio zaposlenih u poljoprivredi u istom periodu je dosta nisko i kreće se na nivou 2% ukupne zaposlenosti. Dosta drugačija i realnija slika zaposlenosti u sektoru poljoprivrede se dobiva kroz Anketu o radnoj snazi i korištenju ILO definicija. Udio zaposlenih u sektoru je puno veći i kreće se u rasponu od 8,3% (2018) do 11,8% (2017), što je potvrda konstataciji o važnosti sektora.

Jedan od najlošijih makroekonomskih pokazatelja sektora poljoprivrede u Federaciji BiH je vanjskotrgovinska razmjena poljoprivredno-prehrambenih proizvoda. Iako ukupni izvoz ovih proizvoda stalno raste, nažalost i njihov uvoz ima isti trend što kao konačan rezultat ima negativnu trgovačku bilancu i kreće se u rasponu od -1,41 milijarde KM (2015) do -1,69 milijardi KM (2019). Pokrivenost uvoza izvozom poljoprivredno-prehrambenih proizvoda je dosta niska i kreće se od 16,12% (2014) do 22,09% (2017).

2.2. Vrijednost poljoprivredne proizvodnje

Nažalost, BiH (Federacija Bosne i Hercegovine) je jedna od rijetkih evropskih zemalja koja nema podatke o ekonomskim računima u poljoprivredi. Stoga je za potrebe ovog dokumenta procijenjena bruto vrijednost poljoprivredne proizvodnje na bazi službenih podataka o proizvodnji i otkupnim cijenama i koristeći se u dijelu utvrđivanja animalne proizvodnje (proizvodnje mesa) metodologijom EUROSTAT-a koja se preporučuje za nedostatak podataka o proizvodnji žive mjere (mesa) na poljoprivrednim gazdinstvima².

Tabela 2.2. Bruto vrijednost poljoprivredne proizvodnje u Federaciji BiH, u milionima KM period 2014. – 2020.

Vrsta proizvoda	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
A) Biljna proizvodnja							
Žita	76,58	163,98	108,08	75,11	146,88	198,79	220,10
Industrijsko bilje	1,76	2,57	4,34	3,41	5,80	5,19	6,72
Krmno bilje	49,36	41,06	66,47	31,38	59,46	41,41	74,84
Povrće	155,09	206,91	177,79	170,51	250,21	260,73	262,06
Voće	89,09	153,47	172,88	110,31	152,87	115,17	226,12
Grožđe	57,85	41,04	29,69	24,32	44,40	45,95	48,29
Ukupno (A)	429,74	609,03	559,25	415,05	659,42	667,25	838,13
B) Animalna proizvodnja							
Meso	410,21	336,27	385,40	349,14	338,96	347,31	383,33
Mlijeko	233,11	207,07	203,00	201,49	204,42	191,28	183,93
Jaja	35,77	36,84	35,37	32,93	35,25	37,69	47,25
Med	7,72	23,21	8,87	10,84	16,78	17,85	16,67
Ukupno (B)	686,81	603,39	632,74	594,40	595,41	594,14	631,18
Ukupno (A+B)	1.116,55	1.212,41	1.191,99	1.009,44	1.254,82	1.261,38	1.469,31

Izvor: Vlastita izračunavanja Centralnog tima za izradu Strategije

Ukupna bruto vrijednost poljoprivredne proizvodnje u analiziranom periodu 2014. – 2020. pokazuje trend rasta povećavajući se sa 1,12 milijarde KM u 2014. godini do 1,47 milijardi KM u 2020. godini. Interesantan je odnos (doprinos) biljne i animalne proizvodnje u ukupnoj bruto vrijednosti poljoprivredne proizvodnje. Do 2017. godine veći doprinos je dolazio od animalne proizvodnje (58,88%, 2017.), da bi se u 2018. pa do kraja perioda promatranja ovaj odnos

² Kalkulacija proizvodnje mesa u Federaciji BiH je urađena prema metodi EUROSTAT-a za izračunavanje bilance mesa (vidjeti "Manual for the compilation of supply balance sheets for meat"), a na osnovu podataka Federalnog zavoda za statistiku BiH o broju živih životinja kao i podataka Vanjskotrgovinske komore BiH o broju i količini uvezenih i izvezenih živih životinja.

promijenio u korist biljne proizvodnje koja je u 2020. godini participirala sa 838,13 miliona KM, odnosno sa 57,04%.

2.3. Demografska obilježja

Na području Federacije BiH demografska situacija je dosta zabrinjavajuća i utvrđena službena demografska kretanja zahtijevaju relativno brzo djelovanje. Analiza kretanja ukupnog broja stanovnika u Federaciji BiH u periodu 2014. – 2020. pokazala je primjetan i izražen negativan trend depopulacija ovog BiH entiteta. Tako je ukupan broj stanovnika sa 2,216 miliona u 2014. godini se smanjio na 2,185 miliona stanovnika sedam godina kasnije ili za 1,4%. Potvrda prethodnim konstatacijama negativne demografske slike Federacije BiH je kretanje prirodnog priraštaja stanovništva i indeks vitalnosti (odnos rođenih i umrlih) u istom periodu 2014. – 2020. Primjetan je stalni pad vrijednosti prirodnog priraštaja (negativne vrijednosti u cijelom periodu) koji je posebno izražen u 2020. godini kada ima vrijednost -4,03%. Indeks vitalnost je svo analizirano vrijeme manji od 1,00 (veći broj umrlih u odnosu na rođene) i u 2020. godini je dostigao vrijednost 0,66. Upotpunjavanje loše demografske slike čine i podaci o neto migracijama, koja je formalno (zvanična statistika) u 2019. godini iznosila - 2.717 lica. Neoficijelni podaci su daleko veći i govore o napuštanju zemlje uglavnom mladog i radno-sposobnog stanovništva.

Ukupan broj domaćinstava u Federaciji BiH, prema popisu iz 2013. je 715.665, od čega 47,64% (340.976) je smješteno u urbanim dijelovima Federacije BiH, a 52,36% (374.689) u njenim ruralnim dijelovima. Promatrajući strukturu domaćinstava prema broju članova i tipu naseljenog mjesta uočava se da udio domaćinstava sa manjim brojem članova (jedan, dva i tri člana) je veći u urbanim područjima nego u ruralnim, dok je obrnuto veći udio domaćinstava sa većom brojem članova (četiri, pet, šest, sedam, osam i više članova) u ruralnim dijelovima Federacije BiH. Ova razlika je izraženija što je domaćinstvo brojnije (npr. 77,2% ukupnog broja domaćinstava sa sedam članova je u ruralnom dijelu Federacije BiH). Domaćinstvo koje živi u ruralnim dijelovima Federacije BiH je brojnije (3,35) u odnosu na ono koje živi u urbanim dijelovima (2,80), dok je prosječan broj članova svih domaćinstava 3,09 člana i nešto je manje od BiH prosjeka (3,11).

Prema zvaničnim podacima iz Popisa 2013. godine na području Federacije BiH ukupno živi 2,219 miliona stanovnika, od čega 49,03% su muškarci, a 50,97% žene. Spolna struktura stanovništva urbanih dijelova Federacije BiH je sa više žena (52,51%) u odnosu na mušku populaciju (47,49%), dok je u ruralnim područjima gotovo postignuta biološka ravnoteža.

2.4. Ruralni razvoj

Ruralni razvoj podrazumijeva skup politika, mjera i aktivnosti kojima je cilj sveobuhvatan ekonomski, socijalni i kulturni napredak stanovništva ruralnih područja i koje se planiraju i sprovode uz uvažavanje načela održivog razvoja, očuvanja i poboljšanja kvalitete okoliša³. Ruralni razvoj je drugi stup zajedničke EU poljoprivredne politike (ZPP) koji jačanjem društvene, okolišne i privredne održivosti ruralnih područja podupire prvi stup EU poljoprivredne politike (podrška dohotku i uređenje tržišta). Politika ruralnog razvoja EU ima nekoliko važnih dugoročnih ciljeva i to: poticanje konkurentnosti poljoprivrede i šumarstva, održivo upravljanje prirodnim resursima, i postizanje uravnoteženog teritorijalnog razvoja ruralnih gazdinstava i zajednica uključujući i otvaranje i zadržavanje radnih mjesta. Bosna i Hercegovina je potpisivanjem Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju preuzela obavezu postupnog usklađivanja svojega zakonodavstva ali i praksi sa EU politikama, pa time i ZPP EU. Kako je ustavna nadležnost za provođenje poljoprivredne politike na Federaciji BiH i

³ Izvor: Zakon o poljoprivredi, prehrani u ruralnom razvoju BiH (Sl. glasnik br. 50/08)

kantonima, politiku ruralnog razvoja, kao dio Zajedničke poljoprivredne politike EU, potrebno je detaljno razraditi u okviru Federalne strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja. Preduslov za programiranje i provođenje politike ruralnog razvoja je izrada tipologije regija koja se zasniva na njihovom stepenu ruralnosti prema udjelu njihovog stanovništva koje živi u ruralnim zajednicama.

Ruralna područja obuhvaćaju 86,37% (22.550 km²) teritorija Federacije BiH i u njima živi 53,31% (1,18 miliona) ukupnog stanovništva. Prema podacima za 2013. godinu, od 79 općina/gradova, koliko ih ima u ovom BiH entitetu, 57 općina/gradova se smatra ruralnim, odnosno sa gustoćom naseljenosti manjom od 150 stanovnika po km². Gustoća naseljenosti u ruralnim područjima Federaciji BiH iznosi 52,46 stanovnika/km², što je za 39% manje od entitetskog prosjeka (85 stanovnika/km²). Prema OECD metodologiji i tipologiji regije (kantoni u Federacije BiH), na višem nivou agregacije ne mogu biti jednostavno klasificirani kao „ruralni“, već isključivo kao regije sa višim ili nižim nivoima ruralnosti. Tako se na bazi podataka Popisa iz 2013. godine u Federaciji BiH 70,92% njenog teritorija odnosno 18.515,9 km² smatra predominantno ruralnim područjem (preko 50% populacije živi u ruralnim zajednicama), u kojem živi 42,93% ili 952.713 njenih stanovnika. 24,19% teritorija Federacije BiH odnosno 6.316,9 km² smatra se značajno ruralnim–prelaznim područjem (od 15% do 50% populacije živi u ruralnim zajednicama) u kojem živi 38,43% (852.914) stanovništva Federacije BiH. Najmanji udio (4,89% odnosno 1.276,9 km²) u ukupnom teritoriju Federacije BiH imaju dominantno urbana područja (manje od 15% populacije živi u ruralnim zajednicama) i u njima živi 18,64%, odnosno 413.593 stanovnika Federacije BiH.

2.4.1. Stanje u području upravljanja okoliša, klime i biodiverziteta

Postoji značajan broj kultivara u biljnoj proizvodnji, a posebno lokalnih, kojima prijete nestanak, kao što su lokalne autohtone sorte i oplemenjivačke linije kao posebne genetske rezerve. Banke gena su najpouzdaniji način čuvanja biljnih genetskih resursa, uz postojeće *ex-situ* i *on-farm* kolekcije. Sve autohtone populacije su posebne i jako male. Postoji realna opasnost od nestanka određenog broja životinja, a samim tim i gubitka ovog značajnog resursa. Adekvatna finansijska podrška bi mogla pomoći u zaštiti autohtonih pasmina domaćih životinja, uz intenzivan naučno-istraživački rad i donošenje i usvajanje programa zaštite autohtonih pasmina sa pratećom bazom podataka. Dosadašnja izdvajanja za ovakvu vrstu podrške su bila veoma skromna. Iako u Federaciji BiH postoji dokument koji se odnosi na strategiju upravljanja animalnim otpadom, još uvijek nema adekvatnog sistema neškodljivog uklanjanja životinjskog otpada, što znači da se mora odrediti prije svega lokacija i iznaći načine finansiranja. Također, potrebna se značajna ulaganja u gospodarenje stajskim gnojem na stočnim farmama zbog dobrobiti životinja, zahtjeva zaštite okoliša i ublažavanja klimatskih promjena.

2.4.2. Područja s prirodnim i drugima ograničenjima

Plaćanja za manje povoljna područja po kriterijima EU su također interesantna u ovom programskom periodu iz razloga očuvanja ruralnih područja i sprečavanja iseljavanja stanovništva. Kroz program koji sprovodi CIHEAM (Bari, Italija)⁴ mogao bi se definisati zakonodavno-pravni okvir u skladu s kriterijima EU. Za područja s prirodnim ograničenjima potrebno je osigurati dodatna plaćanja za potpunu ili djelomičnu naknadu dodatnih troškova i gubitaka prihoda povezanih s prirodnim ograničenjima, a vršila bi se dodjelom godišnjeg plaćanja po hektaru. Također, projektni cilj je utvrđivanje ruralnosti ukupnog BiH prostora po naseljenim mjestima, a prema podacima iz katastra i nakon detaljne analize ključnih parametara.

⁴ “Economic sustainable development and environmental protection in Areas with Natural Constraints in Bosnia and Herzegovina” (2021 – 2024)

2.4.3. Ulaganja

2.4.3.1. Konkurentnost

Poljoprivredni sektor u Federaciji BiH odlikuje niska konkurentnost i na domaćem i na inostranom tržištu. Ovo je rezultat brojnih problema i slabosti duž ukupnog lanca vrijednosti. Produktivnost primarne poljoprivredne proizvodnje izražena i ukupnim obimom i prinosima je izrazito niska, daleko ispod bioloških mogućnosti, što za posljedicu ima nisku konkurentnost poljoprivredno-prehrambenog sektora FBiH. Poljoprivredna proizvodnja se odvija na malim, usitnjenim zemljišnim posjedima i odlikuje se malim udjelom proizvodnje za tržište. Tehnološka i ekonomskih znanja farmera su na niskom nivou, primjena agrotehničkih mjera nedovoljna, farme su nedovoljno opremljene. Ogromna većina obradivog zemljišta se ne navodnjava, nizak je nivo zaštite od vremenskih nepogoda, što rezultira niskim i nestabilnim prinosima, što u kontekstu klimatskih promjena predstavlja veliku prijetnju razvoju sektora. Nivo organizovanosti i saradnje među proizvođačima nije zadovoljavajuća, kao i među ostalim akterima u lancu vrijednosti. Nedostaju kapaciteti za prihvata, doradu, skladištenje, hlađenje i pripremu proizvoda za tržište. Aktivnosti koje mogu biti podržane su investicije na gazdinstvima (investicije u mehanizaciju, opremu, osnovno stado, višegodišnje zasade, objekte i infrastrukturu vezanu za poljoprivredu), investicije u modernizaciju i opremanje pogona za prihvata, doradu, preradu i skladištenje poljoprivrednih proizvoda; transfer znanja i inovacija i promocija (obuke, sajmovi); podrška stvaranju dodane vrijednosti u poljoprivredi, udruživanju proizvođača i radu udruženja; pristup savjetodavnim uslugama, aktivnosti usmjerene ka poboljšanju kvalitete proizvoda i ispunjavanju standarda kvalitete, podrška mladim farmerima, rano umirovljenje i sl. Srednjoročna strategija razvoja poljoprivrednog sektora u Federaciji Bosne i Hercegovine za period 2015. – 2019. je predviđela niz mjera za podršku konkurentnosti poljoprivrede u ruralnim oblastima, ali njihova provedba je započela 2018. godine.

2.4.3.2. Presjek ulaganja u periodu 2014. – 2020.

Budžetska izdvajanja za podršku konkurentnosti poljoprivrede na nivou cijele Federacije BiH bila su 2,8 miliona KM u 2018. godini, potom je došlo do povećanja izdvajanja na 3,3 miliona KM u 2019. godini, da bi u 2020. godini došlo do velikog skoka u izdvajanjima na 13,4 miliona KM. Rezultat je to prvenstveno snažnog povećanja izdvajanja iz Budžeta Federacije BiH koja su sa 1,3 miliona KM u 2018. godini narasla na 9,5 miliona KM u 2020. godini, ali i povećanja izdvajanja kantonalnih ministarstava sa 1,5 miliona KM u 2018. godini na 3,9 miliona KM u 2020. godini. Ukupno gledano, u periodu od 2018. do 2020. godine u Federaciji BiH ukupno je dodijeljeno 19,5 miliona KM podrška za podršku konkurentnosti poljoprivrede, od čega je Federacija BiH izdvojila 12 miliona KM, a kantonalni nivo 7,5 miliona KM. Odnos izdvajanja federalnog i kantonalnog nivoa je 61,4% naprema 38,6%. Kada promatramo strukturu podrške u posljednjoj promatranoj godini (2020) FMPVŠ je za podršku konkurentnosti izdvojilo oko 11%, dok su kantonalna ministarstva prosječno izdvojila blizu 14% sredstava svojih budžetskih sredstava. Kada gledamo strukturu ulaganja, najveći porast bio je u modernizaciju opreme za biljnu i stočarsku proizvodnju (sa 142 hiljade KM u 2019. godini na 1,1 milion KM u 2020. godini, ili 7,48 puta više). Ulaganja u modernizaciju poljoprivredne mehanizacije su također porasla (sa 607 hiljada KM u 2019. godini na 1,96 miliona KM u 2020. godini ili 3,23 puta više). Također, zabilježen je porast ulaganja u nabavku osnovnog stada rasplodne stoke (sa 373 hiljade KM u 2019. na 765 hiljada KM u 2020. godini ili 2,05 puta). Ipak, ovakvo povećanje nije dovoljno za podizanje opće konkurentnosti PPG-ova o čemu treba voditi računa prilikom kreiranja mjera u narednom programskom periodu.

U periodu 2018. – 2020. na nivou pravnih lica i obrta primjetan je trend rasta broja zahtjeva za podršku ruralnom razvoju i konkurentnosti poljoprivrednog sektora sa nivoa FMPVŠ koji je sa

229 (2018.) povećan na 612 (2020.)⁵. U 2020. godini od spomenutih 612 zahtjeva, 523 (85,5%) su podnijeti od strane muških odgovornih lica, a 89 (14,5%) od strane ženskih odgovornih lica. Slične rodne razlike su bile i kada se govori o ukupnim odobrenim iznosima podrške. U 2020. godini pravna lica kod kojih su muškarci odgovorna lica su ostvarile podršku u vrijednosti od 12,26 miliona KM (88,7%) dok ona u kojima su žene odgovorna lica svega 1,56 miliona KM (11,3%). Kada se govori o PPG-u izdvajanja za podršku konkurentnosti poljoprivrednog sektora sa nivoa FMPVŠ su znatno niža u odnosu na podršku prema pravnim licima. U 2020. godini je bilo ukupno 437 zahtjeva za investiciona ulaganja u farme od čega je 367 (84,0%) su podnosioci bili muškarci, a 70 (16,0%) žene. U istoj godini, kada se govori o ostvarenim budžetskim transferima, muški nositelji PPG-ova su povukli 1,07 miliona KM, dok su ženski nositelji ostvarili značajno manju podršku u iznosu od 0,16 miliona KM.

2.4.3.3. Ulaganja u novom programskom periodu 2021. – 2027.

Nedostatna ulaganja u poljoprivrednu mehanizaciju rezultiraju povećanim angažmanom radne snage, a rezultat je niska produktivnost rada i niska konkurentnost sektora. Radi toga su u novom programskom periodu potrebna dodatna ulaganja u modernu mehanizaciju (traktore, kombajne, priključne strojeve za sjetvu, gnojidbu, zaštitu, navodnjavanje) i ostale poljoprivredne operacije. Zbog nedovoljne primjene minimalnih standarda kvalitete, nužna su značajna ulaganja na nivou gazdinstva za obavljanje berbe i skladištenja voća i povrća, izgradnju i opremanje pogona za sušenje i skladištenje žitarica, ljekovitog bilja i drugih proizvoda, kao i oprema za pakiranje spomenutih proizvoda. U višegodišnjim nasadima nužna je promjena nepovoljne starosne i sortne strukture u voćarstvu, vinogradarstvu i maslinarstvu što zahtijeva rekonstrukciju postojećih i podizanje novih tehnološki naprednih nasada, kao i ulaganja u aktivnosti nakon berbe. Podizanje višegodišnjih nasada u programskom periodu i pratećih kapaciteta za preradu nakon berbe (vinarije, destilerije, uljare za masline, kapaciteti za hlađenje, pakiranje i pripremu za tržište) trebaju biti usklađeni. BiH zakonodavstvo se polako usklađuje sa standardima EU, a subjekti u sektoru stočarstva, posebice u sektoru mlijeka i mesa, imaju potrebu i obavezu poštovati odredbe nacionalnog zakonodavstva posebice u području higijene mlijeka, zaštite okoliša i dobrobiti životinja, što zahtijeva značajna ulaganja. Većina mliječnih farmi nema objekte za mužnju, a standardi dobrobiti životinja posebno su zahtjevni i traže određeno vrijeme za prilagodbu. Primarni sektor je usko povezan s prerađivačkom industrijom koju je potrebno podići na viši nivo tehničko-tehnološke opremljenosti iz razloga konkurencije zemalja iz okruženja i posebice EU.

2.4.4. Pokretanje poslovanja mladih poljoprivrednika, diverzifikacija i novoosnovana ruralna preduzeća

2.4.4.1. Pokretanje poslovanja mladih poljoprivrednika

U periodu 2014. – 2020. godina planirana su ulaganja u podrške mladim poljoprivrednicima mlađim od 40 godina, ali nisu realizirana. U 2017. godini, prema podacima iz RPG (FMPVŠ), bilo je: 472 poljoprivrednika mlađih od 25 godina (0,68%) i 9.182 mlađih od 40 godina (13,25%). Starijih od 40 godina je bilo 59.655 (86,07%) od ukupno 69.309 poljoprivrednika. U 2020. godini, prema podacima iz RPG (FMPVŠ) moguće je sagledati i rodnu strukturu poljoprivrednika (nositelji PPG-ova) prema godinama starosti. Ukupan broj poljoprivrednika žena mlađih od 25 godina je iznosio 149 (0,18%), dok je broj poljoprivrednika muškog spola ove starosne grupe iznosio 420 (0,52%). Ukupan broj poljoprivrednika žena mlađih od 40 godina je 2.117 (2,63%), dok je broj poljoprivrednika muškaraca ove dobne grupe bilo 6.557 (8,16%). Najveći broj nositelja PPG-ova su bili poljoprivrednici stariji od 40 godina kojih je bilo 71.136, od čega žena je bilo 13.605 (16,92%), a muškaraca 57.531 (71,57%). Ukupan broj registrovanih poljoprivrednika, nositelja PPG-ova, u 2020. godini je 80.379, od čega su 15.871

⁵ Baza podataka FMPVŠ

(19,75%) bile žene, a 64.508 (80,25%) muškarci. Nažalost, RPG i RK FMPVŠ ne posjeduju podatke o socijalno ugroženim kategorijama kao nositeljima PPG-ova ili pravnih subjekata. U ovom programskom periodu (2021. – 2027.) potrebno je posvetiti posebnu brigu za poboljšanje starosne strukture PPG-a u FBiH.

Prema podacima FMPVŠ za 2020. godinu⁶ od ukupno 730 zaprimljenih zahtjeva koji osnažuju žene i mlade poljoprivrednike, 89 zahtjeva je došlo od strane žena i 122 zahtjeva od strane mladih poljoprivrednika. Ovo je znatno više u odnosu na 2019. godinu, kada je ukupno zaprimljeno 272 zahtjeva, od čega je 20 bilo od strane žena i 14 od strane mladih poljoprivrednika.

2.4.4.2. Olakšavanje diverzifikacije, osnivanje malih preduzeća povezanih sa poljoprivredom i šumarstvom i otvaranje radnih mjesta

Unapređenje života u ruralnim područjima prije svega kroz mjere diverzifikacije poslovnih aktivnosti na samom PPG-u, kao i osnivanje obrta, malih i srednjih preduzeća povezanih sa poljoprivredom i šumarstvom, kako bi se stekli uslovi za dobivanje redovitih mjesečnih prihoda i smanjila ovisnost o prihodu iz poljoprivrede koji je u pravilu godišnji odnosno sezonski prihod. Na PPG-u se može obavljati jedna ili više sljedećih dopunskih djelatnosti: pružanje turističkih i ugostiteljskih usluga u ruralnom prostoru (smještaj i ishrana turista, zabavni sadržaji, držanje životinja u turističke svrhe, rekreacija, turistički kampovi, površine za jahanje, sportski ribolov, brdski biciklizam, tematske staze, jahaće staze, vinske ceste i sl.), uvođenje novih nekonvencionalnih poljoprivrednih proizvodnji (proizvodnja slatkovodne ribe u malim ribnjacima, proizvodnja humusa i gljiva, proizvodnja i sakupljanje ljekovitog, aromatskog bilja, proizvodnja ukrasnog bilja i sl.), prerada primarnih poljoprivrednih proizvoda na PPG-u, direktna prodaja poljoprivrednih proizvoda na PPG-u i tržnicama, proizvodnja neprehrambenih proizvoda i predmeta opće upotrebe (nakit, igračke, suveniri, odjeća, mirisi itd.), pružanje usluga ruralnom stanovništvu (popravak poljoprivredne i šumske mehanizacije, dječji vrtići, starački domovi, dječje igraonice, sportski i rekreacioni centri za mlade, transport roba i putnika i sl.), iskorištavanje sekundarnih šumskih proizvoda, provođenje ostalih aktivnosti i sadržaja (raznovrsne usluge korištenja interneta i inovacija, organizovanja raznih kurseva, obuka, manifestacija, razvoj kreativnog sektora i trgovine), kao i proizvodnja i isporuka energije iz obnovljivih izvora. Poželjno je podizanje organizacionog oblika poslovanja od PPG-a u višu formu, što rezultira razvojem poslovanja i otvaranjem novih radnih mjesta, za što je potrebno osigurati podršku za osnivanje obrta, malih i srednjih preduzeća povezanih sa poljoprivredom i šumarstvom. Da bi se osnivanje malih preduzeća dodatno potaknulo u EU postoje posebni sistemi osiguranja (penziono – invalidsko, zdravstveno osiguranje) za poljoprivrednike i stanovnike ruralnih područja posebice one koji žive u manje povoljnim planinskim područjima. Istu praksu trebalo bi prenijeti i u naše zakonodavstvo što bi bio veliki poticaj osnivanju novih preduzeća na ruralnom prostoru. U Federaciji BiH⁷ stopa doprinosa je 41,50% što je za djelatnost primarne poljoprivredne proizvodnje velik izdatak. Također, potrebno je izvršiti promjene u sistemu poreza na dohodak kako bi obrti koji se bave poljoprivredom ili šumarstvom imali nekoliko kategorija paušalnog poreza na dohodak ovisno o visini godišnjih primitaka, kao što je to slučaj u nekim EU zemljama.

2.4.4.3. Osnivanje preduzeća za nepoljoprivredne aktivnosti u ruralnim područjima

⁶ Interni izvještaj o stanju u ruralnom razvoju Federacije BiH za 2020. godinu

⁷ U Federaciji BiH se primjenjuju sljedeće vrste i stope doprinosa (zbirno 41,5%): Doprinos za penziono i invalidsko osiguranje na teret osiguranika – 17%, doprinos za penziono i invalidsko osiguranje na teret poslodavca – 6% , doprinos za zdravstveno osiguranje na teret osiguranika – 12,5%, doprinos za zdravstveno osiguranje na teret poslodavca – 4%, doprinos za osiguranje od nezaposlenosti na teret osiguranika – 1,5% i doprinos za osiguranje od nezaposlenosti na teret poslodavca – 0,5%.

Mala i srednja preduzeća (MSP) su prepoznata kao ključni čimbenik u promicanju diverzifikacije poljoprivrednika u nepoljoprivredne aktivnosti u ruralnim područjima. Također, razvoj obrta i obrtništva je identificiran kao sektor koji može doprinijeti stvaranju prihoda i zapošljavanju, posebno u izoliranim ruralnim područjima koja nisu privlačna drugim preduzećima. U okviru LEADER pristupa kreiraju se lokalne razvojne strategije te, ukoliko one predviđaju potrebu osnivanja preduzeća za nepoljoprivredne aktivnosti na datom području, treba osigurati podršku za osnivanje takvih preduzeća.

2.4.5. Saradnja

Dosadašnja ulaganja u savjetodavne službe, Leader program i agroekološke mjere su bila zanemariva te se očekuje u idućem strateškom periodu uvođenje ovih mjera. Također, nedostatna podrška uspostavljanju udruženja, zadruga, nedostatak Leader pristupa i lokalnih akcionih grupa (LAG) rezultiraju slabom povezanošću PPG-ova, što im onemogućava organizovani izlazak na tržište nabavke i prodaje. U programskom periodu je potrebno planirati izradu operativnog programa razvitka zadrugarstva te donijeti novi opći zakon o zadrugama i posebno zakon o poljoprivrednim zadrugama. Također, potrebno je uskladiti legislativu u pogledu osnivanja proizvođačkih grupa i organizacija u skladu sa legislativom EU.

2.4.6. Dostupnost usluga i razvoj infrastrukture na ruralnom području

Seosko stanovništvo je u mnogočemu uskraćeno u odnosu na urbano stanovništvo. Stanovnici ruralnih područja suočavaju se s problemom pristupa bankarskim uslugama, slabijim internet vezama, poštanskim uslugama i slabijem pristupu kulturnim sadržajima. Također, usluge prijevoza vrlo često nisu adekvatne potrebama, što predstavlja problem za učenike osnovnih i srednjih škola. Potreba za poboljšanjem cestovne, elektro-energetske, i internet širokopojasne mreže u ruralnim područjima je visoki prioritet. Pristup obrazovanju djece u ruralnim područjima donekle je zadovoljavajući u pogledu osnovnih škola, dok u pogledu srednjeg obrazovanja udaljenost od škole ima negativan uticaj. Telefonska mreža (fiksna linija i GSM) pokriva cijeli teritorij zemlje. Kvaliteta fizičke i društvene infrastrukture u ruralnim područjima pogoršala se tokom posljednjih desetljeća kao rezultat nedovoljnog ulaganja u razvoj i održavanje. Male i ekonomski slabe ruralne općine imaju značajne probleme u održavanju kvalitete i pristupa osnovnim uslugama, posebno za naselja s manjim brojem stanovnika, što rezultira nezadovoljstvom kvalitetom života ruralnog stanovništva u odnosu na ono koje živi u urbanim sredinama.

2.5. Analiza poljoprivredne politike u prethodnom periodu

Vođenje poljoprivredne politike u Federaciji BiH podijeljeno je između federalnog i kantonalnog nivoa. Na federalnom nivou za sektor poljoprivrede zaduženo je Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva, a na kantonalnom nivou resorna (najčešće poljoprivreda) ministarstva.

Ukupna budžetska podrška sektoru poljoprivrede sa federalnog i kantonalnog nivoa vlasti⁶ ima tendenciju rasta i sa 79,1 milion KM koliko je iznosio u 2014. godini povećan je za 44,6% i u 2020. godini je dostigao vrijednost od 114,4 miliona KM.

Tabela 2.3. Struktura budžetske podrške sektoru poljoprivrede zavisno do nivoa vlasti za period 2014. – 2020., u milionima KM

⁶ Ovdje treba napomenuti da i određene općine/gradovi također izdvajaju budžetska sredstva za razvoj sektora poljoprivrede, ali ne postoje zbirni podaci koji se daju na nivou Federacije BiH. Podrška je dosta raznovrsna i ide od direktnih plaćanja proizvođačima do mjera ruralnog razvoja i podrške konkurentnosti.

Nivo vlasti	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
Kantoni	15,7	16,1	18,5	20,3	19,8	22,3	31,0
Federacija BiH	63,3	66,3	67,8	71,7	69,5	66,6	83,4
Ukupno	79,1	82,4	86,3	92,1	89,3	88,9	114,4
Struktura u % (Ukupno Federacija BiH = 100)							
Kantoni	19,9	19,4	21,4	22,1	22,2	25,2	27,1
Federacija BiH	80,1	80,6	78,6	77,9	77,8	74,8	72,9
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Izvor: FMPVŠ i kantonalna ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva/gazdinstva

Značajno veći obim podrške dolazi sa federalnog nivoa i kreće se u prosjeku oko 77%. U 2020. godini ukupna podrška sektoru poljoprivrede sa entitetskog nivoa je iznosila 83,4 miliona KM, odnosno 72,9% ukupnih izdvajanja, dok je sa nivoa kantona podrška iznosila 31 milion KM i činila je 27,1% ukupne podrške. Veći budžetski transferi za sektor poljoprivrede u 2020. godini treba objasniti reakcijom vlasti na pandemiju Covid-19 te povećanim izdvajanjima za sufinansiranje kamatnih stopa kreditnih linija Razvojne banke Federacije BiH.

2.5.1. Analiza poljoprivrednog budžeta sa nivoa Federacije BiH

Koristeći se APM metodologijom u kombinaciji sa OECD i EU podjelom mjera poljoprivredne politike, mjere podrške poljoprivrednim proizvođačima u Federaciji BiH podijeljene su na četiri glavne grupe: (1) mjere podrške tržištu, (2) mjere direktnih plaćanja u poljoprivredi, (3) mjere ruralnog razvoja i strukturalne mjere i (4) mjere općih usluga u poljoprivredi i ostale mjere.

U analiziranom periodu 2014.–2020., za razliku od prethodnog ciklusa poljoprivredne politike, izrazito dominira budžetski udio mjera iz domena direktnih plaćanja, dok je udio grupe mjera iz dijela ruralnog razvoja i općih usluga u poljoprivredi gotovo zanemariv. U 2018. godini direktna plaćanja su činila 95,4% ukupnih budžetskih transfera, što je daleko od procesa približavanja mjerama ZPP EU, ali i od usklađivanja poljoprivredne politike Federacije BiH sa pravilima WTO.

2.5.1.1. Mjere budžetske podrške tržištu

Mjere namijenjene uređenju poljoprivrednog tržišta nisu bile nikada jak instrument poljoprivredne politike u BiH/FBiH. Djelomično je to posljedica ustavnog uređenja zemlje, ali i neprepoznavanje važnosti i mogućnosti mjera politike iz ove grupe. U periodu 2014. – 2020. samo u 2014. godini je zabilježena ova vrsta podrške kroz izvozne poticaje određenim grupama proizvođača.

2.5.1.2. Mjere direktne podrške proizvodnji - direktna plaćanja

Najvažnija grupa mjera poljoprivredne politike budžetski podržana od strane FMPVŠ su direktna plaćanja poljoprivrednim proizvođačima. Visina ove podrške varira od 44,04 miliona KM u 2014. godini do 66,5 miliona KM u 2018. učestvujući u ukupnom poljoprivrednom budžetu od 63% (2014.) do 95,7% (2018.), odnosno u prosjeku 80%. Proizvodno vezana direktna plaćanja na bazi outputa i na bazi površine (ha) i grla su najzastupljeniji oblici direktnih plaćanja, dok nije bilo drugih oblika (nevezanih) plaćanja koja su bila planirana prethodnim strateškim dokumentom.

Jedan od većih nedostataka poljoprivredne politike Federacije BiH u procesu približavanja ZPP EU je značajan udio direktnih plaćanja na bazi outputa (i uglavnom se odnosi na proizvođače mlijeka), koje su u zemljama EU ograničena samo na specijalne proizvodnje i u jasno određenim iznosima čineći pri tome neznatan dio ukupne budžetske podrške. U većini drugih proizvodnji u Federaciji BiH podrška proizvođačima se pruža kroz direktna plaćanja po grlu/hektaru.

Proizvodno vezana direktna plaćanja po grlu/hektaru dolaze odmah poslije podrške po outputu. Ova vrsta plaćanja, iako proizvodno vezana, prihvatljivija su sa aspekta harmonizacije za ZAP EU, kao i sa aspekta ispunjavanja obaveza nakon članstva BiH u WTO. Plaćanja po grlu/hektaru su trebala biti prvi korak u harmonizaciji sa ZPP EU, kako je bilo preporučeno u prethodnoj Strategiji, i da postupno prerastu u jedinstveno plaćanje po površini/grlu. Nažalost, do ovih promjena nije došlo, čime nije ostvaren potreban korak u procesu harmonizacije sa ZPP/WTO rješenjima. Ostaje da se ovakav korak napravi u novom ciklusu poljoprivredne politike Federacije BiH za period 2021. – 2027., uz sav oprez kojeg treba imati pri uvođenju reformi i izmjena ustaljene prakse.

Ostali oblici direktnih plaćanja su gotovo zanemarivi i sa veoma skromnim izdvajanjima se odnose na kompenzaciona plaćanja, poput naknada sa pričinjene štete, poput eutanazije ili drugih prirodnih nedaća.

U periodu 2017. – 2020. na nivou pravnih lica i obrta primjetan je trend rasta broja zahtjeva za direktnu podršku proizvodnji sa nivoa FMPVŠ koji je sa 5.734 (2017.) povećan na 6.245 (2020.)⁹. U 2020. godini od spomenutih 6.245 zahtjeva 5.371 (86,0%) su podnijeti od strane muških odgovornih lica, a 874 (14,0%) od strane ženskih odgovornih lica. Slične rodne razlike su bile i kada se govori o ukupnim odobrenim iznosima podrške. U 2020. godini pravna lica kod kojih su muškarci odgovorna lica su ostvarile direktnu podršku proizvodnjama u vrijednosti od 37,23 miliona KM (87,9%) dok ona u kojima su žene odgovorna lica svega 5,14 miliona KM (12,1%). Kada se govori o PPG-u izdvajanja za direktnu podršku proizvodnjama sa nivoa FMPVŠ su nešto niža u odnosu na podršku prema pravnim licima. U 2020. godini je bilo ukupno 20.777 zahtjeva za ovu vrst podrške, od čega je 15.210 (73,2%) su podnosioci bili muškarci, a 5.567 (26,8%) žene. U istoj godini, kada se govori o ostvarenim budžetskim transferima vezanim za podršku proizvodnjama, muški nositelji PPG-a su povukli 16,95 miliona KM (74,6%), dok su ženski nositelji ostvarili tri puta manju podršku u iznosu od 5,78 miliona KM (25,4%).

2.5.1.3. Strukturalne mjere i mjere ruralnog razvoja

Podrška ruralnom razvoju u prethodnom ciklusu poljoprivredne politike je gotovo u potpunosti nestala. Iako je prethodnom Strategijom predviđeno da u posljednjoj (2019.) godini njene provedbe odnos direktnih plaćanja i ruralnog razvoja budu na nivou 55:45, izdvojena budžetska izdvajanja ne da se nisu približila ciljanom odnosu, nego su se pogoršali u donosu na prethodni ciklus. U periodu 2008.–2014. prosječni udio mjera ruralnog razvoja u ukupnom poljoprivrednom budžetu se kretao oko 30%, dok u analiziranom periodu, od 2014. do 2018. budžetska izdvajanja za ovaj stup poljoprivredne politike su u potpunosti izostala. Razloge ovakvom pristupu FMPVŠ objašnjavaju se potrebom vraćanja naslijeđenih velikih dugova po različitim osnovama iz ranijih godina, ali i elementarnim nepogodama iz 2014. (poplave), 2015. (suše) ili pandemije Covid-19 u 2020. godini kada su podršku ruralnom razvoju zamijenili promptnom rješavanju aktualnih problema poljoprivrednih proizvođača (nabavka sjemenskog materijala, poljoprivrednih inputa i dr.).

Mjere ruralnog razvoja i budžetska podrška strukturalnim mjerama uključujući mjere ublažavanja posljedica klimatskih promjena, očuvanju okoliša i unapređenju ruralnog ambijenta neophodno je ponovno staviti u fokus poljoprivredne politike i dati im potrebno mjesto u razvoju sektora.

2.5.1.4. Mjere općih usluga u poljoprivredi

⁹ Baza podataka FMPVŠ

Podrška kroz mjere općih usluga nije namijenjena direktno poljoprivrednim proizvođačima nego poljoprivredi kao cjelini. Mjere iz ove grupe se koriste za uspostavljanje boljih uslova poslovanja u poljoprivredi, poboljšanje zdravstvene ispravnosti hrane i zdravstvene kontrole proizvoda koji se stavljaju na tržište, savjetodavstvo, te istraživanje i razvoj. Nažalost, i za tzv. III. stup poljoprivredne politike je izostala ozbiljnija budžetska podrška, što je potrebno u novom ciklusu mijenjati.

2.5.1.5. Budžetska podrška po sektorima (proizvodnjama)

Analiza budžetske podrške za period 2014.–2020. pokazuje nastavak favoriziranja animalne proizvodnje u odnosu na biljnu proizvodnju. Ukupna izdvajanja za podršku animalnoj proizvodnji pokazuju tendenciju rasta krećući se u rasponu 34,4 miliona KM do 57,4 miliona KM i u čemu najveći dio podrške odlazi proizvođačima mlijeka. Biljna proizvodnja se daleko manje podstiče i ukupni budžetski transferi se kreću u rasponu 7,4 miliona KM do 9,7 miliona KM.

Za razliku od ranijih godina kada je podrška biljnoj proizvodnji nadoknađivana kroz strukturalne mjere i investiciona ulaganja, u periodu 2014.–2020. ovakvih izdvajanja nije bilo. Za animalnu proizvodnju se prosječno godišnje izdvaja nešto više od 48 miliona KM, dok za biljnu proizvodnju ova izdvajanja su daleko niža i u prosjeku iznose 9,1 milion KM. U strukturi podrške u animalnoj proizvodnji najviše učestvuje podrška proizvođačima mlijeka (40,7-61,5%) i proizvođačima mesa različitih kategorija, dok u biljnoj proizvodnji najveću podršku imaju proizvođači kukuruza, pšenice i raži.

2.5.2. Komparacija budžetske podrške sa zemljama Zapadnog Balkana i EU

Baza podataka SWG iz 2017. godine poslužila je da se uspoređi visina budžetske podrške sektoru poljoprivrede i ruralnom razvoju Federacije BiH sa zemljama regije (Zapadnog Balkana) i EU. Komparacija je urađena na nivou tri pokazatelja - ukupna budžetska podrška, udio budžetske podrške u BDV poljoprivrede te visina budžetska podrške po ha korištene poljoprivredne površine.

Ukupna budžetska podrška sektoru poljoprivrede u Federaciji BiH u iznosu od 43,8 miliona eura je veća u odnosu na Crnu Goru (24 miliona eura) i Albanije (30,6 miliona eura), ali manja u odnosu na Kosovo (50,8 miliona eura) i značajno manja u odnosu na Sjevernu Makedoniju (136,3 miliona eura) i Srbije (235 miliona eura).

Komparacija udjela budžetskih izdvajanja sektoru poljoprivrede u ukupnom BDV sektoru pokazuje dosta povoljnu poziciju Federacije BiH u odnosu na većinu zemalja Zapadnog Balkana. U Federaciji BiH budžetska podrška iznosi 10,15% BDV, što je znatno više u odnosu na Albaniju (1,1%), Bosnu i Hercegovinu (4,4%), Srbiju (5,2%) i Kosovo (7,8%), ali je manje u odnosu na Sjevernu Makedoniju (10,7%) i EU-27 (19,6%).

Najslabije pozicioniranje Federacije BiH u komparaciji sa zemljama Zapadnog Balkana i EU-27 je relativni pokazatelj budžetskih izdvajanja sektoru po ha korištene poljoprivredne površine. Samo Albanija ima niža izdvajanja po ha (31,8 eura) u odnosu na Federaciju BiH (61,43 eura), dok je daleko veća podrška u Crnoj Gori (93,9 eura), Kosovu (122,7 eura) te Sjevernoj Makedoniji (188,7 eura). Prosječna podrška po ha u zemljama EU-27 je 445,7 eura.

2.6. Prirodni resursi i okoliš

2.6.1. Osnovne geografske informacije

Ukupna površina BiH je 51.209 km², pri čemu kopnenom dijelu pripada 51.179 km², dok površina marinske akvatorije iznosi 12,2 km². Federacija BiH zauzima površinu od 26.110,5 km². Na području Federacije BiH sa oko 29% ukupne površine prevladava planinski reljef (> 1000 m n.v.). Prema klasama nagiba terena, sa oko 22,9% ukupne površine najzastupljenija je klasa jako strmih padina (nagib 17 – 24%) na kojima su izraziti erozijski procesi.

Prirodni hidrografski sistem u Federaciji BiH obuhvata slatkovodnu i slanovodnu vodenu masu, javlja se u formi površinskog i podzemnog tipa otjecanja i karakterizira razvijenim. Oko 67% ukupne površine Federacije BiH hidrografski pripada slivu Crnog mora, dok 33% teritorija pripada slivu Jadranskog mora. Osam rijeka koje se dijelom ili cijelim tokom nalaze na teritoriju FBiH ima dužinu veću od 100 km. Znatan udio vode u slatkovodnoj vodnoj bilanci Federacije BiH čine prirodna i umjetna jezera. Marinska akvatorija površine 12,2 km² smještena u području zaljeva Neum – Klek jedina je slanovodna vodena masa koja pripada FBiH.

2.6.2. Klima Federacije BiH

U Federaciji BiH se razlikuju tri osnovne klimatske oblasti: oblast umjereno kontinentalne klime na sjeveru (umjereni klimatski pojas), koji dolinama većih rijeka prodire duboko prema centralnom dijelu; oblast planinske i predplaninske klime u centralnom planinskom dijelu (planinsko-kotlinski pojas), te oblast mediteranske klime na jugu (maritimni pojas). Zavisno od nadmorske visine razlikuje se i nekoliko prijelaznih oblasti između ovih glavnih, a najveće nadmorske visine u centralnom planinskom pojasu karakterizira alpska klima.

Srednje godišnje temperature zraka u periodu od 2016. do 2020. godine bile su znatno iznad standardne normalne vrijednosti (utvrđene za period 1961.–1990. godina) na čitavom prostoru Federacije BiH što ove godine svrstava u kategorije vrlo toplo i ekstremno toplo. Broj toplih dana u 2020. godini na svim mjernim mjestima bio je veći ili znatno veći od prosjeka za period 1961. – 1990. godine, dok je broj mraznih dana bio znatno ispod višegodišnjeg prosjeka. Prema padavinskim prilikama godine od 2014. do 2019. su na mjernim stanicama u Federaciji BiH svrstane u kategorije normalno i kišno, s tim da je 2020. godina prema padavinskim prilikama svrstana, zavisno od mjerne stanice, u kategorije vrlo sušno, sušno i normalno.

Promjene klime u BiH najočitije se manifestiraju kroz porast prosječnih temperatura. Prosječna temperatura zraka u Federaciji BiH za posljednjih stotinu godina porasla je za 0,8°C, uz stalno bilježenje rekordno visokih srednjih dekadnih temperatura i povećanje temperatura u svim dijelovima Federacije BiH. Najveći rast prosječne temperature u ljetnim mjesecima bilježi se u Hercegovini, a tokom zimskih i proljetnih mjeseci u sjevernim i centralnim područjima BiH. Brzina kojom se klimatske promjene dešavaju zabrinjava, a u zavisnosti od dijela teritorija i odabranog scenarija do kraja ovog stoljeća moguća su povećanja srednje godišnje temperature u rasponu od 2,4 do 4°C u odnosu na period 1961.–1990¹⁰. Istovremeno se u periodu do kraja ovog stoljeća očekuje smanjenje srednje godišnje akumulacije padavina i za 30%¹¹. Iako se količina godišnjih padavina u BiH tokom zadnjih decenija nije značajnije mijenjala, zabrinjava smanjenje broja dana sa kišnim padavinama i povećanje broja dana tokom koji se bilježe intenzivne i vrlo intenzivne kišne padavine. Ovo, u kombinaciji sa rastom temperature, za rezultat ima smanjenje vlažnosti zemljišta (potencijal za rast učestalosti i magnituda suše), ali i istovremeno povećanje vjerovatnosti poplava zbog povećanja učestalosti intenzivnih kišnih padavina. Ukoliko se nastavi mijenjati prema trendu zabilježenom posljednjih dekada, klima BiH će uskoro biti znatno toplija i aridnija u odnosu na klimatske uslove iz sredine XX stoljeća. Sve relevantne prognoze govore da se u narednom periodu

¹⁰ Federalni hidrometeorološki zavod Sarajevo: Klima i klimatske promjene (<https://www.fhmzbih.gov.ba>)

¹¹ Federalni hidrometeorološki zavod Sarajevo: Klima i klimatske promjene (<https://www.fhmzbih.gov.ba>)

može očekivati povećanje trajanja suhih perioda, povećanje učestalosti bujičnih poplava i, s ovim u vezi, sve intenzivnije erozije tla. Očekuje se i povećanje učestalosti grada, oluja i maksimalnih brzina vjetrova što će predstavljati ozbiljne prijetnje svim oblicima ljudske djelatnosti.

Klimatske promjene i poljoprivreda Federacije BiH

Zbog svog suštinskog karaktera izloženosti i osjetljivosti na prirodne promjene, poljoprivreda je ljudska djelatnost koja je najosjetljivija na klimatske promjene. Uticaji aktualnih i projektiranih klimatskih promjena na poljoprivredu će vjerovatno, ali ne i neminovno, biti negativni. Upozoravajući su npr. izvještaja o propadanju i do 70% prinosa kukuruza i povrća u unutrašnjim dijelovima BiH u godinama sa izrazito sušnim i toplim vegetacionim sezonama i gubicima u poljoprivrednoj proizvodnji koji se u ovakvim godinama mjere milijardama KM¹².

Treba imati u vidu da je poljoprivreda inače znatan emiter stakleničkih plinova koji su, po sebi, vodeći uzrok aktualnih ubrzanih klimatskih promjena. Procjenjuje se da oko 1/3 stakleničkih plinova emitiranih na globalnom nivou potiče iz poljoprivrede. Prema redovnim nacionalnim izvještajima o klimatskim promjenama i izvještajima o emisiji stakleničkih gasova u ovom pogledu poljoprivreda BiH stoji nešto povoljnije sa oko 10 - 15% ukupno emitiranih stakleničkih plinova u zemlji. Isti izvještaji, međutim, upozoravaju da bi se sa zadržavanjem aktualnih poljoprivrednih proizvođačkih i drugih praksi u BiH emisije stakleničkih plinova iz poljoprivrede do 2040. godine mogle povećati za preko 60%. Među mjerama koje mogu pomoći adaptaciji poljoprivrede na klimatske promjene stručnjaci navode prije svega unapređenje sistema navodnjavanja i uključivanje poljoprivrede u programe upravljanja vodama. Uže stručne preporuke odnose se na promjene načina obrade zemljišta (konzervacione obrade, protuerozivne mjere) i agronomске mjere (plodored, rokovi sjetve, smjese usjeva, malčiranje, zelenišno gnojenje i sl.), uz uvođenje u proizvodnju novih sortnih kreacija otpornijih na sušu. Već dugo se preporučuje agroklimatsko rejoniziranje FBiH, uspostavljanje sistema monitoringa i ranog upozoravanja te podizanje svijesti poljoprivrednika o klimatskim promjenama, njihovim uticajima na poljoprivredu, ali i o uticajima poljoprivrede na klimatske promjene.

U domenu srednjoročnog strateškog planiranja razvoja poljoprivrede u Federaciji BiH, a u svjetlu klimatskih promjena koje se nedvosmisleno odvijaju, od izuzetne važnosti su nedavno pokrenuti procesi u okviru inicijative tzv. Zelene agende za Zapadni Balkan (The Green Agenda for the Western Balkans). Radi se o inicijativi pokrenutoj kroz institucije EU čije su osnovne intencije usporavanje ili zaustavljanje klimatskih promjena prvenstveno kroz smanjenje emisija stakleničkih gasova te kroz energetska tranziciju, opće povećanje održivosti komercijalnih ljudskih djelatnosti, cirkularnu ekonomiju, zaštitu i unapređenje stanja prirodnih resursa i sl. na Zapadnom Balkanu koji je, iako još uvijek ne politički, onda sigurno geografski dio Evrope. Inicijativa je u novembru 2020. godine prihvaćena od lidera zemalja Zapadnog Balkana kroz Sofijsku deklaraciju o zelenoj agendi za Zapadni Balkan. Slijedeći odrednice Sofijske deklaracije Regional Cooperation Council je u oktobru 2021. godine objavio Akcioni plan za provedbu Sofijske deklaracije¹³. Akcioni plan se odnosi na period od 2021. do 2030. godine, čime se on svojim velikim dijelom preklapa sa periodom na kojeg se odnosi ova strategija poljoprivrede i ruralnog razvoja u Federaciji BiH. Pet osnovnih pravaca djelovanja utvrđenih akcionim planom su: 1) dekarbonizacija, 2) cirkularna ekonomija, 3) smanjenja zagađenja, 4) održiva poljoprivreda i 5) zaštita prirode i bioraznolikosti. Iako se poljoprivreda, proizvodnja hrane i ruralni razvoj mogu naći u svakom od navedenih pet osnovnih pravaca Akcionog plana, za strateško planiranje razvoja poljoprivrede i ruralnog razvoja u FBiH od

¹² UNDP: Strategija prilagođavanja na klimatske promjene i niskoemisionog razvoja za Bosnu i Hercegovinu, 2013.

¹³ Regional Cooperation Council: Action Plan for the implementation of the Sofia Declaration on the Green Agenda for the Western Balkans 2021-2030, Sarajevo, October 4th, 2021.

posebne važnosti je, prirodno, četvrti pravac (održiva poljoprivreda). Ovdje je utvrđeno sedam slijedećih ciljeva: 1) usklađivanje regulative sektora poljoprivrede, proizvodnje hrane i ruralnog razvoja sa standardima EU; 2) jačanje službenih kontrola, poboljšanje slijedivosti i označavanje prehrambenih proizvoda; 3) promocija ekološki prihvatljive i organske poljoprivrede, uz smanjenje unosa hemijskih proizvoda u proizvodnju hrane; 4) saradnja znanosti, obrazovanja i proizvodnje s ciljem lakšeg prelaska na inovativne i ekološki prihvatljive tehnologije i metode uzgoja; 5) smanjenje otpada u ruralnim i obalnim područjima; 6) održivi razvoj ruralnih područja kroz LEADER pristup i 7) ulaganja u proizvodnju i tehnologije obnovljive energije, kao i u smanjenje emisija stakleničkih gasova i u mjere prilagođavanja poljoprivrede klimatskim promjenama. Očigledno je da se pitanjima održivosti i smanjenju ili prevladavanju posljedica klimatskih promjena ovim ciljevima posvećuje značajna pažnja. Svojim immanentnim djelatnostima poljoprivreda i proizvodnja hrane kroz kvalitetno planiranje i odgovorne realizacije planiranog, posebno u planovima i programima ruralnog razvoja, mogu dati značajan doprinos i u realizaciji nekih od 14 ciljeva Akcionim planom utvrđenih u petom pravcu (zaštita prirode i bioraznolikosti). Nije nevažno naglasiti da su institucije EU kroz različite finansijske mehanizme osigurale izuzetno veliku finansijsku podršku za realizaciju "zelene agende" na Zapadnom Balkanu što je još jedan poziv za kvalitetno srednjoročno planiranje razvoja poljoprivrede u Federaciji BiH kojeg bi, u što je moguće većoj mjeri, bilo korisno uskladiti sa agendom definiranim pravcima i ciljevima.

2.6.3. Poljoprivredno zemljište

Poljoprivredne površine po kategorijama za period 2014. – 2020. godina predstavljene su u Tabeli 2.4.

Tabela 2.4. Poljoprivredne površine po kategorijama u Federaciji BiH u periodu 2014. – 2021., u 000 ha

Kategorija zemljišta	Godina						
	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.
Oranice, bašte i vrtovi	401	402	399	401	395	405	400
Voćnjaci	45	45	46	46	45	45	45
Vinogradi	5	4	4	4	4	4	4
Livade	268	274	272	263	274	277	272
Ukupno obradivo zemljište	719	725	721	714	718	731	721
Pašnjaci	428	438	441	450	458	450	452
Ribnjaci	0	0	0	0	0	0	0
Bare i trstici	2	2	2	2	2	2	2
Ukupno poljoprivredno zemljište	1149	1165	1164	1166	1178	1183	1175

Izvori: Federalni zavod za statistiku, Statistički godišnjaci/letopisi FBiH 2015. i 2021. godina

U periodu od 2014. do 2020. godine nije bilo značajnijih promjena u površinama ukupnog obradivog zemljišta, ukupnog poljoprivrednog zemljišta, kao ni u kategorijama obradivog i poljoprivrednog zemljišta. Statistički su bilježene ukupne površine obradivog zemljišta između 714.000 ha (2017. godine) i 731.000 ha (2019. godine), te ukupne površine poljoprivrednog zemljišta između 1.149.000 ha (2014. godine) i 1.183.000 ha (2019. godine). U ovom periodu je, uz blage fluktuacije ostalih kategorija, jedini primjetan rast površina (za oko 5%) zabilježen za kategoriju pašnjaka. Međutim, u periodu 2014.–2020. godine zabilježeno je povećanje prosječnih površina i ukupno obradivog i ukupnog poljoprivrednog zemljišta (721.286 ha obradivog i 1.168.571 ha ukupnog poljoprivrednog zemljišta) u usporedbi sa periodom 2003. – 2011. godina (709.444 ha obradivog i 1.143.778 ha ukupnog poljoprivrednog zemljišta).

Prema Naputku o jedinstvenoj metodologiji za razvrstavanje poljoprivrednoga zemljišta u bonitetne kategorije ("Službene novine FBiH", br. 78/09) poljoprivredno zemljište se razvrstava u osam bonitetnih kategorija. Prvu bonitetnu kategoriju (I.) čine tla najboljih fizikalnih, hemijskih i bioloških značajki. U osmu (VIII.) bonitetnu kategoriju spadaju najslabija tla. Proizvodna sposobnost zemljišta osnov je grupiranja bonitetnih kategorija poljoprivrednog zemljišta u

cjeline – agrozone. Bonitetne kategorije od I. – IV. su obradiva poljoprivredna zemljišta, pripadaju prvoj agrozonu, i prema Zakonu o poljoprivrednom zemljištu trebala bi se strogo čuvati za primarnu poljoprivrednu proizvodnju. Drugu agrozonu čine poljoprivredna zemljišta bonitetnih kategorija V. i VI., a treću agrozonu zemljišta VII. i VIII. bonitetne kategorije.

Prema bonitetnim kategorijama¹⁴ u ukupnim površinama poljoprivrednog zemljišta na području Federacije BiH sa oko 52% najzastupljenija je druga agrozona (bonitetne kategorije V. i VI.), nakon čega sa oko 25% slijedi prva agrozona (bonitetne kategorije I. – IV.), te sa oko 23% treća agrozona (bonitetne kategorije VII. i VIII.).

Prema osnovnoj pedološkoj karti BiH M 1:50.000 (rađenoj u periodu od 1964. do 1991. godine) na 116 listova podijeljenih u 38 sekcija i sa ukupno 4001 kartiranom jedinicom detektiran je 81 tip tla (uključujući i hidrografiju, naselja, rudnike, kopove, itd.). Osnovna pedološka karta BiH digitalizirana je u 77 kartiranih jedinica tla koje su većinom složene zemljišne kombinacije sastavljene od jedne do tri zemljišne jedinice, najviše na nivou tipa tla. Po strukturi digitalizirane kartirane jedinice čini 20 tipova tala koji spadaju u razdjelne automorfne i hidromorfne tala. Automorfna tla čine 90,85% ukupne površine zemljišta, a svega 8,13% tipova tala spada u hidromorfna tla. Ostale su površine urbane i neplodne površine.

2.6.3.1. Zemljišne osnove

Na sistem zemljišne administracije u Federaciji BiH primjenjuju se odredbe aktualnih zakonskih propisa o vlasništvu i drugim stvarnim pravima. Ranije konstatirani problemi oko općeprihvaćenog pristupa registracije nekretnina, decentraliziranosti geodetske djelatnosti, upotrebe više katastarsa i sl. u periodu od 2014. do 2020. godine su se tek dijelom počeli rješavati. Pokrenute su obimne i vjerovatno dugoročne aktivnosti na harmonizaciji zemljišnih knjiga i katastra, za sada kroz projekte finansirane međunarodnim kreditnim sredstvima i ograničeno uglavnom na urbana područja FBiH.

Prema aktualnim zakonskim odredbama, poljoprivredno zemljište u vlasništvu države je u pravnom prometu, ali s ograničenjima u vezi prodaje. Državno poljoprivredno zemljište se može dati u kraći ili duži zakup, dati pod koncesiju ili prodati samo ako će ovi postupci rezultirati okrupnjavanjem poljoprivrednog zemljišta. Raspolaganje poljoprivrednim zemljištem i dalje je obilježeno nizom prepreka, složenim i dugotrajnim postupcima i pravnom nesigurnošću. Restitucija još nije ozakonjena tako da vlasnici ili njihovi pravni slijednici još nemaju mogućnost vraćanja poljoprivrednog zemljišta ranije oduzetog po raznim osnovama. Efikasno tržište privatnog poljoprivrednog zemljišta zahtijeva dalji rad na sređivanju zemljišno-knjižnog i katastarskog stanja i uspostavljanje sistematiziranih baza podataka o ponudi i potražnji. Uspostavljanje funkcionalnog tržišta poljoprivrednog zemljišta otežavaju slaba potražnja za poljoprivrednim zemljištem, česte prakse prenamjene poljoprivrednog zemljišta, usitnjenost parcela poljoprivrednog zemljišta, nepostojanje stimulatívno-destimulatívne porezne politike vezane za posjed zapuštenog poljoprivrednog zemljišta i sl.

Zemljišni informacijski sistem Federacije BiH je sistem evidencija i praćenja stanja poljoprivrednog zemljišta kojeg, prema zakonskim odredbama¹⁵, uspostavljaju i vode Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva i Federalni zavod za agropedologiju. Za sada se praćenje stanja poljoprivrednog zemljišta, uglavnom zbog nepostojanja stalno osiguranih sredstava za ove namjene, vrši u ograničenom obimu. U Federaciji BiH je potrebno donošenje novih, preciznih, podzakonskih propisa kojima bi se uspostavio efektivan sistem evidentiranja i monitoringa poljoprivrednog zemljišta. Imajući u vidu da pred nadležnim institucijama Federacije BiH tek stoje poslovi potpunog uspostavljanja sistema kao što su IACS (integrirani sistem administrativne kontrole) i LPIS (sistem

¹⁴ Uputstvo o jedinstvenoj metodologiji za razvrstavanje poljoprivrednoga zemljišta u bonitetne kategorije ("Službene novine FBiH", br. 78/09)

¹⁵ Zakon o poljoprivrednom zemljištu (Službene novine FBiH, br. 52/09)

identifikacije zemljišnih parcela), potrebno je, kroz kvalitetnu koordinaciju, osigurati da sistem evidentiranja i monitoringa stanja poljoprivrednog zemljišta iskoristi sve kapacitete jednom uspostavljenih IACS i LPIS.

I pored naglašavanja značaja i pozitivnih iskustava iz projekata provedenih na ograničenim područjima, **komasacija** poljoprivrednog zemljišta u Federaciji BiH još uvijek je na izrazito niskom nivou. Ranije naglašavane prepreke i problemi za provođenje komasacije u većem obimu (evidencije nekretnina, neriješeni imovinsko-pravni odnosi, visoki troškovi komasacije, nezainteresiranost vlasnika poljoprivrednog zemljišta koji imaju vanpoljoprivredne prihode, malo stručnjaka za komasaciju i sl.) i dalje se sporo prevladavaju čime u značajnoj mjeri trpi veličina poljoprivrednog posjeda kao jedna od važnih pretpostavki za povećanje konkurentnosti sektora.

2.6.3.2. Melioracije zemljišta

Jedna od osnovnih mjera na ublažavanju poznatih posljedica klimatskih promjena u poljoprivredi su melioracije zemljišta, a u uslovima Federacije BiH prije svega zahvati navodnjavanja i, na nekim područjima, odvodnjavanja. U Federaciji BiH je 2009. godine formuliran konceptualni dokument o programu za navodnjavanje i odvodnjavanje, kao i strategija za upravljanje vodama za period 2010. – 2022. godine. Sva predviđanja o kretanjima klimatskih promjena i u kratkom narednom periodu nagovještavaju veći broj vrelih dana koji će uz dalje poremećaje u godišnjem i sezonskom rasporedu padavina znatno povećavati vjerovatnost pojave suša.

Iako je i procijenjenih oko 20.000 ha navodnjavanih površina u BiH 1992. godine bile izrazito nezadovoljavajuće, niz razloga (ratne štete, minirana područja, neodržavanje) doveo je do njihovog značajnog smanjenja. Prema nepotpunim podacima, u Federaciji BiH se trenutno pod sistemima navodnjavanja nalazi tek oko 3.000 ha. U ovom pogledu stručna mišljenja i preporuke iz prethodne strategije razvoja poljoprivrede Federacije BiH nisu uvažavana i realizirana. U tom dokumentu se navodi da je u južnim dijelovima Federacije BiH navodnjavanjem potrebno osigurati oko trećine, u sjevernim oko 15%, a u centralnim oko 8% godišnjih potreba poljoprivrednih biljaka za vodom te se sugerira da se u tada predstojećem petogodišnjem periodu izgrade sistemi za navodnjavanje na površinama od 5.000 ha i rehabilitiraju sistemi odvodnje na površinama od oko 20.000 ha.

Sektorski zakonski propisi u Federaciji BiH omogućavaju da se kroz podrške investicijama na poljoprivrednim gazdinstvima finansiraju ili sufinansiraju sistemi za navodnjavanje i uređenje zemljišta. Kroz povećano animiranje potencijalnih korisnika ovih podrški, ali i konzistentnija strateška opredjeljenja ovim vrstama investicija bi u narednom periodu trebalo dati znatno više prostora. Rast svijesti o posljedicama klimatskih promjena trebala bi voditi ka lakšem osiguravanju sredstava i iz domaćih i iz međunarodnih izvora za ozbiljnija investiranja u sisteme za navodnjavanje poljoprivrednog zemljišta u Federaciji BiH.

2.6.3.3. Minirana područja

U BiH su podaci o miniranim područjima još uvijek od izuzetne opće, ali i posebne važnosti za poljoprivredne djelatnosti. I nakon višegodišnjih stalnih i skupih poslova na deminiranju, osnovane procjene iz 2020. godine govore o i dalje upozoravajućih oko 966 km² minski sumnjivih površina na teritorijama 143 općine u BiH¹⁶. Od koristi građanima i, posebno poljoprivrednicima, može biti javno dostupna aplikacija sa podacima i upozorenjima o miniranim područjima koja je razvijena pod koordinacijom Centra za uklanjanje mina u BiH (BHMAC).

2.6.4. Šume Federacije BiH

¹⁶ BHMAC, Projekt: "Procjena stanja minski sumnjivih područja u Bosni i Hercegovini 2018. – 2019."

Šume i šumska zemljišta u Federaciji BiH 2020. godine zauzimaju površinu od 1.510.937,50 ha. Od toga su u državnom vlasništvu 1.233.807,50 ha ili 82%, a u privatnom vlasništvu i vlasništvu drugih pravnih lica oko 277.130,0 ha ili 18%. Kada se govori o privatnom vlasništvu, 97% vlasnika pripada muškarcima, a samo 3% ženama.¹⁷ U usporedbi sa stanjem zabilježenim 2010. godine površina šuma u FBiH povećana je za oko 3%. Iako je šumarstvo FBiH prvenstveno u drveno-proizvodnoj i lovno-proizvodnoj funkciji, šume su oduvijek, kroz prikupljanje nedrvenih šumskih proizvoda, predstavljale izvor dodatnih prihoda ruralnog stanovništva. Nedrvne šumske proizvode ne treba zanemarivati, između ostalog i zato što je početkom zadnje dekade bilježen njihov značajan izvoz, uz procjene da je na njihovom prikupljanju bilo angažirano više desetina hiljada stanovnika. U periodu 2014. – 2020. godine malo je rađeno na stručnim preporukama vezanim za poboljšanje stanja i ostvarivanje boljih ekonomskih efekata od prikupljanja nedrvenih šumskih proizvoda iznesenim u prethodnoj strategiji razvoja poljoprivrede. Dakle, i za naredni strateški period ostaju preporuke za poboljšanje relevantne regulative, inventarizaciju i sistematizaciju specifične flore, integraciju prerađivača u kreiranje subsektorske politike, uspostavljanje jasnih planova upravljanja i izradu smjernica za iskorištavanje ovih proizvoda. Podsektor bi regulativom trebalo obavezati na poslovanje u skladu sa međunarodnim standardima i certifikacionim shemama.

2.6.5. Biogeografija, bioraznolikost i zaštićena područja Federacije BiH

U BiH je identificirano više od 5.000 vrsta i podvrsta vaskularnih biljaka, više od 100 vrsta riba i više od 320 vrsta ptica i drugih elemenata biološke raznolikosti, pri čemu je čak 30% ukupne endemske flore na Balkanu sadržano u flori BiH¹⁸. Bogatstvo pejzažne raznolikosti BiH ilustrira broj i vrste pejzaža identificiranih u skladu sa međunarodnim standardima gdje se navode slijedeći pejzaži: mediteranski pejzaži, supra-mediteranski pejzaži, mediteransko-planinski pejzaži, planinski pejzaži, brdoviti pejzaži, peripanonski pejzaži i panonski pejzaži¹⁹. Velika raznolikost genetskih resursa u BiH očituje se i u velikom broju izvornih životinjskih pasmina i biljnih vrsta. U skladu sa evropskom direktivom za uspostavu Evropske ekološke mreže, u BiH je u toku proces uspostave NATURA 2000, pri čemu su identificirana, popisana i kartirana sva najznačajnija prirodna staništa te biljne i životinjske vrste koje je potrebno zaštititi kako bi se očuvala bogata biološka raznolikost i georaznolikost.

Bogata biološka i okolišna raznolikost prostora Federacije BiH zahtijevala je uspostavljanje zaštićenih područja i drugih kategorija zaštite s ciljem osiguranja opstanka i zaštite staništa i vrsta. Prema važećoj kategorizaciji Međunarodne unije za zaštitu prirode (IUCN) u BiH je zaštićeno 29 područja, od čega su 2 stroga rezervata prirode (kategorija Ia), 4 nacionalna parka (kategorija II.), 16 spomenika prirode (kategorija III.), 5 parkova prirode – zaštićenih pejzaža (kategorija V.) i 2 područja za upravljanje resursima – park šume (kategorija VI.) na ukupnoj površini od 127.557,4 ha. Od ukupne površine zaštićenih prirodnih područja prema IUCN kategorizaciji u BiH 76,9% je na teritoriju Federacije BiH. Na području Federacije BiH uspostavljena su i dva Ramsarska područja (Hutovo blato i Livanjsko polje). U Federaciji BiH postoji veliki broj visoko vrijednih prirodnih područja koja su planskim dokumentima federalnog, kantonalnog i općinskog nivoa predviđena za buduću zaštitu. Planskom dokumentacijom na entitetskom nivou, planirano je da se zaštititi oko 17% ukupne površine Federacije BiH.

2.6.6. Zaštita okoliša i upravljanje otpadom u Federaciji BiH

Donošenjem Uredbe o Informacionom sistemu upravljanja otpadom (Službeni list FBiH, br. 97/18) Federalno ministarstvo okoliša i turizma je stvorilo zakonski osnov za pripremu i kreiranje Informacionog sistema upravljanja otpadom. Fond za zaštitu okoliša FBiH je sa

¹⁷ Izvor: PRIFORT - Research into the Organization of Private Forest Owners in the Western Balkan Region

¹⁸ Četvrti nacionalni izvještaj BiH uz Konvenciju UN-a o biološkoj raznolikosti, 2010.

¹⁹ Četvrti nacionalni izvještaj BiH uz Konvenciju UN-a o biološkoj raznolikosti, 2010.

UNDP-om kao partnerom pokrenuo realizaciju pripreme i izgradnje Informativnog sistema upravljanja otpadom krajem 2019. godine. Informativni sistem upravljanja otpadom Federacije BiH je pušten u operativnu upotrebu 01. 01. 2021. godine (<https://fzofbih.org.ba/>). S tim u vezi u narednom periodu operativni dio po pitanju upravlja čvrstim otpadom će biti daleko jednostavniji.

Trenutno zbrinjavanje nusproizvoda i otpada iz poljoprivredne djelatnosti, posebno otpada životinjskog porijekla u FBiH nije u skladu s propisima i standardima EU za oblast veterinarstva i zaštite okoliša. Podaci o zabilježenim količinama generiranog otpada iz poljoprivrede i proizvodnje hrane u FBiH dati su u Tablici 10. u Prilogu.

2.7. Poljoprivredna gazdinstva

U Bosni i Hercegovini, odnosno u Federaciji BiH, nažalost još nije urađen poljoprivredni popis koji bi omogućio sagledavanje stvarne slike o broju, veličini, strukturi i drugim važnijim pokazateljima na nivou poljoprivrednih gazdinstava. Prema Pilot popisu poljoprivrede (2010) prosječna površina korištenog zemljišta poljoprivrednog gazdinstva u BiH iznosi 1,97 ha raspoređena u prosječno četiri parcele, što je znatno ispod prosjeka u EU-27 koji iznosi 14,3 ha. Službeni podaci iz Popisa stanovništva (2013.) o broju poljoprivrednih gazdinstava ukazuju na jedan od ključnih problema kojeg ima Bosna i Hercegovina (Federacija BiH) - veliki broj poljoprivrednih gazdinstava i kao posljedica toga njegova mala prosječna veličina. Ako se ovome doda od ranije poznata činjenica da je izražen fragmentirani zemljišni posjed i dualan karakter proizvodnje, jasno je da pred Federacijom BiH stoji izazov nepovoljne veličine i strukture poljoprivrednih gazdinstava koji se nameće kao jedan od važnijih strateških problema koji se mora rješavati u narednom periodu.

U nedostatku spomenutih podataka poljoprivrednog popisa, analiza strukture poljoprivrednih gazdinstava je urađena na osnovu Baze podataka o registrovanim poljoprivrednim gazdinstvima FBiH. Ukupan broj registrovanih poljoprivrednih gazdinstava kontinuirano raste i sa 60.622 u 2015. godini se povećao na 81.584 (2020). Dominantan udio (95,6%, 2020) imaju porodična poljoprivredna gazdinstva u odnosu na registrovane pravne subjekte (4,4%). Od 76.277 registrovanih PPG-ova u 2020. godini, kod 60.773 (79,7%) su nositelji bili muškarci, a kod 15.504 (20,3%) su bile žene. Gotovo isti rodni odnosi su i kada se govori o pravnim licima. Od 3.614 ovakvih subjekata, kod 2.881 (79,7%) su muškarci odgovorna lica, a kod 733 (20,3%) su žene. Isti trend kontinuiranog rasta je prisutan i kada se govori o korištenoj poljoprivrednoj površini. U 2015. godini registrovano je ukupno 98.943 ha korištenog zemljišta, a 2020. godine 118.114 ha. Dostupni podaci iz RPG i RK ukazuju i na prateće povećanje u istom periodu 2015. – 2020. godine broja članova porodičnih gazdinstava (20,57%) i broja uposlenika u pravnim subjektima (27,72%).

U Federaciji BiH (2020.) prosječna veličina registrovanog poljoprivrednog gazdinstva je 1,45 ha poljoprivrednog zemljišta. Najveći je broj registrovanih gazdinstava veličine do 1 ha poljoprivrednog zemljišta (67,18%), a najmanje gazdinstava preko 10 ha (1,30%). Struktura registrovanih poljoprivrednih gazdinstava prema veličini korištenog poljoprivrednog zemljišta iskazana u ha korištene poljoprivredne površine je dosta ujednačena. Nešto veći udio imaju poljoprivredna gazdinstva veličine 1 do 3 ha (26,57%), dok najmanje participiraju registrovana gazdinstva veličine 3 do 5 ha (14,52%).

Mali i fragmentiran zemljišni posjed poljoprivrednih gazdinstava u Federaciji BiH i dalje je jedno od ključnih ograničenja primarne poljoprivredne proizvodnje. Da bi se unaprijedila i poboljšala struktura zemljišnog posjeda neophodno je preduzeti brojne aktivnosti koje trebaju ići u pravcu okrupnjavanja poljoprivrednih gazdinstava koncentracijom zemljišta kao što su komasacija, unapređenje zakupa, stvaranje uslova kupovine zemljišta i drugo. Vrlo važan preduslov ovome je svakako prateća zemljišna politika.

2.8. Biljna proizvodnja

2.8.1. Ratarstvo

U Federaciji BiH u periodu od 2014. do 2020. godine u prosjeku je evidentirano 406.000 ha oranica i vrtova, od kojih je 195.086 ha (48,05%) bilo zasijano ratarskim, povrtnim i krmnim biljem, dok je 185.500 ha (45,68%) neobrađenih površina. U strukturi sjetvenih površina u istom periodu i dalje su vodeća žita, koja slijede krmno bilje i povrtlarski usjevi, dok je najmanje zastupljeno industrijsko bilje. Žita zauzimaju u prosjeku 44,1% (od najmanje 76,7 hiljada u 2014. godini do najviše 90,5 hiljada u 2016. godini) zasijanih oraničnih površina. Povrće se gaji na prosječnim 41.518 ha, što je 21,3% oraničnih površina. Krmno bilje je zastupljeno na 63.967 ha, odnosno sije se na oko 33% oraničnih površina. Najveće promjene su u industrijskom bilju, čije zasijane površine su uvećane za 4.434 ha, odnosno udio im je od 0,6% porastao na 2,7% korištenih oraničnih površina. Žita i krmno bilje su zastupljeni na oko 77% oraničnih površina, što govori o uzgoju kultura koja su relativno jednostavna za uzgoj, a i postupak skladištenja i čuvanja je jednostavniji nego nekih drugih poljoprivrednih proizvoda. S druge strane, povrtlarski usjevi i industrijsko bilje koji zahtijevaju intenzivnu agrotehniku i odgovarajuće skladišne uslove su značajno manje zastupljeni u sjetvenoj strukturi čineći 23% ukupne proizvodnje.

Žita koja u Federaciji BiH zauzimaju vodeće mjesto jesu kukuruz i pšenica, dok su raž, ječam, zob, tritikale i heljda sa znatno skromnijim udjelom. Pšenica, kao najvažnije krušno žito, sa prosječnom godišnjom proizvodnjom od oko 74 hiljade tona (2014-2020) ni blizu ne podmiruje potrebe mlinske industrije. Prosječan prinos u Federaciji BiH je 3,8 t/ha što je niže i od državnog prosjeka, prosjeka susjednih zemalja i zemalja Evropske unije. Razlozi se uglavnom vežu za tehnologiju proizvodnje - neodgovarajuće i nedovoljno gnojenje i zaštita, neodgovarajući sortiment, nedostatak navodnjavanja, niske otkupne cijene koje demotiviraju proizvođače, ali i neuređen rad savjetodavnih službi tj. nedostatak stručne pomoći od strane agronoma.

Kukuruz kao najrasprostranjenije žito sa prosječnom površinom od oko 47 hiljade hektara i ukupnom proizvodnjom preko 226 hiljada tona je u direktnoj zavisnosti od dešavanja u sektoru stočarske proizvodnje. U usporedbi sa Srbijom, Hrvatskom i EU, Federacija BiH ima najniže prosječne prinose.

Raž, ječam i zob ne bilježe značajnije promjene u odnosu na prethodni analizirani period.

Proizvodnja tritikala i heljde se ne evidentira na federalnom nivou, iako su to dva iznimno važna žita koja traže više pažnje i uključivanja u buduća strateška planiranja razvoja poljoprivrede. Tritikale je odličan izvor stočne hrane, prinasniji od nekih drugih usjeva koji se koriste u ishrani stoke. Sije se na više od 5.000 ha sa tendencijom povećanja površina i ukupne proizvodnje i sa prosječnim prinosima većim od ostalih strnih žita. U usporedbi sa zemljama okruženja i EU prinos tritikala u FBiH je visok (4,2 t/ha – prosjek 2017. – 2019.), viši od prosjeka u BiH, Srbiji, Hrvatskoj i EU. Heljda kao alternativno žito sve više pronalazi svoje mjesto u ljudskoj ishrani, tražen je artikl na međunarodnom tržištu, a istovremeno je usjev skromnih zahtjeva pogodan za organsku proizvodnju i za uzgoj u izrazito ruralnim područjima. Proizvodnja varira po godinama i kreće se na nivou 1.000 hektara. Prosječni prinosi su oko jedne tone, slično kao i u zemljama okruženja. Potražnje za ovim usjevom postoji, što može biti šansa za Federaciju BiH. Ovo tim prije, jer se radi o kulturi koja zahtijeva brdsko planinska područja, niska ulaganja i skromne agrotehničke mjere njege tokom vegetacije. Podaci o uvozu i izvozu žita jasno ukazuju na visoku zavisnost Federacije BiH i njene mlinsko-pekerske industrije o uvozu ovih poljoprivrednih proizvoda, što nameće potrebu posebnog strateškog pristupa unapređenju ove proizvodnje.

Industrijsko bilje koje se sije u Federaciji BiH predstavljaju suncokret, soja, uljana repica i duhan. O proizvodnji suncokreta i uljane repice nema zvaničnih statističkih podataka, mada zahvaljujući uspješnom poslovanju kompanije "BIMAL" d.d. i ugovornim odnosima sa

farmerima proizvodnja ovih usjeva postoji i prema neslužbenim podacima se povećava. Zvanični podaci FZS govore da prosječna površina pod industrijskim biljem (2014. – 2020.) je nešto više od 3.500 ha i razlikuju se u odnosu na podatke FMPVŠ prema kojima su značajno veće površine pod ovim kulturama i iznose blizu 5.000 ha. Prema istom izvoru pod uljanom repicom je preko 400 ha, a pod suncokretom su također približne iste površine. Proizvodnja soje raste iz godine u godinu i u 2020. godini se sijala na više od 3,5 hiljada hektara i prosječnim prinosom od 2,7 t/ha. Duhan već godinama ide u pravcu smanjenja površine ali i ukupne proizvodnje. Trenutno u BiH ne rade fabrike duhana, a otkupne stanice su mahom zatvorene²⁰. Multinacionalne kompanije koncentriraju proizvodnju u nekoliko tvornica gdje imaju najpovoljnije uslove, a kupovinom domaćih tvornica kupuju i tržište, što se desilo i u BiH.

Proizvodnja krmnog bilja u analiziranom periodu 2014. – 2020. se odvija na oko 33% zasijanih površina. Najveće površine su pod silažnim kukuruzom, zatim TDS, djetelinom i lucerkom. Manje površine su pod smjesama trava i mahunarki, a stočna repa bilježi pad proizvodnje. Iako se na pouzdanost i relevantnost statističkih podataka u određenoj mjeri može sumnjati, kako u zasijane i požnjevene površine, tako i u postignute prinose, sasvim je izvjesno da prinosi koji se postižu u proizvodnji krmnog bilja nisu zadovoljavajući, te da se uz više znanja od strane farmera i primjenu solidne agrotehnike na postojećim površinama može proizvesti znatno više krme. Imajući u vidu podatke da u Federaciji BiH postoje značajne neobrađene površine, proizvodnja krme na oranicama bi mogla biti povećana po oba parametra: (a) zasijanim površinama i (b) povećanim prinosima po jedinici površine. Povećanje površina bi moglo ići i do 50%, a prinosa i do 100%. Kvaliteta proizvedene krme bi mogao također biti povećan u značajnoj mjeri. Sve ovo pretpostavlja neophodnu pomoć poljoprivredne savjetodavne službe, odnosno agronoma na terenu.

Osim sijanih i prirodni travnjaci predstavljaju veoma značajan prirodni resurs, u višestrukom značenju te riječi, jer su nezaobilazan izvor kabaste stočne hrane, izvor bioraznolikosti, sa posebnim osvrtom na značaj zastupljenosti rijetkih i ugroženih vrsta. Površine pod pašnjacima u promatranom periodu variraju jako malo po godinama. Prosječni prinosi suhe mase, koji se postižu na livadama su izrazito niski (1,5-1,8 t/ha sijena) jer se na značajnom dijelu površina ne primjenjuju agrotehničke mjere, ali ne postoji ni zainteresiranost samih stočara za bolje iskorištavanje prirodnih travnjaka.

Plantažna proizvodnja ljekovitog bilja je sektor za koji nema službenih statističkih podataka. Jedini dostupni podaci su o izvozu i uvozu ljekovitog bilja. Međutim, ne zna se porijeklo izvezenog proizvoda – da li potiče od slobodnog sakupljanja u prirodi ili je rezultat plantažne proizvodnje. Evidentno je da proizvodnja smilja stagnira, a ostalo ljekovito bilje se sije na površini preko 100 hektara. Ljekovito bilje je mali sektor velikog potencijala jer podaci VTK pokazuju da se iz države izveze ljekovitog bilja i šumskih plodova u vrijednosti oko 39 miliona KM, a uveze oko 17 miliona KM (2018). S obzirom da nije razdvojeno ljekovito bilje od šumskih plodova smatra se da oko polovine otpada na ljekovito bilje. Dobrim dijelom je izvoz ljekovitog bilja sakupljenog u prirodi, ali isto tako činjenica je i da raste interes za plantažnom proizvodnjom. U 2019. godini pokrivenost uvoza izvozom u ovom sektoru je bila 246%. Izvoz je realiziran na 46 tržišta širom svijeta, uz dominaciju EU tržišta (83%). Najširu mrežu kupaca imaju kompanije koje se bave izvozom eteričnih ulja (37 zemalja).

2.8.2. Povrtlarstvo

Proizvodnja povrća u Federaciji BiH ima dugu tradiciju uz realnu mogućnost bržeg razvoja. Oko polovine zasijanih povrtnih površina, preko 21.000 ha je pod **krompirom**. Prosječna ukupna proizvodnja krompira za posljednjih sedam godina je oko 175 hiljada tona. Problem u

²⁰ "Bosenac d.d." Orašje je na javnoj licitaciji za prodaju, a jedino se još u Gradačcu otkupljuju manje količine duhana.

proizvodnji krompira su izuzetno niski prinosi, niži od svih zemalja okruženja, evropskih i svjetskog prosjeka. Razloga ima više, a među vodećim je nemotiviranost proizvođača zbog nemogućnosti plasmana proizvedenih količina, tako da se krompir proizvodi više manje za vlastite potrebe, a tek višak za tržište. Izgradnja prerađivačkih kapaciteta bi povećala potražnju sirovine što bi značajno utjecalo i na povećanje prinosa ovog usjeva i ulaganja u moderne tehnologije proizvodnje, sortiment i ostalo.

Grah se proizvodi u prosjeku na oko 4.000 ha, ali proizvodnju, kao i kod krompira, odlikuju izuzetno niski prinosi koji su oko 1,4 t/ha i daleko su ispod prinosa u zemljama Evropske unije. Po sjetvenim površinama slijede crni luk (prosjek oko 3,3 hiljade hektara), kupus (2,8 hiljada hektara), rajčica 1,9 hiljada hektara i paprika 1,6 hiljada hektara. Krastavac se na području Federacije BiH uzgaja kao salatni i krastavac kornišon, u zaštićenom prostoru ili na otvorenom, koji se u kontinentalnim područjima manje prerađuju na lokalnom nivou, a više se izvozi. Posljednjih godina proizvodnja kornišona za izvoz je postao unosan posao, a otkup se uglavnom obavlja preko otkupnih stanica.

Prinosi svih spomenutih vrsta povrća su veoma niski u usporedbi sa zemljama okruženja. U posljednje vrijeme neki proizvođači ugovaraju proizvodnju npr. krastavac kornišon i u tom slučaju zahvaljujući primjeni intenzivne agrotehnike, odgovarajućeg sortimenta, ali i pomoći savjetodavaca na terenu ostvaruju prinose i nekoliko puta veće od ostalih proizvođača. Ovo bi ujedno mogao biti i put intenziviranja povrtlarske proizvodnje - proizvođačima osigurati plasman, repromaterijal i stručnu pomoć pri proizvodnji što sve skupa vodi ka visokim prinosima, prinosima na nivou vodećih evropskih.

Govoreći o izvozno-uvoznim obilježjima, kornišon je npr. u 2019. godini bio u grupi od pet najkonkurentnijih izvoznih proizvoda (pored maline, kruške, jabuke i šljive). S druge strane, krajnje poražavajuće je da među 10 najvažnijih uvoznih proizvoda nalaze se svježa rajčica, svježa paprika, kuhani krompir, smrznuti krompir, čips krompir i sjemenski krompir. Ako promatramo uvoz i izvoz povrća u/z Federacije BiH u periodu 2014. – 2020., prosječna pokrivenost uvoza izvozom je 37,23%. I dalje uvozimo velike količine povrća upitne kvalitete. Prostora za supstituciju uvoza postoji mnogo, iako se čini da je najveći razlog za uvoz niska cijena kao i dostupnost proizvoda tokom cijele godine. Međutim, to ne znači da ne treba težiti unapređenju ovog sektora. Adekvatnom poljoprivrednom politikom može se povećati i unaprijediti proizvodnja primarnih poljoprivrednih proizvoda, kao i prerada istih u cilju supstitucije u uvozu, odnosno smanjenja trgovinskog deficita.

2.8.3. Proizvodnja povrća u zaštićenom prostoru

Proizvodnja povrća u zaštićenim prostorima predstavlja model visoko-intenzivne proizvodnje kojom se osigurava proizvodnja i plasman povrća u zimskom i ranom proljetnom periodu što čini gajenje povrća u zaštićenom prostoru atraktivnom poljoprivrednom djelatnošću. Ne treba se zanemariti ni njenu socijalnu i ekonomsku dimenziju, s obzirom na mogućnost uzgoja na malim površinama uz postizanje visokih i stabilnih prinosa i brzo vraćanje uloženi sredstava što u konačnici može doprinijeti opstanku mladih u ruralnim područjima.

U Federaciji BiH su u upotrebi najviše objekti pod plastikom kao što su niski, visoki tuneli i plastenici dok su vrlo male površine pod staklenicima. Uzgoj povrća na prirodnom zemljištu u Federaciji BiH je dominantni način proizvodnje u zaštićenom prostoru. Kao najintenzivniji oblik proizvodnje povrća osigurava da se prinosi nekih kultura povećavaju za nekoliko puta. Zvanični statistički podaci o proizvodnji povrća u zaštićenim prostorima u BiH nisu dostupni. Prema dostupnim podacima (baze podataka kantonalnih i općinskih odjeljenja za poljoprivredu) u Federaciji BiH ima oko 280 ha zaštićenih prostora, mada i ovaj podatak treba uzeti sa rezervom, budući da veliki broj poljoprivrednih proizvođača nije u registru.

Najveći dio proizvodnje povrća u zaštićenom prostoru je u Hercegovini, odnosno u HNK. Najčešća struktura proljetne sjetve je rajčica (65%), paprika (30%), i ostalih kultura koje čine krastavac, dinja i krompir (5%). U jesenskom roku sjetve/sadnje 70-80% plastične proizvodnje zauzima salata, a ostatak blitva i špinat. Plasman ranog povrća u većoj je mjeri izvozno orijentiran.

Posljednjih godina primjetno je poskupljenje repromaterijala i najvažnijih inputa što pored problema sa plasmanom proizvoda usložnjava samu proizvodnju povrća u zaštićenim prostorima i prijeti zaustavljanjem kontinuiranog rasta ove proizvodnje.

2.8.4. Poljoprivredna mehanizacija

Nedostatak poljoprivrednog popisa u BiH (Federaciji BiH) onemogućuje sagledavanje stvarne slike o broju, veličini, strukturi i drugim važnijim pokazateljima opremljenosti poljoprivrednih gazdinstava mehanizacijom. Prema procjenama eksperata prosječna starost traktora u Federaciji BiH je oko 30 godina što zajedno sa prosječnim angažmanom traktora koji se kreće oko 100 radnih sati godišnje²¹ daje veoma lošu sliku stanja mehanizacije u Federaciji BiH. Niska i nedovoljna budžetska izdvajanja sa oba nivoa vlasti (entitetski i kantonalni) za investicije u poljoprivrednu mehanizaciju u okviru strukturalnih mjera i mjera ruralnog razvoja, i skromni prihodi poljoprivrednih proizvođača ograničavaju nabavku nove mehanizacije i modernizaciju poljoprivredne proizvodnje. Ovome treba dodati i izostanak IPARD fondova koji su uglavnom najvažniji izvor finansiranja (sufinansiranja) nabavke mehanizacije i prateće opreme u zemljama Zapadnog Balkana.

Poljoprivredna mehanizacija za aplikaciju fitofarmaceutskih sredstava u Federaciji BiH je također zastarjela. Zbog neredovne kontrole i netestiranja strojeva za aplikaciju fitofarmaceutskih sredstava kod njihovog velikog broja značajan je udio dizni koje nemaju ujednačene protoke mlaza čime se onemogućuje ravnomjerna distribucija fitofarmaceutskih sredstava po usjevima/voćnjacima/vinogradima. Budžetskom podrškom i edukacijom rukovatelja strojevima može se popraviti stanje u ovoj oblasti. U prioritete vezane za poljoprivrednu mehanizaciju i dalje ostaje donošenje i provedba zakonskih i podzakonskih akata kojima se regulira pitanje poljoprivredne mehanizacije te razvijanje organizacionih formi koje će poticati veći stepen njihovog korištenja.

2.8.6. Sjemenarstvo

Savremena poljoprivredna proizvodnja zasniva se na stalnoj potrebi za kvalitetnim sjemenom i sadnim materijalom. Sadašnje stanje u proizvodnji sjemena i sadnog materijala u Federaciji BiH ni izbliza ne zadovoljava vlastite potrebe proizvodnje, mada agroekološki uslovi postoje. Zbog toga je Federacija BiH upućena na značajan uvoz ovog poljoprivrednog repromaterijala. Sjemenska proizvodnja u Federaciji BiH u periodu 2014. – 2020. godina pokazuje značajnu varijabilnost kako proizvodnih površina tako i ostvarenih prinosa. Proizvodnja žita imala je kontinuiran rast proizvodnih površina i ostvarene proizvodnje do 2019. godine (više od 4.000 tona), dok je u 2020. godine došlo do značajnog pada. Sjemenska proizvodnja kukuruza je bila dosta ujednačena u periodu 2017. – 2019. godina (oko 100 tona), dok je proizvodnja sjemena duhana bila vezana za održavanje domaćih (VHS i ravnjak) sorata duhana do 2019. godine, da bi u 2020. godini ova proizvodnja u potpunosti nestala. Proizvodnja sjemena soje ima trend rasta (od 17,5 tona u 2014. godini do 640 tona u 2020. godini). Proizvodnja sjemena krompira je u stalnom opadanju (od 1.349 tona u 2014. godini do svega 54 tone u 2020. godini). Za razliku od sjemenske proizvodnje, proizvodnja presadnica povrća je regionalno prepoznatljiva po svojoj kvaliteti i postaje izvozni poljoprivredni brend Federacije BiH. U 2020. godini je ukupno proizvedeno 11,6 miliona komada presadnica različitih vrsta i sorti povrća,

²¹ Za razliku od Federacije BiH, u Srbiji se prosječni godišnji angažman traktora, zavisno od vrste, kreće između 430 i 740 sati.

od čega je značajan broj izvezen na inozemno tržište. Među važnijim pravnim subjektima koji se bave proizvodnjom sjemenskog materijala i presadnica izdvajaju se: BIOS sa p.o. Gornja Vratnica Visoko, OZZ AGRISAN Sanski Most, Plant d.o.o Tuzla, PZ Sunce d.o.o Čapljina, Bojka d.o.o Vitina, Adria Hishtil Gabela Polje (proizvodnja presadnica), te Poljoprivrednik d.o.o Odžak, Agropromet d.o.o Bosansko Grahovo, Dado Komerc d.o.o Prud, Damjanović, I. d.o.o Glamoč (proizvodnja sjemena žita, soje i kukuruza).

Proizvodnja sjemena i sadnog materijala zastupljena je na različitim proizvodnim područjima Federacije BiH i u različitim agroekološkim uslovima. Tako je proizvodnja sjemenskog krompira i značajan dio proizvodnje žita smještena na većim nadmorskim visinama (iznad 700 m.n.v.), dok je proizvodnja presadnica povrća zastupljena većinom u submediteranskom području (Čapljina, Vitina, Gabela), kao i u uslovima umjereno kontinentalne klime (Tuzla).

Fokus problema kod proizvodnje sjemena žita u Federaciji BiH je nedostatak doradbenog centra²² čime bi se proces proizvodnje sjemena zaokružio. Najveći problem proizvođača presadnica povrća je u nelojalnoj konkurenciji neregistrovanih proizvođača koji svoje proizvode stavljaju u promet bez adekvatne kontrole i dokumentacije. Od ostalih problema sjemenarske proizvodnje u Federaciji BiH koja treba kandidovati su svakako njena izražena varijabilnost, jednako u površinama i proizvodnji. Ovo nameće potrebu da se u ovoj oblasti unaprijedi zakonska rješenja kojima će se favorizirati politika podrške, podizati nivo znanja u samoj proizvodnji sjemena te povećati inspeksijski nadzor. Nadalje, na proizvodnju sjemena utjecale su i tržišne varijabilne cijene krajnjih poljoprivrednih proizvoda, ali i nedostatak ugovorene cijene od strane otkuplivača²³.

2.8.7. Integralna proizvodnja

Integralna proizvodnja je blisko vezana za uspostavu i realizaciju GLOBAL G.A.P. standarda. To je standard koji pokriva sve osnovne aspekte proizvodnje, od korištenja zemljišta, preko procesa proizvodnje do berbe, odnosno žetve. Odnosi se također i na socijalnu brigu o radnicima i zaštitu okoliša. Postoji od 1997. godine. GLOBAL G.A.P. je privatni standard, sa statusom dobrovoljnog standarda, mada posljednjih godina postaje obavezan standard za međunarodnu trgovinu poljoprivrednim proizvodima. Koristi koje proizvođači imaju provedbom ovog standarda su: mogućnost izlaska na međunarodno tržište, postizanje veće cijene proizvoda, povećanja kapaciteta proizvodnje, lakši i brži pronalazak tržišta, tendencija zapošljavanja novih ili sezonskih radnika.

Prema podacima dostupnim za 2015. i 2016. godinu u BiH je bilo 163 odnosno 138 proizvođača certificiranih po ovom standardu i to svi iz biljne proizvodnje. Većina certificiranih domaćih proizvođača odlučila se za ovu **standardizaciju** zbog izvoznih mogućnosti, a kada će domaći trgovci postaviti ovaj standard kao obavezu za otkup proizvoda, ostaje za vidjeti. Proizvođači ratarsko-povrtlarskih usjeva u ovom sistemu proizvodnje su: Adria-Hishtil rasadnik Gabela, ZZ Gračanica Gračanica, Heko Bugojno i Jaffa komerc Mostar.

2.8.8. Organska proizvodnja

Organska proizvodnja na području Federacije BiH egzistira od početka ovog stoljeća. Obradive površine pod organskom proizvodnjom u posljednjih sedam godina variraju bez

²² Trenutno egzistira doradbeni centar koji je smješten u entitetu Republika Srpska.

²³ Ovdje posebno treba istaći nedostatak kantonalnih robnih rezervi koje bi bile stabilizator i proizvodnje i cijena poljoprivrednih proizvoda. Tako je u 2021. godini uvoz sjemena osnovnih usjeva (krompir, žita, kukuruz i soja) iznosio 5,7 milijuna, od čega je najveći uvoz bio kod krompira u visini od 5,0 milijuna KM (6,7 milijuna kg).

nekog razumnog pojašnjenja. Podaci o stvarnom stanju ne postoje, nema registara proizvođača i prerađivača ovih proizvoda. Jedino se može doći do podataka od jedne od certifikacijskih kuća - Organska kontrola (OK), mada ih postoji nekoliko koje se bave poslovima certifikacije organske proizvodnje u FBiH. Prema podacima OK u 2019. godini su bila zasijana 1.237 ha, a u 2020. godini svega 346 ha. Ljekovito bilje, žita i bobičasto voće su dominantne kulture koje se uzgajaju. Pored uzgoja, treba spomenuti i prikupljanja samoniklog ljekovitog bilja, gljiva i bobičastog voća. U 2107. godini od ukupnih sakupljačkih površina (150.604 ha), na ljekovito bilje otpada 103.575 ha. Značajan dio ovog sakupljenog bilja se izvozi. U periodu 2016. – 2018. primjetan je trend rasta izvoza organskih proizvoda, a najznačajnija izvozna tržišta za organske proizvode iz BiH su zemlje članice Evropske unije, prije svih Njemačka, Nizozemska, Danska, Italija, Švedska i Švicarska.

Zakon o poljoprivrednoj organskoj proizvodnji je donesen 2016. godine (Službene novine Federacije BiH, broj 72/16), a nakon toga Pravilnik za organsku biljnu i stočarsku proizvodnju. Činjenica je da je proces donošenja zakonske regulative veoma spor i da je to jedan od problema koji koči razvoj ovog sektora.

Dosadašnja budžetska podrška organskoj proizvodnji se odnosila na certificiranje organske proizvodnje²⁴. Na nivou Federacije BiH je aktivno udruženje ORGANSKO FBIH, koje okuplja ove proizvođače i organizuje brojne prodajne manifestacije za svoje članove, a u saradnji sa certifikacijskom kućom iz Hrvatske ima razvijenu i certifikaciju ove proizvodnje.

Put koji organsku proizvodnju, pogotovo u ruralnim sredinama izdiže na viši proizvodni nivo jeste zadrugarstvo i udruživanje porodičnih farmi na lokalnom području sa ciljem povećanja količine proizvoda, edukacije potrošača, ostvarivanja konkurentnosti, standardizacije kvalitete, brendiranja proizvoda, te organizovanog izlaska na domaće i strano tržište.

2.8.9. Voćarstvo

Povoljna umjereno kontinentalna klima zajedno sa mediteranskom klimom omogućuje da se na području Federacije BiH odvija proizvodnja velikog broja voćnih vrsta iz grupe jabučastog, koštičavog, jezgrastog, jagodastog i mediteranskog voća. Važan okvir za budući razvoj voćarske proizvodnje je sadržan u Operativnom programu voćarska rajonizacije u Federaciji BiH (2013) u kojem su date preporuke i smjernice za najpovoljnije rajone za uzgoj voćnih vrsta vodeći računa o agro-ekološkim uslovima, odnosno o specifičnim ograničenjima i određenim uslovima klime, tla i reljefa, ali i ekonomskih uslova.

Analiza voćarske proizvodnje u Bosni i Hercegovini (Federaciji BiH) se još uvijek, sa izuzetkom jagodastog voća, vodi na nivou broja ukupnih i rodni stabala, a ne na nivo površine i ha, što otežava analizu i izvođenje zaključaka budući da se ne pravi razlika između intenzivne i ekstenzivne proizvodnje, kao i specifičnosti pojedinih proizvodnji. Ukupne površine voćnjaka u Federaciji BiH u periodu 2015. – 2020. stagniraju i kreću se oko 45 hiljada ha.

Kontinentalno voće

Najvažnije kontinentalne voćne vrste u Federaciji BiH su jabuka, kruška, šljiva, breskva, trešnja, višnja, marelica i orah. Mjereno prosječnim brojem stabala, najveću zastupljenost ima šljiva (46%) koju slijede jabuka (28%), kruška (11%) te trešnja (5%) i breskva (4%). U periodu 2014. – 2020. primjetan je trend rasta broja stabala svih krošnjastih voćnih vrsta. U 2014. godini ukupan broj stabala je iznosio 11,5 miliona, a u 2020. godini 12,7 miliona. Evidentirano povećanje broja stabala upućuje na praksu da se stari ekstenzivni nasadi zamjenjuju novim nasadima sa intenzivnom proizvodnjom i gustim sistemom uzgoja, pri čemu površine ostaju nepromijenjene. Najveći broj povećanja rodni stabala zabilježen je u 2015. godini (oko 800

²⁴ U posljednje tri godine (2018.-2020.), kroz program podrški u FBiH isplaćena je podrška u visini od 18.298 KM u 2019. godini, 30.517 KM u 2020. godini, dok je najviše isplaćeno u 2018. godini – 40.864 KM.

hiljada), dok je u narednom periodu zabilježen ujednačen rast sa prosječno 100 hiljada novih rodnih stabala.²⁵

Kada se govori o ukupnom prinosu kontinentalnih voćnih vrsta u analiziranom periodu 2014. – 2020. osnovna karakteristika je varijabilnost i promjenljivost po godinama. Najniži prinosi su zabilježeni u 2014. i 2017. godini kao posljedica ekstremnih klimatskih prilika (mraz i suše). Posebnu varijabilnost u prinosima su pokazale dvije vodeće voćne vrste - jabuka i šljiva. Proizvodnja šljive se kretala od 23 hiljade tona u 2017. godini do rekordnih 60 hiljada tona u 2018. godini. Proizvodnja jabuka u 2014. godini je iznosila 14 hiljada tona, a u 2020. godini rekordnih 53 hiljade tona. Najveća ukupna proizvodnja krošnjastog voća je bila u 2018. i 2020. godini i iznosila je u prosjeku 135.000 tona, dok je sedmogodišnji prosjek u periodu 2014. – 2020. bio 102,2 hiljade tona. Očito je da klimatske promjene sve češće utiču na ukupnu proizvodnju ove vrste voćarske proizvodnje, što će zajedno sa unapređenjem agro-tehničkih i pomo-tehničkih mjera, zahtijevati i novi pristup i uvođenje mjera poljoprivredne politike kojima će se djelovati na negativne posljedice spomenutih klimatskih promjena.

Jagodasto voće

Proizvodnja jagodastog voća na području Federacije BiH doživjela je snažnu ekspanziju tokom proteklih 20 godina, imajući pri tome i uspone i padove kao i svaka proizvodnja u poljoprivredi. Ova proizvodnja prati savremene trendove tehničko-tehnoloških rješenja najrazvijenijih zemljama svijeta što potvrđuje ostvareni prinosi po jedinici površine koji je blizu punog genetskog potencijala. Aktualna proizvodnje jagoda je dosta ujednačena i odvija se na prosječnih 800 ha površine, dok površine pod malinom osciliraju i poslije rekordnih 2.321 ha u 2018. godini smanjuju se za preko 600 ha u 2020. godini kada iznose 1.703 ha. Ostale jagodaste voćne vrste poput kupine, ribize i borovnice još uvijek nisu uvedene u kulturu i stoga su i manje zastupljene. Prinosi jagodastih vrsta relativno su ujednačeni u analiziranom periodu 2015. – 2020. i za jagodu prosječni godišnji prinosi iznose 8,66 t/ha, a za malinu 7,86 t/ha.

Smanjenje površina pod malinom jedan je od najvažnijih uočenih problema u proizvodnji ove vrste voća u Federaciji BiH. Razloge treba tražiti u (i) povećanoj ponudi maline na svjetskom tržištu i nižoj prodajnoj cijeni, (ii) nepovoljnim klimatskim prilikama koje su uzrokovale lošim kvalitetom plodova, (iii) nedostatku radne snage kao posljedice sve većeg odliva mladih iz ruralnih sredina i (iv) nedostatku poljoprivrednih savjetodavaca i transferu znanja iz domena savremenih tehničko-tehnoloških rješenja.

Proizvodnja jagodastog voća, prvenstveno maline, najviše zavisi od instaliranih rashladnih kapaciteta. Na području Federacije BiH postoji 16 kompanija koje se bave otkupom malina sa ukupnim kapacitetom rashladnih komora od 17.000 tona, što daje dovoljno prostora za povećanje proizvodnje maline čija trenutna prosječna proizvodnja iznosi 14,2 hiljade tona.

Meditersko voće

Mediterske voćne vrste u periodu od 2014. – 2020. bilježe stalni porast broja rodnih stabala i ukupnog prinosa posebno masline i smokve. U analiziranom periodu ukupni prinosi su povećani sa 897 tona u 2014. godini na preko 2.000 tona u 2020. godini kao rezultat ulaska ovih vrsta voćaka u periodu punog plodonošenja. Sve je prisutniji trend podizanja većih plantažnih zasada sa odomaćenim i introduciranim sortama masline, pravilnog sklopa sadnje i uzgojne forme krošnje, uz korištenje sistema za navodnjavanje. Također, ostale mediteranske voćne vrste prelaze sa ekstenzivnog načina proizvodnje na plantažni uzgoj i to kod smokve, badema i nara. Na pozitivan trend povećanja proizvodnje mediteranskih voćnih

²⁵ Izuzetak čini 2016. godina u kojoj je zabilježeno povećanje od samo 17 hiljada rodnih stabala.

vrsta utjecalo je više čimbenika, a najvažniji je pozitivan trend budžetskih izdvajanja (federalni i kantonalni nivo) i davanja sredstava za podizanje novih zasada.

Kao i kod uzgoja krošnjastih voćnih vrsta, i kod uzgoja mediteranskih vrsta važnije obilježje je variranje prosječnih prinosa iz godine u godinu, kao rezultat ponajprije klimatskih prilika u kojima se odvija proizvodnja.

2.8.10. Vinogradarstvo i vinarstvo

Na području Federacije BiH gajenje vinove loze i proizvodnja vina imaju veoma dugu tradiciju. Stanje u kojem se već duže vrijeme nalazi ova djelatnost sve je manje u suglasnosti sa tim bogatim naslijeđem.

Na osnovu statističkih podataka BiH je u 1990. godini imala 5.781 ha vinograda, a od toga je 4.274 ha bilo na prostoru sadašnjeg Hercegovačko - neretvanskog kantona (HNK). Taj podatak pokazuje da je ovaj kanton bio glavni nositelj vinogradarske proizvodnje BiH, odnosno Federacije BiH. Prošli rat je nanio velike štete vinogradarskoj proizvodnji tako da je uništeno 2.046 ha vinograda ili 47,9% od ukupnih prijeratnih površina. Znatno veći udio uništenja površina je bio kod državnog sektora (69%) u odnosu na privatni (28,8%). Informacije o vinogradarskim površinama kojima se danas raspolaže osnove se na podacima prikupljenim kroz izradu tzv. vinogradarskog katastra, kojem se pristupilo izradi prvi put u historiji BiH. Najvažniji razlozi za njegovo nastajanje su (i) evidencija i analiza postojećih površina pod vinovom lozom, (ii) analiza strukture sortimenta, (iii) evidencija potencijalnih vinogradarskih površina i (iv) utvrđivanje ukupne bilance stanja što je jedan od preduslova ulaska u EU. Katastar vinograda će omogućiti uvid u vitalnost vinogradarstva kao jedne od najvažnijih privrednih grana. Kroz više od 20. stoljeća površine pod vinovom lozom su rasle i opadale, što je zavisilo o migracijama stanovništva, ratovima, političkim uređenjima, a u novije vrijeme tržišnim čimbenicima uzgoja vinove loze. Podaci prikupljeni pri izradi vinogradarskog katastra su neslužbeni i u tijeku je provjera podataka na terenu.

U poljoprivrednim površinama Federacije BiH (1.183.000 ha) udio vinograda je 0,33% odnosno 3782 ha (2020. godina). U ukupnoj površini vinograda vinsko grožđe zauzima oko 3.607 ha, a stolno oko 250 ha. Promatrano po kantonima značajne površine zasađene vinovom lozom zastupljene su u HNK (2679 ha) i ZHK (1026 ha). Vinogradarstvom i vinarstvom se bavi oko 10.200 domaćinstava. U analiziranom periodu na površinama zasađenim vinovom lozom prosječan broj trsa je 14.575, odnosno 13.856 rodnih trsa, sa kojih se ubere 34.153 tona grožđa ili 2,47 kg po trsu.

Zemljište na kojemu se nalaze nasadi vinove loze u najvećem dijelu je privatno vlasništvo. Država je zadržala vlasništvo nad zemljištem koje je bilo u sastavu državnih preduzeća i koja se po sadašnjim zakonima ne može privatizovati. Upravljanje zemljištem provodi se putem kantonalnih i općinskih tijela koja ugovorom o koncesiji ili zakupu reguliraju odnose s korisnicima zemljišta. Općenito se može reći da je neregulirano vlasništvo nad zemljištem kočnica daljeg razvoja vinarsko-vinogradarskog sektora iz najmanje tri razloga: (i) velika usitnjenost posjeda, (ii) neregulirani vlasnički odnosi i (iii) destimulirajuća politika davanja zemljišta u koncesiju.

Pri podizanju vinograda treba prihvatiti sva savremena dostignuća u tehnologiji sistemskog uređenja proizvodnog prostora, pripremi i održavanju zemljišta, izboru sortimenta visoke kvalitete povezano sa revizijom rajonizacije pojedinih područja, definiranju sistema uzgoja, te pravilnom izboru i organizovanoj upotrebi tehnoloških linija strojeva u agrotehnici i ampelotehnici. Pri sadnji vinograda prednost treba dati našim, BiH, autohtonim sortama žilavki i blatini, koje autohtonošću i kvalitetom mogu naći svoje mjesto na zahtjevnom tržištu. Uz ove

sorte treba saditi svjetski poznate sorte merlot, cabernet sauvignon, chardonnay, syrah i druge, koje su se odomaćile na našem području na kojem postižu visoku kvalitetu.

Proizvodnja stolnog grožđa se obavlja na površini od oko 250 ha i nema podataka o godišnjoj proizvodnji. U narednom periodu posebnu pažnju treba staviti na sorte veoma rane epohe sazrijevanja kako bi se iskoristile komparativne prednosti hercegovačkog vinogorja, kao i veoma kasne epohe čije se grožđe može čuvati u rashladnim uređajima i tako osigurati tržište u zimskim mjesecima.

2.8.11. Vinarstvo

Proizvodnja vina u Federaciji BiH organizovana je u 43 vinarije. Ukupni proizvodni podrumski kapacitet registrovanih vinarija iznosi 31.861.600 litara (318.616 HL) što je manje u odnosu na 1985. godinu kada su proizvodni kapaciteti iznosili 37.500.000 litara (375.000 HL). Proizvodni godišnji kapacitet vina s ukupnih 3.607 ha vinogradarskih površina (1,39 miliona trsa), uz prinos od 2,47 kg/trsu i randman od 60-70% iznosi 20.742.750 litara. Na proizvodnju bijelih vina otpada 55%, a crvenih 45%. Od ukupnih 3.607 ha površina pod vinogradima na registrovani (proizvodnja vina s zaštićenim geografskim porijeklom-ZZP) vinarski sektor otpada oca 875 ha (24,26%). Preostale površine od 2.732 ha (75,74%) su u vlasništvu porodičnih gazdinstava od kojih većina ima preradu grožđa i proizvodnju vina za vlastite potrebe, a manji viškovi se prodaju na lokalnom tržištu. Procjena je da se vinogradarsko-vinarskom proizvodnjom bavi oca. 4-5.000 porodičnih gazdinstava. Prosječna površina vinograda u porodičnim poljoprivrednim gazdinstvima iznosi 0,56 ha, raspoređenih na 2-3 vinogradarske parcele. Slabosti ove grupe proizvođača su neregulirani vlasnički odnosi nad zemljištem (vinogradima), velika usitnjenost posjeda i nedovoljna opremljenost prerađivačkih kapaciteta.

Registrovani vinarski sektor je u 100% privatnom vlasništvu. Od 43 registrovane vinarije 42 raspolažu vlastitim vinogradarskim nasadima. Također, u značajnom broju ove vinarije otkupljuju grožđe od drugih proizvođača. Kada govorimo o vinogradarskim nasadima treba naglasiti da su nasadi (trsovi) privatno vlasništvo.

Značajan iskorak u kvaliteti proizvodnog procesa, odnosno, finalnog proizvoda, učinjen je u posljednjih 25 godina kada je izvršena modernizacija opreme u dva smjera: (1) uvođenje kontrole procesa vrenja (kontrolirano vrenje) i (2) zamjena drvenih sudova inoks posudama. Paralelno s modernizacijom opreme noviji period su obilježila dva tipa proizvodnje vina koja se u ranijim periodima nisu prakticirala a to su: (i) proizvodnja barique (barik) vina u hrastovim bačvama zapremine 225 litara i (ii) proizvodnja pjenušca na bazi kultivara žilavka. Modernizacija proizvodnog procesa zahtijevala je obrazovanje stručnjaka i njihovo uključivanje u transfer najnovijih tehnoloških rješenja i podizanje kvalitete sortnih vina. Zahvaljujući navedenom proizvodnja se fokusirala na visokokvalitetne kategorije vina s naglaskom na autohtoni sortiment kao što su žilavka (bijelo), blatina i trnjak (crveno). Ove sorte zbog niza prednosti predstavljaju osnov vinarske proizvodnje zbog čega spadaju i u dio kulturnog naslijeđa.

U periodu od 2015. – 2019. god. godišnje se izvezlo oca 1.900.000 l od čega je udio vina sa zaštićenim geografskim porijeklom 65%, a vina bez ZZP-a (rinfuza vina) 35%. Procijenjena godišnja vrijednost vinarske proizvodnje predstavlja 0,23 % ukupnog BDP-a BiH. Vinski sektor je relativno mali, ali je zbog koncentriranosti na relativno malo područje južnog prostora BiH izuzetno značajan kao privredna grana.

Unapređenje i razvoj vinogradarsko-vinarskog sektora u Federaciji BiH treba promatrati u kontekstu sljedećih aktivnosti: (i) usvajanje Zakona o vinu na nivou BiH, (ii) izrada rajonizacije vinogradarskog proizvodnog područja, (iii) provedba sistema zaštite PDO i PGI, (iv) izgradnja

i provedba sistema elektronskog vođenja vinarskog i vinogradarskog registra, (v) poticanje rješavanja vlasničkih odnosa u sferi vinogradarskog zemljišta kao preduslova korištenja novčanih fondova, (vi) revidiranje politike davanja koncesija nad državnim zemljištem kako bi se potaknula sadnja novih vinograda na ekonomski isplativijim površinama, (vii) poticanje gastro-vinarske ponude ruralnih područja kroz jačanje i razvoj „vinske“ ceste i prodaju vina na kućnom pragu, (viii) poticanje modernizacije vinarske opreme kroz sisteme za primarnu preradu, njegu i doradu vina i (ix) poticanje „malih“ vinara na udruživanje i zajednički nastup na tržištu vina.

2.8.12. Rasadničarstvo

Službeni nadzor nad proizvodnjom sadnog materijala voća i vinove loze u Federaciji BiH je od 2016. godine zakonski reguliran i obavljaju ga organi za potvrđivanje Federalnog zavoda za poljoprivredu u Sarajevu i Federalnog agromediterranskog zavoda u Mostaru.²⁶

U Federaciji BiH, u periodu 2014. – 2020. primjetan je trend smanjivanja proizvodnje sadnog materijala svih vrsta voća. Tako je broj sadnog materijala jagodastog voća smanjen sa 9,8 miliona (2015) na 1,5 miliona (2019), dok je broj sadnog materijala kontinentalnog voća sa 1,27 miliona (2014) smanjen na samo 203 hiljade (2020). Dominantno mjesto u proizvodnji sadnog materijala ima jagodasto voće (udio od 85,9%), dok je znatno manje zastupljen sadni materijal kontinentalnog voća (12,6%), odnosno mediteranskog voća (1,6%). Broj rasadnika u Federaciji BiH koji se bavi proizvodnjom sadnog materijala voća oscilira, njih 16 bilo je u 2014., 17 u 2017., a samo 10 u 2020. godini. Nedovoljna budžetska podrška rasadničarskoj proizvodnji kao i investicijama u podizanje novih zasada, uz izostanak međunarodnih fondova poput IPARD sredstava sigurno su jedan od razloga spomenutog negativnog trenda.

Sličan negativan trend u periodu 2014. – 2020. je i kod proizvodnje sadnog materijala vinove loze. Sa 387.236 sadnica vinove loze u 2015. godini njihov broj je pao na svega 157.620 u 2020. godini. U 2020. godini samo je jedan rasadnik u Federaciji BiH koji se bavi proizvodnjom sadnica vinove loze, a u 2014. godini su egzistirala 4 rasadnika. I ovdje treba tražiti iste razloge ovakvom stanju - nedovoljna institucionalna/budžetska podrška i izostanak zainteresiranosti domaćih vinogradara.

Rasadnička proizvodnja treba biti strateški cilj svake zemlje, jer od kvalitetne sadnice zavisi prosperitet voćarske i vinogradarske proizvodnje. Od izuzetnog je značaja da se proizvodnja reprodukcionog sadnog materijala zadrži unutar zemlje sadnjom i održavanjem matičnih nasada podloga i plemki visokih kategorija. Dostupnost visokokvalitetnog sadnog materijala jedan je od preduslova za uspješan razvoj voćarskog i vinogradarskoga sektora pa je stoga potrebno (i) utvrditi dugoročne potrebe za sadnim materijalom voća i vinove loze u Federaciji BiH, (ii) podizanje matičnih nasada, minimalno kategorije Certificirani sadni materijal za vinogradarstvo i kategorije Osnovni sadni materijal za voćarstvo, (iii) uključivanje u Program federalnih/kantonalskih podrški poticanje podizanja novih matičnih nasada voća i vinove loze i (iv) organizovanje genetskoga i sigurnoga odabira klonova autentičnih domaćih sorata vinove loze, naročito onih koje predstavljaju bitnu ekonomsku osnovu (žilavka i blatina).

2.9. Animalna proizvodnja

²⁶ Organi za potvrđivanje (Federalni agromediterranski zavod Mostar i Federalni zavod za poljoprivredu Sarajevo) imaju uspostavljenu svu potrebnu infrastrukturu u obavljanju službenog nadzora, za kategorije sadnog materijala voće: predosnovni, osnovni, certificirani i vinove loze: predosnovni, osnovni, certificirani i standardni sadni materijal (implementiran sistem kvalitete ISO 17065, fitosanitarni laboratorij – sistem kvalitete ISO 17025 i uvjete neophodne za tiskanje deklaracija/certifikata).

Animalna proizvodnja u Federaciji BiH čini značajan sektor ukupne poljoprivredne proizvodnje i daje važan doprinos ukupnom BDV iz poljoprivrede, izvozu poljoprivrednih proizvoda i zaposlenosti ruralnog stanovništva. Federacija BiH sa dominantnim udjelom prirodnih travnjaka, odnosno prirodnih livada i pašnjaka (724 hiljade ha ili 61,6% ukupnih poljoprivrednih površina, 2020.), predodređena je za uzgoj stoke i proizvodnju mlijeka i mesa, ali nažalost ovaj potencijal još uvijek nije dovoljno iskorišten. Brojni su problemi sa kojima se susreće animalna proizvodnja u Federaciji BiH kao što su usitnjenost zemljišnog posjeda i nemogućnost racionalne organizacije proizvodnje stočne hrane, loša struktura poljoprivrednih gazdinstva iskazana malim brojem grla stoke po farmi u kojima najveći udio (više od 2/3) imaju gazdinstva sa veoma malim brojem grla (gazdinstva 1 do 3 muzne krave ili 1 do 5 ovaca), nedostatak reprodukcioni centara i organizovanog uzgoja bilo koje vrste domaćih životinja te problemi vezani za tržište i plasman stočnih poljoprivrednih proizvoda.

2.9.1. Proizvodnja mlijeka

Proizvodnja i prerada mlijeka se smatra strateškom granom poljoprivrede i prehrambene industrije u Bosni i Hercegovini. U Federaciji BiH je dominantna proizvodnja kravljeg mlijeka, ali se primjećuje sve značajnija, ne toliko količinom koliko strateškom važnošću, participacija ovčjeg i kozjeg mlijeka. Proizvodnjom kravljeg mlijeka u BiH se bavi oko 100.000 poljoprivrednih gazdinstava, od čega oko 33.000 domaćinstava proizvodi mlijeko u komercijalne svrhe.

U Federaciji BiH proizvodnja mlijeka se još uvijek najvećim dijelom oslanja na mala i srednja poljoprivredna gazdinstva. U analiziranom periodu 2014. – 2020. ograničavajući čimbenici proizvodnje mlijeka su bili usitnjena imanja, mali broj grla po imanju (3 – 10), neadekvatni uslovi držanja stoke, nepovoljni uslovi za kredite u stočarstvu, nerazvijena savjetodavna služba i needuciranost farmera. Trenutno stanje proizvodnje mlijeka nije na potrebnom nivou, a situacija je dodatno pogoršala Covid-19 pandemija.

U periodu od 2014. do 2020. godine bilježi se pad broja muznih grla u Federaciji BiH. Istovremeno je ukupna proizvodnja kravljeg mlijeka rasla do 2018. godine, nakon čega dolazi do blagog pada proizvodnje na trenutnih oko 240 miliona litara. Prosječna količina mlijeka po grlu i dalje je prilično niska (oko 2.700 litara/godina; Tabela 1, Grafikoni 1 i 2). U nemogućnosti da zadovolje propisane norme u proizvodnji kvalitetnog i higijenski ispravnog mlijeka znatan broj malih proizvođača prestao je sa isporukom mlijeka na tržište. Mnoga od ovih gazdinstava se potpuno gase, često i zbog odlaska mlađeg dijela populacije u inostranstvo. Velike farme karakteriziraju savremeni proizvodni kapaciteti, adekvatna tehnologija, primjena svih zootehničkih mjera, uz visok stepen iskorištenosti genetskog potencijala grla i visoku proizvodnost po grlu.

Od ovčjeg mlijeka se proizvode neki od najkvalitetnijih i najpoznatijih autohtonih sireva. Izuzev posljednje dvije godine, broj muznih ovaca u analiziranom periodu u FBiH nije značajno opadao. U istom periodu proizvodnja ovčjeg mlijeka je neznatno rasla na aktualnih skoro 12 miliona litara (Tabela 2, Grafikoni 3 i 4). Godišnja proizvodnja kozjeg mlijeka tokom zadnjih godina je na oko 4,5 miliona litara (Tabela 3, Grafikoni 5. i 6.).

Ukupno promatrano, u periodu od 2014. do 2020. godine otkup mlijeka je rastao. Najmanji otkup zabilježen je 2015. godine (oko 58 miliona litara), a najveći u 2014. i 2020. godini (preko 140 miliona litara). Iako se broj kooperanata smanjuje (trenutno se procjenjuje na oko 4.500), znatan broj gazdinstava prestao je s vlastitom preradom mlijeka kojeg sada prodaje mljekarama. Pored toga, stada se okrupnjavaju, a veliki proizvođači prodaju mlijeko mljekarama. Prosječna cijena 1 litra mlijeka u prodaji i otkupu je varirala od 0,49 do 0,58 KM. Zabilježena prodaja na tržnicama je jako mala i predstavlja od 0,20 do 1,11% od ukupne količine mlijeka u prodaji i otkupu u FBiH. Pored ovog, izvjesno je da se određene, moguće i znatne, količine mlijeka prodaju neregistrovanim kanalima. Međutim, trend smanjenja udjela

prodaje mlijeka na tržnicama/pijacama komplementaran je sa zabilježenim povećanim otkupom (Tabela 4; Grafikoni 7-11).

2.9.2. Proizvodnja mesa

Proizvodnja različitih vrsta mesa, njegov plasman na tržište u svježem stanju i proizvodnja polugotovih i gotovih mesnih proizvoda odvija se je na čitavom teritoriju Federacije BiH. Uzgoj domaćih životinja za proizvodnju mesa najčešće se vrši na manjim ili većim farmama krava za tov, držanjem stada ovaca za klanje (najčešće do nekoliko stotina) i na farmama peradi (većinom sa po par hiljada tovljenika). Uzgoj svinja je u manjem obimu i svodi se najčešće na tov uvezene prasadi za domaće potrebe i plasman na domaće tržište. Proizvođači mesnih prerađevina rjeđe su i uzgajivači životinja i uglavnom ih nabavljaju na domaćem ili stranom tržištu.

U promatranom sedmogodišnjem periodu (2014. – 2020. godina) broj zaklanih goveda, ovaca, svinja i peradi kao i neto težina zaklanih grla pokazuje velike varijacije, kako po godinama tako i po vrsti zaklanih životinja. Broj zaklanih grla goveda i neto težina zaklanih goveda pokazuje kontinuiran i značajan pad. Broj zaklanih ovaca u istom periodu značajno varira, pri čemu se neto težina ovčjeg mesa skoro podudara sa promjenama u broju zaklanih grla. Nagli pad broja zaklanih ovaca u 2020. godini i plasmana ovčjeg mesa i mesnih prerađevina inače može se objasniti poremećajem na tržištu zbog Covid-19 pandemije. I broj zaklanih svinja je bio u stalnom padu. Zabilježen je značajan nesklad između broja zaklanih grla i neto težine dobivenog mesa u prvim godinama ovog perioda (pad broja zaklanih grla i povećanje ili neznatna promjena u masi mesa), što je vjerovatno posljedica strukture zaklanih životinja (povećano klanje tovljenih svinja u odnosu na klanje prasadi). Trenutni uzgoj svinja u Federaciji BiH nije dovoljan za osiguranje potrebnih količina svinjskog mesa za domaće tržište pa je uvoz svinjskog mesa, naročito u prerađivačke svrhe, neophodan. Broj zaklane peradi i neto težina dobivenog mesa pokazuju konstantan i značajan porast, pri čemu neto težina mesa peradi prati povećanje broja zaklanih jedinki. Zbog povoljnijih cijena ovog mesa postoji stalna i visoka tražnja na domaćem tržištu, a trendu rasta je vjerovatno doprinijelo i konačno odobrenje izvoza mesa peradi u EU od 2019. godine.

Proizvodnja mesa u Federaciji BiH tokom prethodnih godina obilježena je brojnim problemima, uz pad proizvodnje nekih vrsta mesa i neravnotežom nivoa ponude domaće proizvodnje i potreba domaćeg tržišta. Rezultat je to značajnog smanjenja broja rasplodne stoke i tovnih grla. Posljednjih godina su cijene uvozne stoke za klanje i tov bile približno jednake ili neznatno više od cijena uvezenog mesa, tako da se tokom tri posljednje godine smanjio uvoz živih grla na račun uvoza mesa po niskim uvoznim cijenama, uglavnom iz EU. Ovim je dodatno smanjen broj zaklanih grla čime je domaća klaonička industrija dovedena na rub opstanka. Rezultat navedenog je pad domaće proizvodnje mesa i nedostatka mesa na domaćem tržištu, kako svježeg, tako i kao sirovine za mesoprerađivačku industriju koja je zadovoljenje svojih proizvođačkih kapaciteta u velikoj mjeri već bila bazirala na sirovinama iz uvoza.

2.9.3. Govedarstvo

Govedarstvo je okosnica razvoja stočarske proizvodnje u Federaciji BiH. U analiziranom periodu 2014. – 2020. primjetan je pad ukupnog broja goveda sa 215.478 (2014) na 195.356 (2020) i rezultat je prije svega smanjenja broja muznih krava i steonih junica. Broj muznih krava je u stalnom padu i u 2020. godini broji 111 hiljada grla. Pozitivni trend je zabilježen u prosječnoj muznosti krava koja je sa 2.557 litara u 2014. godini se povećala na 2.880 litara u 2020. godini, ali ove vrijednosti su još uvijek daleko od EU standarda. Pad broja muznih krava i ukupne proizvodnje mlijeka upućuje na potrebu dodatnih aktivnosti i mjera unapređenja sektora, jer očito najveći dio budžetske podrške koje imaju proizvođači mlijeka u Federaciji BiH nije dovoljna za stabilnost i daljnji razvoj proizvodnje mlijeka.

Prosječna neto težina zaklanih goveda u stalnom je porastu i povećana je sa 8.262 tone u 2014. godini na 9.790 tona u 2020. godini i rezultat je starijih kategorija. S druge strane, u istom periodu neto težina zaklanih teladi je dramatično smanjena i sa 1.995 tona u 2014. godini dostigla je nivo od svega 770 tona u 2020. godini, što je posljedica značajnog uvoza ove kategorije goveda.

U strukturi govedarskih farmi dominiraju poljoprivredna gazdinstva sa 1-5 grla (74,52%), koju slijede gazdinstva veličine 6-10 grla (12,55%), dok je najmanja zastupljenost gazdinstava sa preko 50 grla koja participiraju sa svega 3,73%. Najviše su zastupljene pasmine kombiniranog tipa (mlijeko-meso i meso-mlijeko) predstavljene u simentalu, manje u holsteinu, dok u pojedinim dijelovima Federacije BiH se mogu naći i autohtona pasmina buša.

Najveći dio govedarske proizvodnje je smješten u tri kantona - Unsko-sanski kanton, Zeničko-dobojski i Tuzlanski kanton u kojima se i dovija glavina proizvodnje mlijeka i mesa. U cilju podizanja konkurentnosti govedarske proizvodnje na otvorenom tržištu kakvo je tržište Bosne i Hercegovine (Federacije BiH) potrebno je uspostaviti nove proizvodne sisteme koji će se veličinom proizvodne jedinice (farme), nivoom proizvodnje, te primjenom tehnoloških procesa moći nositi sa proizvodnim sistemima zemalja iz okruženja i EU. Govedarsku proizvodnju u značajnoj mjeri će definisati i stanje u prerađivačkoj industriji mlijeka, u mesoprerađivačkoj industriji i njihovoj međusobnoj povezanosti, što se ogleda kroz kvalitetu mlijeka i mliječnih proizvoda kao i kvalitetu mesa i mesnih proizvoda. Posebno je naglašen problem cjenovnih odnosa u otkupu sirovina. Glavni izazovi koji stoje pred ovom granom animalne proizvodnje se ogledaju u potrebi transformacije postojećih u održive farme veličine preko 20 muznih krava, odnosno 50 tovnih grla, poboljšane produktivnosti i modernizaciji kroz uvođenje savremenih tehničko-tehnoloških rješenja. Uz ovo je potrebna uspostava uzgojno-selekcijske službe kao i uspostava informacionog sistema za uzgojno selekcijski rad. Poseban fokus je potrebno staviti na transfer znanja, unapređenje genetskog potencijala kroz nabavku visokokvalitetnih junica i rasplodnih bikova te tržišnu promociju same govedarske proizvodnje.

2.9.4. Svinjogojstvo

Svinjogojstvo, brojem grla i ukupnom vrijednošću proizvodnje spada među manje važne grane animalne proizvodnje u Federaciji BiH. U periodu 2014. – 2020. ukupan broj svinja je varirao iz godine ne pokazujući neki izrazit trend i kretao se u rasponu između 80 i 90 hiljada grla (Prilog - Tabela P-4.1.) pri čemu 10-12% ovog broja su činila priplodna grla - krmače i suprasne nazimice. Pasminski sastav svinjogojskih farmi je dosta skroman i svodi se na križance pasmina landras i veliki jorkšir, te u znatno manjoj mjeri na pasmine durok i pietren. Nedostatak uzgojno-selekcijskog programa jedna je od većih prepreka planiranju i samoj proizvodnji kvalitetnog rasplodnog i tovnog materijala. Također nedostaje plansko provođenje križanja i hibridizacije, čiji rezultat je, između ostalog, skromni broj odgojene prasadi po krmači i nivo prirasta. Ukupna proizvodnja svinjskog mesa u registrovanim klaonicama u Federaciji BiH u periodu 2014. – 2020. varira između 6.575 tona (2014) i 8.911. tona (2020), dok broj zaklanih svinja se kreće od 73.063 (2014) do 81.850 (2020). Zbog konfesionalne strukture stanovništva u Federaciji BiH, svinjsko meso konzumira manji dio stanovništva ovog BiH entiteta, a najveća proizvodnja mjerena brojem grla se odvija u Posavskom kantonu (38,72%, 2020.). Proizvodnja svinjskog mesa u BiH (Federaciji BiH) je u potpunosti orijentirana na domaće tržište, kako za potrošnju u svježem stanju tako i za proizvodnju kratkotrajnih prerađevina. Zbog provođenja obaveznog cijepjenja protiv klasične kuge svinja onemogućen je izvoz živih utovljenih životinja. Glavne razloge u oscilacijama i padu proizvodnje svinjskog mesa u Federaciji BiH treba tražiti u bescarinskom uvozu svinjskog mesa iz zemalja EU i njenim nižim cijenama u odnosu na domaće te u rastu cijena stočne hrane, naročito soje i kukuruza. Posljedica spomenutog je "gašenje" domaće proizvodnje i to ne samo manjih porodičnih gazdinstava već i specijaliziranih velikih proizvođača, nasljednicima nekadašnjih velikih preduzeća.

Proizvodnja svinjskog mesa je dosta ekstenzivna, uglavnom se radi o klanju mlađih kategorija svinja i prosječna proizvodnost se kreće oko 260 kg žive mjere po krmači. Struktura svinjogojskih farmi je također nepovoljna. Dominiraju farme sa malim brojem grla (do 20), dok je skroman broj velikih (preko 100 grla) farmi. Ovo ujedno upućuje na činjenicu da je veoma mali broj specijaliziranih farmi. Glavni razlozi ovakvom stanju svinjogojstva u Federaciji BiH se ogledaju u (i) potpuno liberalizirano tržište mesa u BiH, (ii) nedovoljna sistemska podrška sektoru, (iii) bescarinski uvoz, (iv) usitnjena imanja sa malo obradive površine, (v) mali broj rasplodnih i tovnih grla na gazdinstvu, (vi) neodgovarajući uslovi držanja, (vii) loš pasminski sastav, (viii) nedostatak uzgojno-seleksijskog rada u sektoru, (ix) nedostupnost povoljnih kreditnih linija, (x) slaba educiranost proizvođača svinjskog mesa te (xi) relativno niska budžetska izdvajanja i nedovoljna podrška za tovljenike i rasplodna grla.

2.9.5. Ovčarstvo i kozarstvo

Ovčarstvo i kozarstvo su važne grane animalne proizvodnje u Federaciji BiH koje karakterizira ekstenzivni način proizvodnje i korištenje prirodnih travnjaka, prije svega pašnjačkih površina. Osim ekonomskog značaja za veliki broj ruralnih domaćinstava, ove dvije grane daju značajan doprinos i biološkoj raznolikosti u područjima u kojima se odvija.

Ovčarstvo

U periodu 2014. – 2020. uočava se negativni trend i pad ukupnog broja ovaca. Sa 532 hiljade grla u 2014. godini ukupan broj ovaca je smanjen za 4,5% i iznosi 508 hiljada. Razlog ovakvom kretanju je najviše doprinijelo smanjenje ukupnog broja najmlađih kategorija, janjadi i šilježadi čiji broj je sa 94,5 hiljada u 2014. godini sveden na 81 hiljadu u 2020. godini. U pasminskom sastavu dominira domaća pramenka sa svojim sojevima koji se razlikuju u fenotipskim i proizvodnim karakteristikama zavisno od uslova u kojima se uzgajaju. Pored pramenke, sa znatno manjim udjelom su prisutne i autohtone pasmine ovaca uvezene u cilju poboljšanja i melioracija domaće pasmine ovaca. Najveći doprinos ukupnom broju ovaca u 2020. godini daju tri kantona - Srednjobosanski (18,83%), Hercegovačko-neretvanski (18,66%) i Zeničko-dobojski (13,49%).

Ukupna godišnja proizvodnja ovčjeg mlijeka je 11,5 miliona litara i dosta je ujednačena i stabilna u svom analiziranom periodu 2014. – 2020. Prosječna proizvodnja mlijeka po muznoj ovcu u periodu laktacije iznosi 54 litara, što je daleko od EU prosjeka. Kada se govori o proizvodnji ovčjeg mesa primjetan blagi pad u periodu 2014. – 2020., a posebno niska proizvodnja je zabilježena u 2020. godini (36% u odnosu na 2019.) kao, prije svega, posljedica pandemije Covid -19.

Kozarstvo

Ukupan broj koza u periodu 2014. – 2020. je dosta neujednačen, pokazujući određeni rast do 2017. godine (44.616), nakon čega broj opada i dostiže u 2020. godini nivo od 42.497. Prema pasminskom sastavu dominiraju različiti križanci, a kod manjeg broja, uglavnom specijaliziranih, farmi uzgajaju se koze u čistoj krvi alpska, sanska, burska i domaća koza. Najveći doprinos ukupnom broju koza daje Hercegovačko-neretvanski kanton (26,1%). Broj muženih koza u periodu 2014. – 2020. se kreće u rasponu 24 do 26 hiljada sa prosječnom godišnjom proizvodnjom od 197 litara po muznoj kozi. Ovakav prosječan prinos muznih koza je dosta ujednačen u svim analiziranim godinama i ne zadovoljava proizvodne standarde modernog kozarstva u razvijenim zemljama EU.

Brojni su problemi koji se trebaju rješavati u granama ovčarstvo i kozarstvo. Strukturne promjene i udio farmi sa većim brojem grla, bolja tehničko-tehnološka opremljenost, precizno

mapiranje brojnog stanja, organizovanje funkcionalne i efikasna udruženja proizvođača, osnivanje selekcijskih i reproduktivnih centara te unapređenje transfera znanja i angažman poljoprivrednih savjetodavaca, samo su neke od aktivnosti i mogući pravci djelovanja u budućem periodu provedbe Strategije.

2.9.6. Konjogojstvo

U periodu 2014. – 2020. u Federaciji BiH nastavljen je negativni trend i pad ukupnog broja konja. Ukupan broj konja se smanjio sa 5.903 koliko je bilo u 2014. godini na 4.298 u 2020. godini. Prema stručnim projekcijama i u narednom periodu, zbog sve izraženije depopulacije ruralnih područja, može se očekivati negativan trend ukupnog broja konja ukoliko se ne poduzmu odgovarajuće mjere sadržane prije svega u poticanju autohtonih pasmina (bosanski brdski konj).

2.9.7. Peradarstvo

Peradarstvo, kao jedna od rastućih grana animalne proizvodnje od 2000-tih godina, u periodu 2014. – 2020. je zadržala, uz manje oscilacije, broj na nivou 10 do 11 miliona peradi. Kada se govori o broju zaklane peradi u registrovanim klaonicama uočava se značajan trend rasta i povećanje sa 21,6 miliona komada u 2014. godini na 32,6 miliona komada u 2020. godini. Isti trend je zabilježen i kada se govori o neto težini očišćenih trupova koja je povećana sa 32.067 tona u 2014. na 50.178 tona u 2020. godini. Prosječna neto težina zaklane peradi se kreće oko 1,5 kg.

Stabilna proizvodnja u analiziranom periodu 2014. – 2020. utvrđena je i kada se govori o proizvodnji jaja i broju koka nosilica. Ukupan broj koka nosilica se kretao između 1,72 miliona (2014) i 1,89 miliona (2015) i 1,87 miliona (2020). Uočene oscilacije u broju koka nosilica su uglavnom vezane za prodajnu cijenu jaja, odnosno troškove stočne hrane. Puno veća variranja su bila prisutna kada se govori o samoj proizvodnji jaja. U 2014. godini ova proizvodnja je iznosila 276 miliona komada, a u 2020. godini je bila povećana za 14,13% i iznosila je 315 miliona komada. Prosječna proizvodnja jaja po koki nosilici je varirala od 157 (2017) do 179 (2020). I u ovoj proizvodnji Federacija BiH značajno zaostaje za EU standardima koji se kreću od 300 do 320 jaja po koki nosilici. Najveći doprinos peradarstvu, kada se govori o broju koka nosilica i proizvodnji jaja daju proizvođači iz Tuzlanskog i Zeničko-dobojskog kantona, u kojima i egzistira najveći broj modernih peradarskih farmi, sa modernim objektima velikih kapaciteta i automatiziranim proizvodnim procesima sa vrlo malo udjela rada.

Tov purica, pataka i gusaka na prostoru Federacije BiH javlja se sporadično i nema neki važni proizvodno-ekonomski značaj.

2.9.8. Pčelarstvo i proizvodnja meda

Pčelarstvo na području Federacije Bosne i Hercegovine je tradicionalna poljoprivredna grana koja se posljednjih godina intenzivno razvija. Pored značaja u proizvodnji meda, ova grana postaje prepoznatljiva i po drugim pčelinjim proizvodima kao što su pelud, propolis, vosak te matična mliječ. Jedno od obilježja pčelarstva u Federaciji BiH je dominantan udio pčelarskih proizvođača s malim brojem društava, i s druge strane mali udio proizvođača sa većim brojem društava. Najveći broj pčelara pčelarstvom se bavi ne kao osnovnim zanimanjem, već kao načinom ostvarivanja dodatnih izvora prihoda, pa su kao takvi u najvećem broju van uspostavljenog sistema i plasiranja pčelinjih proizvoda mimo službenih putova tržišta.

U analiziranom periodu 2014. – 2020. broj pčelinjih društava u Federaciji BiH pokazuje trend rasta i u 2020. godini je registrovano 254.061 košnica pčela što je za razliku od 2014. godine više za 34.679 košnica pčela, odnosno za 15,81%. Najveći broj (53,43%) košnica pčela je smješten u tri kantona - Unsko-sanski, Tuzlanski i Hercegovačko-neretvanski. Za razliku od

rasta broja košnica pčela ukupna proizvodnja meda pokazuje značajne oscilacije iz godine u godinu i rezultat je sve izraženijih klimatskih promjena. Ukupna proizvodnja meda u Federaciji BiH se kretala od 1.351 tonu u 2017. godini do 2.862 tone u 2015. godini. Variranja su izražena i kod prosječne proizvodnje meda po košnici koja su se kretala u rasponu od 5,73 kg (2020.) do 12,50 kg (2015.).

Proizvođače meda karakterizira izražena raznolikost kako po životnoj dobi, stepenu obrazovanja, asortimanu proizvoda do veličine gazdinstva i broja košnica pčela. Najveći broj proizvođača organizuje prodaju na samom gazdinstvu/domaćinstvu, a znatno manji na tržnicama i specijaliziranim prodavaonicama.

I ovoj grani animalne proizvodnje nedostaje bolja organizovanost (profesionalna udruženja) proizvođača i transfer znanja kroz aktivnost savjetodavne službe, odnosno tehnička i stručna pomoć u prevenciji i suzbijanju štetnika i bolesti.

2.10. Ribarstvo

Ribarstvo u Federaciji BiH ima višestoljetnu tradiciju i uslovno se može podijeliti na morsko i slatkovodno ribarstvo. U oba podsektora ribarstva u većoj su ili manjoj mjeri zastupljeni osnovni vidovi djelatnosti (proizvodnje): akvakultura, privredni ribolov i sportsko-rekreativni ribolov.

Početak razvoja akvakulture u Bosni i Hercegovini vezan je za kraj 19. i početak 20. stoljeća, kada se osnivaju prva pastrmska i šaranska ribogojilišta. Od 1894. godine, kada je osnovano pastrmsko ribogojilište „Vrelo Bosne“ kod Sarajeva, do sedamdesetih godina prošlog stoljeća osnovano je nekoliko velikih pastrmskih ribogojilišta, koja su u to vrijeme bila najmodernija i najproduktivnija ribogojilišta u Evropi. Danas u Federaciji BiH egzistira 78 ribogojilišta, što čini 65,5% od ukupnog broja ribogojilišta u BiH (FAO, 2015). Najveći broj ribogojilišta u Federaciji (52 objekta ili 66,7%) u proizvodnji ribe primjenjuje sistem protočnih betonskih bazena. To su isključivo pastrmska ribogojilišta. Proizvodnja konzumne ribe u moru i na hidroakumulacijama odvija se isključivo u ribogojilištima sa kavezim sistemom uzgoja. U ovim se ribogojilištima (15 objekata) proizvodi se konzumna morska riba i pastrmka, i čine 19,2% od ukupnog broja ribogojilišta. Najniža proizvodnja konzumne ribe ostvaruje se u ribogojilištima sa zemljanim bazenima (14,1%), u kojima se uzgaja šaran i srodne vrste.

Akvakultura je jedan od najbrže rastućih sektora poljoprivrede i prehrambene industrije u Federaciji BiH. U odnosu na kraj prošlog stoljeća, kada se proizvodilo oko 1.000 t godišnje, proizvodnja konzumne ribe je u posljednjih dvadeset godina utrostručena, i kreće se između 2.000 i 3.000 t. godišnje, a u pojedinim proizvodnim godinama i više. U Federaciji BiH akvakultura se uglavnom bazira na uzgoju konzumne pastrmke i manjim dijelom na marikulturi, uzgoju morske ribe i školjki. Uzgoj šarana i drugih toplovodnih riba organizovan je samo na malim porodičnim ribnjacima i proizvodnji za vlastite potrebe gazdinstava i prodaju žive ribe na ribnjaku, pa je njihova proizvodnja skoro zanemariva. Ukupna proizvodnja ribe i drugih vodenih organizama u 2019. godini (3.011 t) povećana je za oko 80% u odnosu na 2014. godinu (1.685 t), odnosno za oko 90% u odnosu na 2015. godinu (1.605 t), kada je registrovana najmanja proizvodnja u periodu 2014. – 2020. godina. U 2020. godini došlo je do značajnog pada proizvodnje ribe i drugih vodenih organizama (2.000 t), isključivo kao posljedica pandemije i otežanog poslovanja u takvim uslovima.

Prema FAO podacima proizvodnje kalifornijske pastrmke, u 2018. godini BiH, sa proizvodnjom od 2.746 t (F BiH - 2.575), bila je među 25 najvećih proizvođača u svijetu, odnosno među 15 u Evropi. Pored kalifornijske pastrmke, u hladnovodnim pastrmskim ribogojilištima, kao konzumna riba uzgajaju se i potočna pastrmka i potočna zlatovčica. U 2019. godini, u Federaciji BiH, isključivo u protočnim betonskim bazenima, ostvarena je proizvodnja od 80 t

potočne pastrmke i 20 t potočne zlatovčice. Prema FAO statističkim podacima, BiH, odnosno F BiH (RS i BD nemaju registrovanu proizvodnju), spada među 10 najvećih proizvođača konzumne potočne pastrmke (8. mjesto) i konzumne potočne zlatovčice (6. mjesto) u svijetu.

I u proizvodnji morske ribe došlo je do značajnog povećanja proizvodnje u periodu 2014. - 2019. godina. Proizvodnja konzumnog lubina i orade u 2019. godini (210 t) bila je više nego dvostruko veća u odnosu na 2014. godinu (100 t). Proizvodnja morskih školjki (dagnja i kamenica) je u periodu 2014-2019. godina drastično smanjena, gotovo u potpunosti obustavljena. Od 45 t konzumne školjke u 2014. godini proizvodnja je pala na 11 t u 2018. i 2019. godini, dok u 2020. godini nije uopće registrovana.

Privredni ribolov je djelatnost koja podrazumijeva lov ribe profesionalnim ribolovnim alatima i opremom, radi stavljanja ulovljene ribe u promet i stjecanja dobiti. Ovaj vid ribolova uglavnom je zastupljen u morskom ribarstvu, dok ga je u slatkovodnom ribarstvu moguće obavljati samo na rijeci Savi. Privredni ili komercijalni ribolov u moru vjekovima je osiguravao životnu egzistenciju stanovništva u priobalnom dijelu naše zemlje. Sa razvojem društva i industrijalizacijom privrede, imajući u vidu i veličinu morskog teritorija i razvoj akvakulture, sve više je opadao interes za ribolovom kao primarnom privrednom djelatnošću. Procjenjuje se da ulov u morskom ribolovu iznosi 10 do 15 tona ribe godišnje, pri čemu je važno istaknuti da se ulov uglavnom plasira tokom turističke sezone, direktnom prodajom lokalnim restoranima.

Profesionalno ribarenje na rijeci Savi ima višestoljetnu tradiciju, pa je navika konzumiranja slatkovodne ribe lokalnog stanovništva puno veća nego u drugim dijelovima naše zemlje. Vlada Posavskog kantona je izdala tri dozvole za privredni ribolov, dvije za ribolovno područje Orašje i jednu za ribolovno područje Odžak. Kompletan godišnji ulov ribe u ovom području plasira se i prodaje na lokalnom tržištu, putem ribarnica ili restorana. Prema FAO godišnjaku za ribarstvo (2020) u BiH se svake godine izlovljava 305 tona ribe, od čega najveći udio (300 t) čine različite vrste slatkovodnih riba (šaran, babupka, smuđ, som, i dr.).

Sportsko-rekreativni ribolov je djelatnost ribarstva, koja podrazumijeva lov ribe udičarskim ribolovnim alatima i opremom, radi sporta ili rekreacije. Ulovljena riba se ne smije stavljati u promet i sportsko-rekreativni ribari je smiju koristiti samo za vlastite potrebe. Prema usmenim podacima Sportsko ribolovnog saveza BiH, u Bosni i Hercegovini je 2020. godine bilo oko 21.000 sportskih ribolovaca, od čega najveći dio (13.045 ili 61,9%) čine ribolovci koji su članovi Sportsko ribolovnog saveza Federacije BiH, odnosno nekog od ribolovnih društava u Federaciji. Procjenjujući da svaki registrovani sportsko-rekreativni ribolovac ostvari ulov u količini od 15 do 20 kg u toku godine, može se zaključiti da je u Federaciji BiH u 2020. godini ostvaren ulov od 200 do 250 tona ribe godišnje.

Prosječna godišnja potrošnja ribljeg mesa po glavi stanovnika u Evropi u 2017. godini iznosila je 21,5 kg, a Bosna i Hercegovina se nalazila na posljednjem mjestu evropskih zemalja, sa godišnjom potrošnjom od 5,8 kg po glavi stanovnika. Najveći udio u ukupnom proizvodu ribarstva Federacije čine proizvodi akvakulture, prvenstveno konzumna riba. Najveći dio proizvoda slatkovodne akvakulture i proizvoda marikulture namijenjen je domaćem tržištu, dok se jedan dio plasira na tržište EU (prvi certificirani proizvod animalnog porijekla), zemalja CEFTE, EFTE i drugih zemalja. U proteklom sedmogodišnjem periodu permanentno je rastao izvoz proizvoda akvakulture iz Federacije BiH i u 2020. godini je postigao maksimalnu vrijednost (1.648,6 t). Izvoz sušene, soljene i dimljene ribe u 2020. godini je za deset puta uvećan u odnosu na 2014. godinu. Za dva puta je u proteklom periodu uvećan izvoz smrznute i svježije ili rashlađene ribe. Jedini pad izvoza je registrovan kod žive ribe i on je za oko tri puta manji u 2020. godini u odnosu na 2014. godinu. S druge strane, ukupni izvoz ribe, ribljih proizvoda i drugih akvatičnih organizama u 2020. godini (1631,7 t) skoro je za dva i po puta uvećan u odnosu na 2014. godinu (668,6 t).

2.11. Prehrambena industrija

U periodu od 2014. do 2020. godine zabilježen je značajan rast proizvodnje u prehrambenoj industriji Federacije BiH. Zvanična statistika je bilježila podatke o godišnjim proizvodnjama: mlinске industrije, prerade mlijeka, prerade mesa, prerade voća i povrća, proizvodnje keksa i vafli, proizvodnje piva, proizvodnje vina, proizvodnje vode i mineralne vode, proizvodnje bezalkoholnih pića i proizvodnje cigareta. Najveći rast zabilježen je kod proizvodnje keksa i vafli (preko 120%). Visok rast proizvodnje bilježe proizvodnja vode (oko 59%), prerada mesa (oko 54%) i mlinска industrija (oko 50%). Povećanje proizvodnje bilježe i prerada mlijeka (oko 16%) te proizvodnja piva (oko 4%). Prema statističkim podacima, rast proizvodnje od oko 80% zabilježen je i u vinarstvu, iako se, prema stručnim stajalištima, podaci zvanične statistike o proizvodnji grožđa i vina u BiH inače smatraju nepouzdanim. Treba naglasiti da je 2020. kao konačna godina promatranog perioda, ali i kao godina Covid-19 pandemije, značajno utjecala na navedene pokazatelje rasta u domenama proizvodnje piva, vina i bezalkoholnih pića. Proizvodnja vina i bezalkoholnih pića je u 2020. godini bila za oko 10% manja od proizvodnje u 2019. godini, dok je proizvodnja piva u 2020. godini bila za oko 14% manja od proizvodnje u 2019. godini. Ovo je utjecalo i na ukupno promatrano smanjenje proizvodnje bezalkoholnih pića (preko 6%) u promatranom periodu. Izraziti pad proizvodnje u periodu od 2014. do 2020. godine zabilježen je kod proizvodnje cigareta (smanjenje za preko 80%), što se može objasniti promjenama poslovnih politika (premještanje proizvodnje) novih vlasnika kapaciteta za proizvodnju cigareta u FBiH.

U odnosu na prethodni, tokom promatranog perioda iskorištenost kapaciteta povećala se u mlinскоj industriji, preradi mesa, proizvodnji keksa i vafli, piva i vina. Međutim, iskorištenost kapaciteta u prehrambenoj industriji FBiH još uvijek je jako niska. Tako je za većinu analiziranih podsektora iskorištenost kapaciteta ispod 50%. Samo su mlinска industriji i proizvodnja keksa i vafli (koje se inače prvenstveno oslanjaju na uvozne sirovine) u 2020. godini imale iskorištenost kapaciteta preko 50% (69,99%, odnosno 54,02%). Najmanje su iskorišteni kapaciteti u pogonima za proizvodnju cigareta (5,51%) te u proizvodnji vina (14,69%). Prema stručnim mišljenjima, iskorištenost kapaciteta u vinarstvu je vjerovatno veća od navedene, a njegova iznesena vrijednost je moguća posljedica nekompletnosti podataka koje bilježi statistika.

Pojedini dijelovi sektora prehrambene industrije i dalje su znatno ovisni o uvozu sirovina i poluproizvoda. Može se reći da se mljekarstvo, proizvodnja mineralnih voda, proizvodnja prerađevina od voća i povrća i proizvodnja vina najvećim dijelom zasnivaju na domaćim sirovinama. S druge strane, proizvodnje piva, osvježavajućih bezalkoholnih pića, voćnih sokova, cigareta i žitnih prerađevina bazirane su na uvoznim sirovinama. Znatni prerađivački kapaciteti mljevenja žitarica i prerade mesa samo mali dio potreba za sirovinama osiguravaju iz domaćih izvora. Zabrinjavaju pojave, za sada ograničene na pojedine godine, potrebe uvoza sirovina za kapacitete koji se bave proizvodnjom prerađevina od povrća. U FBiH još uvijek nije pokrenuta proizvodnja nekih važnih prehrambenih proizvoda i poluproizvoda poput, šećera, biljnog jestivog ulja, voćnih koncentrata i slada, što znatno doprinosi negativnom vanjskotrgovinskoj bilanci sektora u cjelini.

Velika većina pogona prehrambene industrije u FBiH ima u primijeni HACCP sistem, a mnogi posluju i u skladu s odredbama ISO 9001 standarda. Sporadično se sreću i pogoni sa provedbom ISO standarda serija 14000 i 22000. Bilježi se i rast Halal certifikacija i povećanje izvoza ovako certificiranih proizvoda. Halal standard inače je registrovan kod Instituta za standardizaciju BiH kao nacionalni standard pod nazivom Halal hrana – zahtjevi i mjere, BAS 1049:2007. Nakon potvrde Vijeće za fetve Rijasete Islamske zajednice u BiH iz 2005. godine BiH HALAL standard postao je prvi evropski, a drugi u svijetu registrovani Halal standard.

Nakon niza godina u BiH i Federaciji BiH su stečeni regulatorni i institucionalni uslovi za efektivno provođenje tzv. politike kvalitete prehrambenih proizvoda. Ovdje se prije svega misli

na službenu registraciju zaštićenih oznaka porijekla (PDO ili ZOP), zaštićenih oznaka geografskog porijekla (PGI ili ZOGP) i oznaka zajamčeno tradicionalnih specijaliteta (GTS). Postupak zaštite i registracije vodi Agencija za sigurnost hrane BiH, a u FBiH su trenutno dva certifikacijska tijela ovlaštena za provođenje potrebnih kontrola za korištenje ovih oznaka. Tokom 2020. i 2021. godine službeno su registrovane prve ZOP i ZOGP za poljoprivredne i prehrambene proizvode u BiH (dva sira, jedan suhomesnati proizvod, jedna voćna prerađevina i krompir iz jednog područja).

Asortiman proizvoda prehrambene industrije FBiH je inače prilično ograničen. Sada je već hroničan nedostatak inovacija proizvoda i pakovanja, a naročito se malo napredovalo u proizvodnji dijetetskih proizvoda i dehidriranih i djelomično dehidriranih proizvoda gdje pored nepostojanja postrojenja, nedostaju i motivi i ideje za pokretanje ovih vrsta proizvodnji. Vrlo mali ili nikakvi pomaci su učinjeni u kreiranju novih proizvoda na bazi iskorištavanja nusproizvoda što je u razvijenom svijetu snažno promovisana i ustaljena praksa.

Pogoni prehrambene industrije u FBiH otpad zbrinjavaju shodno zakonskim odredbama. Važno je, međutim, naglasiti da još uvijek nema znatnijih pomaka u smislu kontrole, ušteda, razvrstavanja, reciklaže i ponovne upotrebe nusproizvoda ili otpada kao novih proizvoda.

U periodu od 2014. do 2020. godine broj zaposlenih u prehrambenoj industriji povećan je za oko 9,1%, odnosno na oko 14.000 zaposlenih. Trend povećanja zapošljavanja bio je povoljniji do pojave Covid-19 pandemije koja je uzrokovala, istina neznatno, smanjenje broja zaposlenih u ovoj industriji za oko 2%. Udio zaposlenih u prehrambenoj industriji FBiH ostaje nizak i čini svega oko 2,6% ukupno zaposlenih. Plate zaposlenih u sektoru prehrambene industrije su i dalje za oko 40% niže od prosječne plate u Federaciji BiH te su niže i od prosječnih plata u sektorima poljoprivrede, šumarstva i ribolova, proizvodnje pića i duhanske industrije.

2.11.1. Prerada mlijeka

Mljekarska industrija je ostvarila značajne pozitivne razvojne trendove, brže od razvoja u primarnoj proizvodnji mlijeka. U Federaciji BiH danas posluje oko 20 mljekara, većinom mikro (do 10 zaposlenih) i malih (10 do 50 zaposlenih). Međutim, tri velike mljekare prerađuje oko 71% ukupno otkupljenog mlijeka u Federaciji BiH. Ukupni obim proizvodnje mlijeka i mliječnih proizvoda u FBiH od 2014. godine raste po stopi nešto većoj od 1% godišnje i trenutno je na preko 168 miliona kilograma gotovih proizvoda. U strukturi proizvoda sa oko 80% udjela izrazito dominira tzv. konzumni program (mlijeko, uglavnom UHT, i nefermentisana pavlaka). Slijede fermentisani proizvodi od mlijeka sa 14 – 20% udjela. Proizvodnja sireva je daleko manje zastupljena (ispod 3%) i u najvećoj mjeri se odnosi na svježe sireve. Udio drugih proizvoda na bazi mlijeka (mliječni namazi, surutka, smrznuti deserti, sladoled) u ukupnoj proizvodnji je simboličan. U Federaciji BiH od 2013. godine nema proizvodnje mlijeka u prahu. Obimi proizvodnje mlijeka, (nefermentisane) pavlake, mliječnih namaza, fermentisanih mlijeka, te surutke i njenih proizvoda su pratili trend rasta ukupnog obima sektorske proizvodnje. Tokom 2019. i 2020. godine bilježi se pad proizvodnje svih vrsta sireva, a tokom 2020. godine i pad proizvodnje maslaca. Proteklih godina na tržištu BiH su se pojavili novi proizvodi domaćih mljekara i sirana poput ajrana, UF sira, te niza novih tipova i podtipova sireva (kozji, ovčji, dimljeni sirevi, sirevi sa različitim dodacima). Međutim, proizvedene količine ovih proizvoda su još uvijek male da bi značajno promijenile stanje na tržištu. Mljekare u FBiH još uvijek ne nude posebne proizvodne programe za ciljne grupe potrošača (školski obrok, programi za omladinu, sportsko mlijeko i dr.) niti pokazuju inicijative za obogaćivanjem asortimana novim proizvodima koji, inače, kao uvozni zauzimaju značajno mjesto na tržištu BiH (aromatizovana fermentisana mlijeka, topljeni sirevi, program slatkih konzumnih proizvoda, šira paleta proizvoda na bazi surutke, dehidrirani i djelomično dehidrirani proizvodi i dr.). Zabilježeni su određeni pomaci u pakovanju proizvoda koja su atraktivnija i raznovrsnija, ali još uvijek zaostaju za pakovanjima iz mljekarski razvijenih zemalja.

Ohrabruje oživljavanje proizvodnje autohtonih mliječnih proizvoda, naročito sireva koji se proizvode na tradicionalan način, od sirovog (često ovčjeg i kozjeg) mlijeka, na malim porodičnim farmama. Svojim renomeima ističu se tri tradicionalna sira (Travnički/Viaški, Livanjski i Hercegovački sir iz miješa) koji predstavljaju regionalne brendove, a dva tipa Livanjskog sira su nositelji prvih registrovanih zaštićenih oznaka porijekla i geografskog porijekla prehrambenih proizvoda u BiH. I pored određenog rasta aktivnosti na pomoći proizvođačima ovih i sličnih sireva te na valorizaciji i zaštiti njihovih posebnosti, izostaje sistemski podrška, uključujući i subvencionisanje ovih proizvodnji.

Ukupni instalisani kapaciteti mljekarske industrije u FBiH se trenutno procjenjuju na oko 400 miliona litara godišnje što je značajno povećanje u odnosu na stanje u 2012. godini (oko 250 miliona litara) ili u 2015. godini (oko 320 miliona litara). U periodu 2014. – 2020. godine nije bilo otvaranja novih velikih mljekara u FBiH, dok je s radom počelo nekoliko manjih pogona. Jedna velika mljekara (Tuzlanska) u međuvremenu je, nakon prodaje stranom kupcu, obustavila rad, a tvornica sladoleda Ledo je prestala sa proizvodnjom sladoleda. Iako je prerada mlijeka jedna od grana prehrambene industrije Federacije BiH sa visokim stepenom iskorištenosti kapaciteta on je trenutno tek na oko 48%.

U mljekarama u Federaciji BiH efektivno se provode dobre higijenske i proizvođačke prakse. Pored HACCP sistema, mnoge mljekare imaju u primjeni relevantne standarde ISO serija, a znatan broj je i u sistemu Halal certifikacije. Ovo je, uz efektivno provođenje regulative o higijenskim uslovima i kontroli, omogućilo da 2016. godine prve četiri mljekare iz BiH (tri iz Federacije BiH) dobiju dozvole za plasman mlijeka u EU. U godinama do 2021. ove dozvole je pribavilo još šest mljekara iz Federacije BiH.

2.11.2. Prerada mesa

Prerodom mesa u Federaciji BiH uglavnom se bave mala privatna preduzeća i porodične firme sa malim brojem uposlenika. Prerađivači mesa u FBiH svoje proizvodnje uglavnom zasnivaju na uvoznim sirovinama, prije svega na zamrznutoj govedini i pilećem MOM-u. U ponudi dominiraju proizvodi od govedine, mesa peradi, manje od svinjetine i vrlo malo od ovčjeg mesa. U Federaciji BiH se najviše konzumira svježe meso peradi, potom meso goveda, svinja, pa ovaca, dok se od mesnih proizvoda najviše konzumiraju kobasice.

Problemi u animalnoj proizvodnji, kao sirovinskoj bazi prerađivačke industrije mesa u Federaciji BiH su skoro isti već dugi niz godina i uglavnom se mogu svesti na (i) nedovoljna izdvajanja budžetskih sredstava za ulaganja u animalnu proizvodnju koja se odnosi na proizvodnju mesa, (ii) nedovoljan domaći uzgoj, (iii) nekontrolisan i prekomjeran uvoz gotovo svih vrsta sirovog mesa i mesnih prerađevina koje se mogu proizvesti u domaćim farmama i firmama u dovoljnoj količini i kvaliteti većeg od uvezenih, (iv) nedovoljna kontrola kvalitete uvezenih proizvoda, (v) nepostojanje posebnih programa kreditiranja za ulaganja u animalnu proizvodnju kao specifičnu i niskoakumulativnu granu poljoprivrede te (vi) nedostatak zakonskih i podzakonskih propisa u cilju poboljšavanja i usklađivanja sa propisima EU.

2.11.3. Prerada voća i povrća

Tačnih podataka o udjelu domaće proizvedenog voća i povrća u preradi iz službenih izvora, nažalost, nema. Prema rezultatima anketiranja preduzeća koji prerađuju voće i povrće u Federaciji BiH, preko 50% sirovina za prerađevine od povrća se osigurava iz uvoza. Znatno je povoljnija situacija u preradi voća gdje je udio domaće sirovine (osim kod proizvodnje sokova) i do 90%. Proizvodnja oko 90% ukupne količine voćnih sokova u FBiH zasniva se na uvezenim koncentratima. Razloge za uvoz sirovina, pored godišnjih variranja proizvodnji voća i povrća u BiH, treba tražiti i u visokim otkupnim cijenama domaćih sirovina.

Na prostoru Federacije BiH su aktivna 24 preduzeća sa instalisanim rashladnim kapacitetima za čuvanje voća i povrća. Ovome treba dodati i pet firmi čiji se kapaciteti ne koriste ili se koriste u manjem obimu te veliki broj manjih hladnjača kod veletrgovaca i proizvođača i prerađivača voća i povrća kapaciteta ispod 150 tona. Ukupni aktivni rashladni kapaciteti iznose oko 32.000 tona, dok se oko 17.000 tona rashladnih kapaciteta trenutno ne koristi. Samo dvije hladnjače ukupnog kapaciteta oko 1.980 tona imaju mogućnost čuvanja voća i povrća u kontrolisanoj atmosferi. U periodu od 2013. do 2021. godine došlo je do povećanja rashladnih kapaciteta za oko 2,5 puta. Rashladni kapaciteti se uglavnom koriste za čuvanje voća i povrća za stolnu potrošnju, mada se u periodu 2014. – 2021. bilježi rast broja hladnjača sa mogućnošću čuvanja duboko zamrznutih sirovina (sad ukupno 15). Samo osam hladnjača posjeduje liniju za pripremu i doradu voća i povrća, a režimi čuvanja u pravilu su podešeni ili samo kao plusni ili samo kao minusni. Imajući u vidu godišnju proizvodnju voća i povrća raspoloživi rashladni kapaciteti za svježe voće i povrće u Federaciji BiH su nedovoljni. I za naredni period ostaje potreba izgradnje novih rashladnih kapaciteta (posebno onih sa kontrolisanom atmosferom) te instalisanje linija za pripremu i doradu voća i povrća kod postojećih hladnjača.

Prema neslužbenim podacima, trenutno je na prostoru Federacije BiH aktivno devet većih preduzeća za preradu voća i povrća, od kojih četiri proizvode isključivo sokove i osvježavajuća bezalkoholna pića. Posluje i veći broj manjih firmi (godišnjeg kapaciteta ispod 500.000 l za sokove, odnosno ispod 500 t za ostale prerađevine od voća i povrća), koje su najčešće specijalizovane za određenu grupu proizvoda. U proizvodnji prevladavaju sokovi, džemovi, marmelade, marinirani i biološki konzervisani proizvodi od voća i povrća, konzervisano (sterilizovano) povrće, zamrznuto voće i povrće, a u manjem obimu pire od rajčice, kečap, prerađevine od krompira, te suho voće i povrće. Nažalost, samo jedna firma proizvodi minimalno prerađeno voće i povrće.

Iskorištenost kapaciteta za proizvodnju prerađevina od voća i povrća, uključujući i sokove, u periodu 2014. – 2017. varirala je u rasponu od oko 40% do oko – 70% i bila je na zadovoljavajućem nivou. Međutim, od 2018. godine iskoristivost kapaciteta pada tako da je u 2020. iznosila svega oko 24%. Proizvodnja prerađevina od voća i povrća (uključujući sokove) u Federaciji BiH intenzivno je rasla od 2014. do 2019. godine (sa oko 15 miliona kg u 2014. na oko preko 50 miliona kg u 2019. godini. Covid-19 pandemija uzrokovala je značajan pad proizvodnje u 2020. godini (oko 30% manje) u odnosu na 2019. godinu. Daleko najveći udio u ukupnoj proizvodnji prerađevina od voća čine voćni sokovi uglavnom proizvedeni od uvezenih koncentrata (povećanje sa oko 11 miliona litara u 2014. godini na oko 32 miliona litara u 2020. godini, sa dominantnim udjelom miješanih sokova od voća i povrća). U Federaciji BiH nema kapaciteta orijentisanih na proizvodnju koncentrata. Na tržištu se pojavljuje sve više malih prerađivača koji proizvode sokove od domaće sirovine, najčešće iz vlastitih zasada i čija godišnja proizvodnja ne prelazi 500.000 l. U promatranom periodu zabilježen je pad proizvodnje kiselog kupusa, mariniranog povrća, zamrznutog voća i želiranih proizvoda, ali i značajan rast proizvodnje konzervisanog (sterilizovanog) povrća bilo kao monokulture ili mješavine. Službenih podataka o proizvodnji zamrznutog povrća nema, iako je kod nekih anketiranih prerađivača zamrznuto povrće činilo najmanje 50% ukupne proizvodnje. Nema ni zvaničnih podataka o proizvodnji suhog voća i povrća, iako se na tržištu npr. nalaze začinske smjese u kojima znatan dio čini suho povrće. Velike industrijske sušnice iz ranijeg perioda više nisu u funkciji, ali se na području Federacije BiH nalaze desetine manjih komornih diskontinuiranih sušnica kapaciteta unosa do jedne tone.

I pored nekih ohrabrujućih znakova rasta sektora prerade voća i povrća, Federacija BiH na evropskom tržištu u doglednoj budućnosti vjerovatno neće moći konkurisati velikim količinama konvencionalnih proizvoda. Izvozne šanse treba tražiti u proizvodnji i plasmanu tradicionalnih prerađevina od voća i povrća te proizvoda sa oznakom porijekla ili geografskog porijekla. Problem ostaje obimom mala proizvodnja u pravilu vezana za male proizvodne kapacitete, uglavnom zanatskog tipa. Prerađivačima treba omogućiti pristup investicionom kapitalu pod

povoljnijim uslovima, te podršku nadležnih institucija, posebno u pogledu povezivanja, okrupnjavanja i zajedničkog nastupa na tržištu.

2.11.4. Mlinsko-pekarska industrija

Prema podacima Federalnog zavoda za statistiku i Odsjeka za prehrambenu industriju Federalnog ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva u periodu od 2014. do 2020. zabilježen je rast godišnje proizvodnje mlinske industrije sa oko 140.000 tona 2014. godina na oko 210.000 tona 2020. godine. Godišnji kapaciteti mlinske industrije su do 2016. godine bili oko 397.000 tona, kada padaju na oko 302.000 tona i na ovom nivou se zadržavaju do kraja promatranog perioda. Iskorištenost kapaciteta ove industrije se u ovom periodu kretala od najmanje 36% (2014. godina) do najviše 70% (2020. godina). Treba konstatovati da je sa oko 130.000 t zabilježenih 2012. godine, i pored navedenog smanjenja kapaciteta za preko 90.000 t, obim proizvodnje ove industrije u Federaciji BiH u 2019. i 2020. godini povećan na preko 200.000 tona.

Osnov mlinske industrije u Federaciji BiH i dalje čini desetak velikih mlinova koji godišnje prerađuju od 3.000 – 5.000 tona pa do maksimalno oko 10.000 tona. Procjene govore da na teritoriju Federacije BiH pored ovih, velikih, djeluje još oko 40-ak malih mlinova. Mlinari žito u pravilu skladište uz svoje mlinove, pri čemu najznačajniji skladišni kapacitet i dalje drži "Klas"-ov silos u Sarajevu.

Vodeće obilježje mlinsko-pekarske industrije Federacije BiH ostaje praktično potpuna ovisnost o uvoznim sirovinama. Procjenjuje se da se za potrebe ove industrije i dalje manje od 15% sirovina osigurava iz domaćih izvora. Pored nedovoljne domaće proizvodnje žita, iz pekarskih krugova se, neslužbeno, navodi da kvaliteta brašna od domaćeg žita nije na potrebnom nivou za preradu u kvalitetne pekarske proizvode pa ga je potrebno miješati sa brašnom dobivenim od uvoznih sirovina.

Uz mlinsko-pekarsku industriju treba spomenuti i proizvodnju keksa i vafila koja je na nju često direktno naslonjena. Iako na relativno skromnim polaznim osnovama, ova industrija je u periodu 2014. – 2020. godina zabilježila više nego dvostruki rast, sa 5.500 tona u 2014. na 12.000 tona u 2020. godini. Kapaciteti ove industrije u 2020. godini su bili na oko 22.000 tona, a njihova iskorištenost je bila blizu 54%.

2.11.5. Proizvodnja destilisanih alkoholnih i osvježavajućih bezalkoholnih pića

Značajan dio proizvodnje destilisanih alkoholnih pića u Federaciji BiH još uvijek se ne bilježi u zvaničnim statistikama. Prema procjenama stručnjaka, 50 – 60% proizvedenih destilata završava na neformalnom, odnosno nekontrolisanom tržištu. Iako je tokom zadnjih godina jedna kompanija kapaciteta oko 15 miliona litara destilata prestala s radom, preostali kapaciteti iz ranijeg perioda i novouspostavljeni pogoni su dovoljni za prihvatanje voća, grožđa, vina i drugih ulaznih sirovina za proizvodnju jakih alkoholnih pića u Federaciji BiH. Za ove kapacitete inače već dugo stoje konstatacije o njihovoj niskoj iskorištenosti. Opremljenost pogona koji se bave proizvodnjom jakih alkoholnih pića je dobra i oni se vremenom stalno modernizuju. U centralnim, istočnim i sjevernim dijelovima Federacije BiH proizvodnjom i dalje prevladavaju destilati od voća (šljiva, jabuka, kruška, rjeđe druge voćne vrste), dok u Hercegovini prevladavaju destilati od grožđa. Zanimljivo je da u Federaciji BiH još nema značajnije proizvodnje odležanih destilata od vina, odnosno pića tipa konjaka ili vinjaka.

Industrija jakih alkoholnih pića u Federaciji BiH je još u razvoju, ali se, prema potvrđenoj kvaliteti destilata može govoriti o značajnom transferu znanja, vještina i dobrih tehnologija u proizvodnju. Vodeći problem podsektora je plasman, uglavnom loših i nestandardizovanih, destilata na sivom tržištu. Ovo, pored direktnih gubitaka za državnu kasu, za posljedicu ima i izlaganje opasnosti zdravlja konzumenata, ali i sporu izgradnju renomea BiH destilata. U

Federaciji BiH je nedavno u proceduru usvajanja upućen Zakon o jakim alkoholnim pićima koji uvodi striktnije odredbe o obaveznoj registraciji proizvodnji jakih alkoholnih pića. I pored prvih otpora uglavnom individualnih proizvođača, ovaj zakon bi mogao dati značajan doprinos i uređenju i unapređenju podsektora, jer se njim, pored ostalog, uspostavljaju regulatorne pretpostavke za registraciju zaštićenih oznaka geografskog porijekla jakih alkoholnih pića.

Na prostoru Federacije BiH posluje 13 većih kompanija koje se bave proizvodnjom i pakovanjem osvježavajućih bezalkoholnih pića (OBP) od voćnih baza, voćnog soka, biljnih ekstrakata, energetskih pića i aromatizovanih pića. Među njima je i globalno poznata kompanija koja svojom proizvodnjom u BiH doprinosi 0,5% njenog BDP-a. Proizvodnja je bazirana na uvezenim koncentratima, sirupima i pastilama od kojih se dodatkom vode i ostalih aditiva proizvode OBP-a koja se pakuju u staklenu, PET, limenu a rjeđe u višeslojnu kartonsku ambalažu.

U periodu od 2014. godine (195.482.000 l) do 2018. godine (203.276.000 l) bilježi se rast proizvodnje OBP-a, nakon čega dolazi do njenog pada na oko 182.808.000 l u 2020. godini. Ovaj pad proizvodnje pratio je i pad iskorištenja kapaciteta (328.600.000 l) koje je sa 62,9% u 2014. godini pao na oko 50% u 2020. godini. Istovremeno je zabilježeno povećanje pokrivenosti uvoza izvozom OBP-a za oko 9% u odnosu na 2014. godinu.

Iako na svjetskom tržištu potrošnja ovih pića pada, jer se ona dovode u vezu s povećanim rizikom od niza oboljenja, ona je i dalje za oko 10 puta veća u odnosu na potrošnju voćnih sokova. Na domaćem tržištu se bilježi rast interesa potrošača za pića sa smanjenom energetskom vrijednošću pa je tržišni udio pića bez kalorija (zero) sa oko 2% u 2016. porastao na blizu 6% u 2018. godini. Domaće kompanije, proizvođači OBP-a, bi trebale intenzivnije pristupiti razvoju novih proizvoda obogaćenih bioaktivnim komponentama, sa supstitucijom šećera zaslađivačima prirodnog porijekla i uvođenjem tzv. "premium" segmenta napitaka za najmlađe obogaćenih vitaminima i sl.

2.12. Vanjskotrgovinska razmjena poljoprivredno-prehrambenim proizvodima

Analizu vanjsko-trgovinske razmjene poljoprivredno-prehrambenih proizvoda na nivou Federacije BiH potrebno je uzeti sa određenom rezervom, budući da se neki poljoprivredno-prehrambeni proizvodi ne mogu isključivo uvoziti/izvoziti sa područja jednog entiteta. Stoga, prije analize na nivou entiteta daju se neka važnija obilježja trgovinske razmjene na nivou Bosne i Hercegovine.

BiH ima nepovoljnu trgovinsku bilancu u trgovini poljoprivredno-prehrambenim proizvodima, izraziti je neto uvoznik i u većini proizvoda nema samodovoljnost. Ovo je "gorući" problem koji dolazi do izražaja u kriznim vremenima, kakav je bio u vrijeme COVID-a 19. U 2019. godini ukupan izvoz poljoprivredno-prehrambenim proizvodima je iznosio 850,8 miliona KM što je predstavljalo 7,2% ukupnog BiH izvoza. U istoj godini, ukupna vrijednost uvoza poljoprivredno-prehrambenih proizvoda je bila 3,2 milijarde KM što je činilo 16,3% ukupnog uvoza u BiH. Prema podacima za 2019. godinu najveći dio uvezenih poljoprivredno-prehrambenih proizvoda dolazi iz zemalja EU (60,3%), koje slijedi zemlje Zapadnog Balkana (29,0%) i druge zemlje sa (8,4%). Najvažniji partneri iz zemalja EU su Hrvatska, Slovenija i Mađarska, a od zemalja Zapadnog Balkana Srbija i Sjeverna Makedonija. Kada se govori o izvozu poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, jednaku važnost imaju zemlje EU (38,7%) i zemlje Zapadnog Balkana (35,5%), kojima treba pridodati i Tursku u kojoj se izvozi 15,1% ukupnog BiH izvoza ovih proizvoda. U 2019. godini od zemalja EU najvažniji izvozni partneri su Hrvatska i Njemačka, a od zemalja Zapadnog Balkana Srbija i Crna Gora.

Kao i u BiH, i u Federaciji BiH u periodu 2014. – 2020. je zabilježen značajan trgovački debalans poljoprivredno-prehrambenih proizvoda krećući se u rasponu od -1,42 milijarde KM

u 2014. godini do -1,52 milijarde KM u 2020. godini. Ukupan izvoz poljoprivredno-prehrambenih proizvoda pokazuje trend stalnog rasta i sa 273,3 miliona KM u 2014. godini povećao se za 55 indeksnih poena i dostigao vrijednost od 424,1 milion KM. U strukturi izvoza najviši udio imaju mesne prerađevine (17,31%), mlijeko i mliječni proizvodi (15,37%), svježe voće (14,73%), alkoholna i bezalkoholna pića (9,72%) te proizvodi mlinsko-pekarske industrije (9,18%). I ukupan uvoz poljoprivredno-prehrambenih proizvoda u Federaciju BiH ima tendenciju rasta, ali nešto blažu u odnosu na izvoz. Vrijednost ukupnog uvoza se sa 1,7 milijardi KM u 2014. godini povećala za 15 indeksnih poena i u 2020. godini dostigao nivo od 1,94 milijarde KM. U strukturi uvoza najveći udio imaju alkoholna i bezalkoholna pića (13,13%), ostali jestivi proizvodi (11,65%), svježe meso (9,02%) i svježe voće (7,47%). Pokrivenost uvoza izvozom poljoprivredno-prehrambenih proizvoda je još uvijek veoma niska i kreće se u rasponu 16,12% (2014) do 22,09% (2017).

2.13. Poslovno okruženje

2.13.1. Institucije od važnosti za sektor

Četiri administrativno-upravna nivoa (državni, entitetski, kantonalni, općinski) ustavno uspostavljena u Bosni i Hercegovini (BiH) predstavljaju znatnu teškoću za strateško planiranje u poljoprivredi i realizaciju poljoprivredne politike. Ovakva organizacija za rezultate ima nepotrebno i skupo multipliciranje Institucija istih ili sličnih nadležnosti te vrlo teško uspostavljanje funkcionalne koordinacije mreže institucija s uticajem na poljoprivredu, proizvodnju hrane i ruralni razvoj.

Mali broj institucija uspostavljenih na nivou BiH koje se mogu označiti posebno važnim za sektor su: Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa (MVTEO), odnosno njegov Sektor za poljoprivredu, prehranu, šumarstvo i ruralni razvoj; Agencija za sigurnost hrane BiH (samostalna upravna organizacija) i tri upravne organizacije u okviru MVTEO (Uprava BiH za zaštitu zdravlja bilja; Ured za veterinarstvo BiH i Ured za harmonizaciju i koordinaciju sistema plaćanja u poljoprivredi, prehrani i ruralnom razvoju BiH).

U okviru MVTEO, Sektor poljoprivrede, prehrane, šumarstva i ruralnog razvoja je zadužen za uspostavljanje okvira za razvoj sektorskih strategija, politika, programa i mjera, te njihovu koordinaciju u cilju usklađenog pristupa i razvoja ovih oblasti u cijeloj zemlji. Izuzimajući Agenciju za sigurnost hrane, ostale upravne organizacije su, uglavnom, zadužene za iniciranje i usaglašavanje programa, mjera i aktivnosti koje se, osim programa međunarodne podrške i pomoći, i finansiraju i provode na nivou entiteta, a u FBiH i na nivou kantona. One su ovlaštene da Vijeću ministara BiH podnose na razmatranje i usvajanje nacрте zakona i podzakonskih akata iz domena utvrđenih zakonima o formiranju ovih institucija. Agencija za sigurnost hrane ima posebno važnu nadležnost (utvrđenu Zakonom o hrani, Službeni glasnik BiH, br. 50/04) u iniciranju i kreiranju nacрте zakonskih i podzakonskih propisa o hrani. Treba naglasiti da je pored svojih ostalih, zakonom utvrđenih, nadležnosti, Agencija od svog osnivanja u ovom pogledu dala izuzetan doprinos kreiranjem velikog broja prije svega pravilnika iz domena tržišnih standarda, kvalitete i zdravstvene sigurnosti hrane.

Pored navedenih, među institucijama od šire važnosti za sektor uspostavljenim na državnom nivou treba spomenuti: Institut za akreditiranje BiH (BATA), Institut za standardizaciju BiH (BAS), Institut za intelektualno vlasništvo BiH i Direkciju za evropske integracije Vijeća ministara BiH.

U Federaciji BiH je uspostavljen i funkcionira zadovoljavajući broj institucija, organizacija i agencija za upravljanje i nadzor u sektoru poljoprivrede, prehrane i ruralnog razvoja. Sporo usvajanje regulative i uspostavljanje institucija na nivou BiH nepovoljno se odražava i na sektor i na sektorske institucije u Federaciji BiH. Federalni organi uprave pokazuju stalnu spremnost

da prihvate i provedu sva regulatorna rješenja utvrđena za BiH, kao i da daju konstruktivan doprinos u dolasku do ovih rješenja. Određene teškoće za uspostavljanje sektorskih institucija sa snažnijim i konzistentnijim strateško-planskim i provedbenim kapacitetima u Federaciji BiH predstavlja njena ustavna organizacija, sa snažnim nadležnostima kantona za pitanja poljoprivrede, proizvodnje hrane i ruralnog razvoja.

Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva (FMPVŠ) je ključna institucija za planiranje i upravljanje sektorom poljoprivrede, prehrane i ruralnog razvoja u Federaciji BiH. FMPVŠ vrši upravni nadzor nad provođenjem propisa, te donosi provedbene odluke. Ministarstvo je odgovorno za: upravljanje prirodnim resursima (zemljište, vode, šume), razvoj poljoprivrede, prehrambene industrije, odnosno za razvoj biljne poljoprivredne proizvodnje, stočarstva, ribarstva, lova, zaštite i korištenja poljoprivrednog zemljišta, prehrambene industrije, proizvodnje stočne hrane, vodoprivrede, veterinarske i fitosanitarne zaštite, šumarstva, te za ruralni razvoj i zaštitu i poboljšanje korištenja poljoprivrednog zemljišta. U okviru FMPVŠ uspostavljeno je i vodi se niz registara neophodnih za planiranje, organizaciju, funkcioniranje i praćenje stanja razvoja sektora i njegovih podsektora.

U skladu sa administrativno-upravnom organizacijom Federacije BiH i odredbama relevantnih propisa, inspekcijски nadzor u sektoru vrše Federalna i kantonalne uprave za inspekcijske poslove. Na nivou FBiH za sektor poljoprivrede, ruralnog razvoja i prehrambene industrije posebno su važni: Poljoprivredni, Veterinarski, Tržišni, Šumarski, Vodni i Inspektorat za hranu. I pored određenih unapređenja u koordinaciji rada tokom zadnjih godina, Federalni i kantonalni inspekcijски organi nemaju uvijek jasno podijeljene nadležnosti, što kao problem u radu ističu i federalni i kantonalni inspektori.

U FBiH su uspostavljene i djeluju dvije samostalne federalne istraživačko-stručne ustanove (Federalni zavod za poljoprivredu u Sarajevu i Federalni agromediterranski zavod u Mostaru) i jedna ustanova specijalizirana za pitanja poljoprivrednog zemljišta (Federalni zavod za agropedologiju u Sarajevu).

Sedam od deset kantona u FBiH u svojim vladama imaju ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva, dok su u tri kantona pitanja poljoprivrede u nadležnosti posebnih sektora u ministarstvu privrede. Svi kantoni imaju nadležnosti za vlastita strateška planiranja poljoprivrede i ruralnog razvoja i provođenje utvrđene poljoprivredne politike, sve do vlastitih poticaja poljoprivredi i ruralnom razvoju. Relevantna kantonalna ministarstva učestvuju u planiranju poljoprivredne politike na nivou Federacije BiH, čime se osigurava koordinacija razvojnih planova i programa.

2.13.2. Međunarodni sporazumi važni za sektor poljoprivrede

CEFTA sporazum je plurilateralni regionalni sporazum o slobodnoj trgovini. On je naslijedio/objedinio 32 ranije potpisana bilateralna ugovora o slobodnoj trgovini koji su bili na snazi između zemalja regije. Liberalizacija trgovine ostvarena kroz bilateralne sporazume, a kasnije i CEFTA sporazum, trebala je da doprinese jačanju konkurencije i, s tim u vezi, osiguranje kvalitetnije ponude za potrošače, brži razvoj sektora, veći priliv stranih investicija, smanjenje cijena i finalnih proizvoda i inputa, brži transfer tehnologija i sl. Otvaranje tržišta od 30 miliona stanovnika bez praktično ikakvih uvoznih opterećenja je bila šansa, kako za privredu, tako i za poljoprivredu BiH. Pojedine privredne grane su imale znatne koristi od otvaranja CEFTA tržišta. Pored navedenog, objedinjavanjem ranijih bilateralnih ugovora o slobodnoj trgovini u CEFTA sporazum povećana je i transparentnost u trgovini između članica. Jedan od važnih ciljeva CEFTA sporazuma je i olakšavanje integracije zemalja članica kako u EU, tako i u druge međunarodne institucije poput WTO-a.

Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) predstavlja formu odnosa zemalja članica EU i zemalja koje teže ka članstvu u EU. Sporazum predstavlja i prvi ugovorni odnos između BiH i

EU, potpisan je 16. lipnja 2008. godine u Luksemburgu, a stupio je na snagu 1. lipnja 2015. godine. Potpisivanjem SSP BiH proizvođačima je formalno otvoren pristup ogromnom i bogatom tržištu EU. Međutim, radi se i o tržištu sa vrlo rigoroznim zahtjevima u oblasti sigurnosti hrane, kojima BiH proizvođači ne mogu uvijek na adekvatan način odgovoriti. Većinu odobrenih kvota, kao i ostalih koncesija/povoljnosti utvrđenih SSP-om, domaći poljoprivredni i drugi proizvođači do sada su tek u maloj mjeri iskoristili. Znatne prepreke na putu boljeg korištenja pogodnosti koje proističu iz SSP su sporo i neefikasno, često političko uslovljeno, donošenje potrebne regulative i uspostavljanje efikasnog institucionalnog okvira u BiH.

Sporazum o poljoprivredi WTO i WTO Sporazum o sanitarnim i fitosanitarnim mjerama reguliraju pitanja poljoprivrede i trgovine poljoprivrednim i prehrambenim proizvodima u okviru WTO. Sporazum o poljoprivredi WTO zasniva se na tri komponente: uvozni pristup, izvozne naknade i domaća podrška. Prva, a znatnim dijelom i druga komponenta u domenu je državne trgovinske i carinske politike, dok je domaća podrška u domenu poljoprivredne politike. Domaća podrška poljoprivredi važan je i kritičan element Sporazuma, jer ove podrške mogu znatno utjecati na svjetsku trgovinu poljoprivrednim proizvodima. Integracija BiH u WTO, pored promjena u smislu dodatne liberalizacije trgovine i uže trgovinskih pitanja, imaće uticaja i na domaću podršku poljoprivredi. Ovo poglavlje pregovora za BiH je možda i najvažnije, jer se odnosi na dio politika podrške koje funkcioniraju u praksi. Za sada, najveći obim podrške poljoprivrednim proizvođačima u Federaciji BiH ide kroz mjere koje pripadaju kritičnoj, tzv. "žutoj kutiji"²⁷. Drugo mjesto zauzimaju mjere koje se uslovno mogu smjestiti u tzv. "plavu kutiju" (plaćanja po grlu i hektaru koje su zastupljene u BiH, ali koje i daju nemaju potpuna obilježja zahtjeva "plave kutije"). Na kraju su mjere tzv. "zelene kutije" koje nemaju ograničenja u smislu iznosa koji se mogu trošiti. Dakle, za strukturu poljoprivrednih podrški u Federaciji BiH se može reći da nije povoljna, jer dominiraju plaćanja koja se svrstavaju u "žutu kutiju". Mjere ove kutije su označene kao mjere koje u najvećoj mjeri utječu na trgovinu i kao takve su pod režimom ograničenja. Da se ne bi došlo u situaciju "probijanja" AMS, neophodno je da se čim prije podrške u poljoprivredi počnu usmjeravati ka rješenjima prihvatljivim za WTO. Ovo se posebno odnosi na proizvode koji u najvećoj mjeri participiraju u AMS, što je u Federaciji BiH, prije svega, mlijeko.

2.13.4. Međunarodni fondovi

Bosna i Hercegovina zbog nedostatka političke volje i neizgrađene tzv. operativne strukture još uvijek ne koristi EU Instrument predpristupne pomoći za poljoprivredu i ruralni razvoj – IPARD. Tako je BiH jedna od rijetkih zemalja Zapadnog Balkana koja ne koristi ove fondove

²⁷ WTO metodologijom mjere podrške se dijele u tri kategorije/kutije u zavisnosti od utjecaja na trgovinu i čine ih žuta, plava i zelena kutija (*traffic light system*). Mjere koje se svrstavaju u *žutu kutiju* su direktno vezane za proizvodnju bilo pojedinačnih proizvoda ili za sve poljoprivredne proizvode u cjelini i kao takvi imaju najveći utjecaj na trgovinu. Uključuju transfere od potrošača kao i transfere od poreznih obveznika. U ove grupe mjere mogu se svrstati sve mjere tržišno-cjenovne politike, plaćanja na bazi outputa, regresii za inpute, izvozne naknade, podrška kroz administriranje cijenama, i sl. Iznos ovih mjera se mjere odgovarajućom AMS metodologijom u jedinstven pokazatelj Agregatne mjere podrške (AMS). Zapravo AMS kombinira vrijednost svih mjera podrške koje spadaju u žutu kutiju uključujući i transfere od potrošača i poreznih obveznika. Izračunati AMS (Agregatni mjera podrške/Aggregate Measurement of Support) za bazni period je predmet smanjenja u procentima i vremenskom intervalu. Znači, izdvajanja (budžetski transferi) za mjere ove kategorije su ograničena. Nažalost, veći obim podrške u Bosni i Hercegovini su upravo mjere iz žute kutije. Mjere *plave kutije* su mjere u okviru tzv. programa ograničavanja proizvodnje. Ove mjere ne podliježu obavezni smanjenja ako se ispunjavaju određeni uvjeti, odnosno (i) ako se plaćanja zasnivaju na određenom području i određenim kulturama, (ii) ako se takva plaćanja izvršavaju sa 85% ili niže u odnosu na bazni period, i (iii) ako se takva plaćanja za stočarsku proizvodnju realiziraju prema određenom broju grla. Za ovu grupu mjera ne postoje ograničenja u potrošnji, ali se moraju uraditi obračuni (visina podrške u okviru ove grupe). Mjere *zelene kutije* po AoA (Agreement of Agriculture/Sporazum o poljoprivredi) klasifikaciji ne smiju imati ili mogu imati samo minimalan distorzivni efekt na trgovinu. Dodatni uvjet je da su ove mjere finansirane od strane vlade kao i da ne uključuju transfere od potrošača. Prema važećim pravilima ne postoji ograničenje izdataka u okviru ove kutije, naravno podrazumijevajući da su mjere u skladu sa odredbama Aneksa II. Mjere opće podrške u poljoprivredi poput podrške transferu znanja su mjere iz ove kutije.

čija je osnovna namjena unapređenje konkurentnosti poljoprivrednog sektora. Ovim BiH ujedno gubi i prilike za stjecanje iskustava vezanih za mehanizme decentraliziranog finansiranja koje će biti potrebno kod njenog eventualnog članstva u EU. U BiH se ne bilježi ni napredak po tzv. horizontalnim pitanjima uspostavljanja administrativnih struktura potrebnih za zajedničku poljoprivrednu politiku, uključujući agenciju za plaćanja. Umjesto IPARD II fondova koje su koristile sve zemlje Zapadnog Balkana, EU je za BiH u zamjenu ponudila dva projekta podrške – EU4Business i EU4Agri. Četverogodišnji (2018. – 2022.) projekt EU4Business pored finansijske pomoći privrednim subjektima pruža i tehničku pomoć institucijama u jačanju njihovih kapaciteta. EU4AGRI je četverogodišnja inicijativa (2020. – 2024.) koja ima za cilj modernizaciju poljoprivredno-prehrambenog sektora, otvaranje novih radnih mjesta, kao i održavanje oporavka od krize izazvane COVID-19 u BiH.

Kako je u tijeku priprema za provedbu treće generacije IPARD fondova i kako u BiH još uvijek nema jedinstvenog političkog stava oko uspostave IPARD operativnih struktura, upitno je planirati ove fondove u finansijskoj konstrukciji provedbe poljoprivredne politike u periodu od 2021. – 2027. godine.

2.13.5. Finansiranje sektora (finansijska infrastruktura)

Finansiranje sektora poljoprivrede i ruralnog preduzetništva u Federaciji BiH se i dalje dominantno odvija putem komercijalnih banaka, u portfelju finansijskih institucija na tržištu postoje i mikrokreditne organizacije, Razvojna banka Federacije BiH kao i drugi oblici finansijskih organizacija. Kompanije iz sektora poljoprivrede i proizvodnje hrane imaju isti kreditni tretman kao i kompanije iz drugih sektora. Tek u pojedinačnim slučajevima su ove kompanije imale nešto povoljnije uslove za odobravanje kredita ili ekskluzivno pravo pristupa nekim od izdvojenih kreditnih linija osiguranih kroz finansijske projekte Svjetske banke i Međunarodnog fonda za poljoprivredni razvoj. Efektivne kamatne stope na poljoprivredne kredite su i dalje visoke u odnosu kamatne stope u EU. Posljednjih godina ipak su prisutni pozitivni pomaci, prije svega kroz aktivnosti Razvojne banke Federacije BiH i Federalnog ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva. Ove dvije institucije potpisale su memorandum o saradnji te omogućili da poljoprivrednici koji dobiju kredit od strane Razvojne banke Federacije BiH dobivaju i podršku za investicije iz Federalnog ministarstva. Jedan od načina za unapređenje finansiranja poljoprivrede i smanjenje visine kamatnih stopa je uspostavljeni garantni fond kod Razvojne banke Federacije BiH, koja izdaje garancije na kredite komercijalnih banaka za poljoprivredu i prehrambenu industriju u vrijednosti do 50% iznosa traženog kredita.

2.13.6. Zakonodavstvo u sektoru

2.13.6.1. Opće i administrativno-upravno okruženje sektorske legislatve u Federaciji BiH

Sektor poljoprivrede i proizvodnje hrane u Federaciji BiH reguliran je nizom zakona, donesenih na različitim administrativno-upravnim nivoima (BiH, Federacija BiH, kantoni u Federaciji BiH). U formalnom i sadržajnom smislu svi zakonski propisi sa sva tri spomenuta nivoa mogu se, uslovno, podijeliti na one sa direktnim i one sa nedirektnim uticajem na sektor poljoprivrede, proizvodnje hrane i ruralni razvoj. Kompleksno administrativno-upravno uređenje BiH na unutarnjem planu za posljednju još uvijek ima znatan broj neusklađenosti efektivne regulative sektora poljoprivrede, proizvodnje hrane i ruralnog razvoja na različitim upravnim nivoima u BiH. Obaveza usklađivanja prijedloga zakonskih i podzakonskih akata sa odgovarajućim sektorskim propisima u Evropskoj uniji (EU) tokom zadnjih godina smanjuje i broj zakonskih neusklađenosti u BiH. Kao značajni problemi ostaju relativno sporo redefiniranje zakonskih rješenja ili donošenje novih ili nedostajućih zakonskih propisa usklađenih sa odredbama propisa u EU, različita dinamika prenošenja odredbi sektorske legislatve EU na različitim

administrativno-upravnim nivoima u BiH, kao i politička nespremnost za kreiranje i usvajanje jedinstvene i konzistentne sektorske regulative u BiH.

Proces dogradnje postojeće i formiranje i usvajanje nedostajuće legislative harmonizirane sa sektorskom regulativom EU ostaje stalna, vjerovatno i dugoročna, obaveza svih za to nadležnih institucija u BiH. Nove izazove za sva zakonska rješenja za sektor poljoprivrede, proizvodnje i prometa hrane i ruralnog razvoja u BiH donosi aktualna reforma Zajedničke poljoprivredne politike EU (ZPP) koja će, izvjesno je, rezultirati novom sektorskom legislativom u EU. Inače se radi o jednoj od ozbiljnijih i ambicioznijih reformi ZPP u EU čija su osnovna obilježja snažno usmjeravanje sektora poljoprivrede i proizvodnje hrane prema integralnoj održivosti (okolišno, socijalno, ekonomski), u skladu sa ciljevima utvrđenim kroz zadnju "From Farm to Fork" strategiju koja je dio širih opredjeljenja EU artikuliranih kroz "European Green Deal".

2.13.6.2. Zakonodavstvo o poljoprivredi, hrani i ruralnom razvoju na nivou Bosne i Hercegovine

Na državnom (BiH) nivou donesen je relativno mali broj zakona uže usmjerenih na poljoprivredu, proizvodnju hrane i ruralni razvoj, među kojima se mogu istaći zakoni o: veterinarstvu; zadrugama; zaštiti zdravlja biljaka; mineralnim đubrivima; hrani; sjemenu i sadnom materijalu; vinu, rakiji i drugim proizvodima od grožđa; genetski modificiranim organizmima; dobrobiti životinja; zaštiti novih sorti bilja i zaštiti oznaka geografskog porijekla. Državni zakoni okvirnog karaktera stvorili su pretpostavke za funkcioniranje niza sektora i podsektora poljoprivrede, proizvodnje hrane i ruralnog razvoja u BiH. Tako je npr. samo Zakon o hrani omogućio donošenje više od 90 pravilnika koji se odnose na proizvodnju, kvalitetu, higijenu i zdravstvenu sigurnost hrane u užem smislu koji su direktno primjenjivi u cijeloj BiH. Treba spomenuti i značajan doprinos zakonskih i velikog broja podzakonskih propisa donesenih na državnom (BiH) nivou u oblastima zaštite biljaka, sredstava za zaštitu biljaka, mineralnih đubriva, sjemena i sadnog materijala, sortama poljoprivrednih biljaka i veterinarstva.

2.13.6.3. Zakonodavstvo o poljoprivredi, hrani i ruralnom razvoju Federacije BiH

Važnost sektorske legislative donesene na nivou Federacije BiH proizlazi, prije svega, iz ustavnog kapaciteta entiteta da definiira svoju poljoprivrednu politiku, artikulira je strateško-razvojnim dokumentima i prema njoj donese potrebna legislativna rješenja. Provođenja poljoprivredne politike nema bez osiguranja budžetske podrške poljoprivredi, proizvodnji hrane i ruralnom razvoju što Federacija BiH, u okvirima svojih kapaciteta, osigurava kroz godišnja planiranja i realizaciju budžeta. Zakon o poljoprivredi Federacije BiH (Službene novine Federacije BiH, br. 88/07, 04/10, 27/12, 07/13 i 82/21) je osnovni akt legislativne artikulacije poljoprivredne politike FBiH. Zakon utvrđuje okvirne ciljeve i mjere poljoprivredne politike s ambicijom stvaranja pretpostavki za jačanje konkurentnosti sektora i povećanje kvalitete njegovih proizvoda. U vrijeme donošenja (2007. godina) Zakon je implicirao postupno transformiranje sektora u skladu sa tada aktualnom organizacijom i legislativnim uređenjem sektora u EU. Od tada su u EU izvršene dvije reforme ZPP. U ovom periodu u FBiH su usvojene dvije srednjoročne strategije razvoja sektora (2006. – 2010. i 2014. – 2019.), uz njihovo produžavanje zaključcima Parlamenta FBiH, tako da je zadnja strategija produžena na 2020. i 2021. godinu. Međutim, pregledom zakona o izmjenama i dopunama Zakona o poljoprivredi Federacije BiH uočava se da od 2007. godine nije bilo značajnijih, reformski usmjerenih, promjena poljoprivredne politike u Federaciji BiH ili, barem, nije bilo zakonskog artikuliranja važnijih promjena. O ovom govori i statičnost odredbi posebno važnog Zakona o novčanim podrškama u poljoprivredi i ruralnom razvoju (Službene novine Federacije BiH, br. 42/10, 99/19) koji bi, prema praksama u EU i zemljama sa konzistentnim odnosom strateško-planskih dokumenata i iz njih proisteklim promjenama legislative, trebao odražavati realizaciju strateški utvrđene agrarne politike kroz mehanizme budžetskih intervencija.

Zakon o novčanim podrškama u poljoprivredi i ruralnom razvoju konkretiziran je pravilnicima o uslovima i načinima ostvarivanju novčanih podrški. Ovi pravilnici, pored uslova i načina ostvarivanja novčanih podrški, utvrđuju i konkretne mjere podrške razvrstane u tri modela: podsticaji proizvodnji, podrška ruralnom razvoju i ostale vrste podrški. Pregled mjera podrške po sva tri modela utvrđen pravilnicima i dopunjen programom utroška sredstava sa kriterijima raspodjele sredstava ukazuje na prioritete mjere aktuelne poljoprivredne politike, a relativno česta mijenjanja ovih pravilnika govore i o ponekad iznuđenim nastojanjima Federalnog ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva da kratkoročno snažnije intervenira u pojedinim sektorima i aktivnostima.

Pored Zakona o poljoprivredi Federacije BiH i Zakona o novčanim podrškama u poljoprivredi i ruralnom razvoju koji legislativno artikulira osnove agrarne politike FBiH, Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva kao zakone FBiH sa direktnim uticajem na poljoprivredu, proizvodnju hrane i ruralni razvoj ističe i federalne zakone o: priznavanju i zaštiti sorti poljoprivrednoga i šumskog bilja; sjemenu i sadnom materijalu poljoprivrednog bilja; slatkovodnom ribarstvu; poljoprivrednom zemljištu; vinu; stočarstvu; poljoprivrednim savjetodavnim službama i poljoprivrednoj organskoj proizvodnji. Mora se primijetiti da su i ovi zakoni nakon donošenja rijetko mijenjani i dopunjavani. Važnim se može označiti donošenje Zakona o poljoprivrednoj organskoj proizvodnji (Službene novine Federacije BiH, br. 72/16) kojim se stvaraju potrebne pretpostavke za značajnije povećanje udjela organske u ukupnoj poljoprivrednoj proizvodnji što je strateško opredjeljenje i u EU. Istina, još nisu doneseni podzakonski propisi predviđeni ovim zakonom (posebno važno bi bilo donošenje pravilnika o registrima klijenata i kontrolnih tijela), a za čije je donošenje Zakon utvrdio rok od godinu dana od dana njegovog stupanja na snagu. Više puta su ponovljeni zahtjevi predstavnika EU u BiH o neophodnosti donošenja državne (BiH) legislative za organsku poljoprivrednu proizvodnju, za što, do sada, nije bilo političke suglasnosti.

Specifična legislativa za oblast biljne proizvodnje artikulirana kroz zakonske i podzakonske propise sa nivoa BiH i Federacije BiH se može okarakterisati relativno statičnom, sa vjerovatnim znatnim brojem propisa koje bi u ovu legislativu trebalo prenijeti iz aktuelne relevantne legislative EU. I uz spomenute opće nedostatke strateško-razvojnog karaktera, stvoreni zakonodavni okvir ipak omogućava funkcioniranje ovog podsektora, a njegovim subjektima izvoz proizvoda iz poljoprivredne biljne proizvodnje u EU i na druga tržišta. Iako fragmentarno, ostaje važno pitanje daljeg i potpunog legislativnog reguliranja integralne i organske poljoprivredne proizvodnje (i biljne i stočarske).

Detaljnija analiza legislative stočarstva, ribarstva i veterinarstva bi sigurno rezultirala ponekim propisom kojeg je potrebno prenijeti iz relevantne legislative EU. Međutim, činjenica da, nakon niza godina pokušaja, proizvođači određenih grupa proizvoda animalnog porijekla (riba, neki mliječni proizvodi, meso peradi) mogu izvoziti svoje proizvode u EU ukazuje na zadovoljavajući zakonodavni okvir za oblasti stočarstva, ribarstva i veterinarstva u BiH i u Federaciji BiH.

Pored državnog Zakona o hrani, zakonski i podzakonski propisi sa nivoa BiH se uglavnom odnose na kvalitetu i zdravstvenu sigurnost hrane i svi su nastali prema nacrtima i prijedlozima Agencije za sigurnost hrane Bosne i Hercegovine. Kako je već spominjano kod kratke analize legislative za oblast stočarstva, ribarstva i veterinarstva, činjenica da se iz BiH i FBiH u EU, pored prehrambenih proizvoda biljnog porijekla, izvoze i određene grupe prehrambenih proizvoda animalnog porijekla ukazuje na zadovoljavajući legislativni okvir u oblasti proizvodnje i prometa, kvalitete i zdravstvene sigurnosti hrane. Međutim, dinamika promjena propisa u EU zahtijeva praktično stalno mijenjanje postojećih ili donošenje novih propisa u BiH. Ovdje npr. treba spomenuti potrebu što skorijeg donošenja novih domaćih propisa o zvaničnim kontrolama hrane usklađenih sa reformski orijentiranom odgovarajućom uredbom donesenom u EU 2017. godine.

Oblast poljoprivrednog zemljišta u FBiH je legislativno uređena jednim zakonom sa indirektnim uticajem sa nivoa BiH, jednim zakonom sa direktnim uticajem sa nivoa Federacije BiH, te kroz devet pravilnika donesenih na nivou Federacije BiH. Federalni Zakon o poljoprivrednom zemljištu donesen je 2009. godine. I pored određenih institucionalnih nastojanja u periodu oko 2010. godine (npr. izrada neprovedene Strategije gospodarenja poljoprivrednim zemljištem), nije bilo značajnijih pomaka u pogledu legislativno efektivnog uređenja pitanja poljoprivrednog zemljišta. Sektorski akteri kao stalan i opterećujući problem posebno ističu netransparentno i nekonzistentno dodjeljivanje poljoprivrednog zemljišta na korištenje po osnovu javnih poziva koje provode općine. U ovom pogledu bi Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva trebalo što prije pristupiti izradi i ozakonjenju jedinstvenih kriterija po kojima će se na cijelom teritoriju Federacije BiH vršiti dodjela poljoprivrednog zemljišta na korištenje putem javnih natječaja.

Poljoprivredno savjetodavstvo se na nivou BiH sporadično tretira Zakonom o poljoprivredi, ishrani i ruralnom razvoju Bosne i Hercegovine. Federacija BiH je poljoprivredno savjetodavstvo uredila jednim zakonom (2013. godine) i kroz tri pravilnika donesena 2014. i 2015. godine. Ni zakon ni pravilnici od donošenja nisu mijenjani i/ili dopunjavani. U Federaciji BiH su na ovaj način i nakon niza godina, ipak stvorene legislativne pretpostavke za uspostavljanje kvalitetnijeg sistema poljoprivrednog savjetodavstva.

Analiza sadržaja zakona i iz njih proisteklih podzakonskih propisa koji se direktno odnose na sektor poljoprivrede, proizvodnje hrane i ruralnog razvoja u FBiH pokazuje da oni uglavnom nisu ili su tek do određene mjere usklađeni sa aktuelnim relevantnim propisima u EU. Među važnijim razlozima za ovakvo stanje treba istaći administrativno-upravnu složenost i BiH i Federacije BiH, nedostatak političke volje i vizije na nivou BiH, te opće stanje sektora koje ne dozvoljava brzo i automatsko prenošenje legislativnih odredbi kojima se uređuju značajno razvijeniji sektori poljoprivrede, proizvodnje hrane i ruralnog razvoja u EU. Bez obzira na ove ili slične teškoće, institucije Federacije BiH bi trebale nastojati da, gdje god je to svrsishodno, u najvećoj mogućoj mjeri sektorsku legislativu blagovremeno harmoniziraju sa odgovarajućim odredbama relevantne sekundarne legislative u EU.

2.13.7. Sistemi osiguranja kvalitete i sigurnosti hrane

Moderan državni sistem kontrole hrane čini četiri stuba: 1) zakonski propisi, 2) institucije nadležne za provođenje zakonskih propisa, 3) inspekcije i 4) laboratorije. Iz ovog se razvija složeni sistem infrastrukture kvalitete (standardizacija, akreditacija, ocjena usklađenosti, nadzor nad tržištem i provedbena podrška). U BiH standardizacija je u nadležnosti Instituta za standardizaciju BiH (BAS), a akreditacija Instituta za akreditiranje BiH (BATA) i za ova dva segmenta se može reći da su na vrlo dobrom nivou. Ocjenu usklađenosti vrše ispitne laboratorije, certifikaciona tijela i organizacije za mjeriteljstvo. Neposredni nadzor nad tržištem poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda vrše nadležne uprave za inspeksijske poslove. Fragmentirana organizacija inspeksijskog sistema i hronična potkapacitiranost inspektorata doprinose relativno niskoj efikasnosti ovog stuba sistema kontrole. Broj i stanje laboratorija, kao najskupljeg dijela sistema kontrole hrane, tokom zadnjih godina se stabilizira. Iako predmet niza otpora kod njihovog donošenja, odredbe zakonskih i podzakonskih propisa po kojima se za zvanične kontrole hrane mogu ovlastiti samo ispitne laboratorije sa odgovarajućom akreditacijom (ISO 17025), pokazale su se opravdanim. Laboratorije su se vremenom, dijelom i zbog tržišne utakmice, poboljšavale i radile su na uvođenju relevantnih metoda. Prema podacima BATA-e iz decembra 2021. godine u FBiH je bila akreditirana ukupno 21 laboratorija u čijem su domenu fizičko-hemijske i/ili mikrobiološke analize hrane. Neke od ovih, posebno privatnih, laboratorija i dalje ističu nedovoljna ekonomsku motiviranost za ulazak u sistem i održavanje sistema akreditacije (visoki troškovi ulaska i zadržavanja u sistemu akreditacije uz mali broj zahtjeva za zvaničnim laboratorijskim kontrolama).

Pored sistema zvaničnih kontrola hrane od izuzetne važnosti za kvalitetu i zdravstvenu sigurnost hrane je uvođenje i primjena niza standarda te sistema preventivne kontrole kod proizvođača hrane. Obaveza uvođenja i održavanja nekih od ovih sistema (npr. HACCP) je zakonski utvrđeno, ali proizvođači hrane, vodeći se i sve snažnijim zahtjevima sa tržišta, u sve većoj mjeri uvode i održavaju standarde serija ISO 9.000, ISO 14.000 i ISO 22.000 te posebne standarde kao što su: HALAL, IFS i slične. Značajan broj velikih poljoprivrednih proizvođača ima u primjeni Global GAP standard. Prema podacima ISO Survey 2020. godine u BiH 111 preduzeća primjenjuje ISO standarde (pri čemu ima preduzeća sa više od jednog ISO standarda). U pogledu osiguranja kvalitete i zdravstvene sigurnosti hrane ohrabruje da je, prema istom izvoru, u BiH u 2020. godini 25 firmi imalo u primjeni ISO 22000 – Sistem upravljanja sigurnošću hrane.

Iako opterećen nizom problema, sistem kontrole hrane i njene zdravstvene sigurnosti u BiH i FBiH uspješno je prošao neke ozbiljne ispite zrelosti. Odnedavno stavljanje zemlje i nekih proizvođača na liste onih koji, za sada samo neke, svoje proizvode animalnog porijekla mogu izvoziti u EU pokazuje da su sistem zvaničnih kontrola hrane te dobre proizvođačke i posebno dobre higijenske prakse kod nekih proizvođača na nivou koja zadovoljava u ovom pogledu izuzetno oštre zahtjeve legistative EU. Međutim, omogućavanje izvoza ribe, mlijeka i, odnedavno, piletine u EU ne treba da zavarava. Još je mnogo prostora za poboljšanje sistema zvanične kontrole hrane i njene zdravstvene ispravnosti, o čemu govori i činjenica da se iz BiH u EU zbog nedostataka u sistemu kontrole hrane još uvijek ne mogu izvoziti žive životinje i veći dio proizvoda animalnog porijekla. Pred institucijama BiH je i zahtjevan posao prenošenja odredbi relativno nove (ali jedne od najzahtjevnijih) uredbe EU 2017/625. Ova uredba uspostavlja sistem zvaničnih kontrola hrane znatno šire, na novim osnovama, sa novim zahtjevima i uz snažno insistiranje na dosljednom provođenju principa procjene rizika. Uspostavljanje novog legistativnog okvira usklađenog sa ovom uredbom u BiH, time i u Federaciji BiH će tražiti novo institucionalno organizovanje i promjenu paradigme zvanične kontrole hrane.

2.13.8. Transfer znanja i AKIS

Razvoj poljoprivrede zasnovan na znanju i uvođenje novih tehnologija i inovacija u Federaciji BiH trebao bi, prvenstveno biti, u nadležnosti relevantnih ministarstava na federalnom i kantonalnom nivou. Pored Federalnog ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva u uvođenju novih tehnologija i inovacije u poljoprivredi važnu ulogu trebala bi imati još dva ministarstva sa federalnog nivoa – Federalno ministarstvo za obrazovanje i znanost, te Federalno ministarstvo za poticanje razvoja, preduzetništva i obrta. Odnosi federalnih i kantonalnih institucija često se svode na saradnju, uzajamno obavještanje, koordinaciju, dijeljenje iskustava i profesionalnu podršku, dok stvarne aktivnosti u praksi uglavnom provode kantoni.

Federaciju BiH inače karakterizira nepovoljan ambijent za razvoj znanosti i istraživanja. Još uvijek ne postoji usvojen strateški dokument o naučno-tehnološkom razvoju, a ulaganja u ovu oblast su veoma skromna. Godišnji budžet za znanost Federalnog ministarstva za obrazovanje i znanost je oko 2,5 miliona KM što čini oko 0,1% ukupnog godišnjeg entitetskog budžeta, odnosno 0,01% ukupnog BDP. Ovom se mogu dodati i izdvajanja za znanost sa kantonalnog nivoa koji se procjenjuju na 1 – 2 miliona KM.

Fundamentalnim, odnosno razvojnim istraživanjem u poljoprivredno-prehrambenom sektoru Federacije BiH se bavi pet javnih fakulteta i jedan institut Univerziteta u Sarajevu (INGEB) dok se primijenjenim istraživanjima do određene mjere bave zavodi na federalnom nivou (Federalni zavod za poljoprivredu Sarajevo, Federalni zavod za agropedologiju Sarajevo i Federalni agro-mediteranski zavod u Mostaru). Tehničko poljoprivredno obrazovanje osigurava 11 srednjih poljoprivrednih škola u Federaciji BiH. Prema informacijama s terena, iz

godinu u godinu broj srednjih poljoprivrednih škola u Federaciji BiH se smanjuje, što ne govori u prilog posebnom povjerenju mladih i njihovih roditelja u budućnost poljoprivrede na ovim prostorima.

Centri izvrsnosti u Federaciji BiH nisu zakonski regulirani, pa ovakvog oblika organizovanja naučno-istraživačkog rada u oblasti poljoprivrede u Federaciji BiH nema. Skroman je broj poslovnih inkubatora i tehnoloških parkova koji se odnosi na sektor poljoprivrede i prehrambene industrije. Pet klastera iz sektora agrobiznisa (lanaca vrijednosti), kao novih oblika organizovanja koji ima svoju ulogu u transferu tehnologija, uspostavljeno je u okviru IFAD-ovog Projekta razvoja ruralne konkurentnosti.

Najvažniju ulogu u transferu znanja i inovacija do poljoprivrednih proizvođača bi trebale imati poljoprivredne savjetodavne službe. Nažalost, u Federaciji BiH one su se sporo razvijale od njihovog uspostavljanja kroz EU projekte u periodu 1998. - 2002. Najveći broj kantona je ove službe sveo na administrativne jedinice koje se bave provedbom federalnih i kantonalnih budžetskih transfera (direktnih plaćanja), a najmanje na poslove transfera znanja. Važno je naglasiti da je bitan pozitivan impuls poljoprivrednom savjetodavstvu u Federaciji BiH stigao sa usvajanjem Zakona o poljoprivrednim savjetodavnim službama (Službene novine Federacije BiH, br. 66/13) i posljedičnim donošenjem Pravilnika o metodama savjetodavnog rada (Službene novine Federacije BiH, br. 44/14), Pravilnika o načinu i postupku izdavanja licence, upisu i vođenju podataka u registru poljoprivrednih savjetodavnih službi (Službene novine Federacije BiH, br. 38/15) i Pravilnika o obuci, certifikatu i registru poljoprivrednih savjetodavaca (Službene novine Federacije BiH, br. 38/15). Kreiranje ovog legislativnog okvira omogućilo je provođenje prvih ciklusa obuke poljoprivrednih savjetodavaca koje je Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva realiziralo sa univerzitetima u Federaciji BiH. Nakon dva ciklusa obuke savjetodavaca do sada je u registar kod Ministarstva upisano ukupno 90 certificiranih poljoprivrednih savjetodavaca. Na ovaj način i uz interaktivni pristup u kreiranju programa redovne obuke savjetodavaca konačno se uspostavljaju elementi za bar tradicionalni model poljoprivrednog zakonodavstva u Federaciji BiH. Treba, međutim, naglasiti da su razvoj poljoprivrede, proizvodnje hrane i ruralni razvoj u razvijenim zemljama pratile i promjene savjetodavstva od prevladavajućeg modela nacionalnih poljoprivrednih instituta šezdesetih i sedamdesetih godina XX. stoljeća (instituti i savjetodavne službe – NARS) do aktualnog sistema znanja, informacija i inovacija (AKIS) koji se i sam, iz godine u godinu, inovira i poprima sve više dimenzija. Iskustva domaćih stručnjaka u regionalnim i međunarodnim projektima čije su intencije prijenos AKIS pristupa i praksi trebale bi biti stavljene u funkciji što skorije transformacije i nadogradnje tek uspostavljenog, ali tradicionalnog, poljoprivrednog savjetodavstva u Federaciji BiH u AKIS zasnovan transfer znanja i tehnologija, uz insistiranje na inovativnosti i inkorporiranju informacionih tehnologija u poljoprivredu i uz nju vezane djelatnosti.

2.13.9. Zadrugarstvo

U svojoj relativno dugoj historiji zadrugarstvo inače, a poljoprivredno zadrugarstvo posebno, u BiH i u Federaciji BiH prolazilo je periode prosperiteta i kriza. Iako zadnje desetljeće uglavnom obilježavaju teškoće i problemi u zadržanom organizovanju, ipak se bilježi stalan umjeren rast broja registrovanih zadruga u Federaciji BiH. Prema podacima Saveza zadruga u Federaciji BiH 2018. godine je u Federaciji BiH bilo registrovano ukupno 609 zadruga, od čega je 339 (oko 56%) poljoprivrednih zadruga. Međutim, podaci Saveza zadruga pokazuju da je od 339 poljoprivrednih zadruga samo njih 121 (oko 36%) poslovno aktivna. Znatno broj poslovnih aktivnih poljoprivrednih zadruga ima vlastitu proizvodnju. Preostalih 218 zadruga se ubrajaju u poslovno pasivne zadruge, s tim da su u ovom broju i 43 novoosnovane zadruge, koje još

nisu aktivnije pokrenule svoje djelatnosti. Poslovno aktivne zadruge posluju u svih 10 kantona²⁸.

Proizvodno orijentirane poljoprivredne zadruge u Federaciji BiH suočavaju se sa nizom problema u svom poslovanju. Poljoprivredne zadruge nikada nisu u potpunosti prihvatile zakonska rješenja o tranziciji vlasništva nad nekadašnjom zadružnom imovinom (prije svega, vlasništva nad poljoprivrednim zemljištem). Pored toga, proizvodne poljoprivredne zadruge teško dolaze do kreditnih sredstva i za investicije i za tekuće proizvodnje. Zadruge i dalje s teškoćama osiguravaju izgradnju i opremanje neophodno potrebnih savremenih skladišta, hladnjača, pakeraja i prerađivačkih kapaciteta. I pored brojnih inicijativa iz Saveza zadruga i pojedinačnih zadruga, rješavanja pitanja kojima bi se olakšalo poslovanje postojećih zadruga, ali i promovirala ekspanzija poljoprivrednog zadrugarstva uspostavljenog na osnovama modernog zadrugarstva za sada je sporadično i bez potrebnih efekata. Same zadruge i njihove organizacije još uvijek izražavaju značajan broj unutrašnjih slabosti. Saradnja zadruga je na niskom nivou, što doprinosi njihovoj niskoj poslovnoj efikasnosti i nekonkurentnosti. Zadrugari naglašavaju da zadružnim upravama nedostaju iskustva u međuzadružnoj, intra-, i intersektorskoj poslovnoj saradnji i neshvaćanje značaja ovakve saradnje za poboljšavanje konkurentne pozicije na tržištu. Stanje poljoprivrednog zadrugarstva u narednom periodu treba unaprjeđivati kroz obuke zadružnih uprava i zadrugara u okruženjima sa razvijenim i efikasnim zadrugarstvom, kroz poboljšanje legislativnog okruženja zadrugarstva i, posebno, kroz značajnije podrške iz razvojno orijentiranih poljoprivrednih budžeta.

2.13.10. Udruženja/proizvođačke organizacije

Proizvođačke organizacije u poljoprivredi za svoje osnovne ciljeve tradicionalno imaju: planiranja proizvodnje, povećanja ponude i plasmana proizvoda, smanjenje troškova proizvodnje i stabiliziranje proizvođačkih cijena. U novije vrijeme važni ciljevi proizvođačkih organizacija su promoviranje ekološki prihvatljivih praksi, povećanje kvalitete i zdravstvene sigurnosti poljoprivrednih proizvoda i hrane te, posebno važno, partnerstvo državnim institucijama i drugim interesnim sektorskim grupama.

Formalno ustanovljeno udruženje poljoprivrednika u BiH postoje na državnom, entitetskim i na nižim nivoima. Na nivou BiH registrovana je krovno "Udruženje poljoprivrednika BiH" koje je neposredno po osnivanju pokazivalo znatne ambicije da utiče na ključna sektorska pitanja, od insistiranja na uspostavljanju državnog ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja, preko jedinstvenog reguliranja pravnog statusa poljoprivrednika, do zaštite i podsticaja domaćoj proizvodnji. Vremenom su aktivnosti i istupi ovog udruženja proriječeni i tokom posljednjih godina se uglavnom svode na neuspješne apele državnim institucijama da kroz uvozne intervencije zaštite domaću poljoprivrednu proizvodnju.

Prema raspoloživim informacijama na nivou Federacije BiH egzistiraju dva udruženja: Savez poljoprivrednih udruženja FBiH i Koordinacija poljoprivrednih udruženja i saveza FBiH. Na nižim nivoima, kako kantonalnim, regionalnim tako i općinskim, registrovan je veliki broj udruženja koje djeluju samostalno, vrlo često lokalno usmjereno. Tačan broj ni ukupno registrovanih ni broj ovih udruženja koje su aktivne nije poznat. Kod svog formiranja praktično sva ova udruženja navode iste ciljeve, kao što su: unapređenje proizvodnje, rješavanje problema u plasmanu poljoprivrednih proizvoda, edukacija proizvođača, uticaji na kreiranje poljoprivredne politike i sl.

²⁸ U SBK-u djeluje 15 poslovno aktivnih zadruga, u ZHŽ-i 6, u BPK-u 5; u Ž10 4, u USK-u 13, u PŽ-i 11, u KS 14, u HNŽ-i 18, u ZDK-u 20 i u TK-u 15.

Saradnja i komunikacija među udruženjima inače je slaba, a često je opterećena i njihovim različitim interesima. Udruženja rijetko nastupaju jedinstveno, sa zajedničkim artikuliranim zahtjevima. Još nisu prevladane situacije u kojima mnoga udruženja vremenom postaju instrumenti pojedinaca koji preko udruženja nastoje da ostvare lične interese. Sa ovakvim stanjem organizovanja i djelovanja ne može se očekivati ni značajniji ni konstruktivniji uticaj udruženjima proizvođača na kreiranje i provođenje sektorske politike niti unapređenje stanja sektora djelovanjem iz ovog pravca. Iako se mogu očekivati otpori, neophodno je potrebno da nadležne institucije iniciraju legislativno uređenje registrovanja i djelovanja tzv. reprezentativnih proizvođačkih organizacija, po uzoru na legislativna rješenja okvirno utvrđena tzv. CMO uredbom EU. Reprezentativne proizvođačke organizacije bi trebale obuhvaćati propisani minimalni broj proizvođača ili propisani minimalni obim proizvodnje određenog podsektora. Kao takve, ove organizacije uživaju institucionalnu i budžetsku podršku za jačanje vlastitih kapaciteta, a sve s ciljem da stabiliziraju i dugoročno urede odnose unutar lanaca vrijednosti, postanu i ostanu kredibilan i odgovoran partner vladinim institucijama, ali i drugim sektorskim interesnim grupama, od kreiranja sektorskih politika do rješavanja kriznih situacija.

2.14. Poljoprivredni informacioni sistem

Poljoprivredni informacioni sistem je skup podistema koji obrađuju pojedinačne oblasti u poljoprivredi i trebaju djelovati kao jedna cjelina (AIS strategija BiH). Poljoprivredni informacioni sistem se sastoji od pet osnovnih podistema: (1) statistički sistem – popis poljoprivrede, (2) mreže računovodstvenih podataka poljoprivrednih gazdinstava – FADN, (3) poljoprivredni tržišni informacioni sistem – AMIS/PTIS, (4) registri i GIS podsystemi (registar poljoprivrednih gazdinstava i Registar klijenata, registar identifikacije životinja, fitosanitarni registar, vinogradarski registar, registar organske hrane i GIS zemljišni sistemi i (5) integrirani administrativni kontrolni sistem - IACS kojeg čine sistem za identifikaciju i registraciju poljoprivrednih parcela (LPIS), sistem unakrsne usklađenosti, platni sistem i inspeksijski sistem.

Kada se govori o poljoprivrednom informacionom sistemu može se konstatovati da Federacija BiH u prethodnom ciklusu poljoprivredne politike (2014. – 2020.) nije napravila značajnije pomake. Statistiku poljoprivrede za Federaciju BiH vodi Federalni zavod za statistiku kroz četiri oblasti: poljoprivredna proizvodnja (statistika biljne i stočarske proizvodnje); poljoprivredne strukture; korištenje zemljišta i zemljišne površine i poljoprivredni računi i cijene (agromonetarna statistika). Zastarjele metode prikupljanja podataka ne osiguravaju stepen pouzdanosti statističkih podataka publiciranih na nivou BiH i njenih entiteta²⁹.

Adekvatnu statistiku poljoprivrednih struktura će osigurati tek popis poljoprivrede, koji je bio planiran po okončanju popisa stanovništva provedenog u 2013. godini., a koji ni do kraja 2021. godine nije obavljen. Time u BiH (ni u Federaciji BiH) još nije uspostavljen statistički registar farmi i okvira za izbor uzoraka i uvođenje istraživanja poljoprivrede na uzorcima. Statističke metodologije u BiH i Federaciji BiH obavezno i potpuno treba uskladiti sa odgovarajućim metodologijama u EU. Za potrebe kvalitetnih analiza i strateška planiranja od posebne važnosti je usklađivanje metodologija prikupljanja i obrade statističkih podataka o vanjskotrgovinskoj razmjeni i statističkih podataka o proizvodnji kako bi oni bili međusobno usporedivi. Na nivou Federacije BiH, od 12 zakonski predviđenih registara i evidencija za sektor poljoprivrede, u potpunosti su uspostavljeni samo registar poljoprivrednih gazdinstava, registar klijenata (korisnici poljoprivrednog budžeta Federacije BiH) i registar proizvođača sjemena i sadnog materijala (sve u okviru Federalnog ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva), uz djelomično uspostavljenu evidenciju o poticajnim sredstvima u poljoprivredi i pedološkim osnovama zemljišta. Pored određenog broja obučanih službenika, postoji svjesnost sektorskih institucija da je u procesu pridruživanja EU potrebno uspostaviti ili

²⁹ Bosna i Hercegovina je jedna od rijetkih, ako ne i jedina, zemlja u Evropi koja statistiku voćarstva vodi još uvijek na nivou rodni stabala.

nastaviti sa uspostavljanjem posebnih informacijskih sistema i registara (IACS, LPIS, FADN, registar krupne i sitne stoke, eventualno poljoprivredni tržišni informacijski sistem). Zbog ograničenosti sredstava, ali i različitih političkih stavova o njihovom formiranju i funkcioniranju, teško je očekivati skoro uspostavljanje ovih zahtjevnih sistema.

3. SWOT ANALIZA (PO CILJEVIMA)

Strateški cilj 1 – Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću snabdjevanja hranom	
Snage	Slabosti
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Povoljan geografski položaj u odnosu na ciljna tržišta; ▪ Različite agro-klimatske zone omogućavaju diverzifikaciju sektora; ▪ Prirodni preduslovi kao komparativna prednost za neke vrste poljoprivredne proizvodnje; ▪ Prirodni resursi (voda, zrak i tlo) su u najvećem dijelu ruralnih područja očuvani; ▪ Dobri uslovi za organsku poljoprivredu; ▪ Obilni vodni resursi za navodnjavanje; ▪ Znatni zemljišni i ljudski resursi; ▪ Sačuvani tradicionalni načini proizvodnje brojnih visokokvalitetnih poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda; ▪ Bogata baština prirodnih, kulturnih i historijskih posebnosti; ▪ Značajni potencijali šumskih nedrvenih proizvoda 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Nepovoljna starosna i obrazovna struktura ruralne populacije; ▪ Nizak nivo tehnoloških i ekonomskih znanja farmara; ▪ Otpor prema promjenama i nedostatak preduzetničkog duha; ▪ Izrazita usitnjenost zemljišnog posjeda; ▪ Nerazvijen zemljišno-informacijski sistem i slaba mobilnost tržišta poljoprivrednog zemljišta; ▪ Nizak udio površine zemljišta pod sistemima za navodnjavanje; ▪ Zapuštena infrastruktura za pristup i odvodnju poljoprivrednog zemljišta; ▪ Zastarjela i neučinkovita mehanizacija i oprema; ▪ Nedostatak kapaciteta za prijem, skladištenje, doradu i čuvanje poljoprivrednih proizvoda; ▪ Mali broj proizvoda sa međunarodnim certifikatima kvalitete; ▪ Nerazvijene i nedostupne usluge poljoprivrednog savjetodavstva i slaba umreženost proizvođača, savjetodavaca, obrazovnih, istraživačkih i nevladinih organizacija; ▪ Nedovoljno razvijen sistem za kreditiranje (investicija i obrtnih sredstava) poljoprivredne proizvodnje, prehrambene industrije i ruralnog razvoja; ▪ Zadružni sektor nije osnovan na izvornim principima zadrugarstva; ▪ Nedovoljno razvijene i slabo koordinirane institucije za programiranje, provođenje i nadzor poljoprivredne politike; ▪ Praksa usvajanja zakona bez osiguranja resursa za njihovo provođenje; ▪ Slaba horizontalna i vertikalna povezanost sudionika unutar lanaca vrijednosti;

	<ul style="list-style-type: none"> Nizak stepen iskorištenosti kapaciteta prehrambene industrije; Visoka zavisnost nekih podsektora prehrambene industrije od uvoznih sirovina
Prilike	Prijetnje
<ul style="list-style-type: none"> Važeći međunarodni trgovinski sporazumi koje je potpisala Bosna i Hercegovina pružaju mogućnost izvoza na naša glavna tržišta (EU, CEFTA-e, Ruska Federacija, Turska, Bliski Istok); Na međunarodnom tržištu postoji potražnja za proizvodima koji se mogu konkurentno proizvoditi na prostoru Federacije BiH; Korištenje predpristupnih EU fondova za prilagođavanje i razvoj poljoprivredne proizvodnje i ruralnog prostora; Rast društvene svijesti o važnosti sigurnosti snabdijevanja hranom (posebno nakon Covid-19 krize) i spremnost Vlade za povećanje izdvajanja za podrške poljoprivredi i ruralnom razvoju; Mogućnost supstitucije uvoznih proizvoda domaćim proizvodima veće dodane vrijednosti; Korištenje pozitivnih iskustava zemalja u okruženju za ubrzanje procesa EU integracija; Veliki broj autohtonih proizvoda kao potencijal za registraciju i proizvodnju proizvoda s oznakama porijekla, geografskog porijekla i tradicionalnog specijaliteta 	<ul style="list-style-type: none"> Nestabilnost međunarodnog tržišta i velika variranja tržišnih cijena poljoprivrednih proizvoda; Obaveze koje mora ispuniti BiH u procesu pristupanja u WTO Vrlo liberalan vanjsko-trgovinski režim; Politička nestabilnost, zaostajanje u procesu EU integracija i gubitak potencijalno raspoloživih sredstava za predpristupno prilagođavanje; Nedovoljna ulaganja u istraživanje i razvoj; Opasnost od gubitka tržišta zbog neispunjavanja okolišnih, higijenskih i zdravstvenih standarda; Negativni demografski trendovi u ruralnim područjima; Odlazak kvalificiranih i kompetentnih stručnjaka iz zemlje zbog nemogućnosti pronalaska posla ili niskih plaća; Nestabilnost prinosa zbog klimatskih poremećaja; Rast cijena inputa; Trajan gubitak kvalitetnog poljoprivrednog zemljišta zbog degradacija i prenamjene.

Strateški cilj 2 – Snažnija primjena ekoloških praksi u proizvodnji kojima se prilagođava i ublažava uticaj klimatskih promjena	
Snage	Slabosti
<ul style="list-style-type: none"> Prirodni resursi (voda, zrak i tlo) su u najvećem dijelu ruralnih područja očuvani; Znatan broj kvalitetnih studija i strateških dokumenata o stanju klimatskih promjena, obnovljivim izvorima energije, zbrinjavanju otpada i biodiverzitetu u BiH Relativno niske emisije stakleničkih plinova iz poljoprivrede u usporedbi sa razvijenim zemljama Niži nivoi upotrebe hemijskih sredstava (potencijalnih polutanata) u poljoprivredi u usporedbi s razvijenim zemljama; 	<ul style="list-style-type: none"> Niska svijest ruralne populacije o uticaju poljoprivredne proizvodnje na okoliš i važnosti zaštite okoliša; Sporo i nekonzistentno preuzimanje EU zakonodavstva iz oblasti; Spora operacionalizacija zakona zbog kašnjenja u donošenju podzakonskih propisa i osiguravanja sredstava za njihovo provođenje; Neodgovarajuće zbrinjavanje čvrstog i tekućeg otpada iz poljoprivrede i prehrambene industrije;

<ul style="list-style-type: none"> • Izdašni vođeni resursi kao potencijal za znatno povećanje navodnjavanog poljoprivrednog zemljišta i borbi protiv suša; • Solidan genetski potencijal autohtonih sorti i pasmina; 	<ul style="list-style-type: none"> • Nizak stepen recikliranja i ponovnog korištenja sporednih i otpadnih proizvoda u prehrambenoj industriji; • Nizak nivo energetske učinkovitosti i upotrebe energije iz obnovljivih izvora u poljoprivredi i prehrambenoj industriji
Prilike	Prijetnje
<ul style="list-style-type: none"> • Rast svijesti o važnosti klimatskih promjena i potrebni djelovanja na njihovom izbjegavanju i ublažavanju; • Mogućnost za proizvodnju energije iz nusproizvoda poljoprivredne proizvodnje, prehrambene industrije i drugih obnovljivih izvora (bioplin, sunce, vjetar); • Mogućnost korištenje pozitivnih primjera iz zemalja okruženja za uvođenje dobrih EU praksi; • Dostupnost sredstava iz međunarodnih izvora za prilagođavanje klimatskim promjenama; • Promocija i značajnije uvođenje u proizvodnju autohtonih sorti i pasmina 	<ul style="list-style-type: none"> • Nastavak provođenja okolišno štetnih poljoprivrednih i industrijskih praksi; • Opasnost od gubitka biološke raznolikosti zbog izostanka programa zaštite rijetkih i ugroženih vrsta i staništa; • Nepostojanje dovoljnog nivoa svijesti o uticajima i opasnostima koje klimatske promjene donose poljoprivredi i ruralnom razvoju;

Strateški cilj 3 – Snažnija društveno-ekonomska struktura (održivog razvoja) ruralnih područja

Snage	Slabosti
<ul style="list-style-type: none"> • Bogata baština prirodnih, kulturnih i historijskih posebnosti kao podloga za razvoj raznih oblika ruralnog turizma; • Postoje brojni prepoznatljivi i cijenjeni tradicionalni proizvodi za kojima postoji potražnja na domaćem i inozemnom tržištu, a koji mogu biti dio posebne turističke ponude; • Naučno-istraživačke institucije osposobljene su za podršku u osmišljavanju i provođenju mjera ruralnog razvoja; • Lokalne razvojne agencije raspolažu potrebnim kadrovima i znanjem za izradu projekata ruralnog razvoja; • Obilje neiskorištenih šumskih nedrvenih proizvoda pogodnih za diverzifikaciju prihoda ruralnog stanovništva; • Znatna broj lokaliteta i velika površina zaštićenih prirodnih područja • Postoji opsežan međunarodni i domaći pravni strateški okvir za ravnopravnost spolova 	<ul style="list-style-type: none"> • Nedovoljno razvijena fizička, komunalna i društvena infrastruktura na ruralnom prostoru; • Značajno lošiji društveno-ekonomski položaj žena u odnosu na urbana područja; • Nepovoljan radno pravni status, i neriješeno pitanje penzionog i zdravstvenog osiguranja poljoprivrednika i članova njihovog PPG-a; • Nedovoljna usmjerenost proizvodnji za tržište i nepovoljan položaj poljoprivrednih gazdinstava u lancima vrijednosti; • Poljoprivreda je često osnovni ili jedini izvor prihoda poljoprivrednog gazdinstva; • Nerazvijen LEADER pristup i mali broj LAG-ova; • Nedostatak vlastitog kapitala za investiranje i širenje proizvodnje
Prilike	Prijetnje
<ul style="list-style-type: none"> • Obilje samoniklog šumskog, ljekovitog i aromatičnog bilja pruža mogućnost za dodatnu zaradu; 	<ul style="list-style-type: none"> • Nestabilna politička situacija u zemlji smanjuje optimizam i spremnost na ulaganja;

<ul style="list-style-type: none"> • Rast interesa za sve vrste ruralnog turizma na nacionalnom i globalnom nivou; • Razvoj IT tehnologija i informatičke infrastrukture pruža mogućnosti za promociju destinacija ruralnog turizma i povezivanje PPG-ova sa tržištem; • Integracija lokalnih proizvođača hrane u turističku ponudu; • Povezivanje sudionika sa ruralnog prostora radi uspostave vinskih cesta, pješačkih, biciklističkih i avanturističkih turističkih ruta; • Mogućnost zaštite autohtonih i tradicionalnih proizvoda i njihove prodaje u okviru turističke ponude • Osnaživanje uloge žena u oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja 	<ul style="list-style-type: none"> • Brojni elementi kulturnog, historijskog i prirodnog naslijeđa nisu zaštićeni; • Nizak natalitet prijeti propadanjem velikog broja naseljenih mjesta na ruralnom prostoru; • Ne postoje namjenske kreditne linije za finansiranje projekata ruralnog razvoja • Značajno lošiji društveno-ekonomski položaj žena u ruralnim u odnosu na urbana područja • Nastavak diskriminatornih praksi zbog tradicionalno prisutnih izrazito jakih negativnih rodni stereotipa
--	--

Strateški cilj 4 – Moderniziran poljoprivredni sektor kao rezultat poticanja i razmjene znanja, inovacija i digitalizacije u poljoprivredi i ruralnim područjima	
Snage	Slabosti
<ul style="list-style-type: none"> • Uspostavljeni elementi sistema poljoprivrednih savjetodavnih službi u Federaciji BiH; • Solidan broj naučno-istraživačkih i obrazovnih institucije i kritični nivo znanja u njima; • Neke velike farme i kompanije prehrambene industrije imaju visok nivo znanja, inovacija i novih tehnologija 	<ul style="list-style-type: none"> • Nizak nivo ulaganja, posebno u aplikativna istraživanja; • Loša organizacija poljoprivrednih savjetodavnih službi i još uvijek nedovoljna obučenos savjetodavaca; • Slaba umreženost proizvođača, savjetodavaca, obrazovnih, istraživačkih i nevladinih organizacija; • Nizak udio praktične nastave u srednjoškolskom i visokoškolskom obrazovanju; • Nizak stepen inovativnosti u poljoprivredi i prehrambenoj industriji; • Neadekvatan zakonski okvir za razvoj AKIS-a • Nepostojanje svijesti o važnosti inovacija za uspjeh na tržištu (tradicionalni otpor, posebno poljoprivrednih proizvođača, prema novitetima); • Mali broj prioritarnih programa iz javnih fondova i nedostatak kreditnih linija kojima bi se finansirali istraživački i razvojni projekti
Prilike	Prijetnje
<ul style="list-style-type: none"> • Mogućnosti za uspostavu i razvoj privatne poljoprivredne savjetodavne službe; • Korištenje predpristupnih EU fondova za naučna istraživanja, širenje znanja i 	<ul style="list-style-type: none"> • Smanjenje broja kvalificiranih i kompetentnih stručnjaka uslijed rastućeg iseljavanja iz zemlje; • Nedovoljna motiviranost istraživača; • Trend smanjenja interesa za upis agronomskih studija;

<p>primjenu inovacija u poljoprivrednoj proizvodnji i ruralnom razvoju;</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Aktivno sudjelovanje u regionalnim i evropskim inicijativama i projektima za uspostavljanje i jačanje AKIS; ▪ Mogućnosti povezivanja sa naučnim i istraživačkim organizacijama i kompanijama iz inostranstva; ▪ Zainteresiranost velikih i srednjih preduzeća za razvoj novih proizvoda 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Fragmentirana administrativno-upravna struktura BiH sa niskim nivoom koordinacije u svim segmentima RITT sistema; ▪ Smanjenje vrijednosti poljoprivredne proizvodnje i gubitak tržišnog udjela na domaćem i inostranom tržištu
---	---

4. VIZIJA, CILJEVI, PRIORITETI I MJERE SA POKAZATELJIMA PRAĆENJA

4.1. Izvod iz situacione analize i povezanost sa strateškim ciljevima i prioritetima

Strateški cilj 1

Pametnan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću snabdijevanja hranom

Sektor poljoprivrede u Federaciji BiH još uvijek opterećen brojnim problemima nedovoljno razvijene poljoprivrede, kao i dodatno uslovima novih zahtjeva koji proističu iz međunarodno preuzetih obaveza ili izraženih intencija Bosne i Hercegovine. Ni društvo Federacije BiH, ni njegove institucije, niti sami akteri sektora poljoprivrede ne mogu u kratkom roku nadoknaditi godine zaostajanja i pretvoriti poljoprivredu Federacije BiH i s njom vezana pitanja ruralnog razvoja u funkcionalne i uspješne modele kakvi su u zemljama EU. Za ovo je potrebno fazno prilagođavanje, pri čemu se pred nadležne institucije, naučnu i stručnu zajednicu i sve direktne sektorske aktere kao ostvariv zadatak postavlja realno dostižno skraćivanje neophodnog perioda faznog prilagođavanja.

Poljoprivreda je važan sektor ukupne ekonomije Federacije BiH kako sa aspekta udjela u stvaranju bruto dodane vrijednosti, tako i ukupne zaposlenosti stanovništva te udjela u vanjsko-trgovinskoj bilanci. U periodu 2014. – 2020. ukupna vrijednost BDV iz sektora poljoprivrede (zajedno sa lovom i ribarstvom) pokazuje tendenciju stalnog rasta i sa 741 miliona KM (2014) je povećana na 1,003 milijarde KM (2020). Rast apsolutnog pokazatelja BDV iz poljoprivrede, zbog rasta BDV ostalih privrednih djelatnosti, nije pratio rast relativnih pokazatelja, odnosno sudjelovanja u ukupnom BDP i kretao se u rasponu 4,16% (2014) do 4,76% (2020). Ovaj makroekonomski pokazatelj je u odnosu na zemlje regije (Zapadnog Balkana) bio najniži. Sektor poljoprivrede je posebno važan za zaposlenost ukupnog, posebno ruralnog stanovništva. U periodu 2014. – 2019. formalna zaposlenost mjerena apsolutnim brojem zaposlenih u ovom sektoru se stalno povećava i sa 7.891 u 2014. godini je dostigla nivo od 10.989 u 2019. godini. Relativan udio zaposlenih u poljoprivredi u istom periodu je dosta nizak i kreće se na nivou 2% ukupne zaposlenosti. S druge strane, Anketa o radnoj snazi govori dosta drugačija i daje realniju sliku zaposlenosti u sektoru poljoprivrede. Udio zaposlenih u ovom sektoru je puno veći i kreće se u rasponu od 8,3% (2018) do 11,8% (2017), što je dodatno potvrđuje važnost sektora. Jedan od najlošijih makroekonomskih pokazatelja sektora poljoprivrede u Federaciji BiH je vanjskotrgovinska razmjena poljoprivredno-prehrambenih proizvoda. Trgovačka bilanca ovim proizvodima je negativna i kreće se u rasponu od -1,41 milijarde KM (2015) do -1,69 milijardi KM (2019). Pokrivenost uvoza izvozom poljoprivredno-prehrambenih proizvoda je dosta niska i kreće se od 16,12% (2014) do 22,09% (2017). U svjetlu globalnih dešavanja u proizvodnji hrane, a posebno na osnovu iskustava vezanih za pandemiju Covid-19 i mogućnosti destabilizacije tržišta u osiguranju dovoljnih

količina prehrambenih proizvoda, potrebno je mijenjati dosadašnji trend proizvodnje hrane, prije svega strateških poput pšenice i kukuruza.

Prioritet 1.1.

Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gazdinstava kako bi se poboljšala sigurnost snabdijevanja hranom

S obzirom na brojne globalne izazove u kontekstu nedovoljnog pristupa i osiguranja dovoljne količine hrane promjene u sektoru poljoprivrede i njene biljne proizvodnje trebaju ići u dva pravca: (i) povećanje zasijanih površina na račun neobrađenih oraničnih površina i (ii) povećanje prinosa na postojećim površinama. Ovo se prije svega odnosi na proizvodnju žita i dvije strateške kulture, pšenicu i kukuruz. Podsektor proizvodnje povrća također traži ozbiljnije promjene kako bi se iskoristile sve komparativne prednosti koje ima ova proizvodnja, ali i zadržala i postupno povećavala njihova konkurentnost, posebice na tradicionalnim tržištima. Područje Federacije BiH karakteriziraju brojne komparativne prednosti kada se govori o proizvodnji voća i grožđa. Povoljnost klimatskih uslova, tradicija voćarsko-vinogradarske proizvodnje te povoljan geostrateški položaj i blizina EU tržišta samo su neke od njih. Međutim, podsektor ima i čitav niz slabosti koje ga čine nedovoljno konkurentnim i vitalnim za osvajanje novih tržišta kao što su nepovoljna struktura veličine poljoprivrednih gazdinstava, nedovoljan transfer potrebnih znanja o novim tehnologijama do proizvođača (posebno u sektoru voćarstva) te izostanak aktivnosti na promjeni i rješavanju nastalih proizvodnih i marketinških problema. Podsektor voćarstva i vinogradarstva je pod sve većim konkurentskim pritiskom regionalnih ekonomija i domaćeg tržišta, a posebno mjesto imaju sve češće negativne posljedice klimatskih promjena.

Kod animalne proizvodnje u Federaciji BiH uočen niz problema koji nameće potrebu većeg broja intervencija i aktivnijeg djelovanja mehanizama poljoprivredne politike kako bi se postojeće stanje u ovom sektoru poljoprivrede unaprijedilo. Svi podsektori animalne proizvodnje zahtijevaju nova ulaganja u procesu njihovog restrukturiranja, odnosno tehničko-tehnološkog poboljšanja uključujući i pasminski sastav, te primjenu higijenskih standarda i zadovoljavanje potrebnih normi koji se odnose na dobrobit životinja i standarde kvalitete poljoprivrednih proizvoda. Dodatni problem je vlastita proizvodnja stočne hrane, posebno voluminozne krme.

Prehrambena industrija je sektor sa uočenim brojnim problemima koji zahtijevaju odgovarajuće intervencije. Tako je potrebno osigurati podršku osavremenjivanju postrojenja za preradu kako bi proizvodi kvalitetom i cijenom mogli biti konkurentni na domaćem i inostranom tržištu i kako bi prerađivački pogoni raspolagali sa dovoljnim obrtnim sredstvima. S obzirom na nedostatne količine sirovina u preradi u cilju povećanja, ali i kontinuiteta u snabdijevanju prerađivačkog sektora domaćom sirovinom neophodno je omogućiti adekvatnu podršku primarnim poljoprivrednim proizvođačima u održivu infrastrukturu (tehnologije proizvodnje, odgovarajući sortiment, efikasne načine navodnjavanja, reducirano korištenje sredstava za ishranu i zaštitu bilja, zaštita autohtonih pasmina itd.).

Direktna plaćanja kao integralni dio poljoprivrednih politika danas predstavljaju najvažniji oblik podrške poljoprivrednim proizvođačima. Direktna plaćanja su bila i ostala najvažniji dio poljoprivredne politike Federacije BiH kojim se osigurava održivost dohotka poljoprivrednih proizvođača. U 2018. godini ova grupa mjera činila je 80% (66,5 miliona KM) ukupnih budžetskih transfera. Ipak, kroz prethodne godine primjene ove vrste budžetske podrške uočeni su određeni nedostaci, poput značajnog udjela direktnih plaćanja na bazi outputa (i uglavnom se odnosi na proizvođače mlijeka), koje su u zemljama EU ograničena samo na specijalne proizvodnje, što je neophodno otkloniti.

Prioritet 1.2.

Jačati tržišne orijentiranosti povećanjem konkurentnosti, uključujući stavljanje većeg naglaska na istraživanje, tehnologiju i digitalizaciju

Poljoprivredni sektor u Federaciji BiH odlikuje niska konkurentnost i na domaćem i na inostranom tržištu. Ona je rezultat brojnih problema i slabosti duž ukupnog lanca vrijednosti i ogleđa se u sljedećem: (i) produktivnost primarne poljoprivredne proizvodnje izražena i ukupnim obimom i prinosima je izrazito niska, daleko ispod bioloških mogućnosti, (ii) poljoprivredna proizvodnja se odvija na malim, usitnjenim zemljišnim posjedima i odlikuje se malim udjelom proizvodnje za tržište, (iii) tehnološka i ekonomskih znanja farmera su na niskom nivou, primjena agrotehničkih mjera nedovoljna, farme su nedovoljno opremljene. Pored ovoga najveći dio obradivog zemljišta se ne navodnjava, nizak je nivo zaštite od vremenskih nepogoda, što rezultira niskim i nestabilnim prinosima, što u kontekstu klimatskih promjena predstavlja veliku prijetnju razvoju sektora. Nivo organizovanosti i saradnje među proizvođačima nije zadovoljavajuća, kao i među ostalim akterima u lancu vrijednosti. Nedostaju i kapaciteti za prihvata, doradu, skladištenje, hlađenje i pripremu proizvoda za tržište. Jedan od razloga niske konkurentnosti sektora je nedostatak transfera znanja i inovacija i promocija (obuke, sajmovi); podrška stvaranju dodane vrijednosti u poljoprivredi, udruživanju proizvođača i radu udruženja. Zbog svega navedenog potrebno je preuzeti čitav niz mjera kojima će se jačati konkurentnost sektora u kojima će podrška istraživanju, uvođenju novih tehnologija i digitalizacija imati važnu ulogu.

Prioritet 1.3.

Unaprijediti položaj poljoprivrednih proizvođača u lancu vrijednosti poljoprivrednih proizvoda

Udruživanje poljoprivrednih proizvođača kroz proizvođačke organizacije još uvijek nije razvijeno i ne ispunjava osnovne ciljeve poput povećanja ponude i plasmana proizvoda, smanjenja troškova proizvodnje te stabiliziranje proizvođačkih cijena. Iako se mogu očekivati otpori, neophodno je da nadležne institucije iniciraju legislativno uređenje registrovanja i djelovanja tzv. reprezentativnih proizvođačkih organizacija, po uzoru na legislativna rješenja okvirno utvrđena tzv. CMO uredbom EU. Reprezentativne proizvođačke organizacije bi trebale obuhvaćati propisani minimalni broj proizvođača ili propisani minimalni obim proizvodnje određenog podsektora. Kao takve, ove organizacije uživaju institucionalnu i budžetsku podršku za jačanje vlastitih kapaciteta, a sve s ciljem da stabiliziraju i dugoročno urede odnose unutar lanca vrijednosti, postanu i ostanu kredibilan i odgovoran partner vladinim institucijama, ali i drugim sektorskim interesnim grupama, od kreiranja sektorskih politika do rješavanja kriznih situacija.

Strateški cilj 2:

Snažnija primjena ekoloških praksi u proizvodnji kojima se prilagođava i ublažava uticaj klimatskih promjena

Relativno nov, ali posebno zahtjevan izazov za sektor poljoprivrede je njeno postavljanje u prve redove borbe protiv klimatskih promjena ili barem prilagođavanje ovim promjenama. Poljoprivreda je znatan emiter stakleničkih plinova koji su, po sebi, vodeći uzrok aktualnih ubrzanih klimatskih promjena. Prema redovnim nacionalnim izvještajima o klimatskim promjenama i izvještajima o emisiji stakleničkih gasova u ovom pogledu poljoprivreda BiH stoji nešto povoljnije sa oko 10 - 15% ukupno emitiranih stakleničkih plinova u zemlji. Isti izvještaji, međutim, upozoravaju da bi se sa zadržavanjem aktualnih poljoprivrednih proizvođačkih i drugih praksi u BiH emisije stakleničkih plinova iz poljoprivrede do 2040. godine mogle povećati za preko 60%. Među mjerama koje mogu pomoći adaptaciji poljoprivrede na klimatske promjene ubrajaju se unapređenje sistema navodnjavanja i uključivanje poljoprivrede u programe upravljanja vodama, promjene načina obrade zemljišta (konzervacione obrade, protuerozivne mjere) i agronomске mjere (plodored, rokovi sjetve, smjese usjeva, malčiranje, zelenišno gnojenje i sl.), uz uvođenje u proizvodnju novih sorti kreacija otpornijih na sušu. U domenu srednjoročnog strateškog planiranja razvoja

poljoprivrede u Federaciji BiH, a u svjetlu klimatskih promjena koje se nedvosmisleno odvijaju, od izuzetne važnosti su nedavno pokrenuti procesi u okviru inicijative Zelene agende za Zapadni Balkan. Radi se o inicijativi pokrenutoj kroz institucije EU čije su osnovne intencije usporavanje ili zaustavljanje klimatskih promjena prvenstveno kroz smanjenje emisija stakleničkih gasova te kroz energetska tranziciju, opće povećanje održivosti komercijalnih ljudskih djelatnosti, cirkularnu ekonomiju, zaštitu i unapređenje stanja prirodnih resursa i sl. na Zapadnom Balkanu koji je, iako još uvijek ne politički, onda sigurno geografski dio Evrope.

Prioritet 2.1.

Doprinositi ublažavanju i prilagođavanju uticaja klimatskih promjena i veće korištenje održive energije

Brojna su područja na kojima su potrebne intervencije kako bi se poljoprivredni sektor unaprijedio i kako bi došlo do poboljšanja proizvodnih i tržišnih/marketingških performansi, te smanjenja negativnog uticaja na okoliš i otpornosti na negativne posljedice klimatskih promjena. Jedan od njih je i veće korištenje održive energije.

Prioritet 2.2.

Podržavati održivi razvoj i efikasnije upravljanje prirodnim resursima kao što su voda, tlo i zrak

Poljoprivredni sektor Federacije BiH pored svih tradicionalnih zahtjeva (proizvodnja dovoljnih količina kvalitetne hrane, osiguranje pristojnog životnog standarda poljoprivrednika, razvoj ruralnih područja) sve više se suočava sa novim izazovima poput zahtjeva za očuvanjem i održivim korištenjem prirodnih resursa, zaštitu i unapređenje stanja okoliša, zaštitu bioraznolikosti i posebnu odgovornost za stanje i sveobuhvatnu razvijenost ruralnih područja.

Prioritet 2.3.

Doprinositi zaštiti bioraznolikosti, poboljšanju usluga ekosistema te očuvanju prirodnih staništa i pejzaža

Bogata biološka i okolišna raznolikost prostora Federacije BiH zahtijevala je uspostavljenje zaštićenih područja i drugih kategorija zaštite s ciljem osiguranja opstanka i zaštite staništa i vrsta. Prema važećoj kategorizaciji Međunarodne unije za zaštitu prirode (IUCN) u BiH je zaštićeno 29 područja, od čega su dva stroga rezervata prirode (kategorija Ia), četiri nacionalna parka (kategorija II), 16 spomenika prirode (kategorija III), pet parkova prirode – zaštićenih pejzaža (kategorija V) i dva područja za upravljanje resursima – park šume (kategorija VI) na ukupnoj površini od 127.557,4 ha. Od ukupne površine zaštićenih prirodnih područja prema IUCN kategorizaciji u BiH 76,9% je na teritoriju Federacije BiH. Zbog svega navedenog, potrebno je poboljšati status biološke raznolikosti očuvanjem ekosistema, vrsta i genetičke raznolikosti, te jačati opće koristi od biološke raznolikosti i ekosistemskih servisa, pri čemu je potrebno napraviti inventuru ekosistema i tipova staništa i identifikovati ugrožene vrste. Od ključne je važnosti uključivanje mjera očuvanja prirode i bioraznolikosti u politike i drugih resursa (okoliš, šumarstvo, energetika, transport i sl.) i usaglašavanje politika sa EU Strategijom bioraznolikosti 2030 i EU strategijom šumarstva.

Strateški cilj 3:

Snažnija društveno-ekonomska struktura (održivog razvoja) ruralnih područja

Seosko stanovništvo je u mnogočemu uskraćeno u odnosu na urbano stanovništvo. Stanovnici ruralnih područja suočavaju se s problemom pristupa brojnim uslužnim djelatnostima. Potreba za poboljšanjem cestovne, elektro-energetske, i Internet širokopolasne mreže u ruralnim područjima je visoki prioritet. Pristup obrazovanju djece u ruralnim

područjima donekle je zadovoljavajući u pogledu osnovnih škola, dok u pogledu srednjeg obrazovanja udaljenost od škole ima negativan uticaj. Kvaliteta fizičke i društvene infrastrukture u ruralnim područjima pogoršala se tokom posljednjih desetljeća kao rezultat nedovoljnog ulaganja u razvoj i održavanje. Male i ekonomski slabe ruralne općine imaju značajne probleme u održavanju kvalitete i pristupa osnovnim uslugama, posebno za naselja s manjim brojem stanovnika, što rezultira nezadovoljstvom kvalitetom života ruralnog stanovništva u odnosu na ono koje živi u urbanim sredinama. Kako bi se zadržala ruralna populacija i zaustavila depopulacija ruralnih područja Federacije BiH potrebna je snažnija aktivnost i prisutnost na ovim prostorima i jačanje društveno-ekonomske strukture kojom će se uslovi življenja učiniti prihvatljivim.

Prioritet 3.1.

Privlačiti mlade poljoprivrednike i stvarati poslovni ambijent u ruralnim područjima

Ruralna područja postaju sve manje interesantna za život mladih ljudi i zbog nepovoljnih, prije svega egzistencijalnih uslova, ova populacija napušta ruralne prostore. Ovo je posebno izraženo u sektoru poljoprivrede i prema podacima RPG FMPVŠ za 2020. godinu, ukupan broj poljoprivrednika žena mlađih od 25 godina je iznosio 149 (0,18%), dok je broj poljoprivrednika muškog spola ove starosne grupe iznosio 420 (0,52%). Da bi se ova populacija privukla, a prije svega zadržala, neophodne su odgovarajuće mjere poljoprivredne politike kojima će se stvarati povoljniji poslovni ambijent u ruralnim područjima.

Prioritet 3.2.

Promovisati zapošljavanje, rast socijalne inkluzije i lokalni razvoj u ruralnim područjima uključujući bio-ekonomiju i održivo šumarstvo

Unapređenje života u ruralnim područjima prije svega kroz mjere diverzifikacije poslovnih aktivnosti na samom PPG-u, kao i osnivanje obrta, malih i srednjih preduzeća povezanih sa poljoprivredom i šumarstvom, kako bi se stekli uslovi za dobivanje redovitih mjesečnih prihoda i smanjila ovisnost o prihodu iz poljoprivrede koji je u pravilu godišnji odnosno sezonski prihod. Na PPG-u se može obavljati jedna ili više dopunskih djelatnosti poput pružanja turističkih i ugostiteljskih usluga u ruralnom prostoru, uvođenje novih nekonvencionalnih poljoprivrednih proizvodnji (proizvodnja slatkovodne ribe u malim ribnjacima, proizvodnja humusa gljiva, proizvodnja i sakupljanje ljekovitog, aromatskog bilja, proizvodnja ukrasnog bilja i sl.) ili prerade primarnih poljoprivrednih proizvoda na PPG-u. Mala i srednja preduzeća (MSP) su prepoznata kao ključni čimbenik u promicanju diverzifikacije poljoprivrednika u nepoljoprivredne aktivnosti u ruralnim područjima. Također, razvoj obrta i obrtništva je identificiran kao sektor koji može doprinijeti stvaranju prihoda i zapošljavanju, posebno u izoliranim ruralnim područjima koja nisu privlačna drugim preduzećima. U okviru LEADER pristupa kreiraju se lokalne razvojne strategije te, ukoliko one predviđaju potrebu osnivanja preduzeća za nepoljoprivredne aktivnosti na danom području, treba osigurati podršku za osnivanje takvih preduzeća.

Prioritet 3.3.

Poboljšati odgovor poljoprivrede na društvene zahtjeve u pogledu hrane i zdravlja, uključujući sigurnu, nutritivnu i održivu hranu, rasipanje hrane te dobrobit životinja.

Sistem kontrole hrane i njene zdravstvene sigurnosti u BiH i FBiH uspješno je prošao neke ozbiljne ispite zrelosti. Odnedavno stavljanje zemlje i nekih proizvođača na liste onih koji, za sada samo neke, svoje proizvode animalnog porijekla mogu izvoziti u EU pokazuje da su sistem zvaničnih kontrola hrane te dobre proizvođačke i posebno dobre higijenske prakse kod nekih proizvođača na nivou koja zadovoljava u ovom pogledu izuzetno oštre zahtjeve legistative EU. Međutim, omogućavanje izvoza ribe, mlijeka i, odnedavno, piletine u EU ne treba da zavarava. Još je mnogo prostora za poboljšanje sistema zvanične kontrole hrane i

njene zdravstvene ispravnosti, o čemu govori i činjenica da se iz BiH u EU zbog nedostataka u sistemu kontrole hrane još uvijek ne mogu izvoziti žive životinje i veći dio proizvoda animalnog porijekla. Uspostavljanje novog legislativnog okvira usklađenog sa uredbom EU 2017/625 (uspostava sistema zvaničnih kontrola hrane znatno šire, na novim osnovama, sa novim zahtjevima i uz snažno insistiranje na dosljednom provođenju principa procjene rizika) u BiH, time i u Federaciji BiH će tražiti novo institucionalno organizovanje i promjenu paradigme zvanične kontrole hrane.

Strateški cilj 4:

Moderniziran poljoprivredni sektor kao rezultat poticanja i razmjene znanja, inovacija i digitalizacije u poljoprivredi i ruralnim područjima

Federaciju BiH karakterizira nepovoljan ambijent za razvoj znanosti i istraživanja. Još uvijek ne postoji usvojen strateški dokument o naučno-tehnološkom razvoju, a ulaganja u ovu oblast su veoma skromna. Godišnji budžet za znanost FMNO je oko 2,5 miliona KM što čini oko 0,1% ukupnog godišnjeg entitetskog budžeta, odnosno 0,01% ukupnog BDP. Ovom se mogu dodati i izdvajanja za znanost sa kantonalnih nivoa koji se procjenjuju na 1 – 2 miliona KM. Razvoj poljoprivrede zasnovan na znanju i uvođenje novih tehnologija i inovacija u Federaciji BiH trebao bi, prvenstveno biti, u nadležnosti relevantnih ministarstava na federalnom i kantonalnom nivou. Pored FMPVŠ u uvođenju novih tehnologija i inovacija u poljoprivredi važnu ulogu trebala bi imati još dva ministarstva s federalnog nivoa – FMNO, te Federalno ministarstvo za poticanje razvoja, preduzetništva i obrta. Odnosi federalnih i kantonalnih institucija često se svode na saradnju, uzajamno obavještanje, koordinaciju, dijeljenje iskustava i profesionalnu podršku, dok stvarne aktivnosti u praksi uglavnom provode kantoni. Najvažniju ulogu u transferu znanja i inovacija do poljoprivrednih proizvođača bi trebale imati poljoprivredne savjetodavne službe. Nažalost, u Federaciji BiH one su se sporo razvijale od njihovog uspostavljanja kroz EU projekte u periodu 1998-2002. Najveći broj kantona je ove službe sveo na administrativne jedinice koje se bave provedbom federalnih i kantonalnih budžetskih transfera (direktnih plaćanja), a najmanje na poslove transfera znanja. Razvoj poljoprivrede, proizvodnje hrane i ruralni razvoj u razvijenim zemljama odvija se po modelu aktuelnog sistema znanja, informacija i inovacija (AKIS). Iskustva domaćih stručnjaka u regionalnim i međunarodnim projektima čije su intencije prijenos AKIS pristupa i praksi trebale bi biti stavljene u funkciju što skorije transformacije i nadogradnje tek uspostavljenog, ali tradicionalnog, poljoprivrednog savjetodavstva u Federaciji BiH u AKIS zasnovan transfer znanja i tehnologija, uz insistiranje na inovativnosti i inkorporiranju informacionih tehnologija u poljoprivredu i uz nju vezane djelatnosti.

4.2. Vizija

Područje Federacije BiH je prostor sa izgrađenim pametnim, otpornim i diverzificiranim sektorom poljoprivrede koji jamči povećanu sigurnost snabdijevanja i samodostatnosti hranom. Očuvanjem bioraznolikosti, jačanjem ekoloških praksi, većim korištenjem održive energije i podrškom efikasnijem upravljanju prirodnim resursima ublažit će se negativan uticaj klimatskih promjena na sektor. Ruralna područja Federacije BiH će biti ojačana privlačenjem mladih poljoprivrednih proizvođača stvaranjem poslovnog ambijenta, promocijom zapošljavanja, rasta socijalne inkluzije i lokalnim razvojem društveno-ekonomske strukture. Federacija BiH ima izgrađen moderan, konkurentan, tržištu prilagođen, sektor poljoprivrede nastao podrškom i razmjenom znanja, inovacija i digitalizacije što predstavlja osnov poboljšanja kvalitete života svih građana, a posebno stanovnika ruralnih područja.

4.3. Utvrđivanje ciljeva i prioriteta

Na osnovu prethodno urađene situacione analize sektora poljoprivrede i ruralnog razvoja i doprinosa radnih grupa po pojedinačnim oblastima (RG Voćarstvo, vinogradarstvo, vinarstvo

i uljarstvo, RG Ratarstvo i povrtlarstvo, RG Animalna proizvodnja, RG Prirodni resursi, RG Prehrambena industrija, RG Poslovno okruženje, RG Ruralni razvoj i RG Ribarstvo) definirani su sljedeći strateški ciljevi i prateći prioriteti:

Strateški ciljevi	Prioriteti
Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću snabdijevanja hranom	<p>Prioritet 1.1. Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gazdinstava kako bi se poboljšala sigurnost snabdijevanja hranom</p> <p>Prioritet 1.2. Jačati tržišnu orijentiranost povećanjem konkurentnosti, uključujući stavljanje većeg naglaska na istraživanje, tehnologiju i digitalizaciju</p> <p>Prioritet 1.3. Unaprijediti položaj poljoprivrednih proizvođača u lancu vrijednosti poljoprivrednih proizvoda</p>
Strateški cilj 2: Snažnija primjena ekoloških praksi u proizvodnji kojima se prilagođava i ublažava uticaj klimatskih promjena	<p>Prioritet 2.1. Doprinositi ublažavanju i prilagođavanju uticaja klimatskih promjena i veće korištenje održive energije</p> <p>Prioritet 2.2. Podržavati održivi razvoj i efikasnije upravljanje prirodnim resursima kao što su voda, tlo i zrak</p> <p>Prioritet 2.3. Doprinositi zaštiti bioraznolikosti, poboljšanju usluga ekosistema te očuvanju prirodnih staništa i pejzaža</p>
Strateški cilj 3: Snažnija društveno-ekonomska struktura (održivog razvoja) ruralnih područja	<p>Prioritet 3.1. Privlačiti mlade poljoprivrednike i stvarati poslovni ambijent u ruralnim područjima</p> <p>Prioritet 3.2. Promovisati zapošljavanje, rast socijalne inkluzije i lokalni razvoj u ruralnim područjima uključujući bio-ekonomiju i održivo šumarstvo</p> <p>Prioritet 3.3. Poboljšati odgovor poljoprivrede na društvene zahtjeve u pogledu hrane i zdravlja, uključujući sigurnu, nutritivnu i održivu hranu, rasipanje hrane te dobrobit životinja.</p>
Strateški cilj 4: Moderniziran poljoprivredni sektor kao rezultat poticanja i razmjene znanja, inovacija i digitalizacije u poljoprivredi i ruralnim područjima	Ovaj cilj premrežava prethodna tri cilja i sve prioritete

Polazeći od evidentne činjenice da uloga žena u poljoprivredi i ruralnom razvoju nije adekvatno priznata, a da bi se otklonila dosadašnja diskriminacija, neophodno je uvođenje posebnih mjera, odnosno novog pristupa prilikom kreiranja mjera. Preporuke, odnosno zaključne napomene Odbora za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena UN-a, nakon podnošenja VI periodičnog izvještaja za BiH, fokusirane su na jačanju uloge žena na selu i njihovo osnaživanje. Stoga će se, u okviru svih ciljeva i prioriteta posebna pažnja biti posvećena rodnoj komponenti, odnosno unapređenju stanja ravnopravnosti spolova u Federaciji BiH u oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja.

Strateški cilj 1

Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću snabdijevanja hranom

Poticanje pametnog i otpornog poljoprivrednog sektora postiže se primarno kroz kvalitetno osmišljena direktna plaćanja kojima se osigurava podrška dohotku poljoprivrednika, te kroz ulaganja u restrukturiranje poljoprivrednih gazdinstva, modernizaciju, inovacije, diverzifikaciju

i primjenu novih tehnologija radi poboljšanja tržišnog položaja poljoprivrednika. Potrebno je osigurati uravnoteženiju raspodjelu podrške u korist malih i srednjih poljoprivrednika kao dodatnu podršku dohotku za održivost.

Pokazatelj	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Pokrivenost uvoza izvozom poljoprivredno prehrambenih proizvoda	FZS	40%	50%
Bruto dodana vrijednost sektora A u BDP, u %	FZS	4,4	≤ 4,0
Vrijednost proizvodnje, u milionima KM	FZS	1.453	≥ 1.600
Zaposlenost sektora A (ILO definicija), u %	AS BiH	8,9 (2019)	≤ 7,5

Prioritet 1.1.

Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gazdinstava kako bi se poboljšala sigurnost snabdijevanja hranom

Treba prepoznati i promovirati proizvodnju hrane s posebnim i vrijednim karakteristikama, a poljoprivrednicima pomoći u prilagođavanju njihove proizvodnje zahtjevima tržišta i potrošača. Potrošačima treba u što većoj mjeri jamčiti sigurnost snabdijevanja hranom, te osigurati da hrana proizvedena na našim poljoprivrednim gazdinstvima bude sigurna i hranjiva. Proizvodnja hrane mora biti održiva, treba težiti smanjenju rasipanja hrane i podizanju nivoa dobrobiti životinja. S obzirom na potrebu uspostave odgovarajućih mehanizama za upravljanje rizikom potrebno je osigurati izdvajanja za premije osiguranja i operativne programe. Kako bi se osigurao pravedan dohodak i otporan poljoprivredni sektor na cijelom području Federacije BiH potrebno je dodjeljivati podršku i poljoprivrednicima u područjima s prirodnim i ostalim posebnim ograničenjima. Navedene vrste plaćanja trebaju obuhvatiti samo dodatne troškove i gubitak prihoda nastao zbog provođenja neke od navedenih aktivnosti, odnosno prirodnim ograničenjima određenog prostora. Snažnije uključivanje mladih poljoprivrednika u razvoj privredne djelatnosti na poljoprivrednim gazdinstvima treba biti uzeto u obzir pri dodjeli i usmjeravanju sredstava direktnih plaćanja kao dodatne podrške dohotku za mlade poljoprivrednike u početnom periodu nakon pokretanja poslovanja.

Pokazatelj	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Smanjenje nejednakosti dohotka: Usporedba dohotka od poljoprivrede i srodnih djelatnosti u odnosu na prosječni dohodak općeg gazdinstva	FZS	0,66	0,88
Broj registrovanih poljoprivrednih gazdinstava	FMPVŠ	74.000	90.000
Broj mladih poljoprivrednika koji upravljaju PG	FMPVŠ	7.700	12.900
Od toga ³⁰			
- muški		6.135	9.675
- ženski		1.565	3.225

Prioritet 1.2.

³⁰ Procjena početnih vrijednosti i odnosa mladih poljoprivrednika po spolu (m/ž) kao upravitelja OPG-a na osnovu Registra PG za 2020. godinu i odnosa ukupnog broja nositelja i nositeljica OPG-a (Izvor: FMPVŠ)

Jačati tržišnu orijentiranost povećanjem konkurentnosti, uključujući stavljanje većeg naglaska na istraživanje, tehnologiju i digitalizaciju

Poljoprivrednici su direktno odgovorni za donošenje odluka o tome što, kada, koliko i za koga njihovo gazdinstvo treba proizvoditi, odnosno moraju imati vlastitu strategiju za nastup na tržištu. Međutim, izloženost tržištu, klimatske promjene povezane sa ekstremnim vremenskim pojavama, te krize uzrokovane ugrožavanjem zdravlja biljaka, životinja i samih potrošača, mogu biti uzrok nestabilnosti tržišnih cijena i ugroziti prihode poljoprivrednih gazdinstava. Zbog toga je potrebno osigurati odgovarajući finansijski instrument za ulaganja i pristup obrtnom kapitalu, osposobljavanju, prijenosu znanja i savjetovanju. Pri planiranju i uspostavi savjetodavne službe za poljoprivredna gazdinstva treba imati u vidu njihovu privrednu, okolišnu i socijalnu dimenziju kako bi pored trenutne ekonomske uspješnosti poljoprivrednog gazdinstva pomogle dugoročno održivo upravljanje gazdinstvom ali i dugoročni razvoj ruralnog područja. Savjetodavna služba treba pomoći poljoprivrednim proizvođačima da postanu svjesniji veze između upravljanja poljoprivrednim gazdinstvom sa standardima, zahtjevima i informacijama koje im nameće zakonodavstvo.

Pokazatelj	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Udio poljoprivrednika koji primaju investicijsku podršku za restrukturiranje i modernizaciju uključujući poboljšanje efikasnosti resursa	FMPVŠ	10%	25%
Udio ostvarenih sredstava za politiku ruralnog razvoja u ukupno uplaćenim sredstvima podrške	FMPVŠ	8%	40%
Iznos isplaćene podrške investicijama u PG (milioni KM)	FMPVŠ	6,5%	13,8%
Udio žena nositeljica PPG-ova u korištenju poticaja	FMPVŠ	20,3%	28,0%
Iznos isplaćene podrške prerađivačkim kapacitetima (milioni KM)	FMPVŠ	4.5	42.5
Udio federalnog budžeta za poljoprivredu namijenjen razmjeni znanja i informacija	FMPVŠ	0	0.19

Proritet 1.3.

Unaprijediti položaj poljoprivrednih proizvođača u lancu vrijednosti poljoprivrednih proizvoda

Uređenje tržišta poljoprivrednih proizvoda radi osiguranja jednakih uslova i izbjegavanje neravnopravnog i nepoštenog tržišnog natjecanja treba biti predmet sektorskih intervencija. Intervencije trebaju uključivati sektore voća i povrća, vina, mlijeka, mesa i drugih proizvoda. Uspostava sektorskih programa u okviru organizacija proizvođača i udruženja organizacija proizvođača može pomoći ostvarivanju ciljeva ne samo proizvođača i otkuplivača nego i općih i posebnih ciljeva poljoprivredne politike.

Pokazatelj	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Udio poljoprivrednika koji učestvuju u proizvođačkim grupama kojima je dodijeljena podrška	FMPVŠ	61%	85%
Udio vrijednosti proizvodnje u organizacijama proizvođača s operativnim programima u odnosu na ukupnu proizvodnju	FMPVŠ	0%	60%

Strateški cilj 2

Snažnija primjena ekoloških praksi u proizvodnji kojima se prilagođava i ublažava uticaj klimatskih promjena

Poticanje brige za okoliš i mjera vezanih za klimatske promjene trebaju dobiti značajnije mjesto u okviru definiranja mjera poljoprivredne politike. Posebnu pažnju posvetiti borbi protiv degradacije okoliša i ublažavanju posljedica klimatskih promjena na poljoprivrednu proizvodnju. Radi poštivanja obavezujućeg principa ravnopravnosti spolova i jednakih mogućnosti realizacijom ovog cilja potrebno je voditi računa o relevantnosti za egzistenciju, kulturu, tradicionalno znanje, zdravlje i sigurnost hrane i vezu sa poštivanjem ljudskih prava.

Pokazatelj	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Udio podzemnih voda mjernih postaja s koncentracijom N iznad 50 mg/l prema Direktivi o nitratima	FMPVŠ	0%	5%

Prioritet 2.1.

Doprinositi ublažavanju i prilagođavanju uticaja klimatskih promjena i veće korištenje održive energije

Postiže se putem niza mjera i aktivnosti počevši od uslovljavanja direktnih plaćanja ispunjavanjem obaveza vezanih za zaštitu okoliša i smanjenje ispuštanja stakleničkih plinova, preko podrške investicijama u preradu okolišno štetnih nusproizvoda poljoprivredne proizvodnje i prerade, pa do stimulacije proizvodnje energije iz obnovljivih izvora na poljoprivrednom gazdinstvu, kako za vlastite potrebe tako i za prodaju na tržištu. Mjerama iz ovog prioriteta želi se dati jasna opredjeljenost za osnaživanje kapaciteta uključenih institucija i drugih zainteresiranih strana za primjenu gender-mainstreaming u oblasti jačanja primjene ekoloških praksi u proizvodnji kojima se prilagođava i ublažava uticaj klimatskih promjena.

Pokazatelj	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Udio poljoprivrednog zemljišta u okviru obaveze upravljanja kojom se podupire očuvanje ili obnova biološke raznolikosti	FMPVŠ/FMOT	0%	5%

Prioritet 2.2.

Podržavati održivi razvoj i efikasnije upravljanje prirodnim resursima kao što su voda, tlo i zrak

Korištenje mjera direktne podrške mora se postupno uslovljavati sa zadovoljavanjem osnovnih nacionalnih standarda u području zaštite okoliša, klimatskih promjena, zaštite javnog zdravlja, zdravlja životinja i biljaka, te dobrobiti životinja. Tome treba dodati standarde dobrih poljoprivrednih i okolišnih uslova korištenja zemljišta (GAEC). Navedeni osnovni standardi trebaju pomoći boljem odgovoru na klimatske i okolišne izazove, ali i podizanju svijesti korisnika podrške o potrebi poštivanja tih standarda kako bi se osiguralo održivo bavljenje poljoprivrednom proizvodnjom. Pri utvrđivanju nacionalnih standarda treba imati u vidu posebne značajke predmetnih površina, uključujući uslove tla i klimatske uslove, postojeće uslove na poljoprivrednom gazdinstvu, korištenje zemljišta, plodored, uzgojne prakse i strukturu poljoprivrednih gazdinstava.

Pokazatelj	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Površine zemljišta obuhvaćene sistemima za navodnjavanje i odvodnju (ha)	FMPVŠ	2.500	5.000

Površina u ha koja je podržana za organsku proizvodnju i proizvodnju u konverziji	FMPVŠ	1.750	3.500
Površine zemljišta obuhvaćene komasacijom (ha)	FMPVŠ	0	30.000
Poljoprivredna površina pod organskom proizvodnjom (bez pašnjaka), u ha	FMPVŠ	1.230	3.000
% zemljišta na kojem je smanjena produktivnost (LPD)**	FAZ (Federalni agropedološki zavod)*	0,44 (2014)	0,25
% zemljišta na kojem su rani znakovi smanjenja produktivnosti (LPD)**	FAZ*	0,53 (2014)	0,30
% zemljišta koje je stabilno, ali pod pritiskom smanjenja produktivnosti (LPD)**	FAZ*	15,73 (2014)	10,00

* Podatke je izračunao EU-Ispira Joint Research Center na osnovu podataka CORINE Land Cover (CLC), koji su nastali satelitskim snimanjem područja Evrope. Federalni agropedološki zavod ima mandat da se bavi ovim podacima.

** Land Productivity Dynamics - kretanje produktivnosti zemljišta

Prioritet 2.3.

Doprinositi zaštiti bioraznolikosti, poboljšanju usluga ekosistema te očuvanju prirodnih staništa i pejzaža

Postiže se dodjelom plaćanja za aktivnosti koje doprinose bioraznolikosti i očuvanju genetske raznolikosti, održivoj upotrebi i razvoju genetskih resursa, dodjelom premija za ekološki uzgoj odnosno prelazak na ekološki uzgoj, i proizvodni procesi prihvatljivi za okoliš u vidu integralne proizvodnje, sa posebnim osvrtom kod svih spomenutih aktivnosti na ulogu žena. Mjere za šumarstvo trebaju se dodjeljivati na osnovu programa za šumarstvo i planovima upravljanja šumama te omogućiti razvoj šumarskih područja i održivo upravljanje šumama.

Pokazatelj	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Površina zaštićenih područja (u ha)	FMOIT	103.380 (2018)	120.000

Strateški cilj 3

Snažnija društveno-ekonomska struktura (održivog razvoja) ruralnih područja

Ruralna područja su pogođena nedostatkom prilika za zapošljavanje, manjkom znanja i vještina, nedovoljnim ulaganjima u povezanost, infrastrukturu i osnovne usluge, odlaskom mladih i radno sposobnih stanovnika, pa je od najveće važnosti ojačavanje socioekonomske strukture tih područja. Zbog toga treba potaknuti zapošljavanje i ekonomski rast u ruralnim područjima, promicati socijalnu uključenost i generacijsku obnovu, podržavati uspostavu novih ruralnih lanaca vrijednosti poput obnovljive energije, novog biogazdinstva, kružnog gazdinstva i ekoturizma, stvarati povoljno okruženje za dobar rast i stvaranje radnih mjesta u ruralnim sredinama.

Pokazatelj	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Stopa zaposlenosti u pretežno ruralnim područjima	FZS/Anketa o radnoj snazi	60%	80%
Razvoj indeksa siromaštva u ruralnim prostorima	Agencija za statistiku BiH, Anketa o siromaštvu	30%	15%

Prioritet 3.1.

Privlačiti mlade poljoprivrednike i stvarati poslovni ambijent u ruralnim područjima

Olakšavanje poslovnog razvoja (stvaranje poslovnog ambijenta) u ruralnim područjima postiže se dodjelom podrške za produktivna i neproduktivna ulaganja na poljoprivrednim gazdinstvima i izvan njih poput ulaganja u infrastrukturu povezanu s razvojem, modernizacijom ili prilagodbom klimatskim promjenama, konsolidacijom i poboljšanjem zemljišta, snabdijevanje energijom i vodom, te njihovu uštedu. Kako bi se prevladao manjak ulaganja u poljoprivredni sektor potrebno je poboljšati pristup finansijskim instrumentima posebno za mlade i nove poljoprivrednike, poticati korištenje jamstava Garantnog fonda kod Razvojne banke FBiH, te kombinacije bespovratnih sredstava i finansijskih instrumenata (npr. kreditnih linija i bankarskih jamstava) pri čemu je moguće utvrditi odgovarajuće ciljeve, korisnike i povlaštene uslove. Ključno je pružiti podršku osnivanju novih poljoprivrednih gazdinstava u obliku obrta ali i drugih preduzeća na ruralnom prostoru.

Pokazatelj	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
% stanovnika u ruralnim područjima od ukupnog broja stanovnika	FZS	56,7 (2013)	58,0
Udio ruralnog stanovništva koje ima koristi od poboljšanog pristupa uslugama i infrastrukturi kroz podršku u okviru federalnih podrški	FMPVŠ	0%	25%
Broj mladih poljoprivrednika koji osnivaju poljoprivredno gazdinstvo uz podršku FMPVŠ	FMPVŠ	0	5.200

Prioritet 3.2.

Promovisati zapošljavanje, rast socijalne inkluzije i lokalni razvoj u ruralnim područjima uključujući bio-ekonomiju i održivo šumarstvo

Realizacija ovog prioriteta treba omogućiti uspostavu i provedbu saradnje poput uspostave sistema kvalitete, promicanja kratkih lanaca snabdijevanja i lokalnih tržišta, podršku udruženjima poljoprivrednika, partnerstva poljoprivrednih gazdinstava, aktivnosti u okviru LEADER pristupa, osnivanje proizvođačkih grupa, organizacija ili udruženja proizvođača, poseban tretman žena, socijalno ugroženih i marginaliziranih grupa, kao i druge oblike saradnje. U tom kontekstu treba uspostaviti finansijske instrumente i korištenje garancija kao put ka osiguranju pristupa finansiranju ulaganja u rast poljoprivrednih gazdinstava i drugih MSP-a, te podršku realizaciji strategija lokalnog razvoja pod vodstvom lokalne zajednice. Rješavanje pitanja zdravstvenog i penzionog osiguranja nositelja porodičnog poljoprivrednog gazdinstva od velike je važnosti za sve članove gazdinstva, a za što je potrebna izmjena postojećeg zakonskog okvira. Uvođenje više kategorija poreza na dohodak olakšalo bi PPG-ima sa manjim prihodima prelazak u formu obrta i otvorilo nove poslovne mogućnosti s obzirom na pristup kreditima, investiranje i prodaju na tržištu.

Pokazatelj	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Broj izrađenih LRS	FMPVŠ	0	15
Broj podržanih LAG-ova	FMPVŠ	0	15

Prioritet 3.3.

Poboljšati odgovor poljoprivrede na društvene zahtjeve u pogledu hrane i zdravlja, uključujući sigurnu, nutritivnu i održivu hranu, rasipanje hrane te dobrobit životinja.

Za ostvarivanje svih gore postavljenih ciljeva i prioriteta potrebno je raditi na stvaranju novog pravnog okvira koji će nastojati pratiti modele EU podrške, a koji će zamijeniti postojeći zakonodavni okvir koji datira još iz perioda EU politike 2007. – 2013. godina. Novi pravni okvir treba utvrditi pravila za podrške usklađene sa oblikom i vrstom intervencija navedenih u ovoj Strategiji. Novi zakonodavni okvir također treba osigurati poštivanje međunarodnih obaveza u pogledu domaće podrške koje su utvrđene WTO Sporazumom o poljoprivredi, što veći dio intervencija prilagoditi kako bi mogle biti prijavljene kao podrška iz "zelene kutije", ili u krajnjem slučaju kao podrška iz "plave kutije" u okviru programa ograničavanja proizvodnje, i kao takve izuzete iz obaveza smanjenja. Potrebno je osigurati da i niži nivoi vlasti u Federaciji BiH svoje intervencije provode poštujući navedene međunarodne obaveze.

Strateški cilj 4

Moderniziran poljoprivredni sektor kao rezultat poticanja i razmjene znanja, inovacija i digitalizacije u poljoprivredi i ruralnim područjima

Predviđa pružanje podrške interaktivnom inovativnom modelu koji jača saradnju među uključenim sudionicima radi što boljeg korištenja komplementarnih znanja u cilju širenja praktičnih rješenja u poljoprivrednoj proizvodnji, zaštiti okoliša i razvoju ruralnih područja. Savjetodavne službe trebaju pojačati svoja djelovanja u okviru AKIS-a posebno intenziviranjem saradnje sa istraživačkim i ruralnim mrežama.

Pokazatelj	Izvor	Polazna vrijednost	Ciljna vrijednost
Broj osnovanih naučno-tehnoloških parkova u sektoru poljoprivrede	FMPVŠ	0	1

4.4. Principi izrade prioriteta i mjera

4.4.1. Opće napomene

Federacija BiH je zbog eurointegracijskih procesa Bosne i Hercegovine u obavezi da svoju poljoprivrednu i politiku ruralnog razvoja usaglašava sa ovom politikom ciklično definiranom u Evropskoj uniji (EU). Poljoprivredne politike Federacije BiH i Evropske unije (EU) zbog mnoštva objektivnih razloga nisu, niti u doglednoj budućnosti mogu biti usporedive. Sama EU je svoje poljoprivredne politike proteklih decenija više puta mijenjala i prilagođavala ih novim međunarodnim (prvenstveno trgovinskim) uslovima, uslovima sektora poljoprivrede i proizvodnje hrane u EU, ali i zahtjevima potrošača i društva u cjelini. Moglo bi se reći da je danas poljoprivredna politika EU daleko od poljoprivrednih politika kako se one u našim uslovima još uvijek shvaćaju. Aktualna poljoprivredna politika EU (Common Agricultural Policy, Zajednička poljoprivredna politika EU – ZPP) definirana je ciljevima za koje institucije EU navode da su im u središtu "socijalne, ekološke i ekonomske teme". Pojednostavljeno, ciljevi ZPP za period do 2027. godine su: 1) fer dohodak za poljoprivrednike; 2) povećanje konkurentnosti; 3) ponovna uspostavljanje ravnoteže snaga u prehrambenom lancu; 4) borba protiv klimatskih promjena; 5) briga za životnu sredinu; 6) očuvanje pejzaža i bioraznolikosti; 7) poticanje generacijske obnove; 8) dinamična ruralna područja i 9) zaštita kvalitete hrane i zdravlja. Pregled ovih ciljeva jasno pokazuje da je više od polovine njih daleko od prioriteta i, možda važnije, daleko od mogućnosti sektora poljoprivrede i društva u cjelini u Federaciji BiH.

O karakterima politika poljoprivrede i ruralnog razvoja EU i Federacije BiH najbolje govore grube strukture budžeta za poljoprivredu. U Republici Hrvatskoj će se npr. do 2030. godine za mjere direktnih plaćanja izdvajati oko 52% budžeta, dok će se mjere ruralnog razvoja podržavati sa oko 46% ukupnog budžeta. Dok se u Federaciji BiH daleko najveći dio budžeta

odnosi na direktna, znatnim dijelom još uvijek proizvodno vezana plaćanja, aktualna ZPP obavezuje zemlje članice EU da najmanje 35% budžetskih sredstava za ruralni razvoj bude usmjereno ka mjerama vezanih za životnu sredinu i klimatske promjene, dok se najmanje 25% budžetskih sredstava koja se isplaćuju kroz direktna plaćanja mora usmjeriti u tzv. eko-sheme.

Stanje sektora u Federaciji BiH, s jedne strane, te mogućnosti za finansiranje instrumenata i mjera politike i razvijenosti institucija, s druge strane, prisiljava kreatore sektorskih razvojnih strategija da se koncentriraju na povećanja obima proizvodnje, povećanje produktivnosti, jačanje konkurentnosti i slična pitanja koja će ojačati sektor i tako ga dovesti u situaciju da bude tretiran ne samo najuže u okvirima poljoprivrede i proizvodnje hrane, nego i da ostvaruje rezultate koji su multifunkcionalnog karaktera i efekata. Izvjesno je, dakle, da će se i u narednom periodu poljoprivredna politika u Federaciji BiH zasnivati na intervencijama i mjerama u domenu proizvodno obilježenih direktnih podrški poljoprivrednicima, nekim mjerama na povećanju konkurentnosti (podrška kapitalnim ulaganjima) sa tek elementima nekih mjera koje se uobičajeno pridružuju intervencijama u okviru ruralnog razvoja. Međutim, neke važne elemente poljoprivredne politike izvan ovih domena treba postupno uvoditi u praksu, makar i sa ograničenim sredstvima i sa realno ograničenim prvobitnim efektima. Izuzetno je, naime, važno da se kod svih zainteresiranih sektorskih subjekata poveća svijest o značaju ovih elemenata poljoprivredne i politike ruralnog razvoja, ali i o rizicima po sektor ukoliko im se ne počne posvećivati potrebna pažnja. Ovaj strateški dokument predviđa uvođenje nekih od ovih elemenata, na način i u obimu koji je primjeren trenutnim i projektiranim sektorskim budžetskim sredstvima, ali i objektivnim institucionalnim i proizvodnim kapacitetima sektora.

U skladu sa članom 5. i 6. Zakona o poljoprivredi Federacije BiH²¹ realizacija strateških i specifičnih ciljeva u periodu 2021. – 2027. ostvarit će se kroz mjere i instrumente poljoprivredne politike Federacije BiH (mjere tržišno-cjenovne politike, mjere strukturne politike, mjere zemljišne politike i mjere novčanih podrški u poljoprivredi) odnosno kroz politiku direktnih plaćanja, politiku reguliranja i podrške poljoprivrednom tržištu te kroz politiku ruralnog razvoja. Pored ovoga ciljevi će se ostvariti i kroz politike održivog upravljanja prirodnim resursima, politike sigurnosti hrane, kao i politike za unapređenje znanja i inovacija u poljoprivredi.

4.4.2. Područja intervencije u podsektorima poljoprivrede i prehrambene industrije

Vizija budućeg razvoja i predviđene politike i mjere za najvažnije podsektore biljne i animalne poljoprivredne proizvodnje te prehrambene industrije u sljedećem strateškom periodu 2021. – 2027. daju se u ovom poglavlju i u kontekstu su identificiranih potreba danih u prethodnoj situacionoj analizi i definiranim strateškim ciljevima i prioritetima.

4.4.2.1. Biljna proizvodnja

4.4.2.1.1. Proizvodnja žitarica i krmnog bilja

U svjetlu globalnih dešavanja u proizvodnji hrane, a posebno na osnovu iskustava vezanih za pandemiju Covid-19 i mogućnosti destabilizacije tržišta u osiguranju dovoljnih količina prehrambenih proizvoda, prije svega strateških poput pšenice i kukuruza, dosadašnji trend proizvodnje ratarskih kultura u Federaciji BiH je potrebno značajno promijeniti. Promjene trebaju ići u dva pravca: (i) povećanje zasijanih površina na račun neobrađenih oraničnih površina i (ii) povećanje prinosa na postojećim površinama.

²¹ Službene novine Federacije BiH 88/2007

Povećanje prinosa pšenice moguće je postići kroz izbor odgovarajućeg sortimenta spram područja sjetve (rajonizacija) i modernizacijom agrotehničkih mjera, za što je ujedno potrebno osigurati efikasnu savjetodavnu službu. Povećanje snabdijevanja pšenicom iz domaće proizvodnje potrebno je podići na znatno veći nivo (barem 40-50% potreba sa dosadašnjih 10-15%) što je moguće ostvariti povećanjem zasijanih površina ovom kulturom sa dosadašnjih prosječnih 20.000 ha na nivo od barem 40.000 ha.

Dohodovnom podrškom proizvođačima žitarica nastoji se održati postojeći nivo proizvodnje, posebno u uslovima povećanog negativnog uticaja na klimu, što se uglavnom ogleda u smanjenju produktivnosti. Zbog strateškog značaja pšenice i njenog obilježja sigurnosti snabdijevanja osnovnim prehrambenim proizvodom, odnosno povećanja proizvodnje ove kulture, biće potrebna i dodatna podrška direktnim plaćanjima u narednom periodu izdvajanjem većih iznosa za kategorije proizvođača koji obrađuju veće površine i ostvaruju veće prinose (zasijane površine veličine od 5- 50 ha, uz prosječan prinos preko 4.000 kg/ha).

Slično pšenici, i u slučaju kukuruza (zmo) neophodno je povećati zasijane površine i prinose. Na tržištu Federacije BiH postoje vrlo prinosni i kvalitetni hibridi kukuruza koji bi u kombinaciji sa odgovarajućom tehnologijom proizvodnje mogli davati visoke prinose i zrna i silaže. Unapređenje proizvodnje kukuruza treba promatrati i u kontekstu povećanja stočnog fonda i ukupne stočarske proizvodnje, odnosno potrebe uvozne zavisnosti o stočnoj hrani. Povećanje snabdijevanja kukuruzom iz domaće proizvodnje potrebno je podići na znatno veći nivo što je moguće ostvariti povećanjem zasijanih površina ovom kulturom sa dosadašnjih prosječnih 47.000 ha na nivou od 67.000 ha. Kao i kod pšenice, zbog strateške važnosti kukuruza, potrebno je osigurati dodatnu podršku direktnim plaćanjem po ha kako bi se proizvodnja ove kulture povećala.

Zbog ograničenja produktivnosti i zemljišnih resursa, mali proizvođači s površinama manjim od 5 hektara koji se objektivno ne mogu prilagoditi vrstama tehnologija potrebnih za intenzivnu poljoprivrednu proizvodnju politikama podrške (politikama direktnih plaćanja i ruralnog razvoja) će se postupno preorijentisati na intenzivnije vrste proizvodnje, kao što su proizvodnja voća i povrća, proizvodnja nekih uljarica ili proizvodnja aromatičnog i medicinskog bilja.

Proizvodnju ostalih žitarica, raž, ječam i zob, te u novije vrijeme tritikale, također treba povećati kroz rast zasijanih površina i unapređenjem tehnologije proizvodnje i prinosa, što će se omogućiti putem direktne podrške poljoprivrednim proizvođačima kroz jedinstveno plaćanje po ha zasijane površine.

Situaciona analiza je pokazala da je proizvodnja krmnog bilja i korištenje prirodnih livada i pašnjaka za ishranu stoke nedovoljna i neadekvatna, pogotovo kada se govori o prinosima. Da bi se promijenila dosadašnja praksa nedovoljnih površina pod krmnim kulturama i ekstenzivni način proizvodnje sa niskim nivoom navodnjavanja bit će potrebne značajnije intervencije kroz politiku direktnih plaćanja i proširenju liste podrške dohotku poljoprivrednim proizvođačima kao što je podrška oranicama zasijanim travno-djetelinskim smjesama, politiku ruralnog razvoja i materijalnim ulaganjima u opremu i tehniku (uključujući navodnjavanje), ali i kroz mjere politike saradnje i osiguravanja većeg prisustva savjetodavnog rada.

4.4.2.1.2. Proizvodnja industrijskog bilja

Važnija obilježja dosadašnje proizvodnje industrijskog bilja su veoma skromne zasijane površine, niski prinosi, male parcele i usitnjenost posjeda, jednom riječju niska konkurentnost. S druge strane, većini industrijskog bilja, zbog liberalizacije trgovine, otkupni prerađivački kapaciteti preferiraju uvozne sirovine koje su značajno konkurentnije u odnosu na domaće svojom cijenom i kvalitetom. Jedan od načina da se proizvodnja ovih kultura, prije svega uljarica (suncokret, soja, uljana repica) unaprijedi i poveća je bolja organizacija otkupa i saradnje sa važnijim domaćim otkupljivačima, kakav je BIMAL d.d. što se može podržati u

okviru politike/mjera saradnje. Proizvođači koji koriste neke od industrijskih kultura za ishranu stoke također će morati mijenjati dosadašnju praksu i prelazak na moderniji sortiment, novije tehnologije i transfer adekvatnog znanja na terenu uz pomoć efikasnijih savjetodavnih službi.

4.4.2.1.3. Proizvodnja povrća

Podsektor proizvodnje povrća, s obzirom na klimatske uslove i neiskorištene zemljišne oranične resurse traži ozbiljnije promjene kako bi se iskoristile sve komparativne prednosti koje ima ova proizvodnja, ali i zadržala i postupno povećavala njihova konkurentnost, posebno na tradicionalnim tržištima. Osim intenziviranja i povećanja ukupne proizvodnje i zasijanih površina za barem 50% (sa prosječnih sadašnjih 40.000 ha na 60.000 ha u 2027. godini) jedan od prioriteta je i poboljšanje marketinga povrća unapređenjem fizičkih uslova za obavljanje poslova nakon berbe, osiguravanjem protoka informacija o potrebama tržišta do kupaca i od njih do proizvođača (provedeno kroz ugovornu proizvodnju). Nadalje, potrebno je unaprijediti horizontalnu saradnju primarnih proizvođača radi veće koncentracije na ponudu ovih proizvoda. Uz podršku pojedinačnim investicijama, podržat će se i realizacija regionalnih/kantonalnih tržišno logističkih centara koji bi trebali poslužiti kao pokretači integracije lanca dodane vrijednosti za svježe povrće, od nabavke presadnica, preko provedbe potrebnih standarda za identificirana tržišta, do kupnje proizvoda. Investicije u ove svrhe mogle bi biti dijelom osigurane programima međunarodne zajednice poput EU4 Agri program, ali i vlastitim budžetskim sredstvima FMPVŠ.

Ovdje treba posebno istaći važnost unapređenja proizvodnje krompira, koji je u prethodnom periodu bio na veoma niskom nivou, dok je sjemenska proizvodnja ove kulture skoro pa ugašena³². BiH (Federacija BiH) nadmorskom visinom u svom većem dijelu je gotovo idealna za proizvodnju krompira, kako merkantilnog tako i sjemenskog, odnosno u dijelovima Hercegovine mladog krompira. Ključni čimbenik koji će utjecati na povećanje proizvodnje krompira je unapređenje tržišnih karakteristika, odnosno intervencija kroz horizontalno jačanje poljoprivrednih proizvođača i njihovo povezivanje kroz proizvođačke organizacije, odnosno unapređenje ugovorne proizvodnje sa kupcima i prerađivačkom industrijom kroz mjere u skladu sa ZPP EU. Jedan od uspješnih instrumenata politike u zemljama EU u intervenciji za jačanje lanca snabdijevanja su integracioni projekti za jačanje lanca snabdijevanja i operativni programi proizvođačkih organizacija. Podrška proizvođačkim organizacijama bit će dostupna zadrugama i drugim organizovanim oblicima proizvođača kako bi se dodatno unaprijedili njihov tržišni učinak. Kao rezultat, očekuje se postizanje ujednačenosti i koncentracije proizvodnje te uravnoteženije raspodjele vrijednosti od prodaje proizvoda u interesu primarnih proizvođača.

Kada govorimo o proizvodnji povrća, svi subjekti u lancu bit će dužni dosljedno provoditi odredbe koje se odnose na minimalne standarde kvalitete poljoprivrednih proizvoda i poštivati zakonske odredbe za regulaciju tržišta, posebno u području ugovorne proizvodnje. Jedno od prioritarnih područja bit će primjena savremenih agrotehničkih rješenja koja bi, osim poboljšane ekonomske isplativosti, trebala osigurati i ekološku održivost proizvodnih kapaciteta tla i vodnih resursa.

Proizvodnja povrća u zaštićenom prostoru predstavlja model visoko-intenzivne proizvodnje kojom se osigurava plasman povrća u zimskom i ranom proljetnom periodu i čini ga atraktivnim i ekonomski isplativom poljoprivrednom djelatnošću. Dodatna dimenzija ove proizvodnje je socijalna uloga i omogućavanje solidnih prihoda sa malog posjeda, brzo vraćanje uloženi sredstava i u konačnici zadržavanje lokalnog ruralnog stanovništva. Stoga u sljedećem strateškom periodu posebna pozornost posvetit će se daljnjem razvoju proizvodnje u zaštićenom prostoru kroz daljnju podršku (sufinansiranje) ulaganja u podizanje potrebnih

³² Među pet najvažnijih BiH uvoznih poljoprivredno-prehrambenih proizvoda nalaze se smrznuti krompir, čips krompir i sjemenski krompir.

objekata, uz korištenje raspoloživih obnovljivih izvora energije (geotermalni izvori i solarna energija), te digitalizaciju u cilju optimalne primjene vode, đubriva, pesticida. Zapravo, potrebno je napraviti ambijent za ulazak novih subjekata u ovu vrstu proizvodnje, kao i uključivanje razvojnih mogućnosti za ostale konkurentske proizvode koji se uzgajaju u zaštićenim prostorima, kao što su: ukrasno bilje, gljive itd.

4.4.2.1.4. Proizvodnja ljekovitog bilja

Podsektor proizvodnje ljekovitog bilja je specifičan i dosta interesantan, ali nedovoljno istražen, posebno kada su strateški dokumenti u pitanju. Ovu proizvodnju karakterizira nedostatak repromaterijala uključujući sjemenski materijal, kao i edukacije proizvođača za plantažni uzgoj. U narednom strateškom periodu predviđa se nastavak direktne podrške proizvodnji ljekovitog bilja, čime se mogu privući i mladi poljoprivrednici. Također je potreban poseban pristup kada je u pitanju marketing i organizacija tržišta ovih proizvoda, uz osiguranje podrške edukaciji farmera kroz neki od oblika transfera znanja.

4.4.2.1.5. Sjemenska proizvodnja

Sjemenska proizvodnja je u padu, posebno kada se govori o krompiru. Za veći dio usjeva poljoprivredni proizvođači koriste merkantilno sjeme iz vlastite proizvodnje, što je jedan od važnijih čimbenika koji uzrokuje niske prinose i rizik po zdravstveno stanje usjeva i prenošenje bolesti na novi proizvod. U narednom periodu ovakvu praksu korištenja vlastitog merkantilnog sjemena treba smanjiti ili u potpunosti izbaciti. Fokus rješavanja problema proizvodnje sjemena žita treba biti na povećavanju proizvodnje kvalitetnog i certificiranog sjemena i sadnog materijala kojim se jamči veći prinos, kvalitete i autentičnost sorte ili proizvoda, te u izradi doradbenih centara.

Uspješnu proizvodnju presadnica povrća prepoznatljivoj po kvaliteti po kojoj je Federacija BiH postala regionalni lider i koja čini važan izvozni proizvod treba nastaviti. Stoga je neophodan nastavak podrške ovoj proizvodnji, uz osiguravanje uslova potrebnih za povećanje proizvodnje (npr. podrška zakupu poljoprivrednog zemljišta namijenjenog za proizvodnju sadnog materijala). Potrebne intervencije za ovu proizvodnju treba ići i u pravcu rješavanja nelojalne konkurencije neregistrovanih proizvođača koji svoje proizvode stavljaju u promet bez adekvatne kontrole i potrebne dokumentacije.

Konačno, korištenje sjemena tradicionalnih gajenih kultura sve je više pod pritiskom komercijalno uvezenih sjemena i pod prijetnjom izumiranja. Stoga je neophodna njihovo čuvanje i zaštita, što se može postići funkcioniranjem banaka gena u kojima se čuva i održava sjemenski i sadni materijal sorti i autohtonih sorti upisanih u nacionalnu sortnu listu.

4.4.2.1.6. Organska proizvodnja

Nažalost, organska proizvodnja u Federaciji BiH je daleko od očekivanih projekcija politike za udio u ukupno obrađenim površinama i iznosi manje od 0,1%. Ozbiljnija proizvodnja je moguća samo ako se proizvođači organskih proizvoda bolje organizuju u zajedničkom nastupu na domaćem i međunarodnom tržištu gdje postoji veća potražnja za ovim vrstama poljoprivrednih proizvoda.

Organska proizvodnja svoju dodatnu vrijednost mora valorizovati prvenstveno na tržištu, a ne kroz i zbog povećane podrške dohotku. U cilju povećanja tržišne potrošnje, fokus politika podrške priznatim organizacijama organskih proizvođača biti će podrška zajedničkim aktivnostima na finalizaciji organske proizvodnje u formalnim kanalima trgovine, unapređenju marketinga organskih proizvoda u zemlji i inostranstvu i podizanju svijesti javnosti o organskim proizvodima.

Organska proizvodnja u narednom strateškom periodu trebala bi biti jedna od oblasti Sistema znanja i inovacija (AKIS-a) kojom će se povećati svijest proizvođača o dostupnosti dozvoljenih sredstava za upotrebu u organskoj poljoprivredi, zatim kroz istraživanje potencijala prirodnih resursa i/ili zaštićenih područja za organsku poljoprivrednu proizvodnju u Federaciji BiH. Put koji organsku proizvodnju, posebno u ruralnim područjima entiteta, podiže na viši proizvodni nivo jeste zadrugarstvo i udruživanje porodičnih farmi na lokalnim područjima sa ciljem povećanja količine organskog proizvoda, su edukacije potrošača, ostvarivanje konkurentnosti, standardizacije kvalitete, brendiranje proizvoda i konačno izlazak na domaće i međunarodno tržište.

Osim podrške poljoprivrednim proizvođačima organske proizvodnje podrška se može odnositi i na prerađivačku industriju kao bi povećala količinu i asortiman prerade organskih poljoprivrednih proizvoda, što je u direktnoj vezi sa rastom organske primarne proizvodnje i povećanju dodane vrijednosti proizvoda. Također ovdje treba spomenuti i potrebnu podršku (sufinansiranje) za uređenje posebnih lokacija za prodaju organskih proizvoda u okviru potrošačkih centara (supermarketi, robne kuće i sl.) i drugih prodajnih mjesta, uključujući i iz kućnog praga, za šta će se osigurati potreban pravni osnov.

4.4.2.1.7. Voćarsko-vinogradarska proizvodnja i vinarstvo

Područje Federacije BiH karakteriziraju brojne komparativne prednosti kada se govori o proizvodnji voća i grožđa. Povoljnost klimatskih uslova, tradicija voćarsko-vinogradarske proizvodnje te povoljan geostrateški položaj i blizina EU tržišta samo su neke od njih. Međutim, podsektor ima i čitav niz slabosti koje ga čine nedovoljno konkurentnim i vitalnim za osvajanje novih tržišta kao što su nepovoljna struktura veličine poljoprivrednih gazdinstava, nedovoljan transfer potrebnih znanja o novim tehnologijama do proizvođača (posebno u sektoru voćarstva) te izostanak aktivnosti na promjeni i rješavanju nastalih proizvodnih i marketinških problema. Podsektor voćarstva i vinogradarstva je pod sve većim konkurentskim pritiskom regionalnih ekonomija i domaćeg tržišta, a posebno mjesto imaju sve češće negativne posljedice klimatskih promjena.

Brojna su područja na kojima su potrebne intervencije kako bi se podsektor unaprijedio i kako bi došlo do poboljšanja proizvodnih i tržišnih/marketinških performansi, te smanjenja negativnog uticaja na okoliš i otpornosti na negativne posljedice klimatskih promjena. Zapravo, potrebno je unaprijediti i povećati proizvodnju i prilagoditi je potražnji kako kvalitetom tako i kvantitetom. Proizvođači moraju optimizirati troškove proizvodnje vodeći pri tome računa da osiguraju stabilne cijene i koncentriranu ponudu.

Modernizacija sektora proizvodnje voća i maslina treba ići u pravcu uvođenja novog sortimenta na odgovarajućim podlogama, stabilnijim u kontekstu rodnosti, adekvatnih uzgojnih oblika, sistema gustog uzgoja i ostalih tehničko-tehnoloških dostignuća čiji akcenat treba biti na zaštiti od bolesti i štetočina, mehaniziranoj berbi, navodnjavanju i uvođenju sistema protugradne zaštite.

Kada se govori o vinogradarstvu, naglasak će biti na zadržavanju autohtonih sorti (*žilavka, blatina i trnjak*) i introduciranim sortama rane i srednje kasne epohe dozrijevanja, kao i hibridnim sortama pogodnim za integralni i ekološki uzgoj.

Nadalje, potrebno je nastaviti direktnu podršku proizvodnje sadnica viših kvalitativnih kategorija (certificirani i osnovni) kao i uspostavu matičnjaka podloga i pupova visokih kategorija kvalitete.

U cilju održavanja i povećanja voćarsko-vinogradarske proizvodnje te konkurentnosti ovog podsektora, potrebno je podizanje novih voćnjaka i vinograda te rekonstrukcija postojećih vodeći pri tome računa o preporukama intervencija kada se govori o sortimentu³³.

Savremena proizvodnja u velikoj mjeri se zasniva na novim tehnološkim rješenjima koja su usko povezana sa sve većom upotrebom informacionih i komunikacionih tehnologija te različitih softverskih rješenja, ne samo za praćenje već i za upravljanje proizvodnim procesima. Uvođenje ovakvih rješenja u podsektor voćarstva je od posebne važnosti uzimajući u obzir i činjenicu sve naglašenijeg problema radne snage, kao posljedice demografskih trendova, starenja i depopulacije ruralnih područja entiteta. Također uvođenje informacionih tehnologija može značajno pomoći u rješavanju problema negativnog uticaja klimatskih promjena te smanjenju troškova proizvodnje i onečišćenju okoliša. Primjena spomenute informacione tehnologije oslanja se na procese prijenosa podataka i njihove koncentracije kako bi se omogućila kombinacija i analiza različitih analitičkih podataka za donošenje odluka. Spomenuta tehnologija podrazumijeva i upotrebu GIS tehnologije uz korištenje podataka sa satelita i pomoću dronova.

U domenu upravljanja rizicima neophodan je puno veći i ozbiljniji pristup rješavanju negativnih posljedica klimatskih promjena, pa je u ovom kontekstu potrebno olakšati pristup poljoprivredno-okolišno-klimatskim podacima i utvrđivanju mogućnosti diverzifikacije. To, između ostalog znači i jačanje službi za prognoziranje i obavješćavanje o vremenskim prilikama (izvještajno-prognozna služaba), efikasno upravljanje vodnim i zemljišnim kapacitetima (zaštita od poplava, erozije, požara, vjetrova) te prevencije pojave bolesti i štetočina.

U oblasti prerađivačkih kapaciteta voća i grožđa (vinarije) potrebna je podrška uvođenju i korištenju obnovljivih izvora energije poput biodigestora ili solarnih panela. U isto vrijeme neophodna je direktna podrška modernizaciji opreme kao i podrška izgradnji dorađivačkih i skladišnih kapaciteta, te sistema za prečišćavanje otpadnih voda.

Transfer znanja i inovacije kao važan segment AKIS-a jedna je od ključno važnih intervencija unapređenja podsektora voćarstva i vinogradarstva. Bolja organizovanost javnih i privatnih savjetodavnih službi na principima i iskustvima zemalja EU i veća prisutnost i pomoć savjetodavaca na terenu koji će se baviti transferom novih tehnološko-tehničkih rješenja samo su dio potrebnih promjena i neophodne budžetske podrške.

Jedan od važnijih čimbenika koji će utjecati na povećanje konkurentnosti proizvodnje, ali i fizičkog obima proizvodnje je unapređenje tržišnih karakteristika, odnosno jačanje poljoprivrednih proizvođača i njihovo povezivanje kroz proizvođačke organizacije, kako bi se povećalo ugovaranje proizvodnje sa kupcima i prerađivačkom industrijom, a sve kroz mjere u skladu sa ZPP EU.

Konačno, potrebno je i poticanje gastro-vinarske ponude ruralnih područja kroz jačanje i razvoj vinskih cesta. Poticanje veza i partnerstva u kratkom lancu snabdijevanja između proizvođača, proizvođačkih organizacija i kupaca u distribucionom dijelu lanca vrijednosti posebno kroz razvoj proizvodnje autohtonog voća i grožđa je također područje budućih intervencija kojima bi trebalo prethoditi izrada operativnih planova.

4.4.2.2. Animalna proizvodnja

³³ Prema preporuci radne grupe odgovorne za sektor voćarsko-vinogradarske proizvodnje podizanje novih voćnjaka i vinograda bi trebalo ići korištenjem neproizvodnih pašnjačkih površina, kako bi se što bolje iskoristili zemljišni resursi, a koje bi trebala pratiti zemljišna politika i stavljanje u funkciju dodjelom koncesija, zakupa ili nekih drugih oblika povećanja zemljišnog posjeda.

Analiza stanja animalne proizvodnje u Federaciji BiH nameće potrebu većeg broja intervencija i aktivnijeg djelovanja mehanizmima poljoprivredne politike kako bi se postojeće stanje u ovom sektoru poljoprivrede unaprijedilo. Svi podsektori animalne proizvodnje zahtijevaju nova ulaganja u procesu njihovog restrukturiranja, odnosno tehničko-tehnološkog poboljšanja uključujući i pasminski sastav, te primjenu higijenskih standarda i zadovoljavanje potrebnih normi koji se odnose na dobrobit životinja i standarde kvalitete poljoprivrednih proizvoda.

Analizom stanja uočen je problem vlastite proizvodnje stočne hrane (posebno voluminozne kreme) uzrokovane, između ostalog, i nedovoljnim zemljišnim površinama. Stoga bi u narednom periodu, i kada se govori o animalnoj proizvodnji, trebalo nastojati omogućiti što veći i lakši pristup neiskorištenom, prije svega državnom poljoprivrednom zemljištu i time utjecati na smanjivanje ukupnih troškova proizvodnje.

4.4.2.2.1. Govedarstvo i proizvodnja mlijeka

Osnovni cilj koji se želi postići u budućem strateškom periodu 2021. – 2027., kada se govori o govedarskoj proizvodnji je transformacija malih i srednjih poljoprivrednih gazdinstava u održive farme za proizvodnju mlijeka i mesa veličine preko 20 muznih krava odnosno 50 tovnih grla, unapređene i zadovoljavajuće produktivnosti uz zadovoljavanje propisanih standarda. Zapravo, neophodno je unapređenje ključnih tačaka u restrukturiranju govedarske proizvodnje koje se odnosi na mliječnost, genetsku kvalitetu krava i rasplodnih junica, higijensku ispravnost mlijeka, kvalitetu zaklanih goveda za proizvodnju mesa te dobre menadžerske/upravljačke sposobnosti vlasnika govedarskih farmi.

U procesu unapređenja govedarske proizvodnje poljoprivredna gazdinstva sa utvrđenim potencijalom trebaju biti podržana u svojoj konsolidaciji, modernizaciji i mehanizaciji proizvodnih procesa kako bi se osigurala održiva proizvodna struktura. Mjere politike ruralnog razvoja i povećanja konkurentnosti poljoprivredne proizvodnje će biti najvažnije u ostvarivanju ovog cilja, a koje bi trebale biti potpomognute međunarodnim projektnim aktivnostima i programima poput EU4-Agri ili IFAD programom.

Institucionalna podrška uz aktivnosti raznih proizvođačkih organizacija trebaju biti glavna pokretačka snaga potrebnog restrukturiranja i modernizacije govedarske proizvodnje putem realizacije aktivnosti koje se odnose na višegodišnje operativne programe i uključuju transfer znanja, pružanje različitih usluga svojim članovima, unapređenje genetskog potencijala i sudjelovanje u promotivnim aktivnostima i različitim kampanjama.

U cilju daljnjeg unapređenja genetskog potencijala govedarske proizvodnje u Federaciji BiH potrebno je u što većoj mjeri staviti naglasak na ulaganja u nabavku visoko kvalitetnih junica i bikova mliječnih, tovnih i kombiniranih pasmina goveda. Ovu mjeru je potrebno provoditi kroz operativne programe proizvođačkih organizacija i putem integracionih projekata u lancu vrijednosti, koji bi osim poboljšanja proizvodnosti trebali jačati horizontalnu i vertikalnu integraciju.

Direktna podrška dohotku proizvođaču će biti nastavljena uz određene modifikacije vezane za proizvođače mlijeka prilagođene potencijalnom ulaskom Bosne i Hercegovine u WTO i pravila vezana za visinu podrške u odnosu na vrijednost proizvodnje. Ponuđeni modalitet podrške proizvođačima mlijeka će detaljnije biti elaboriran u dijelu politike direktnih plaćanja. U narednom periodu potrebno je i uspostavljanje registra uzgojno valjanih grla autohtonih pasmina poput buše kao dijela potrebnih aktivnosti za očuvanje genetskih resursa.

Iako će se u dijelu vezanom za prehrambenu industriju dati detaljniji osvrt vezan za proizvodnju mlijeka kao sirovine i mljekarske industrije, ovdje se naglašava potreba podrške ulaganja u industriji prerade mlijeka kako bi se ojačala njihova konkurentnost i položaj na tržištu, povećala diverzifikacija asortimana proizvoda, povećala standardizacija same proizvodnje i unaprijedite

marketinške aktivnosti. Osim podrške investicijama u industriji prerade mlijeka, neophodno je daljnje unapređenje vertikalne integracije (ugovornih odnosa) unutar cjelovite funkcionalne organizacije proizvođača i udruženja potrošača mliječnih proizvoda.

4.4.2.2.2. Svinjogojstvo

Analizom stanja utvrđen je skroman pasminski sastav svinjogojskih farmi kojeg prati nedostatak uzgojno-seleksijskog programa što u osnovi predstavlja prepreku planiranju i samoj proizvodnji kvalitetnog rasplodnog i tovnog materijala. Osim ovog utvrđene su značajne oscilacije i pad proizvodnje svinjskog mesa zbog izražene nekonkurentnosti i rasta cijena stočne hrane, a što za posljedicu ima "gašenje" domaće proizvodnje i to ne samo manjih porodičnih gazdinstava već i specijaliziranih velikih proizvođača, nasljednika nekadašnjih velikih preduzeća.

Jedan od važnijih pravaca djelovanja u ovom podsektoru animalne proizvodnje je unapređenje genetskog potencijala koji bi se mogao osigurati ulaganjima u velike farme i repro-centre za osiguranje dostatnog broja rasplodnih grla. Oko 40% broja krmača moglo bi se osigurati kroz repro-centre, a putem Centra za umjetnu oplodnju svinja odakle se genetski potencijal ukupne populacije svinja prenosi na preostale male i srednje farme svinja bi se osiguralo (uzgojilo) preostalih 60% krmača.

Očekuje se nastavak direktnih plaćanja poljoprivrednim proizvođačima u ovom podsektoru uz dodatnu podršku mladim poljoprivrednim proizvođačima, te onima koja pokreću ili proširuju svoju proizvodnju.

Za vlastitu proizvodnju stočne hrane i smanjenje troškova njihove proizvodnje potrebno je stvarati uslove dostupnosti i mogućnost korištenja poljoprivrednog zemljišta u državnom vlasništvu. Pristup takvom zemljištu bi trebalo redovno oglašavati putem javnih poziva, nekoliko puta tokom godine u svim važnijim područjima entiteta Federacije BiH vezanim za svinjogojstvo.

Uz identifikiranje pojedinačnih potreba, potrebno je podržati ulaganja u podsektor kojima će se započeti (nastaviti) procesi restrukturiranja poljoprivrednih gazdinstava, unapređenje pasminskog sastava i tehnologija proizvodnje, te primjena standarda kvalitete i ispunjavanje zahtjeva za dobrobit životinja.

4.4.2.2.3. Ovčarstvo i kozarstvo

Ključni cilj koji se želi postići u narednom strateškom periodu u oblasti ovčarstva je zaustaviti i promijeniti negativni trend kretanja ukupnog broja ovaca, povećati udio farmi sa većim brojem grla i osigurati neophodne uslove za dugoročan razvoj i održivost podsektora. Ovo je moguće ostvariti primjenom adekvatnih mjera poljoprivredne politike koje će biti usmjerene prema povećanju broja grla na pojedinačnim poljoprivrednim gazdinstvima i razvoju prerađivačkog sektora (mlekarske industrije) koji će iskazivati potrebe za proizvode iz primarne poljoprivredne proizvodnje, a što će u konačnici utjecati na proširenje farmi i stvaranje njihove povoljnije strukture.

Bolja tehničko-tehnološka opremljenost farmi moguća je kroz adekvatne mjere iz oblasti povećanja konkurentnosti podsektora, odnosno mjerama iz oblasti ruralnog razvoja. Sufinansiranje investicija u izgradnju novih i rekonstrukciju postojećih objekata za uzgoj ovaca i koza te provedba mjera u cilju povećanja proizvodnosti i poboljšanja uslova držanja životinja dio su potrebnih intervencija u ovom podsektoru.

Unapređenju ovčarstva i kozarstva trebalo bi prethoditi i izrada nedostajućih uzgojnih programa. Ovi programi podrazumijevaju detaljnu pasminsku inventarizaciju i utvrđivanje

tačnog brojnog stanja. Također je neophodno i bolje povezivanje samih poljoprivrednih proizvođača kroz neke od formi proizvođačkih grupa, odnosno proizvođačkih organizacija.

U saradnji sa udruženjima proizvođača neophodno je osnovati repro-centre u kojima se mogu provesti nove tehnologije i pristupi u selekcijskom radu i kontroli uzgojne vrijednosti grla sa ciljem povećanja i unapređenja proizvodnih karakteristika i performansi.

Ovčarstvo i kozarstvo Federacije BiH karakterizira nedovoljna educiranost poljoprivrednih proizvođača i nedostatak bolje organizacije transfera znanja i cjelokupnog AKIS sistema. Stoga je u narednom strateškom periodu jedan od prioriteta bolja organizovanost prijenosa potrebnih znanja kroz ciljane obuke, radionice, savjete i istraživanja.

Podsektor obilježava i čitav niz autohtonih i tipičnih poljoprivrednih proizvoda poput Vlačićkog sira, sira iz mijeha ili janjetine koji bi trebali u narednom strateškom periodu biti predmet brendiranja i procesa zaštite i valorizacije.

4.4.2.2.4. Peradarstvo

U prethodnom periodu produktivnost peradarske proizvodnje u Federaciji BiH kako u proizvodnji mesa tako i u proizvodnji jaja je imala pozitivan trend. Ipak, u usporedbi sa evropskim standardima, pa čak i sa regionalnim kontekstom ta produktivnost je još uvijek niska i postoji potreba za njenim daljnjim povećanjem. Povećanje produktivnosti ujedno je i najvažniji način povećanja nivoa dohotka proizvođača, pa je ovo područje na kojem se treba djelovati u narednom strateškom periodu. Ta podrška treba ići prvenstveno kroz ulaganja u podsektor kako bi se postigli veći prinosi, ali i standardi u domenu dobrobiti životinja i uopće modernizaciji podsektora.

Stabilnost prihoda i ekonomska održivost poljoprivrednih proizvođača moguća je kroz postojeći nivo budžetske podrške uz eventualne manje izmjene prilagođene tržišnim dešavanjima. Aktualno stanje visokih oscilacija i varijabilnosti cijena inputa (stočna hrana i energenti) mogu značajno ograničiti unapređenje proizvodnje, te se u ovom kontekstu moraju i definisati adekvatne mjere podrške.

Peradarskoj proizvodnji je potrebno daljnje unapređenje transfera znanja i bolje organizovanosti AKIS-a u ovom podsektoru, pri čemu posebno mjesto treba imati razvijen savjetodavni rad. Osposobljavanje ljudskih resursa kroz kontinuiranu edukaciju u kontekstu primjene novih tehnologija u peradarskoj proizvodnji kao i njihovo informatičko-digitalno unapređivanje su aktivnosti koje moraju naći adekvatne oblike podrške u narednom strateškom periodu.

Rad lakšeg nastupa na tržištu i generalnog artikuliranja sa predstavnicima vlasti i donositeljima odluka potrebo je međusobno povezivanje peradarskih proizvođača u proizvođačku organizaciju.

Konačno, u narednom periodu potrebno je uzeti u obzir aktuelni trend zelene ekonomije i primjene ekoloških praksi kojima bi se smanjio negativan uticaj ovog podsektora sadržan u velikoj količini stajnjaka i potencijalne opasnosti kontaminacije okoliša, posebno u uslovima neadekvatnog skladištenja i rukovanja. Podrška proizvodnji biogasa i uvođenju ekoloških praksi u samoj peradarskoj proizvodnji će biti predmet adekvatnih mjera poljoprivredne politike.

4.4.2.2.5. Pčelarstvo

Pčelarstvo je jedan od uspješnijih podsektora animalne proizvodnje u Federaciji BiH u prethodnom periodu. Osnovni cilj koji se želi postići u budućem strateškom periodu 2021. – 2027., kada se govori o ovoj proizvodnji je nastavak pozitivnog trenda povećanja proizvodnih kapaciteta (broja košnica) uz daljnje povećanje produktivnosti proizvodnje meda po košnici, uvođenje novih "smart" tehnologija i vještina (posebno u kategoriji mladih poljoprivrednih proizvođača) kao i smanjivanju negativnog uticaja klimatskih promjena koje u posljednje vrijeme značajno narušavaju ukupnu proizvodnju i kontinuitet isporuke dobavljačima. Da bi se potrebni ciljevi postigli potrebno je:

- Nastavak dohodovne podrške poljoprivrednim proizvođačima kroz mjere direktnih plaćanja po košnici,
- Podizanje konkurentnosti putem modela ruralnog razvoja i ulaganja u opremu i preradu
- Kontinuirana organizacija aktivnosti koje će uključivati transfer znanja za pčelare i pčelarske organizacije, sa posebnim naglaskom na mlade proizvođače. Tehnička pomoć uključuje organizovanje kurseva i radionica, tiskanje edukativnog materijala,
- Organizovana kontrola štetočina i boljeti,
- Veći nivo upravljanja rizikom,
- Podrška unapređenju adekvatnih laboratorija za analizu pčelinjih proizvoda,
- Podrška projektima aplikativnih istraživanja kojima će se poboljšati kvalitetu meda i drugih pčelinjih proizvoda i time bolji nastup na tržištu,
- Podrška ulaganjima u marketinške aktivnosti i modernizaciju prerade i distribucije pčelinjih proizvoda,
- Unapređenje zakonske regulative.

4.4.2.2.6. Konjogojstvo

Konjogojstvo se gotovo u potpunosti "gasi" i neophodne su urgentne mjere kojima bi se ovaj podsektor animalne proizvodnje spasio i oživio. Među mogućim područjima intervencije spadaju (i) podrška držanju autohtone pasmine bosanskog brdskog konja, (ii) podrška uzgoju valjano rasplodnih kobila (iii) podrška uzgoju valjano rasplodnih pastuha, (iv) uspostava registra grla, (v) formiranje reprezentativnih uzgajivačkih saveza i udruženja i (vi) poticanje raznih promotivnih aktivnosti poput izložbi konja ili organizacije konjičkih natjecanja.

4.4.2.3. Ribarstvo

Uzimajući u obzir izvanredan potencijal prirodnih resursa, prije svega obilja kvalitetne vode i veliku raznolikost vodenih organizama, višestoljetnu tradiciju i iskustvo, kao i cijenjenost proizvoda ribarstva na evropskom i svjetskom tržištu, ribarstvo ima velike mogućnosti daljeg, ubrzanog razvoja u Federaciji Bosne i Hercegovine. Razvoj ovog sektora mora ići u smjeru osiguranja vlastite održivosti, posebno održivosti proizvodnje u akvakulturi, te povećanju konkurentnosti na evropskom i svjetskom tržištu. Na osnovu postojećih i izgradnjom novih uzgojnih kapaciteta, uz primjenu modernih tehnoloških procesa i uzgojnih metoda, moguće je u narednom planiranom periodu udvostručiti proizvodnju u ribarstvu, čak je i povećati na 10.000 tona godišnje.

Usporedo sa unapređenjem proizvodnih obilježja ribarstva u Federaciji BiH u narednom strateškom periodu, neophodno je postavljanje ovog sektora u institucionalno-zakonodavni okvir koji će biti u kontekstu evropskih integracija i pravne stečevine (Acquis)³⁴. Naime, u analitičkom izvještaju Evropske komisije za 2019. godinu ističe se da je Bosna i Hercegovina u ranoj fazi pripreme na polju ribarstva i poziva na usvajanje strategije ribarstva za cijelu zemlju i njenu djelotvornu provedbu u cijeloj zemlji, praćeno poboljšanjem administrativnih struktura i jačanjem institucionalnih kapaciteta za upravljanje i kontrolu ribolovnih aktivnosti na svim nivoima vlasti. Analitički izvještaj također napominje da pravila proizašla iz zakona koji se trenutno provode nisu usklađena u cijeloj zemlji i da nedostaju neki važni dijelovi zakonodavnih

³⁴ Izvor: <https://ekonsultacije.gov.ba/legislationactivities/downloaddocument?documentid=1013231>

mjera, uključujući one koji se odnose na upravljanje resursima i flotom. Izvještaj navodi da BiH nema registar flote, kao ni posebne strukturne akcije za ribarstvo. Članak 96. Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju traži utvrđivanje uzajamno korisnih područja od zajedničkog interesa u svjetlu saradnje BiH i EU u oblasti ribarstva, uzimajući u obzir prioritetna područja koja se odnose na pravnu stečevinu Zajednice, uključujući poštivanje međunarodne obaveze koje se tiču pravila upravljanja i očuvanja ribarskih resursa Međunarodne i regionalne organizacije za ribarstvo.

Od izuzetnog značaja je primjena svih regulativa EU iz ove oblasti čime se BiH obavezala i kroz primjenu Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, čl. 96. kojim su se *Strane obavezale da će ispitati mogućnost utvrđivanja oblasti od zajedničkog interesa u sektoru ribarstva. U okviru saradnje posebno će se voditi računa o prioritetima pravne stečevine (Acquis) Zajednice u oblasti ribarstva, uključujući poštivanje međunarodnih obaveza koje se tiču pravila međunarodnih i regionalnih ribolovnih organizacija o upravljanju i očuvanju ribljih resursa*³⁵.

Ovdje još treba dodati da nadležnost za poljoprivrednu proizvodnju (uključujući i uzgoj ribe), kao i upravljanje prirodnim resursima, (uključujući i upravljanje vodama) je u nadležnosti entiteta i Brčko distrikta BiH, a u Federaciji BiH, nadležnost i upravljanje prirodnim resursima i poljoprivrednom proizvodnjom je dodijeljena i kantonima. U Federaciji Bosne i Hercegovine još uvijek je na snazi Zakon o slatkovodnom ribarstvu (Službeni list FBiH br. 64, 2004), a novi Nacrt zakona o ribarstvu je još uvijek u parlamentarnoj proceduri. Postojeći zakon tretira oblast korištenja ribolovnih voda, ribolova, akvakulture, zaštita riba, ribočuvarska služba, upravni nadzor i kaznene odredbe.

U kontekstu prethodno rečenog i potrebnog razdvajanja sektora (politike) ribarstva od sektora (politike) poljoprivrede u narednom strateškom periodu potrebna je uspostava posebnog odjela za ribarstvo pri Federalnom ministarstvu poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva kao inicijalna jedinica sa najmanje dva uposlenika koja bi se bavila poslovima ribarstva i akvakulture koja bi u kasnijem periodu prerasla u potpuno novu administrativnu jedinicu sa širokim dijapazonom djelovanja.

U strateškom periodu potrebno je donijeti i usvojiti novi Zakon o slatkovodnom ribarstvu Federacije BiH (Nacrt zakona je u proceduri), koji je usaglašen sa normativima zakonskih propisa Evropske unije te izraditi Zakon o morskome ribarstvu Bosne i Hercegovine, koji bi prema svim potpisanim sporazumima sa EU morao biti na državnom nivou, a ako to nije moguće onda izraditi Zakon o morskome ribarstvu Federacije BiH. Istovremeno sa donošenjem zakonskog okvira potrebno je izraditi Program razvoja ribarstva i akvakulture u Federaciji BiH, kojim bi se tačno definirala područja (posebno ruralna) pogodna za razvoj ribarstva i akvakulture u Federaciji BiH, te izradila lista perspektivnih i novih kultura riba i drugih vodenih organizama i sistemi uzgoja za svako definirano područje.

³⁵ Na osnovu Zakona o ministarstvima i drugim organima uprave Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik BiH“, br. 5/03, 42/03, 26/04, 42/04, 45/06, 69/07, 35/09, 59/09 i 103/09) Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH nadležno je, između ostalog, i za oblast poljoprivrede. Članom 2. Zakona o poljoprivredi, prehrani i ruralnom razvoju Bosne i Hercegovine, utvrđeno je da Sektor poljoprivrede, prehrane i ruralnog razvoja, između ostalog, obuhvata ribarstvo i riblje proizvode. Prethodno navedeni propisi, iako su djelomično harmonizirani sa direktivom 92/43/EEZ o očuvanju prirodnih staništa je jedan od uvjeta za harmonizaciju propisa iz oblasti ribarstva, jer s aspekta približavanja Bosne i Hercegovine Evropskoj uniji ribarstvo i akvakultura su oblasti na koje se primjenjuje *acquis-a* iz Poglavlja 13. i član 96. Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (SSP), posebno onaj dio ribarstva koji se odnosi na ulov i uzgoj morske ribe, te zaštitu ribljeg fonda od nelegalnog, neprijavljenog i nereguliranog ulova ribe kao i održivog razvoja akvakulture koja se odnosi na sam uzgoj ribe, kako pri riječnim tokovima i jezerima tako i u moru.

Osim navedenog u narednom strateškom periodu očekuje se popis svih postojećih ribogojilišta u Federaciji BiH (registrovanih i neregistrovanih), bez obzira na njihov obim proizvodnje i njihovo uvođenje u jedinstven sistem registracije.

Kroz mjere ruralnog razvoja potrebna je (su)finansijska podrška malih porodičnih ribogojilišta³⁶, pogona za preradu ribe na postojećim puno sistemskim ribogojilištima i taložnika i filtera za prečišćavanje odvodnih voda iz ribogojilišta.

Jedno od polja intervencije je i uspostavljanje sistema brendiranja i certificiranja proizvoda ribarstva i akvakulture.

I u oblasti ribarstva potrebno je osigurati adekvatan transfer znanja odnosno provoditi redovnu edukaciju farmera i radnika u ribarstvu i akvakulturi, usvajanjem primjene modernih tehnologija i uzgojnih metoda kroz teoretsku nastavu i praktični rad.

Konačno očekuje se nastavak dohodovne podrške farmerima i direktnih plaćanja za proizvodnju konzumne slatkovodne i morske ribe, te podrška proizvodnji mlađi autohtonih riba za približavanje otvorenih voda.

4.4.2.4. Prehrambena industrija

Prehrambena industrija se susreće sa mnogim problemima koji zahtijevaju odgovarajuće intervencije. Proizvodnja sirovina opada, a time i iskorištenost kapaciteta prerade zbog problema odliva radne snage, ali i nedostatkom stručnog kadra. Potrebno je osigurati značajna finansijska sredstva putem podrške i kredita sa povoljnom kamatom i rokom otplate za ulaganje u proizvodnju uz osiguranje adekvatne cijene sirovina i osiguranja otkupa. Također će biti potrebno osigurati podršku osavremenjivanju postrojenja za preradu kako bi proizvodi kvalitetom i cijenom mogli biti konkurentni na domaćem i inostranom tržištu i kako bi prerađivački pogoni raspolagali sa dovoljnim obrtnim sredstvima. S obzirom na nedostatne količine sirovina u preradi u cilju povećanja, ali i kontinuiteta u snabdijevanju prerađivačkog sektora domaćom sirovinom neophodno je omogućiti adekvatnu podršku primarnim poljoprivrednim proizvođačima u održivu infrastrukturu (tehnologije proizvodnje, odgovarajući sortiment, efikasne načine navodnjavanja, reducirano korištenje sredstava za ishranu i zaštitu bilja, zaštita autohtonih pasmina itd.). Također, pokazuje se neophodnom edukacija proizvođača i prerađivača u pogledu zaštite okoliša kao i izgradnju savremenih odlagališta otpada i savremenih načina upravljanja otpadom iz ove industrijske oblasti.

Značajna sredstva će biti potrebno izdvojiti za promociju domaćih prerađevina na inostranom tržištu, uz stvaranje minimalnih procedura prilikom izvoza. Nadalje, potrebno je osigurati podršku za formiranje stručnih timova koji bi radili na brendiranju domaćih proizvoda u svim granama prehrambene industrije i njihove zaštite na međunarodnom tržištu. Da bi se potakla i poboljšala domaća proizvodnja sirovina i kako bi se domaćim proizvođačima stvorile veće mogućnosti plasmana potrebno je podići na viši nivo kontrolu kvalitete uvezenih sirovina naročito za one grane koje se zasnivaju na uveznoj sirovini (npr. mesa i mesnih prerađevina u mesoprerađivačkoj industriji). Pojačanu kontrolu kvalitete i striktnu proceduru treba uvesti i za gotove proizvode čime bi se ograničila strana nelojalna konkurencija koja obara cijene domaćih proizvoda. Zakonsku regulativu, što hitnije, treba uskladiti sa regulativom EU što bi značilo veću sigurnost za potrošače u zemljama EU, a time bi se povećala potražnja naših proizvoda na inostranom tržištu. Također, neophodno je raditi kako na direktnoj (kupovinom ili uzimanjem u zakup zemljišta i organizovanjem proizvodnje sirovine, a zatim prerada) tako i

³⁶ Eksperti iz oblasti ribarstva predlažu izradu Investicijskog programa „Mala porodična ribogojilišta“, kojim bi se planirana izgradnja i proizvodno osposobljavalo 70-100 ribogojilišta - tovljišta za uzgoj konzumne ribe (kapaciteta do 100 tona), i na taj način u mnogome doprinijelo zapošljavanju stanovništva u ruralnim područjima i značajnom povećanju obima proizvodnje (3.000-5.000 t godišnje);

Indirektnoj vertikalnoj integraciji lanca vrijednosti (primarna proizvodnja-prerađivačka industrija) kroz ugovorenu proizvodnju direktnim plaćanjem ne samo po kvantitetu nego i po kvaliteti. Uzimajući u obzir procjene analitičara situacija u sektoru će biti još i nepovoljnija zbog drastičnog povećanja cijena repromaterijala stoga je neophodno raditi na horizontalnoj integraciji primarnih proizvođača kako kroz specifična udruženja tako i zadruga pri čemu bi se osiguralo kontinuirano snabdijevanje sirovinom, a s druge strane dugoročno ostvarile povoljnije cijene i stabilnija ponuda repromaterijala. S druge strane, da bi prerađivačka industrija bila konkurentnija kako na domaćem tako i na zahtjevnom ino tržištu neophodna je automatizacija i osavremenjivanje linija za preradu, transfer tehnologija kroz programe kratkoročne stručne pomoći, kontinuirana obuka i edukacija uposlenika, dobro promišljene marketinške aktivnosti (npr. e-trgovina) proširiti postojeću ponudu proizvodima od „tradicionalnog ugleda“ odnosno „zaštićenog geografskog porijekla“, te nadogradnja i uvođenje standarda kvalitete kako za sirovine npr. Globalgap tako i za prerađevine npr. IFS. Za navedeno neophodno je prerađivačkoj industriji omogućiti lakši pristup kapitalu, te zajedničkim aktivnostima nadležnih ministarstava, Vanjskotrgovinske komore BiH, privredne komore i nevladinih organizacija povezati kompanije kroz asocijacije (klasterizacija) na putu ka stvaranju i promociji tržišnih veza. Shodno navedenom u narednom periodu naučno-istraživački projekti trebali bi se fokusirati na unapređenje proizvodnje sirovina biljnog i animalnog porijekla i prilagođavanje potrebama prerade, kvalitete tradicionalnih proizvoda, te primjeni održivih tehnologija u cilju reduciranja otpada, te kvalitete proizvoda u pravcu onih sa većom dodanom vrijednošću.

4.4.3. Mjere u području direktnih plaćanja

Direktna plaćanja

Direktna plaćanja kao integralni dio poljoprivrednih politika danas predstavljaju najvažniji oblik podrške poljoprivrednim proizvođačima. Nastala su kroz reforme poljoprivredne politike u zemljama EU kao rezultat različitih vanjskih i unutarnjih pritisaka i neophodnosti reduciranja tržišno-cjenovne politike. Smanjenje podrške reduciranjem zaštite i drugih mjera regulacije poljoprivrednih tržišta EU kompenziran je direktnim budžetskim transferima. Danas direktna plaćanja predstavljaju najvažniji oblik podrške poljoprivrednim proizvođačima u zemljama EU i u zemljama Zapadnog Balkana uz napomenu da postoje značajne razlike kako u visini ukupne i pojedinačne podrške u korist zemalja EU, tako i vrsti direktnih plaćanja koja se u zemljama EU vrše neovisno od proizvodnje (tzv. odvojena plaćanja) dok su u zemljama regije uključujući i BiH ova plaćanja uglavnom vezana za proizvodnju.

Direktna plaćanja su bila i ostala najvažniji dio poljoprivredne politike Federacije BiH kojim se osigurava održivost dohotka poljoprivrednih proizvođača. Njihova važnost datira od godina neposredno nakon završetka rata i forme premija za proizvodnju mlijeka i duhana, do današnje forme plaćanja po grlu i hektaru koja direktna plaćanja čini nezamjenjivim oblikom podrške poljoprivrednim proizvođačima u Federaciji BiH. Ipak, kroz prethodne godine primjene ove vrste budžetske podrške uočeni su određeni nedostaci što je neophodno otkloniti. Sheme podrške direktnih plaćanja koje su zastupljene u Federaciji BiH obuhvaćaju sljedeće oblike plaćanja:

- plaćanja na bazi outputa (premije za proizvodnju)
- direktna plaćanja po grlu/hektaru
- plaćanja na bazi korištenih varijabilnih inputa
- ostala direktna plaćanja (plaćanje za štete i sl.)

Aktuelne mjere direktnih plaćanja obilježava veliki broj shema podrške po proizvodima koje se razlikuju po brojnim kriterijima provedbe. Kontrola provođenja ovakvih shema je dosta kompleksna i skupa. Informacioni (kontrolni) sistemi koji se uspostavljaju po uzoru na zemlje u EU nisu u mogućnosti efikasno ispratiti sve sheme podrške. S druge strane, ograničenja sa kojima će se susresti BiH nakon očekivanog skorašnjeg članstva u Svjetskoj trgovinskoj

organizaciji, nameću potrebu da se direktna plaćanja značajno reformiraju kako bi im se osigurala obilježja koja neće obuhvatiti obaveze smanjenja ukupnog obima budžetske podrške. Osim spomenutog, treba istaći i važnost harmonizacije poljoprivredne politike BiH (Federacije BiH) harmonizacija sa Zajedničkom poljoprivrednom politikom EU. Činjenica jeste da je članstvo BiH u EU još dosta daleko, no ipak zbog kompleksnosti poljoprivredne politike EU, preuzetih obaveza iz SAA kao i držanja koraka sa zemljama potencijalnim kandidatima i kandidatima za ulazak u EU, poljoprivredna politika BiH (Federacije BiH) se mora postupno harmonizovati sa vrstama, shemama i mehanizmima ZPP EU. Naravno, da pri tome treba određene sheme podrške pojednostaviti te uzeti u obzir dostignuti nivo prilagođavanja BiH i prilagoditi podršku novim trendovima koji su prisutni prije svega u zemljama EU.

Tekući model budžetske podrške poljoprivrednim proizvođačima traži određenu reformu kojom će se moći dati odgovor na sljedeće izazove: osiguranje prehrambene sigurnosti, jačanje konkurentnosti domaće proizvodnje, smanjenje negativnih posljedica klimatskih promjena i integracije u Zajedničku poljoprivrednu politiku EU i WTO. Uzimajući ove izazove kao ciljeve koje treba ispuniti u novom strateškom periodu 2021. – 2027. definisan je set mjera direktnih plaćanja kojima će se osim stabilizacije (održivosti) dohotka poljoprivrednih proizvođača omogućiti jednostavnija provedba i kontrola te brža harmonizaciju sa ZPP EU i WTO pravilima. Jedna od važnih novosti u Zajedničkoj poljoprivrednoj politici EU je određivanje gornje granice i postupno smanjenje plaćanja osnovnoj podršci dohotku za održivost na 100.000 EUR godišnje. U navedeni iznos ne bi bila uračunata podrška dohotku za mlade poljoprivrednike kao ni plaćanja za klimu, okoliš i dobrobit životinja. Međutim, prije određivanja gornje granice, države mogu od iznosa osnovne podrške dohotku za održivost koji planiraju dodijeliti poljoprivredniku za određenu kalendarsku godinu, oduzeti troškove plaća povezanih sa poljoprivrednom djelatnošću koje je poljoprivrednik prijavio uključujući poreze i socijalne doprinose povezane sa zaposlenjem. Višak ušteđenih sredstava preraspoređivao bi se manjim poljoprivrednim gazdinstvima.

Neupitno je da trebamo težiti postupnom prilagođavanju Zajedničkoj poljoprivrednoj politici EU, ali pri tom treba imati u vidu i specifičnosti koje obilježavaju naš poljoprivredni sektor. Provođenje politike zbog toga treba teći postupno kako bi se poljoprivrednim gazdinstvima dalo dovoljno vremena za prilagođavanje. Sve izraženije klimatske promjene, kriza izazvana pandemijom Covid-19 kao i očekivane negativne posljedice na globalnom tržištu hranom uslijed rata Ukrajine i Rusije dio su brojnih problema koji u snabdijevanju hranom i poljoprivrednim inputima čeka BiH (Federaciju BiH). Zbog spomenutih razloga kao i zbog potrebe pristupa strateškog obilježja određene proizvodnje će imati posebno mjesto u narednom sistemu podrške direktnih plaćanja. Ovo se odnosi na najvažnije strateške poljoprivredne proizvode kao što su pšenica i kukuruz. Za ove proizvodnje će biti osigurani dodatni podsticaji kroz različite sheme, bilo putem direktnih plaćanja ili putem mjera tržišne cjenovne politike, a sve sa ciljem osiguranja prehrambene sigurnosti domaćeg stanovništva.

4.4.3.1. Proizvodno nevezana direktna plaćanja

Proizvodno nevezana direktna plaćanja obuhvaćaju podršku poslovanju poljoprivrednih gazdinstava na područjima sa prirodnim ograničenjima, direktnu podršku prihodu za mlade poljoprivredne proizvođače, i u okviru programa za klimu i okoliš podršku za organsku proizvodnju i proizvodnju u prijelaznom periodu.

Mjera 1.1.1. Podrška poslovanju poljoprivrednim gazdinstvima na područjima sa prirodnim ograničenjima

Znatan dio Federacije BiH bi se prema objektivnim kriterijima koji se primjenjuju u razvijenim zemljama mogao svrstati u područja sa prirodnim ograničenjima za poljoprivrednu proizvodnju. Ograničenja ovih područja za bavljenje prihodovno isplativom poljoprivredom uglavnom se vezuju za nepovoljne geografske, pedološke, klimatske i

infrastrukturne uslove. Pored napuštanja poljoprivredne proizvodnje, ovakva područja su u pravilu i područja sa snažnijim iseljavanjem stanovništva. Poljoprivredni proizvođači u ovakvim područjima u praktično svim zemljama sa razvijenom poljoprivrednom i politikom ruralnog razvoja uživaju dodatne novčane podsticaje kojima se smanjuju troškovi proizvodnje i povećavaju prihodi od bavljenja poljoprivredom. Treba naglasiti da su područja sa prirodnim ograničenjima za bavljenje poljoprivrednom u pravilu ekološki i sokovrijedna, sa značajnom bioraznolikošću i pejzažnim vrijednostima. Poljoprivrednici su u ovakvim područjima istinski čuvari prirode i tradicije, nema ih mnogo pa bi se i skromnijom budžetskom podrškom za bavljenje poljoprivredom u ovakvim krajevima ostvarili višestruko korisni efekti.

Mjera u okviru EU ZPP ima za cilj uvesti plaćanja koja trebaju ublažiti posljedice prirodnih ograničenja po poljoprivrednu proizvodnju, u planinskim područjima i ostalim područjima s prirodnim ograničenjima, ili ostalim vrstama ograničenja. Plaćanja se dodjeljuju jednom godišnje po hektaru korištene poljoprivredne površine kako bi se poljoprivrednicima nadoknadili svi dodatni troškovi ili dio njih, i izgubljeni prihod zbog ograničene poljoprivredne proizvodnje na tim područjima. Plaćanja se dodjeljuju samo poljoprivrednicima kojima je poljoprivreda osnovna djelatnost, a iznos plaćanja u skladu sa Uredbom (EU) broj 1305/2013 može varirati od najmanje 25 €/ha do najviše 250 €/ha. Određeno područje se klasificira kao područje s prirodnim i ostalim ograničenjima u okviru tri kategorije i to: planinsko područje, područje sa značajnim prirodnim ograničenjima osim planinskih područja, i ostala područja s posebnim ograničenjima. Kako bi bila prihvatljiva za plaćanja, planinska područja moraju imati vrlo ograničene mogućnosti korištenja zemljišta što za posljedicu ima zamjetno povećanje troškova proizvodnje zbog veoma teških klimatskih uslova koji su posljedica nadmorske visine, odnosno veće površine pod padinama na nižoj nadmorskoj visini presternih za korištenje strojeva, ili padina koje zahtijevaju korištenje vrlo skupe posebne opreme, odnosno kombinacija dvaju naprijed navedenih čimbenika. Područja koja nisu planinska, da bi bila prihvatljiva za plaćanja moraju imati prirodna ograničenja na najmanje 60% poljoprivredne površine s obzirom na ograničenja koja predstavljaju klima, tlo i nagib terena.

U BiH (Federaciji BiH) se kroz međunarodno podržan projekt "Održivi ekonomski razvoj i zaštita životne sredine na područjima sa prirodnim ograničenjima u BiH" koji provodi CIHEAM iz Barija, dovršavaju poslovi na uspostavljanju višestrukih kriterija za kategorizaciju područja u ona sa prirodnim ograničenjima za poljoprivrednu proizvodnju. Definisanjem područja sa prirodnim ograničenjima za poljoprivrednu proizvodnju doći će se i do broja potencijalnih korisnika ovih posebnih podrški. Pored diferencirane podrške, poljoprivrednim proizvođačima u ovakvim područjima potrebno je zbog specifičnih i otežanih uslova za organizaciju poljoprivredne proizvodnje osigurati i snažniju savjetodavnu podršku.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću snabdijevanja hranom
Prioritet	Prioritet 1.1. Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gazdinstava kako bi se poboljšala sigurnost snabdijevanja hranom
Naziv mjere	Mjera 1.1.1. Podrška poslovanju poljoprivrednim gazdinstvima na područjima sa prirodnim ograničenjima
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Mjera je namijenjena poljoprivrednim gazdinstvima koja se nalaze u područjima sa prirodnim i ostalim ograničenjima koja nepovoljno utječu na odvijanje poljoprivredne proizvodnje. To su prije svega planinska područja koja zbog velike nadmorske visine ili zbog strmih padina na nižim nadmorskim visinama odnosno zbog niske produktivnosti prirodnog okoliša i udaljenosti od većih centara imaju za posljedicu nisku gustoću naseljenosti i sve manji broj stanovnika koji se bave poljoprivrednom proizvodnjom. Podrška poljoprivrednim gazdinstvima na područjima sa prirodnim ograničenjima ubraja se u mjere ruralnog razvoja, ali se isplaćuje u obliku godišnjeg proizvodno nevezanog plaćanja po hektaru korištene zemljišne površine kojim raspolaže poljoprivredno

	gazdinstvo, osim pašnjaka. Za livade bi plaćanje bilo uslovljeno brojem uslovih grla stoke kojim raspolaže određeni PG (0,33 UG/ha), a podrška bi bila ograničena na 100 UG. Podrška bi trebala pokriti prosječan gubitak prihoda koji je posljedica prirodnih ograničenja područja na kojem se nalazi poljoprivredno gazdinstvo. Iznos podrške bi trebao osigurati dovoljnu kompenzaciju za posljedično nastalo umanjeње prinosa na PG-ima koja se nalaze na takvim područjima, a ukupna površina za koju se mjera dodjeljuje planirana je na nivou do najviše 12.000 ha.				
Strateški projekti					
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji	Polazne vrijednosti		Ciljne vrijednosti	
	<ul style="list-style-type: none"> Broj poljoprivrednih gazdinstava iz područja sa prirodnim ograničenjima koja su korisnici mjere Površina u hektarima za koje se isplaćuje podrška za područja sa prirodnim ograničenjima 	0		700	
		0		12.000	
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Kako bi se osigurao pravedan dohodak i otporan poljoprivredni sektor na cijelom području Federacije BiH, potrebno je dodjeljivati podršku poljoprivrednicima koji žive na područjima sa prirodnim i drugim posebnim ograničenjima. Mjerom se doprinosi ostvarenju Prioriteta 1.1, budući da doprinosi ublažavaju pojave nižih prihoda koji nastaju kao posljedica prirodnih ograničenja područja, što omogućava opstanak PG-a i održavanje ruralnog stanovništva na vrlo rijetko naseljenim područjima.				
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	Godina	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos u KM	1.640.000	1.900.000	2.100.000	2.400.000
	Izvor	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet
Period provedbe mjere	2024. – 2027.				
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva				
Nositelji mjere	Sektor za ruralni razvoj i poljoprivredne savjetodavne službe FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ				
Ciljne grupe	Poljoprivrednici čija je osnovna djelatnost poljoprivreda, a poljoprivredna gazdinstva im se nalaze na područjima sa prirodnim i ostalim ograničenjima				

Mjera. 3.1.1. Dodatna podrška dohotku za mlade poljoprivredne proizvođače koji preuzimaju upravljanje poljoprivrednim gazdinstvom

U okviru najnovije regulative o EU ZPP izvršeno je ograničenje direktnih plaćanja na maksimalni iznos (100.000 eura) po poljoprivrednom gazdinstvu, te je naložena preraspodjela podrške koja je ranije pripadala većim poljoprivrednim gazdinstvima na manja i srednja poljoprivredna gazdinstva. Preraspodjela se realizira u obliku godišnjeg proizvodno nevezanog plaćanja po prihvatljivom hektaru poljoprivrednim proizvođačima koji imaju pravo na plaćanje u okviru osnovne podrške dohotku. Na osnovu toga planirana je dodatna podrška dohotku za mlade poljoprivrednike u cilju privlačenja mladih poljoprivrednika i olakšavanje poslovnog razvoja u ruralnim područjima.

U kontekstu prethodno rečenog predviđena je dodatna podrška dohotku za mlade poljoprivredne proizvođače koji su nedavno prvi put osnovali poljoprivredno gazdinstvo, pod uslovom da imaju pravo na plaćanje u okviru osnovne podrške dohotku.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 3: Snažnija društveno-ekonomska struktura (održivog razvoja) ruralnih područja
Prioritet	Prioritet 3.1. Privlačiti mlade poljoprivrednike i stvarati poslovni ambijent u ruralnim područjima

Naziv mjere	<i>Mjera. 3.1.1. Dodatna podrška dohotku za mlade poljoprivredne proizvođače koji preuzimaju upravljanje poljoprivrednim gazdinstvom</i>				
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Mjera se odnosi na mlade poljoprivrednike koji su po prvi put osnovali poljoprivredno gazdinstvo ili preuzeli upravljanje poljoprivrednim gazdinstvom, a imaju ulogu nositelja poljoprivrednog gazdinstva i mlađi su od 40 godina. Isplata podrške vršit će se po prihvatljivom hektaru poljoprivredne površine što će biti regulirano novim Zakonom o novčanim podrškama u poljoprivredi i ruralnom razvoju. Mjera pripada u grupu mjera ruralnog razvoja, a isplaćuje se u formi proizvodno nevezanog plaćanja po hektaru korištenog poljoprivrednog zemljišta i treba se početi primjenjivati od 2024. godine. U našim uslovima planirana je dodatna podrška u prve tri godine od preuzimanja uloge nositelja PG-a. Mjera planira obuhvatiti 5.200 PG-a sa prosječnom površinom od 3,5 ha, odnosno ukupno 17.600 ha.				
Strateški projekti					
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji	Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti		
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Broj mladih poljoprivrednika koji upravljaju PG-om Od toga ³⁷ <ul style="list-style-type: none"> - muški - ženski ▪ Površina u hektarima za koje se isplaćuje podrška u okviru ove mjere 	7.700	12.900		
		6.135	9.675		
		1.565	3.225		
		0	17.600		
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Starosna struktura nositelja poljoprivrednih gazdinstava upisanih u Federalni RPG je vrlo nepovoljna i prevladavaju nositelji PG-a prosječne starosti između 50 i 60 godina. Mjera doprinosi ostvarivanju Prioriteta 1. na način da podržava snažnije uključivanje mladih poljoprivrednika u razvoj privredne djelatnosti na poljoprivrednim gazdinstvima u početnom periodu nakon pokretanja odnosno preuzimanja uloge nositelja PG-a. Mjera doprinosi i ostvarivanju Prioriteta 3.1. vezanog za privlačenje mladih poljoprivrednika i stvaranje poslovnog ambijenta u ruralnim područjima kroz jačanje društveno-ekonomske strukture kao važnog preduslova za održivi razvoj ruralnih područja.				
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja (KM)	Godina	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos:	320.000	800.000	1.480.000	1.760.000
	Izvor	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet
Period provedbe mjere	2024. – 2027.				
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva				
Nositelji mjere	Sektor za ruralni razvoj i poljoprivredne savjetodavne službe FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ				
Ciljne grupe	Poljoprivrednici mlađi od 40 godina koji po prvi put preuzimaju ulogu nositelja poljoprivrednog gazdinstva upisanog u RPG				

Mjera 2.1.1. Podrška organskoj proizvodnji i proizvodnji u prijelazu na organsku

U okviru EU poljoprivredne politike poljoprivrednim proizvođačima ili grupama poljoprivrednih proizvođača dodjeljuje se podrška po hektaru poljoprivredne površine kada oni dobrovoljno pristanu na prelaz na prakse i metode ekološkog uzgoja ili njihovo zadržavanje. Obaveze iz ove mjere preuzimaju se na period od pet do sedam godina. Ako se podrška dodjeljuje za prelaz na ekološki uzgoj period podrške treba odgovarati periodu potrebnom za prelaz.

³⁷ Procjena početnih vrijednosti i odnosa mladih poljoprivrednika po spolu (m/ž) kao upravitelja OPG-a na osnovu Registra PG za 2020. godinu i odnosa ukupnog broja nositelja i nositeljica OPG-a (Izvor: FMPVŠ)

Plaćanja se dodjeljuju godišnje i u potpunosti ili djelomično pokrivaju dodatne troškove ili izgubljeni prihod korisnika nastao kao posljedica preuzimanja obaveza.

U opisanom kontekstu se predlaže mjera dodatne podrške organskoj proizvodnji po hektaru, odnosno naknada troškovima i gubitku prihoda za organsku proizvodnju koja se nalazi u prijelaznom periodu.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 2: Snažnija primjena ekoloških praksi u proizvodnji kojima se prilagođava i ublažava uticaj klimatskih promjena					
Prioritet	Prioritet 2.3. Doprinosti zaštiti bioraznolikosti, poboljšanju usluga ekosistema te očuvanju prirodnih staništa i pejzaža					
Naziv mjere	Mjera 2.1.1. Podrška organskoj proizvodnji i proizvodnji u prijelazu na organsku					
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Mjera pripada u kategoriju mjera ruralnog razvoja a odnosi se na dodatno godišnje plaćanje po hektaru pod organskom proizvodnjom, odnosno za nadoknadu troškova i gubitka prihoda za organsku proizvodnju koja se nalazi u prijelaznom periodu (konverziji). Iznos podrške zasniva se na razlici prihoda po jedinici površine zbog nižih prinosa nastalih kao posljedica primjene principa organske proizvodnje. Podrška za prelazak (konverziju) iz klasične poljoprivredne proizvodnje u organsku proizvodnju vršila bi se kroz period od pet godina. Planirana je dodatna podrška za površine koje bi se povećavale sa početnih 1.750 ha do očekivanih 3.500 ha pod organskom proizvodnjom, odnosno proizvodnjom u prijelaznom periodu.					
Strateški projekti						
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji	Polazne vrijednosti			Ciljne vrijednosti	
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Broj PG koja su obuhvaćena podrškom organskoj i proizvodnji u prijelaznom periodu ▪ Površina pod hektarima obuhvaćena podrškom organskoj i proizvodnji u prijelaznom periodu 	346			550	
		1.750			3.500	
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Dodjela plaćanja za ekološki uzgoj, odnosno prelazak na ekološki uzgoj, doprinosi ostvarenju Prioriteta 2.3, odnosno zaštiti i poboljšanju cjelokupnog ekosistema, osigurava održivost poljoprivredne proizvodnje i očuvanje tla, vode i zraka, te daje zdrave i visokovrijedne proizvode kao hranu potrošačima odnosno sirovinu za prehrambenu industriju.					
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	Godina	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos	375.000	437.000	562.500	687.500	875.000
	Izvor	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet
Period provedbe mjere	2023. – 2027.					
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva					
Nositelji mjere	Sektor za ruralni razvoj i poljoprivredne savjetodavne službe FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ					
Ciljne grupe	Poljoprivrednici koji se bave organskom proizvodnjom ili proizvodnjom u prijelaznom periodu (konverziji) na organsku					

4.4.3.2. Proizvodno vezana plaćanja

Proizvodno vezana plaćanja obuhvaćaju mjere osnovnog (jedinstvenog) plaćanja po hektaru obradive površine, osnovno (jedinstveno) plaćanje po (uslovnom) grlu u animalnoj proizvodnji.

dodatno plaćanje za strateške proizvodnje, kompenzaciona plaćanja za proizvođače mlijeka (proizvodne vezana plaćanja za referentni period 2000. – 2022.), podrška pčelarstvu i podrška interventnoj nabavci poljoprivrednih repromaterijala.

Mjera 1.1.2. Osnovno (jedinствeno) plaćanje po hektaru obradive površine

Osnovno ili jedinствeno plaćanje u biljnoj proizvodnji će biti po jedinici zemljišne površine - 1 hektaru obradive površine nezavisno od kulture koja se uzgaja. Na ovaj način se dosadašnji veliki broj shema direktnih plaćanja u biljnoj proizvodnji mijenja jedinствenom shemom plaćanja. Ujednačenom direktnom podrškom po hektaru za sve kulture želi se proizvođače što manje vezivati za pojedinačnu proizvodnju. Ujedno, ne favorizira se nijedan podsektor biljne proizvodnje, što bi trebalo omogućiti racionalnije i efikasnije iskorištavanje prirodnih uslova. Osnovni motiv ove promjene je da se na poljoprivredne proizvođače, u skladu sa signalima sa tržišta, prebacuje odluka šta proizvoditi, dok će entitet Federacija BiH kroz podršku davati određeni nivo njihove dohodovne sigurnosti. Jedinствениm plaćanjem po hektaru Federacija BiH će se također postupno približavati i harmonizovati rješenjima koja su aktualna u ZPP EU. Iako su plaćanja i dalje proizvodno vezana, jedinствeno plaćanje po hektaru predstavljaju otklon od dosadašnjeg sistema podrške i omogućuje značajno lakši transfer na tzv. „decoupled“ plaćanja kakva se danas provode u zemljama EU. Kontrola plaćanja uvođenjem jedinственог plaćanja kroz postojeće informacione sisteme će biti jednostavnije i efikasnije, što nije beznačajno, a samim time i udio zloupotrebe će biti značajno smanjeno.

Kako bi se osigurao razuman period na prilagođavanje poljoprivrednih proizvođača novom načinu podrške ali i samoj promociji mjere, mjera se uvodi u Program podrške 2024. godine. Do tada je potrebno uraditi neophodne izmjene zakonskog okvira te donijeti prateće zakonske propise kojima će se omogućiti provedba spomenute mjere. Uspoređo sa zakonodavnim izmjenama neophodno je dodatno izgraditi te unaprijediti postojeća IT rješenja koja će se koristiti kao alati prilikom provedbe mjere. Kompletna biljna proizvodnja će biti obuhvaćena podrškom kroz jedinствeno plaćanje. Iznos plaćanja će biti određen u skladu sa finansijskim planom FMPVŠ. Jedinствен je princip da nivo dostignutih prava na plaćanje neće biti umanjena. Dodatna plaćanja po hektaru su predviđena za strateške proizvode, pšenicu i kukuruz (zrno). Za ove dvije proizvodnje će se predvidjeti dodatno plaćanja po hektaru pored jedinственог plaćanja.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametnan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću snabdijevanja hranom		
Prioritet	Prioritet 1.1. Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gazdinstava kako bi se poboljšala sigurnost snabdijevanja hranom		
Naziv mjere	Mjera 1.1.2. Osnovno (jedinствeno) plaćanje po hektaru obradive površine		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Jedinствeno plaćanje po hektaru zajedničko je za sve poljoprivredne proizvodnje, a osnovica za obračun je prihvatljivi hektar biljne proizvodnje koji se definira u Zakonu o poljoprivredi ili Zakonu o novčanim podrškama. Ujednačenom direktnom podrškom po ha za sve kulture želi se što manje vezati proizvođača za pojedinačnu proizvodnju, a ujedno unutar prostora FBiH ne favorizirati nijedan podsektor i tako omogućiti što racionalnije i ekonomičnije iskorištavanje prirodnih uslova u kojima proizvođači djeluju, kao i pristup tržištu. U našim uslovima to može biti hektar oranice, voćnjaka i vinograda, ili hektar obradivog poljoprivrednog zemljišta koje koristi poljoprivredno gazdinstvo. Mjera se treba početi primjenjivati od 2024. godine. Kao varijaciju ove mjere moguće je primijeniti historijsko plaćanje po poljoprivrednom gazdinstvu za određene proizvodnje, a što je u skladu sa Sporazumom o poljoprivredi u okviru WTO da plaćanje ne bude povezano sa vrstom i količinom proizvodnje. Historijsko plaćanje zasniva se na unaprijed određenom baznom periodu koje postaje osnova za isplatu dohodovne podrške u narednim proizvodnim godinama. Mjera planira obuhvatiti 23.000 ha u 2023. godini pa do 55.000 ha u završnoj godini provedbe Strategije.		
Strateški projekti			
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji	Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti
	<ul style="list-style-type: none"> Broj hektara zemljišta u sistemu jedinственог plaćanja 	23.000	55.000

	• Broj korisnika podrške za osnovno plaćanje po ha		2.750	10.000			
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Ova vrsta podrške dodjeljuje se poljoprivrednicima kako bi se povećala njihova konkurentnost te održao nivo dohotka. Kroz provedbu jedinstvenog plaćanja umanjuju se poteškoće s kojima se suočavaju poljoprivrednici prilikom apliciranja na različite sheme podrške u biljnoj proizvodnji. Povećava se nivo transparentnosti te smanjuje moguća zloupotreba budžetskih sredstava. Podrška se dodjeljuje samo za površine definirane kao prihvatljivi hektari. Mjera će doprinijeti ostvarivanju Strateškog cilja 1 i Strateškog prioriteta 1.1. kroz jednostavniji pristup podrški ali i jače oslanjanje na tržište i bržu tranziciju poslovanja kod povoljnijih tržišnih uslova.						
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	Godina	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos	15.630.500	25.113.200	22.696.800	24.500.000	28.000.000	31.500.000
	Izvor	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet
Period provedbe mjere	2022. – 2027.						
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva						
Nositelji mjere	Sektor za poljoprivredu i prehrambenu industriju FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ						
Ciljne grupe	Poljoprivredni proizvođači u sektoru biljne proizvodnje						

Mjera 1.1.4. Osnovno (jedinstveno) plaćanje po grlu u animalnoj proizvodnji

Osnovno plaćanje po (uslovnom) grlu u animalnoj proizvodnji trebao bi biti ekvivalent jedinstvenom plaćanju po površini u biljnoj proizvodnji. Uslovno grlo stoke je uzeto kao osnov za ova plaćanja iz razloga što se na ovaj način metodološki ujednačava podrška za sve vrste animalne proizvodnje. Princip definiranja plaćanja se zasniva na tome da se sve animalne proizvodnje prevode na uslovno grlo a zatim množe sa jedinstvenim utvrđenim iznosom za jedno uslovno grlo stoke. Prilikom kreiranja ove mjere nastojalo se što više ujednačiti kriteriji za podršku po pojedinačnim proizvodnjama, kako bi poljoprivredni proizvođači bili stavljani u istu ravan podrške. Isključivanjem brojnih shema podrške za animalnu proizvodnju koje su do sada bile na snazi utiče se i na lakšu i efikasniju kontrolu sredstava dodijeljenih proizvođačima. Kao i u biljnoj proizvodnji, jedinstvenim plaćanjem po (uslovnom) grlu proizvođači u donošenju odluka kojom proizvodnjom da se bave će uzimati u obzir i tržišne signale, pored prirodnih uslova i resursa kojima raspolažu. Također je bitno naglasiti da će iznos podrške po jedinici mjere (uslovnom grlu) koje će proizvođači dobiti po ovoj shemi direktnih plaćanja biti isti ili veći u odnosu na dosadašnji period. Mjerom su obuhvaćene sve animalne proizvodnje, s tim da će, s obzirom na stratešku važnost kao i na obim podrške koju su do sada uživali, proizvođači mlijeka imati dodatnu shemu podrške – podršku strukturnoj transformaciji sektora proizvodnje mlijeka.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću snabdijevanja hranom
Prioritet	Prioritet 1.1. Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gazdinstava kako bi se poboljšala sigurnost snabdijevanja hranom
Naziv mjere	Mjera 1.1.4. Osnovno (jedinstveno) plaćanje po grlu u animalnoj proizvodnji
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Princip definiranja plaćanja se zasniva na tome da se animalne proizvodnje prevode na uslovno grlo, a zatim množe sa jedinstvenim utvrđenim iznosom za jedno uslovno grlo stoke. Prilikom kreiranja ove mjere nastojalo se što više ujednačiti kriterije za podršku po pojedinačnim proizvodnjama, kako bi poljoprivredni proizvođači bili stavljani u istu ravan podrške. Na ovaj način iznos podrške ne utječe na izbor poljoprivrednog proizvođača kojom proizvodnjom će se baviti, već na osnovu uslova, resursa i vještina kojima raspolaže te na bazi zahtjeva tržišta. Iznos osnovnog plaćanja po grlu različit je za različite proizvodnje a ovisi o tjelesnoj masi životinja i broju dana uzgoja na PG-u. Plaćanje iznosa po grlu može biti povećano zbog potrebe provođenja strukturne transformacije proizvodnje

	u cilju postizanja održivosti poljoprivrednih gazdinstava. Preduslov za isplatu podrške je broj uzgajanih grla na određenom PG u periodu obračuna podrške. Tovna grla će biti praćena prema ulaznoj težini i minimalnom broju dana koje moraju provesti na PG-u koje vrši tov da bi bila pogodna za podršku. Da bi PG bio pogodan za dodjelu podrške njegov nositelj će prijave i odjave Agenciji za obilježavanje životinja u Bosni i Hercegovini morati obavljati u zakonom propisanim rokovima.						
Strateški projekti							
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji	Polazne vrijednosti		Cijne vrijednosti			
	<ul style="list-style-type: none"> Broj korisnika podrške za osnovno plaćanje po grlu Broj uslovnih grla stoke obuhvaćenih podrškom za autohtone pasmine 	7.050	9.000	350	650		
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Ovom mjerom se putem podrške stabilnosti dohotka farmara želi postići kvalitetno poboljšanje osnove za budući značajni rast stočnog fonda i stočarske proizvodnje. Mjera će direktno doprinijeti ispunjavanju Prioriteta 1.1.: Podrška (poticanje) održivog dohotka i otpornosti poljoprivrednih gazdinstava kako bi se poboljšala sigurnost snabdijevanja hranom.						
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	Godina	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos	20.532.450	21.129.000	23.050.000	24.000.000	24.500.000	25.000.000
	Izvor	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet
Period provedbe mjere	2022. – 2027.						
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva						
Nositelji mjere	Sektor za poljoprivredu i prehrambenu industriju FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ						
Ciljne grupe	Poljoprivredni proizvođači u sektoru animalne proizvodnje						

Mjera 1.1.3. Dodatno plaćanje strateškim proizvodnjama

Neizvjesnost tržišta strateških kultura pšenice, raži i kukuruza (zrno), uzrokovana najprije pandemijom Covid-19, a sada i ratom u Ukrajini, te potreba smanjivanja ovisnosti o uvozu, odnosno ublažavanja posljedica pritiska konkurencije nastalog primjenom trgovinskih sporazuma u sektorima voća, povrća, maslina i grožđa zahtijevalo je uvođenje posebne mjere. Dodatnim plaćanjem po hektaru nastoji se stimulisati rast proizvodnje i konkurentnosti, održivost poljoprivrednih gazdinstava i podizanje stepena samodostatnosti do kraja strateškog perioda 2027. godine.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: <i>Pametna, otporna i diversificirana sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću snabdijevanja hranom</i>
Prioritet	Prioritet 1.1. <i>Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gazdinstava kako bi se poboljšala sigurnost snabdijevanja hranom</i>
Naziv mjere	<i>Mjera 1.1.3. Dodatno plaćanje strateškim proizvodnjama</i>
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Dodatno plaćanje za strateške kulture osmišljeno je kako bi se u sve prisutnijoj globalnoj krizi i tržišnim poremećajima dodatno stimulirali sigurnosno veoma važne proizvodnje pšenice i kukuruza (zrno), voća, povrća, maslina i grožđa, odnosno radno intenzivnoj proizvodnji u zaštićenim prostorima. Ovi proizvodi imaju strateški karakter u prehrani ljudi i životinja. Obzirom da BiH/FBiH u velikoj mjeri ovisi o uvozu pšenice za prehranu ljudi kao i da domaća proizvodnja voća, povrća, maslina i grožđa ili stagnira ili je smanjena zbog svoje nekonkurentnosti u odnosu na uvozne količine, neophodno je dodatno podržati ove proizvodnje kako bi se ovi trendovi

	prekinuli i preokrenuli. Mogućnost zabrane izvoza dovodi u opasnost prehrambenu sigurnost naše zemlje kao i prerađivačku industriju i industriju mesa. Mjera podrazumijeva da se proizvodnja pšenice, kukuruza (zrno), voća, povrća, maslina i grožđa odnosno proizvodnja u zaštićenim prostorima dodatno podržava direktnim plaćanjem po hektaru.					
Strateški projekti						
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelj			Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti	
	• Broj hektara zemljišta u okviru dodatnog plaćanja strateškim proizvodnjama			9.100	30.500	
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Neizvjesna tržišta strateških kultura pšenice, raži i kukuruza (zrno) uzrokovana najprije pandemijom Covid-19, a sada ratom Ukrajine i Rusije, te potreba smanjivanja zavisnosti od uvoza ovih dviju strateških kultura dodatnim plaćanjem po hektaru nastoji se stimulisati njihova veća proizvodnja i približavanje stepenu samodostatnosti do kraja strateškog perioda 2027. godine.					
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	Godina	2023	2024	2025.	2026.	2027.
	Iznos	3.900.000	4.060.000	4.400.000	5.240.000	6.100.000
	Izvor	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet
Period provedbe mjere	2023. – 2027.					
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva					
Nositelji mjere	Sektor za poljoprivredu i prehrambenu industriju FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ					
Ciljne grupe	Poljoprivredni proizvođači pšenice, kukuruza u zrno, voća, povrća, maslina i grožđa					

Mjera 1.1.5. Podrška strukturalnoj transformaciji sektora proizvodnje mlijeka

Reforma podrške proizvođačima mlijeka postavljena je kao jedan od potrebnih zaokreta buduće poljoprivredne politike Federacije BiH u oblasti direktnih plaćanja. Dosadašnji sistem podrške vezan za obim proizvodnje, od početnih pozitivnih efekata, počeo je pokazivati nedostatke i stvarati određene probleme. Kontinuiran rast budžetskih transfera prema proizvođačima mlijeka stavljao je sve više u neravnotežan položaj ostale poljoprivredne proizvođače, posebno one koji se bave biljnom proizvodnjom. Visoka budžetska podrška proizvođačima mlijeka postala je predmetom diskusija u regionalnim trgovinskim forumima (CEFTA/SAA), a s druge strane, sa očekivanim skorašnjim ulaskom BiH u WTO, proizvođači mlijeka bi se mogli naći u nezavidnom položaju s obzirom da sadašnja podrška prekoračuje dopušteni *de minimis* prag, što će rezultirati smanjivanjem podrške ovom proizvodu. Iako još nije na snazi pravilo smanjenja podrške direktno za proizvod za koji se podrška veže (pregovara se da se uvede i ovo pravilo) zbog značajno velike podrške za mlijeko (najčešće udio preko 60% poljoprivrednog budžeta), jasno je da će se ova podrška morati smanjivati. Drugim riječima neće biti puno manevarskog prostora da se smanjenja izvrše na drugim proizvodnjama.

Dosadašnja podrška po litri mlijeka (plaćanje po outputu) značajno je udaljavala BiH (Federaciju BiH) kada se govori o harmonizaciji sa podrškom u okviru ZPP EU³⁶. U EU ovaj vid podrške je zanemariv i vezan je za samo za specifične proizvodnje u specifičnim područjima. S obzirom na preuzete obaveze u okviru procesa EU integracija, posebno člana

³⁶ Najbolji primjer je Hrvatska u kojoj se podrška za mlijeko na bazi plaćanja po outputu održavala sve do članstva u Evropskoj uniji. Nakon ulaska Hrvatske (1.7.2013.) u EU, počelo je i provođenje ZPP shema podrške tj. kada je ukinuta podrška na bazi outputa i plaćanje po litri, desio se značajan pad (gašenje) broja poljoprivrednih gazdinstava, posebno manjih, koji nisu imali dovoljno konkurentskih sposobnosti.

95. Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju između EU i BiH koji se odnosi na Poljoprivredu i poljoprivredno-industrijski sektor, imamo obavezu postepenog usklađivanja zakonodavstva i prakse u Bosni i Hercegovini s pravilima i standardima Zajednice. Radi usklađivanja prakse provođenja poljoprivredne politike u Bosni i Hercegovini sa EU CAP neophodno je da se ovaj vid podrške zamijeni prihvatljivijim oblicima.

Držanje visokog nivoa podrške po outputu, kakvo je trenutno u Federaciji BiH, nema elemente poticaja i ne stimulira poljoprivredne proizvođače na jačanje konkurentnosti kroz razne oblike investiranja, ulaganje u znanje i inovacije te na povećanja kvalitete samog proizvoda.

Postojeći sistem podrške je također doveo do neravnomjerne raspodjele podrške kada se govori o odnosu velikih i malih proizvođača u korist velikih. Prirodno bi bilo da veliki proizvođači, koje odlikuju značajne prednosti mjerene ekonomskim performansama, imaju manju podršku³⁹.

Na osnovu svega rečenog neophodno je napraviti odgovarajući zaokret i kreirati novi način podrške koji će uvažiti pobrojane nedostatke, ali i koji neće dovesti u pitanje dosadašnji obim proizvodnje mlijeka.

Proizvodnja mlijeka je strateška grana poljoprivredne proizvodnje u Federaciji Bosne i Hercegovine kojom se bavi veliki broj poljoprivrednih gazdinstava, izvor je osnovne sirovine za mljekarsku industriju i čini značajan dio izvoza u EU, zemlje CEFTA i druga strana tržišta. Pored toga proizvodnja mlijeka ima veliku važnost za prehrambenu sigurnost stanovništva te očuvanje i razvoj ruralnih područja u Bosni i Hercegovini.

Zbog obaveza iz međunarodnih sporazuma, prije svega iz Sporazuma o poljoprivredi u okviru WTO-a i Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju između Bosne i Hercegovine i EU, postojeći sistem novčanih podrški treba mijenjati radi ispunjavanja preuzetih obaveza od strane Bosne i Hercegovine, što zahtijeva provođenje postupne strukturne transformacije poljoprivrednih gazdinstava koja se bave proizvodnjom mlijeka. Iskustva zemalja koje su pristupale u WTO i EU pokazuju da je adaptacija poljoprivrednih gazdinstava novim pravilima bila znatno bolja u onim zemljama koje su blagovremeno pokrenule proces prilagođavanja.

Sistemskom analizom sektora proizvodnje mlijeka koje je napravilo Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva u saradnji sa eminentnim stručnjacima iz sektora mljekarstva utvrđeno je da predloženi model historijskog plaćanja za proizvodnju mlijeka nije optimalan za proizvođače, te da sektor nije spreman za provođenje takve mjere. Analizom je između ostalog utvrđeno da ¾ proizvođača mlijeka posjeduju farme sa 3 do 5 mliječnih krava i proizvodi oko 25% mlijeka otkupljenog od strane mljekarske industrije. Istovremeno ¼ farmi koje posjeduju 6 ili više mliječnih krava proizvodi oko 75% otkupljenog mlijeka u Federaciji BiH.

Analiza troškova proizvodnje pokazala je da su dugoročno održive farme sa minimalno 25 mliječnih grla. Održivost je moguće postići i sa manjim brojem grla ukoliko proizvođač kombinira proizvodnju mlijeka i mesa putem tova junadi od teladi iz vlastitog uzgoja. Za ovaj tip proizvodnje u našim uslovima najpogodnije je simentalско govedo. Zbog toga se proizvođačima preporučuje nabavka rasplodnih junica simentalске pasmine, a u tom smjeru će biti prilagođene i podrške ulaganjima od strane ministarstva.

Analiza je također pokazala da broj farmi sa 3 do 5 grla opada i stoga je potrebno preduzeti aktivnosti kojima bi se farmerima pomoglo da unaprijede količinu, kvalitetu i strukturu proizvodnje i tako povećaju izgleda za rentabilno poslovanje, održivost svojeg gazdinstva i njegov uspješan razvoj. Pri tome se ministarstvo vodilo idejom da raspoloživi iznos sredstava

³⁹ Dobar primjer je EU gdje su veliki proizvođači, koji primaju iz budžeta iznose preko 100.000 eura, podložni modulaciji tj. smanjenju podrške za određeni iznos (%). Ovako oslobođena sredstva se onda preusmjeravaju za podršku malih i manjih proizvođača ili u mjere ruralnog razvoja. Redistribuiranje plaćanja u Federaciji BiH dodatni je cilj reforme podrške proizvođačima mlijeka. Ne treba smetnuti sa uma da je postojeći sistem podrške često bio meta kritika radi ranjivosti na prevare i zloupotrebe.

namijenjen podrški za proizvodnju mlijeka djelomično preraspodjeli u pravcu jačanja podrške malim farmama.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću snabdijevanja hranom		
Prioritet	Prioritet 1.1. Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gazdinstava kako bi se poboljšala sigurnost snabdijevanja hranom		
Naziv mjere	Mjera 1.1.5. Podrška strukturnoj transformaciji sektora proizvodnje mlijeka		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	<p>Mjera se fokusira na dugoročnu održivost i rentabilnost proizvodnje mlijeka na što većem broju poljoprivrednih gazdinstava i ima dva modela.</p> <p>Prvi model bio bi kombinirani model plaćanja po grlu i litru, a drugi model bio bi u vidu podrške samo po litru.</p> <p>Kod prvog modela isplata po grlu bila bi vršena na početku godine odmah po usvajanju Programa, i kroz jednokratnu isplatu za proizvedeno mlijeko po završetku III kvartala. U drugom modelu podrški bi se isplaćivala kvartalno, a težiti skraćivanju obračunskog perioda na mjesečni obračun.</p> <p>Farme sa 3 do 5 grla mogu birati, ostati u modelu plaćanja po litru ili prijeći na kombinirani model plaćanja po grlu i litru. Farme koje odaberu kombinirani model imale bi obavezu da ostanu u tom modelu u toku 2024. godine. Međutim, farma koja ne bude zadovoljna kombiniranim modelom može se ponovno vratiti na plaćanje po litru u 2025. godini.</p> <p>Farme koje posjeduju 3 do 5 grla, a odaberu kombinirani model plaćanja trebale bi nastojati povećati broj grla na farmi barem za jedno grlo u svakoj godini do kraja važenja Strategije, te bi iz statusa Porodičnog poljoprivrednog gazdinstva trebale nastojati prijeći u formu obrta ili pravnog lica.</p> <p>Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva bi farmama koje odaberu kombinirani model plaćanja pripremio poseban paket podrške investicijama u proširenje štalskih kapaciteta, rasplodne junice, muznu opremu, opremu za hlađenje mlijeka, miks prikolice i drugu potrebnu mehanizaciju, pod povoljnijim uslovima u odnosu na ostala poljoprivredna gazdinstva. Također bi bila osigurana dodatna sredstva podrške za farme koje su se preregistrovale u obrt odnosno preduzeće u vidu podrške plaćanju doprinosa za zdravstveno i penziono osiguranje.</p> <p>Konačni cilj mjere je pokretanje strukturne transformacije malih farmi u pravcu povećanja konkurentnosti, dugoročne održivosti poslovanja i opstanka na tržištu, te uspješno prilagođavanje promjenama koje donose međunarodni sporazumi ali i cjelokupno prirodno i društveno okruženje.</p> <p>Farme koje u periodu implementacije ove Strategije ne pokažu interes za kontinuirano ulaganje u svoja gazdinstva i ne budu spremna prijeći u novi organizacioni oblik, mogle bi prestati biti u fokusu zanimanja Federalnog ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva, i eventualno bi mogle biti preusmjerena na ostvarivanje prava na novčane podrške kod nadležnih kantonalnih ministarstva.</p> <p>U tijeku 2024. godine Federalno ministarstvo poljoprivrede će u skladu sa preporukama struke i interesima proizvođača mlijeka koji su ostali u sistemu podrški proizvodnji po litru mlijeka izraditi Plan prilagodbe ovog dijela sektora za prelazak na kombinirani sistem podrški po grlu i litru, a koji bi se primjenjivao u trogodišnjem strateškom periodu od 2025. do 2027. godine.</p>		
Strateški projekti			
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelj	Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Broj korisnika sa 3 do 5 grla za kombinirani model plaćanja ▪ Broj korisnika sa više od 5 grla u kombiniranom modelu plaćanja 	3.000	3.700
		0	1.100
Razvojni efekt i doprinos	Proizvodnja mlijeka u Federaciji BiH je dostigla nivo sigurnog snabdijevanja prerađivačkih kapaciteta, s mogućnošću daljnjeg rasta proizvodnje u skladu sa		

mjere ostvarenju prioriteta	potražnjom na tržištu i mogućnostima izvoza. Ovom mjerom se nastoji potaknuti male proizvođače mlijeka ka tržišnoj proizvodnji, povećanju opsega i kvalitete proizvedenog mlijeka i većim izgledima za održivost poslovanja farme u narednom periodu. Većim proizvođačima mlijeka ova mjera omogućava očuvanje nivoa podrške na najvišem mogućem nivou s obzirom na obaveze transformacije modela plaćanja iz Sporazuma o poljoprivredi u okviru WTO. Konačan rezultat treba biti uspješno prilagođavanje proizvođača mlijeka novom okruženju koje donosi stalne promjene na domaćem i međunarodnom tržištu, promjene klime i najvažniji međunarodni trgovinski sporazumi kojima pristupa Bosna i Hercegovina.				
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	Godina	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos	54.500.000	54.500.000	54.500.000	54.500.000
	Izvor	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet
Perioda provedbe mjere	2024. – 2027.				
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva				
Nositelji mjere	Sektor za poljoprivredu i prehrambenu industriju FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ				
Ciljne grupe	Proizvođači mlijeka koji proizvode najmanje 3.000 litara mlijeka po grlu godišnje radi prodaje na tržištu.				

Mjera 1.1.6. Podrška pčelarstvu

Podrška proizvođačima meda, obzirom na kontinuiranu potražnju za njihovim proizvodima, ali i na pozitivni uticaj koji imaju na okoliš i održavanje ekosistema promatrana je kao jedan od prioriteta narednog strateškog perioda. Zadržava se postojeći oblik podrške direktnih plaćanja po košnici, s tim da se očekuje daljnji rast ukupnog broja proizvođača i košnica. Na ovaj način će se dati dodatna podrška proizvođačima meda da intenziviraju proizvodnju. Povećana proizvodnja doprinijet će zadovoljenju sve više domaće potražnje ali i izvozu na atraktivna i bogata tržišta gdje je potražnja za medom stalno prisutna. Povećan broj košnica i pčelinjih društava pozitivno će utjecati na poljoprivrednu proizvodnju ali i očuvanje ekosistema.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću snabdjevanja hranom		
Prioritet	Prioritet 1.1. Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gazdinstava kako bi se poboljšala sigurnost snabdjevanja hranom		
Naziv mjere	Mjera 1.1.6 Podrška pčelarstvu		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Uzimajući u obzir važnost i specifičnost pčelarske proizvodnje ovom mjerom se zadržava postojeći oblik podrške kroz direktno vezana plaćanja po košnici. Budući da klimatske promjene sve izraženije otežavaju ukupnu proizvodnju, a s druge strane postojanje velikih mogućnosti plasmana na domaćem i inostranom tržištu, u narednom strateškom periodu se planira povećana podrška po košnici ⁴² . Ovakvom podrškom se nastoji povećati ukupni proizvodni kapaciteti (broj košnica) i ukupna proizvodnja.		
Strateški projekti			
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji	Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti
	• Broj korisnika podrške u pčelarstvu	1.700	2.250

⁴² U periodu 2021. – 2023. podrška pčelarima će se plaćati po košnici u iznosu od 15 KM/košnici.

Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Intervencije u sektoru pčelarstva kroz veću podršku po košnici doprinjet će ostvarenju Prioriteta 1.1. iz ove Strategije. Povećanjem broja košnica povećat će se obim proizvodnje i prilike za ostvarivanje stabilnih prihoda domaćinstvima koja se ili nalaze u područjima sa prirodnim ograničenjima za poljoprivredu, ili raspolažu sa ograničenim zemljišnim i drugim kapacitetima neophodnim za komercijalno bavljenje poljoprivrednom proizvodnjom.							
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	Godina	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos	628.861	1.546.200	1.546.200	3.607.800	3.607.800	3.607.800	3.607.800
	Izvor	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet
Period provedbe mjere	2021. – 2027.							
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva							
Nositelji mjere	Sektor za poljoprivredu i prehrambenu industriju FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ							
Ciljne grupe	Poljoprivredni proizvođači – pčelari							

Mjera 1.1.7. Podrška proizvodnji ribe

Mjera je namijenjena poljoprivrednim gazdinstvima koja se bave proizvodnjom ribe.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću snabdijevanja hranom							
Prioritet	Prioritet 1.1. Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gazdinstava kako bi se poboljšala sigurnost snabdijevanja hranom							
Naziv mjere	Mjera 1.1.7. Podrška proizvodnji ribe							
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Mjera je namijenjena poljoprivrednim gazdinstvima koja se bave proizvodnjom ribe. S obzirom na specifičnost proizvodnje zadržava se postojeći oblik podrške direktnih plaćanja po kilogramu proizvedene ribe. Radi sve težih uslova privređivanja i rada podrška po kilogramu trebala bi biti uvećana ⁴¹ . Na ovaj način bi se trebalo ohrabriti na daljnji rast proizvodnje te daljnji rast ukupnog broja proizvođača. Ukupni iznos podrške kreće se na prosječnom godišnjem nivou od oko 2,5 miliona KM.							
Strateški projekti								
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji					Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti	
	• Broj korisnika podrške u proizvodnji ribe					17	25	
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Intervencije u sektoru ribarstva kroz plaćanje po kilogramu proizvedene ribe doprinjet će ostvarenju najmanje dva strateška prioriteta iz ove Strategije, Prioritet 1.1. i Prioritet 2.3. Povećanjem podrške povećat će se obim proizvodnje i prilike za ostvarivanje stabilnih prihoda gazdinstvima domaćinstvima.							
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	Godina	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos	2.427.536	2.371.200	2.460.000	2.480.000	2.484.000	2.526.000	2.610.000
	Izvor	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet
Period provedbe mjere	2022. – 2027.							
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva							
Nositelji mjere	Sektor za poljoprivredu i prehrambenu industriju FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ							
Ciljne grupe	Poljoprivredni proizvođači koji se bave proizvodnjom ribe							

⁴¹ U periodu 2021. – 2022. iznos podrške je 1 KM/kg.

Mjera 1.1.8. Podrška interventnoj nabavci poljoprivrednih repromaterijala

Podrška nabavci inputa u poljoprivrednoj proizvodnji je mjera interventnog, a ne sistematskog karaktera, što FMPVŠ omogućava fleksibilnost u njenom kreiranju i samom provođenju. Mjera je namijenjena za podršku nabavci osnovnih repromaterijala neophodnih za poljoprivrednu proizvodnju kao što su dizel gorivo, mineralna đubriva, stajsko đubrivo, zaštitna sredstva i sjemenski materijal. Korisnici su poljoprivredni proizvođači iz sektora biljne proizvodnje. S obzirom da je interventnog karaktera ova mjera će se primjenjivati u zavisnosti od stanja na tržištu repromaterijala i same potrebe intervencije. Jeftinije gorivo za poljoprivrednu proizvodnju, ili popularnije plavi dizel, jedna je od mjera poljoprivredne politike kojom se utječe na smanjenje troškova proizvodnje. Obzirom da se radi o jednom od glavnih inputa u proizvodnji na ovaj način se utiče i na povećanje cjenovne konkurentnosti poljoprivrednih proizvođača.

U aktualnim tržišnim uslovima u BiH dobar model podrške bi se mogao sastojati odustajanjem države od naplate prihoda kroz putarine i trošarine (akcize) za dizel gorivo koje se koristi u sektorima poljoprivrede i ribarstva za što su potrebne izmjene Zakona o trošarinama u BiH. Budući da su uvođenje plavog dizela i spomenute izmjene vezane za političke odluke, jedno od rješenja podrške nabavci dizel goriva su budžetski transferi proizvođačima kojima će se nadomjestiti trošak koji proizvođači kumulativno plaćaju po osnovu trošarina i putarina na dizel gorivo. Iznos podrške za ostale inpute poput mineralnog i stajskog đubriva odnosno zaštitnih sredstava i sjemenskog materijala će se utvrđivati kao udio u tržišnoj cijeni koja će se regresirati poljoprivrednim proizvođačima.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću snabdijevanja hranom		
Prioritet	Prioritet 1.1. Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gazdinstava kako bi se poboljšala sigurnost snabdijevanja hranom		
Naziv mjere	Mjera 1.1.8. - Podrška interventnoj nabavci poljoprivrednih repromaterijala		
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Mjera je namijenjena za nabavku osnovnih repromaterijala neophodnih za poljoprivrednu proizvodnju kao što su dizel gorivo, mineralno đubrivo, stajsko đubrivo, zaštitna sredstva i sjemenski materijal. Zbog uočenog trenda smanjenja količine humusa u tlu, ali i trenda rasta cijena mineralnih đubriva, podrška đubrenju stajskim gnojem treba imati prioritet u odnosu na ostale opcije. Korisnici su poljoprivredni proizvođači iz sektora biljne proizvodnje. Obzirom da je interventnog karaktera mjera će se primjenjivati u zavisnosti od potreba poljoprivredne proizvodnje, stanja na tržištu repromaterijala i nužnosti provođenja intervencije. Podrška za dizel gorivo može biti i u formi budžetskog transfera koji kumulativno ne može biti veći od iznosa trošarina i putarina na dizel gorivo u BiH. Iznos podrške za ostale inpute će se utvrđivati kao dio (do 30%) tržišne cijene ⁴⁷ koji bi se mogao regresirati poljoprivrednim proizvođačima.		
Strateški projekti			
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji	Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti
	<ul style="list-style-type: none"> Broj korisnika za podršku interventnoj nabavci poljoprivrednih repromaterijala 	0	10.500
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Rast cijena poljoprivrednih inputa posljednjih godina je veoma izražen i ne prati ih rast cijena poljoprivrednih proizvoda što ekonomskim rječnikom rečeno znači da su škare cijena uvijek otvorene na stranu poljoprivrednih proizvođača. Posljednja dešavanja uzrokovana pandemijom Covid-19 i krizom zbog rata u Ukrajini dodatno je poremetilo snabdijevanje tržišta poljoprivrednim inputima. Stoga je neophodno da se planiraju mjere interventnog karaktera kojima će se ohrabriti poljoprivredni proizvođači i kompenzirati poremećaji na tržištu inputa. Primjenom ove mjere će se doprinijeti realizaciji strateškog		

⁴⁷ U 2021. godinu podrška je planirana kroz mjeru „Podrška za programe pokretanje proizvodnje (Proletna i jesenska sjetva)“ i iznosila je 136.172 KM,

	prioriteta 1.1. odnosno učinit će da poljoprivredni proizvođači budu otporniji na spomenute negativne promjene, ali i da neposredno utječe na održavanje stabilne proizvodnje hrane.							
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja (KM)	Godina	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos	138.172	2.040.000	0	1.888.048	1.750.000	2.200.000	2.475.000
	Izvor	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet
Period provedbe mjere	2022. – 2027.							
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva							
Nositelji mjere	Sektor za poljoprivredu i prehrambenu industriju FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ							
Ciljne grupe	Poljoprivredni proizvođači registrovani u registar poljoprivrednih gazdinstava i klijenata							

4.4.4. Mjere vezane za uređenje tržišta poljoprivrednih proizvoda

Uređenje tržišta i tržišno-cjenovna politika u Federaciji BiH

Mjere vanjsko-trgovinske politike u BiH se svode na carinsku zaštitu u vidu *ad valorem* carina te fiksnog iznosa po jedinici mjere koji ovako formiraju tzv. složenu carinsku stopu. Pored toga BiH za određene proizvode propisuje tarifne/carinske kvote za uvoz. Usporedo sa ovim, propisane su i mjera zaštite domaće proizvodnje od prekomjernog uvoza i uvoza po damping cijenama. Ipak, iako je set postavljenih mjera dosta sličan kao u drugim zemljama iz okruženja ili šire, zbog brojnih razloga, poput nejednakog/podijeljenog tržišta ili stalnih opstrukcija u provođenju određenih rješenja, ovakva politika u BiH nikada nije dala značajniji doprinos poljoprivrednoj proizvodnji i sektoru uopće.

Kada se govori o vanjsko-trgovinskoj politici BiH i zaštitnim mjerama, neophodno je analizirati postojeće sporazume o slobodnoj trgovini i nivo uspostavljenih dopuštenih mehanizama za zaštitu domaće proizvodnje. Naravno, ne treba gajiti iluzije o radikalnim izmjenama sporazuma ili uvođenju rigidnih mjera zaštite, jer je njihovo vrijeme odavno prošlo, već je potrebna aktivnija provedba ovih sporazuma. Paralelno sa ovim treba raditi na uspostavljanju neophodne infrastrukture kojom će se moći pratiti provođenja Sporazuma ali i uvođenje mjera samozaštite. Trenutno, zbog nepostojanja spomenute infrastrukture, nemoguće je uvesti mjere zaštite. Prioritet u ovom kontekstu je uspostava i razvoj jedinstvenog Poljoprivrednog tržišnog informacionog sistema. Drugi pravac djelovanja je uspostavljanje jedinstvene mjere uređenja poljoprivrednog tržišta u Bosni i Hercegovini. Dosadašnja praksa kreiranja i provođenja ovakvih mjera sa nivoa entiteta Federacije BiH i Republike Srpske nije dala nikakve efekte. Kombinacijom ova dva segmenta poljoprivredne politike stabiliziralo bi se poljoprivredno tržište i cijene poljoprivrednih proizvoda, što je u aktualnim uslovima vrlo izraženih i dinamičnih promjena od izuzetnog značaja.

Tržišno-cjenovna politika obuhvaća mjere koje bilježe dvije različite vrste transfera: (i) transfere od potrošača koji proizlaze iz mjera kao što su carinska zaštita, carinske i tarifne kvote, prelevmani i sl. i (ii) transferi od poreznih obveznika koji proizlaze iz mjera kao što su: plaćanja za izvozne naknade, tržišne intervencije, plaćanja za prerađivače i sl. U Federaciji BiH su tokom niza prethodnih godina na snazi bile različite mjere tržišno cjenovne politike koje su se prije svega finansirale budžetskim sredstvima. Mjere su se kretale od propisivanja različitih oblika administrativnih cijena i s njima povezanih tržišnih intervencija, plaćanja "prvo

ruci" prerade za čišćenja tržišta, pa sve do mjera izvoznih subvencija u pojedinim godinama. Iako su mjere tržišno-cjenovne politike u Federaciji BiH bile iste ili slične kao u zemljama okruženja, a donekle i EU, one zbog brojnih razloga nisu dale željene rezultate. Ono što je njihova osnovna karakteristika je da su ove mjere bile *ad hoc* bez nekog ozbiljnijeg sistematskog pristupa i potrebne konzistentnosti.

Ne treba zaboraviti i probleme nastale vanjsko-trgovinskom politikom sa nivoa države BiH kojom se dosta neoprezno ušlo u liberalizaciju poljoprivredne trgovine i slabo kontrolirao uvoz što je postupno obezvrjeđivalo spomenute mjere. S obzirom da model podrške kroz mjere tržišno- cjenovne politike nije dao očekivane rezultate neophodno je pristupiti reviziji ovih mjera i dati prijedloge koji će ih učiniti efikasnijim i efektivnijim.

U narednom strateškom periodu fokus mjera tržišno-cjenovne politike biti će na stabilizaciji tržišta poljoprivrednih proizvoda, održivosti dohotka poljoprivrednih proizvođača te na stabilnoj ponudi poljoprivrednih proizvoda potrošačima. Veoma je važno da mjere iz ovog dijela poljoprivredne politike postanu efikasnije i omogućće ostvarenje prethodno postavljenih ciljeva. Da bi se sve ovo i postiglo kreiran je set mjera tržišno-cjenovne politike za strateški period 2021.–2027. Mjere tržišno- cjenovne politike su različite mjere uređenja unutrašnjeg tržišta Federacije BiH, pomoću kojih se stvara dodatna potražnja u narušenim tržišnim uslovima sa ciljem stabiliziranja nivoa cijena. To su mjere podrške potrošnji koje će stabilizovati cijene i utjecati na dohodak poljoprivrednih proizvođača, kao što su:

- Podrška privatnom skladištenju proizvoda
- Podrška potrošačima - Sheme školskog voća i mlijeka (pilot projekt)
- Podrška radu proizvođačkih organizacija

S obzirom na aktualne velike "tektonske" promjene geopolitičkih prilika u svijetu, nove mjere tržišno-cjenovne politike kao integralni dio poljoprivredne politike Federacije BiH bi trebale značajno doprinijeti ostvarenju postavljenih ciljeva Strategije. Iako vanjsko-trgovinska politika kao jedan od najjačih mehanizama tržišno-cjenovne politike nije direktno u nadležnosti Federacije BiH, radi njihove važnosti za poljoprivredu u cjelini, u ovom strateškom dokumentu će se dati prijedlozi mjera unapređenja ove politike na nivou BiH. Prijedloge ovih mjera centralna vlast (Vijeće ministara, Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa) bi mogla sprovesti, što bi rezultiralo višim stepenom zaštite domaće proizvodnje, većoj stabilnosti tržišta, a sve u cilju stvaranja povoljnog okruženja i ambijenta za razvoj poljoprivrede u Bosni i Hercegovini.

Jedan od ovih prijedloga je jeftinije gorivo za poljoprivrednu proizvodnju odnosno mjera uvođenja plavog dizela kao načina smanjenje troškova proizvodnje. S obzirom da se radi o jednom od glavnih inputa u proizvodnji na ovaj način bi se povećala cjenovna konkurentnost poljoprivrednih proizvođača. Prema OECD klasifikaciji poljoprivredne politike mjera plavog dizela svrstava se u kategoriju regresiranja varijabilnih inputa i kao takva se tretira dalje u analizama. Modaliteti osiguranja jeftinijeg goriva za poljoprivredu u svijetu su različiti, ali u principu se svodi na odustajanje od određenog prihoda od strane države u korist poljoprivrednika i osiguranja jeftinijeg inputa u poljoprivredi.

Mjera 1.3.1. Podrška privatnom skladištenju

Privatno skladištenje je tzv. prateća mjera uređenja poljoprivrednih tržišta. Mjera se sastoji u tome da se privatno skladištenje subvencionira od strane države/entiteta, a kako bi se smanjio pritisak na tržište u momentu povećane ponude uobičajeno u vrijeme žetve/berbe. Na ovaj način se direktno može utjecati na smanjenje ponude na tržištu u određenom vremenskom periodu, a što se direktno odražava na željene tržišne cijene. Podržavati se mogu privatni operatori i poljoprivredni proizvođači koji imaju kapacitete za skladištenje i čuvanje

poljoprivrednih proizvoda za koje je mjera propisana. U oba slučaja krajnji korisnik podrške (subvencije) bi bio poljoprivredni proizvođač, s tim što u prvom slučaju (privatni operater) ne bi koristio budžetski transfer direktno nego bi ima plaćen dio zakupa, dok bi u drugom slučaju poljoprivredni proizvođač bio direktni korisnik transfera. Ovom mjerom se daje podrška privatnim operaterima da privremeno obustave ponudu za vrijeme ugovornog skladištenja. Ona je standardna mjera u Evropskoj uniji i pored pozitivnih efekata koje nosi svojom provedbom bila bi značajna i u kontekstu harmonizacije sa ZPP-om EU. Ova mjera se planira uvrstiti u redovan sistem podrške u Federaciji BiH u 2024. godini, budući da je prethodno potrebno osigurati zakonodavni okvir te pripremiti ostale podzakonske akte.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću snabdijevanja hranom					
Prioritet	Prioritet 1.3. Unaprijediti položaj poljoprivrednih proizvođača u lancu vrijednosti poljoprivrednih proizvoda					
Naziv mjere	Mjera 1.3.1. Podrška privatnom skladištenju					
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Privatno skladištenje je tzv. prateća mjera uređenja poljoprivrednih tržišta. Mjera se sastoji u tome da se privatno skladištenje subvencionira od strane država/entiteta, a kako bi se smanjio pritisak na tržište u momentu povećane ponude uobičajeno u vrijeme žetve/berbe. Na ovaj način se direktno može utjecati na smanjenje ponude na tržištu u određenom vremenskom periodu, a što se direktno odražava na željene tržišne cijene. Podržavati se mogu privatni operatori i poljoprivredni proizvođači koji imaju kapacitete za skladištenje i čuvanje poljoprivrednih proizvoda za koje je mjera propisana. Učešće podrške u privatnom skladištenju bi se utvrđivalo svake godine kroz program, a planirani godišnji iznos za provedbu ove mjere je 1 milion KM. Primjena treba započeti sa 2023. godinom. ⁴³					
Strateški projekti						
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelj	Polazne vrijednosti		Ciljne vrijednosti		
	<ul style="list-style-type: none"> • Broj korisnika podrške privatnom skladištenju • Broj proizvoda u sistemu podrške privatnom skladištenju 	0	0	70	5	
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Ovom mjerom se omogućuje ostvarenje Prioriteta 1.3. gdje se kroz podršku privatnog skladištenja čuva stabilnost poljoprivrednih tržišta u momentima kada su ona najnestabilnija, a to je uobičajeno vrijeme žetve/berbe. Odlaganje ponude na tržištu za vrijeme kada će ono biti u jačoj potražnji za danim proizvodom doprinijet će boljoj cijeni i direktno većem finansijskom efektu za poljoprivrednike. Na ovaj način se doprinosi realizaciji prioriteta 1.2: jačanja konkurentnosti ali i tržišne orijentiranosti.					
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	Godina	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos	1.000.000	1.500.000	1.750.000	2.000.000	2.300.000
	Izvor	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet
Period provedbe mjere	2023. – 2027.					
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva					
Nositelji mjere	Sektor za poljoprivredu i prehrambenu industriju FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ					
Ciljne grupe	Poljoprivredni proizvođači žitarica i uljarica					

⁴³ Nije bilo podrške kroz ovu mjeru u prve dvije godine primjene Strategije.

Mjera 1.3.2. Pilot shema voća, povrća i mlijeka

EU program distribucije voća, povrća i mlijeka u vrtićima, školama i javnim kuhinjama je jedna od inventivnih mjera ZPP-a, koja sa jedne strane pomaže poljoprivrednicima siguran plasman dijela svojih proizvoda, a sa druge strane utječe na povećanje konzumacije voća, povrća i mlijeka mlađe populacije i osjetljivih kategorija društva, čime se direktno utječe na njihovo zdravstveno stanje odnosno osigurava prehrana najsiromašnijih članova društva. Programom se podupiru distribucija proizvoda, obrazovne mjere i mjere informiranja.

Obzirom na višestruke koristi ova mjera je opće prihvaćena kako od zemalja članica EU tako i od strane zemalja kandidata. U sistem podrške u Federaciji BiH mjera će biti uvedena kao pilot projekt, kada bi se utvrdilo na koji način i u kojem obimu bi se ovakva mjera mogla redovno provoditi u Federaciji BiH. Projektom bi se najprije obuhvatilo mlijeko i voće, dok bi se kasnije mogli uključiti i mliječni proizvodi, povrće te drugi proizvodi. Obuhvaćena bi bila djeca od vrtičke do srednjoškolske dobi i socijalno najugroženije kategorije stanovništva. Vremenski okvir provođenja pilot programa, lista proizvoda koja bi se budžetskim transferima podržavala i način provedbe bili bi predmet podzakonskih akata. Ključni partneri u provođenju ove mjere bili bi proizvođačke organizacije preko kojih bi se ustvari i vršila nabavka spomenutih proizvoda i provedba samog projekta.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću snabdijevanjem hranom				
Prioritet	Prioritet 1.3. Unaprijediti položaj poljoprivrednih proizvođača u lancu vrijednosti poljoprivrednih proizvoda				
Naziv mjere	<i>Mjera 1.3.2. Pilot shema voća, povrća i mlijeka</i>				
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	S obzirom na višestruke koristi ova mjera je opće prihvaćena kako od zemalja članica EU tako i od strane zemalja kandidata. U sistem podrške u Federaciji BiH mjera će biti uvedena kao pilot projekt, kada bi se utvrdilo na koji način i u kojem obimu bi se ovakva mjera mogla redovno provoditi u Federaciji BiH. Projektom bi se najprije obuhvatilo mlijeko, voće i povrće, dok bi se kasnije mogli uključiti i mliječni proizvodi, te drugi proizvodi. Kao korisnike mjera obuhvaća djecu od vrtičke do srednjoškolske dobi i socijalno najugroženija lica korisnike javnih kuhinja. Osim spomenutog, u skladu sa pozitivnim praksama EU, ova mjera podrazumijeva doniranje spomenute hrane radi sprječavanja uništavanja hrane i zaštite okoliša i odnosi se na socijalno ugrožene kategorije stanovništva, te na doniranje hrane za životinje, posrednike u doniranju hrane, donatora hrane, donatora hrane za životinje te krajnjih primatelja za životinje.				
Strateški projekti					
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji	Polazne vrijednosti		Ciljne vrijednosti	
	• Broj korisnika shema voća, povrća i mlijeka	0		250	
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Poticanje potrošnje kroz sheme mlijeka, voća i povrća postiže se pojačana konzumacija ovih esencijalnih proizvoda čime se direktno, pozitivno utječe na zdravlje školske djece i sigurnost prehrane najugroženijih kategorija stanovništva u Federaciji BiH. Provođenjem ove mjere postiže se akcija iz prioriteta 1.3. i P 3.3.				
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	Godina	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos	700.000	700.000	700.000	700.000
	Izvor	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet
Period provedbe mjere	2024.–2027.				
Institucija odgovorna za	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva				

koordinaciju provedbe mjere	
Nositelji mjere	Sektor za poljoprivredu i prehrambenu industriju FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ
Ciljne grupe	Proizvođačke organizacije u sektoru mlijeka voća i povrća

Mjera 1.3.3. Podrška operativnim programima proizvođačkih organizacija

Proizvođačke organizacije su vrlo važni akteri u okviru Zajedničke poljoprivredne politike zemalja EU. Osnovni cilj osnivanja i podrške ovih organizacija je udruživanje poljoprivrednika koji tako organizovani dobivaju pregovaračku snagu kroz zajednički nastup prema prerađivačima/otkupljivačima i samoj vlasti. Osnovna svrha postojanja ovakvih organizacija je borba za što bolji status poljoprivrednih proizvođača u lancima vrijednosti što rezultira realnijim i stabilnijim cijenama poljoprivrednih proizvoda kod prerađivača, države i potrošača. Putem ovih organizacija se provode različite druge sheme podrške koje doprinose pozicioniranju na tržištu poput podrške raznim shemama kvalitete proizvoda, zaštite geografskog porijekla i sl. sa ciljem da pomognu proizvođačima u komunikaciji i raspravi o kvaliteti svoje proizvodnje. Ovo se posebno odnosi na velike promotivne kampanje i prilike za jačanje tržišnih udjela ili stjecanja potpuno novih tržišta.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću snabdjevanja hranom				
Prioritet	Prioritet 1.3. Unaprijediti položaj poljoprivrednih proizvođača u lancu vrijednosti poljoprivrednih proizvoda				
Naziv mjere	Mjera 1.3.3. Podrška operativnim programima proizvođačkih organizacija				
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Mjera se odnosi na podršku operativnim programima proizvođačkih organizacija. Operativne programe pripremaju i provode isključivo organizacije proizvođača ili njihova udruženja. U operativni program mogu ući samo one intervencije koje su odabrane u okviru Strategije. Operativni programi traju najmanje tri, a najviše sedam godina. Njima se nastoji potaknuti razvoj ili npr. okolišno prihvatljive uzgojne prakse. Finansiranje provedbe operativnih programa udruženja organizacija proizvođača će se djelomično vršiti od strane FMPVŠ, a djelomično iz doprinosa organizacija koje čine udruženje. Stopa sufinansiranja se utvrđuje kroz Program.				
Strateški projekti					
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelji	Polazne vrijednosti	Ciljne vrijednosti		
	<ul style="list-style-type: none"> Broj organizacija proizvođača korisnika podrške za realizaciju operativnih programa Broj organizacija proizvođača koje osnivaju operativni fond 	0	7		
		0	3		
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Kroz osnivanje i podršku organizacija poljoprivrednih proizvođača neposredno se utječe na njihovu konkurentnost. Okupljeni u proizvođačke organizacije poljoprivrednici imaju snagu da nastupaju prema prerađivačima/otkupljivačima i vlasti. Svrha provedbe ove mjere je osposobiti proizvođače za izgradnju što boljeg statusa i ostvarivanje povoljnijih cijena svojih proizvoda kod prerađivača, države i potrošača. Putem ovih organizacija se provode različite sheme podrške koje doprinose pozicioniranju na tržištu. Ovom mjerom se omogućuje ostvarenje dva prioriteta, Prioritet 1.3., unapređenje položaja poljoprivrednih proizvođača i Prioritet 1.2., jačanje tržišne orijentacije povećanjem konkurentnosti.				
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja	Godina	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos	1.500.000	2.000.000	2.200.000	2.500.000
	Izvor	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet

Period provedbe mjere	2024. – 2027.
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva
Nositelji mjere	Sektor za poljoprivredu i prehrambenu industriju FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ
Ciljne grupe	Poljoprivredni proizvođači u sektoru mesa, mlijeka, voća i povrća i žitarica

4.4.5. Mjere u području ruralnog razvoja

4.4.5.1. Upravljanje prirodnim resursima i ublažavanje uticaja klimatskih promjena

4.4.5.1.1. Upravljanje prirodnim resursima

Poljoprivreda je djelatnost sa dvojakim odnosom prema prirodnim resursima, životnoj sredini i bioraznolikosti. Može im dati pozitivne doprinose, ali, posebno u sistemima intenzivne poljoprivrede, može biti i prvorazredan čimbenik njihovog ugrožavanja. Poljoprivreda i s njom uže vezane djelatnosti u visokoj su zavisnosti od obima i kvalitete prirodnih resursa kojima je, zbog njihove ograničenosti i obaveze da ih se u dobrom stanju ostavi na raspolaganje budućim generacijama, potrebno upravljati na održiv način. Održivi razvoj sa svojim kontradiktornim motom "više (koristi) od manje (resursa)" uz zahtjeve za očuvanje resursa i zaštitu prirode nije lako postići posebno u zemljama u razvoju, ali mu treba težiti ili barem prestati sa djelatnostima koje pogoršavaju trenutno stanje. Multifunkcionalni karakter poljoprivrede postaje sve izraženiji čime i poljoprivreda zahtijeva nove politike podrške. Državne institucije svojim autoritetom treba da pomognu aktivnim akterima sektora da reagiraju na klimatske promjene, da odgovorno upravljaju poljoprivrednim zemljištem, da smanjuju emisije stakleničkih gasova, da štite bioraznolikost i tradicionalne pejzaže, da racionalno koriste vodne resurse i šume, itd.

Održivo upravljanje prirodnim resursima uslov je i garancija dugoročnog razvoja poljoprivrede i ruralnih područja. U razvijenim zemljama modeli razvoja poljoprivrede sve su više modeli održive poljoprivrede s maksimalnom brigom za životnu sredinu i bioraznolikost. Praktično usvajanje ekološkog pristupa neminovno će biti prioritetni strateški smjer razvoja sektora u narednom periodu, a poljoprivredna gazdinstva će se u sve većoj mjeri morati baviti „zelenom“ poljoprivredom". Kreiranje i provođenje poljoprivrednih politika bit će snažno obilježeni ovakvim pristupima, ne samo zbog u ovom pogledu rastućih zahtjeva EU, već i zato što je to logičan i prirodan način poslovanja u poljoprivredi. U sve većem broju zemalja već se primjenjuju intervencije i mjere poput uslovljavanja direktnih plaćanja ispunjavanjem tzv. unakrsnog usklađivanja ili posebnih plaćanja za agro-ekološke prakse, očuvanje i poboljšanje bioraznolikosti, održivo upravljanje zemljištem itd.

Potrebno je upozoriti i na moguće opasnosti od naglog prelaska na tzv. održive poljoprivredne sisteme. Smanjenje intenziteta poljoprivredne proizvodnje, sa ograničenjima upotrebe umjetnih inputa i nekih proizvodnih postupaka koje u osnovi zahtijevaju principi održivosti, u pravilu dovodi do smanjenja prinosa, a time i prihoda za poljoprivrednike. Ovo smanjenje prihoda za poljoprivrednike se mora kompenzirati iz jednog od dva moguća izvora: ili od potrošača, kroz veće cijene poljoprivrednih proizvoda, ili iz državnog budžeta. Ukoliko bi se poljoprivrednici legislativnim mjerama prinudili na poštovanje i provođenje strogih ekoloških zahtjeva bez osiguranja kompenzacija za smanjenja njihovih prihoda, riskira se napuštanje poljoprivrednih proizvodnji. Zato bi realizaciji ciljeva održivog korištenja prirodnih resursa u poljoprivredi trebalo pristupiti sistematski, postupno ali i kontinuirano, uz ostvarivanje barem minimalnih pozitivnih pomaka iz godine u godinu.

Poljoprivredne djelatnosti i ruralna područja pod pritiskom su štetnih efekata sve izraženijih klimatskih promjena. Upravljanje prirodnim resursima u ovakvim uslovima potrebno je reorganizovati s ciljem smanjenja negativnih efekata i promjena tokom same poljoprivredne djelatnosti, ali i uz što je veće moguće osiguranje njene dugoročne održivosti. Ovo su teški zahtjevi koji se ne mogu realizovati bez snažne budžetske podrške, posebno u domenama podrške investicijama u sisteme i sredstva za ublažavanje uticaja klimatskih promjena na poljoprivredu te u sisteme i sredstva za smanjenje uticaja poljoprivrede i proizvodnje hrane na klimatske promjene.

Zaštiti prirode i održivom korištenju prirodnih resursa u domenama poljoprivredne politike, pri aktualnim uslovima u Federaciji BiH, se može pristupiti kroz slijedeće pravce djelovanja: 1) povećanje održivosti upravljanja poljoprivrednim zemljištem, 2) zaštita i održiva upotreba vodnih resursa; 3) povećanje udjela organske poljoprivredne proizvodnje; 4) povećanje proizvodnje energije iz obnovljivih izvora u poljoprivredi; 5) čuvanje i održivo upravljanje genetskim resursima; 6) definiranje područja sa prirodnim ograničenjima za poljoprivrednu proizvodnju i 7) poboljšanje upravljanja otpadom iz poljoprivrede i prehrambene industrije.

Održivo upravljanje poljoprivrednim zemljištem

Poljoprivredno zemljište je osnovni i ograničeni resurs za bavljenje poljoprivredom i proizvodnjom hrane. Sadašnje generacije su ga naslijedile i trebale bi ga u ne manjem obimu i u ne lošijem stanju ostaviti generacijama koje dolaze. Pitanje poljoprivrednog zemljišta je inače jedno od najtežih pitanja svake poljoprivredne politike, a iznalaženje optimalnih modela upravljanja zemljišnim resursima traži dugotrajna društvena usaglašavanja i, u pravilu, zahtjevne reforme zemljišne politike. Zemljište u državnom vlasništvu i neobrađeno poljoprivredno zemljište u privatnom vlasništvu su važna pitanja upravljanja zemljišnim resursima. U narednom periodu bi administrativno-legislativnim mjerama trebalo omogućiti olakšavanje dostupnosti državnog poljoprivrednog zemljišta tržišno orijentiranim poljoprivrednim proizvođačima kroz institucije zakupa. Iako se radi o socijalno-politički teškom pitanju, potrebno je razmotriti i ponuditi rješenje problema neobrađenog i zapuštenog poljoprivrednog zemljišta u privatnom vlasništvu te definisati prihvatljive mjere za njegovo stavljanje u proizvodnu funkciju (npr. kroz posebne postupke kratkoročnog zakupa i sl.). Ovim problemima treba dodati i problem ponovnog stavljanja zapuštenog poljoprivrednog zemljišta u proizvodno poljoprivredno zemljište. Poseban i stalan problem, na koji stručnjaci odavno upozoravaju, je smanjenje resursa poljoprivrednog zemljišta kroz česte prenamjene korištenja zemljišta (uglavnom pretvaranje poljoprivrednog u građevinsko zemljište). Pitanja upravljanja zemljišnim resursima kojima bi, u aktualnim uslovima razvoja sektora i u okvirima aktualne i projektirane budžetske podrške, trebalo posvetiti pažnji i eventualno ih transformisati u instrumente i mjere politike su: dodjela poljoprivrednog zemljišta u državnom vlasništvu; napušteno i zapušteno poljoprivredno zemljište; poboljšanje nepovoljne površinske strukture parcela poljoprivrednog zemljišta; smanjenje degradacija i poboljšanje plodnosti i strukture tla i jačanje sistema monitoringa poljoprivrednog zemljišta.

Dodjela zemljišta u državnom vlasništvu u zakup zainteresiranim poljoprivrednicima zakonski je regulirano, ali se u praksi zbog složenosti i nekonzistentnosti procedura i različitih interesa sporo i teško realizira. Veće površine državnog poljoprivrednog zemljišta mogu se izdati pod dugoročni zakup po osnovu iskazanog interesa poljoprivrednih proizvođača koji su, uz to, spremni kapitalno investirati na takvim površinama ili takve površine staviti u funkciju podrške već razvijenim proizvodnjama. Davanje državnog poljoprivrednog zemljišta pod zakup se može izvršiti samo pod jasno utvrđenim uslovima i kriterijima, uz potrebne kontrole i legislativno utvrđenu mogućnost raskidanja ugovora o zakupu kod uočenih kršenja utvrđenih uslova. Pri davanju državnog poljoprivrednog zemljišta pod zakup za podizanje višegodišnjih zasada mora se voditi računa o agroekološkim uslovima, proizvodnim mogućnostima konkretnog zemljišta i elementima strateških ciljeva u vezi prilagođavanja klimatskim promjenama te čuvanju životne sredine i bioraznolikosti.

Usporedo sa interesom aktivnih i posvećenih poljoprivrednika za povećanjem površine poljoprivrednog zemljišta u proizvodnoj funkciji (posebno u nekim dijelovima Federacije BiH), znatan dio *poljoprivrednog zemljišta je napušten i zapušten*. Ovakve površine poljoprivrednog zemljišta treba identifikovati i popisati, a njihovim vlasnicima ponuditi jednu od slijedećih mogućnosti: obrađivanje zemljišta, plaćanje posebnog poreza na neobrađeno poljoprivredno zemljište u vlasništvu, davanje zemljišta u zakup aktivnim poljoprivrednicima ili davanje ovlaštenja institucijama da u ime vlasnika daju zemljište pod zakup. Znatne površine napuštenog i zapuštenog poljoprivrednog zemljišta bi se mogle vratiti poljoprivredno-proizvodnoj funkciji. Međutim, troškovi uvođenja nepoljoprivrednog ili zapuštenog poljoprivrednog zemljišta u proizvodno poljoprivredno zemljište uobičajeno su visoki i odbijaju potencijalne investitore u poljoprivrednu proizvodnju. U okvirima mogućnosti, u budžetskim sredstvima za poljoprivredu i ruralni razvoj bi trebalo planirati makar početno skromna sredstva za sufinansiranje troškova pretvaranja napuštenog i zapuštenog poljoprivrednog zemljišta u obradivo poljoprivredno zemljište. Kod davanja u zakup zapuštenog državnog poljoprivrednog zemljišta, zakupljivače bi, na ime troškova privođenja zemljišta proizvodnoj funkciji, trebalo osloboditi obaveze plaćanja zakupa u prvim godinama zakupa.

Institucionalno gledano, složeni problemi upravljanja poljoprivrednim zemljištem u nekim zemljama su se pokušavali riješiti uspostavljanjem tzv. *integriranog sistema upravljanja poljoprivrednim zemljištem*. Iskustva pokazuju da ovako uspostavljene systemske institucije odgovaraju predviđenim zahtjevima samo uz vrlo snažnu podršku i efikasnu uvezanost niza drugih javnih i specifičnih sistema, u pravilu skupih, sistema. U nekim zemljama su jednom uspostavljeni integrirani sistemi upravljanja poljoprivrednim zemljištem napušteni, a pitanja upravljanja poljoprivrednim zemljištem su se pokušavala rješavati snažnijim integriranjem specifičnih odjela uspostavljenih pri različitim administrativno-upravnim nivoima. U Federaciji BiH bi u što skorijem narednom periodu trebalo kritički razmotriti najprihvatljivija rješenja u ovom pogledu te pristupiti ili formiranju integriranog sistema ili snažnijoj integraciji posebno alociranih odjeljenja za pitanja poljoprivrednog zemljišta pri različitim upravnim nivoima.

Mjerama *okrupnjavanja* mnogih, malih *parcelsa poljoprivrednog zemljišta* direktno se interveniše na jedan od osnovnih uzroka nepovoljnog strukturalnog uređenja poljoprivrednog sektora i njegove niske konkurentnosti. Okrupnjavanje parcela poljoprivrednog zemljišta uobičajeno se vrši postupcima arondacije ili komasacije čiji su rezultati, između ostalog, oblikovanje većih i za obradu prikladnijih poljoprivrednih parcela. Iako je bitan preduslov, treba naglasiti da samo okrupnjavanje parcela ne mora neminovno voditi cjenovno konkurentnijoj poljoprivrednoj proizvodnji. Komasacija je vrlo zahtjevan projekt koji dovodi do promjene agrarne strukture sa smanjenjem broja poljoprivrednih gazdinstava uz povećanje prosječne veličine zemljišnog posjeda, što značajno utiče na uređenje i razvoj ruralnih područja. Postupkom komasacije rješavaju se neriješena imovinsko-pravna pitanja, te poboljšava povezanost s parcelama. Za razliku od arondacije, komasacija podrazumijeva i melioraciju zemljišta (najčešće hidromelioracija). Iako komasaciju mogu pokrenuti i vlasnici poljoprivrednog zemljišta, to se rijetko događa pa projekte komasacije najčešće iniciraju državne institucije. Komasacija se inače ne može realizovati bez aktivnog sudjelovanja i podrške tri čimbenika: poljoprivrednika – vlasnika zemljišta, lokalne zajednice i državne institucije koji treba da se, na bazi svojih interesa, usaglase oko zajedničkog cilja komasacije. U našim uslovima komasacije su, i pored svih svojih prednosti, rijetka praksa. Pored visokih troškova (procjene iz susjednih zemalja govore o oko 500 EUR po ha), postupke komasacije otežavaju široko rašireni neriješeni imovinsko-pravni odnosi, otpor aktivnih poljoprivrednika i nezainteresiranost vlasnika poljoprivrednog zemljišta koji se poljoprivredom ne bave. Ipak, u narednom periodu je potrebno učiniti napore na pokretanju makar ograničenih i, u ovom vremenu, demonstracionih projekata komasacije koji, pored svojih ostalih prednosti, zbog hidromelioracija imaju i obilježja mjera borbe s klimatskim promjenama.

Kako bi se zaštitila i produžila proizvodna funkcija tla kao neobnovljivog resursa, potrebno je podržati aktivnosti i prakse, koje će uz održavanje biljne poljoprivredne proizvodnje, uključivati maksimalnu brigu za smanjenje degradacija te poboljšanje plodnosti i strukture tla. U našim uslovima pored relativno niske plodnosti tla, posebno su izraženi degradacioni procesi tipa erozija i onečišćenja tla. Erozije ne ugrožavaju samo poljoprivrednu djelatnost, a programirane mjere poljoprivredne politike bi trebale obuhvaćati i intervencije na sprečavanju erozija (i drugih oblika degradacija poljoprivrednog zemljišta). Potrebno je razmotriti mogućnosti barem faznog pristupa po kojem bi se mjere direktnih plaćanja provodile kroz shemu unakrsnog usklađivanja i uz dosljedno uvažavanje propisanih minimalnih uslova za dobru poljoprivrednu praksu i zaštitu tla. Posebni minimalni uslovi mogu npr. uključivati zahtjeve za ograničenja oranja i slične obrade zemljišta na terenima s velikim nagibima sklonim eroziji, obavezu konturne obrade zemljišta na blaže nagnutim terenima, dobrovoljno, ali stimulirano, zatvaranje međurednog prostora u voćnjacima i vinogradima i sl. Eventualne mjere usmjerene na smanjenje degradacija te zaštitu kvalitete i plodnosti poljoprivrednog zemljišta treba da budu praćene organizovanim obukama i savjetima za poljoprivrednike te kroz finansiranje stručnih projekata usmjerenih na sprečavanje degradacija, remedijacije i ublažavanju posljedica degradacija poljoprivrednog zemljišta.

Iako u Federaciji BiH postoje legislativne pretpostavke i određeni institucionalni kapaciteti za monitoring poljoprivrednog zemljišta, on nije potpuno uspostavljen. Uspostavljanjem i efektivnim funkcioniranjem sistema za monitoring stanja i plodnosti poljoprivrednog zemljišta stekle bi se analitičke platforme potrebne za argumentirane pristupe izboru sistema upravljanja poljoprivrednim zemljištem i kvalitetniji pristup dugogodišnjem problemu tržišta poljoprivrednog zemljišta.

Zaštita i održiva upotreba vodnih resursa

Imajući u vidu vrlo skromne dosadašnje rezultate, očigledno je da će dugoročno budžetske investicione intervencije morali biti usmjeravane na povećanje poljoprivrednih površina sa osiguranim navodnjavanjem, što je jedan od prvih, najčešćih i najefikasnijih načina borbe poljoprivrede sa klimatskim promjenama izraženim kroz sve češća i sve duže sušne periode. Pored toga, osiguranje navodnjavanja u pravilu dovodi i do povećanja prinosa, odnosno do povećanja fizičkog obima proizvodnje. Budući da je, inače skromna, stara infrastruktura za navodnjavanje poljoprivrednog zemljišta zapuštena i da traži visoke troškove za eventualnu rekonstrukciju, u perspektivi bi se trebalo koncentrisati na izgradnju nove i u smislu korištenja vodnih resursa efikasnije infrastrukture. O efikasnom i racionalnom korištenju vodnih resursa za potrebe navodnjavanja u poljoprivredi treba posebno voditi računa, jer je poljoprivreda inače najveći potrošač svjetskih rezervi slatke vode. U narednom periodu treba razmotriti i u praksu uvesti najbolje sisteme upravljanja vodnim resursima koji na racionalan način osiguravaju vodu za navodnjavanje u poljoprivredi. Izgradnje sistema za navodnjavanje su zahtjevni, skupi i dugoročni poslovi koje, međutim, u narednom strateškom periodu treba barem započeti. Kod kreiranja instrumenata i mjera za upravljanje vodnim resursima treba voditi računa o potrebi da se, pored osiguranja vode za poljoprivredne kulture, maksimalno vodi računa kako o ograničenosti vodnih resursa, tako i o potrebi da se oni održavaju u najboljem mogućem ekološkom stanju.

Iako se upravljanje vodnim resursima u poljoprivredi najčešće veže za navodnjavanje poljoprivrednih površina, treba imati u vidu da su na znatnom dijelu naših poljoprivrednih zemljišta potrebna i ulaganja u sisteme dreniranja i odvođenja viškova vode. U nekim dijelovima Federacije BiH karakteristično je npr. da je zbog svojstava tla (teška, nepropusna) u dijelovima godine sa više padavina poljoprivredno zemljište potopljeno, dok u toplim i sušnim dijelovima godina nema dovoljno vlage. I u našoj praksi već postoji kombinirani sistemi odvodnjavanje-navodnjavanje (prikupljanje drenirane vode u umjetna jezera i korištenje ove vode za navodnjavanje drip tehnikama). Ulaganja u sisteme navodnjavanja i odvodnjavanja treba optimizirati prema lokalnim uslovima i prevladavajućim usjevima.

I pored velikih potreba, realno je očekivati da u narednom srednjoročnom periodu nije moguće osigurati sredstva za snažno povećanje površina poljoprivrednog zemljišta sa osiguranim navodnjavanjem. Kroz savjetodavni rad sa poljoprivrednicima na površinama bez navodnjavanja treba promovisati modele poljoprivredne proizvodnje i agrotehničke mjere prilagođene takvim uslovima. Također je potrebno promovisati pristup po kojem se, nakon državnih intervencija u izgradnje sistema za navodnjavanje, poljoprivrednici obavežu da, makar i uz budžetsko sufinansiranje, investiraju u sekundarnu mrežu za navodnjavanje i osiguraju njeno održavanje. Treba naglasiti da je državnim sredstvima potrebna znatno veća i brža izgradnja sistema zaštite od poplava kojima se, između ostalog, štite i poljoprivredna zemljišta.

Povećanje proizvodnje energije iz obnovljivih izvora u poljoprivredi

Opći trendovi povećanja proizvodnje energije iz obnovljivih izvora imaju znatnog prostora i u poljoprivredi. Proizvodnja energije iz obnovljivih izvora na poljoprivrednom gazdinstvu ili farmi, pored smanjenja troškova za nabavku energije iz sistema njenim snabdijevanjem, u potpunosti je u skladu sa pristupima ozelenjivanja poljoprivrede. Biomasa iz žetvenih i sličnih ostataka i otpadaka te bio-gas na farmama za uzgoj životinja najčešće su korišteni izvori za proizvodnju energije za potrebe gazdinstava, ali i za njenu eventualnu prodaju sistemima za distribuciju energije. Pored toga, na praktično svim poljoprivrednim gazdinstvima energija se može proizvoditi instaliranjem fotonaponskih ćelija (solarni paneli). Alternativne proizvodnje energije podržavaju i drugi, vanpoljoprivredni, državni resori, nude se i subvencioniranja za izgradnju ovakvih energana, pa je kroz snažnije promoviranje potrebno znatno veće uključivanje poljoprivrednika (ali i drugih stanovnika u ruralnim područjima) u projekte proizvodnje energije na poljoprivrednim gazdinstvima i seoskim imanjima. Pored ohrabivanja, bilo bi višestruko korisno da se i u okvirima poljoprivrednog budžeta ili njegovih linija za ruralni razvoj osiguraju sredstva za sufinansiranje investicija za proizvodnju energije iz biomase i bio-gasa na poljoprivrednim gazdinstvima.

Čuvanje i održivo upravljanje genetskim resursima

U Federaciji BiH bi trebalo izraditi i usvojiti programe zaštite biljnih i genetskih resursa domaćih životinja. Kroz međunarodne projekte su uspostavljeni elementi za funkcioniranje gen-banke poljoprivrednih biljaka, ali se od efektivnog završetka ovih projekata nije mnogo uradilo na daljem povećanju tada prikupljenog gen-fonda. Čuvanje i održivo upravljanje genetskim resursima u ovom kontekstu za cilj ima prije svega zaštitu i očuvanje autohtonih sorti biljaka i rasa domaćih životinja. Poljoprivrednicima koji na svojim gazdinstvima uzgajaju i čuvaju autohtone sorte i rase potrebno je osigurati makar simbolične budžetske stimulacije. Osim toga, potrebno je podržati i posebne istraživačke projekte na inventarizaciji i karakterizaciji zanimljivih, prije svega autohtonih, rasa domaćih životinja i poljoprivrednih biljaka.

Unapređenje upravljanja otpadom iz poljoprivrede

Upravljanju svim vrstama otpada u BiH se, uglavnom zbog pritiska institucija EU, ozbiljnije pristupilo tek tokom nekoliko posljednjih godina. Ne treba široko elaborirati sve posljedice koje još uvijek široko rasprostranjeno nekontrolirano odlaganje neodvojeno otpada svih vrsta ima po stanje životne sredine, ugrožavanje prirodnih resursa, zdravlje stanovništva pa i na općem kulturno-civilizacijskom nivou. Problemima upravljanja otpadom u ruralnim područjima (gdje, u pravilu, nema rada javnih komunalnih službi) se još uvijek posvećuje vrlo malo pažnje, polazeći od pretpostavki da je u ovakvim područjima proizvodnja otpada mala zbog niže gustoće naseljenosti. Međutim, sama poljoprivreda je značajan generator različitog neopasnog, ali i opasnog otpada koji, nezbrinut i netretiran, može predstavljati opasnost po životnu sredinu i zdravlje ljudi, životinja i biljaka. U poljoprivredi posebnu opasnost mogu

predstavljati ambalažni otpad, sredstva za zaštitu zdravlja biljaka, gume poljoprivredne mehanizacije, korištena motorna ulja i sl. Posebno opasan otpad u stočarstvu su uginule životinje (čemu se može dodati i otpad iz klaonica). Problem upravljanja otpadom iz poljoprivrede je multiresorsko pitanje i treba ga rješavati, najbolje na inicijativu lokalnih zajednica, kroz saradnju više institucija. Pristupi i rješenja su, iako relativno skupi, uglavnom poznati i svode se na uspostavljanje punktova na kojima se otpad obavezno odlaže i sa kojih se odvozi na opremljene deponije gdje se on adekvatno tretira. Mnogo puta je isticana potreba i za izgradnjom i opremanjem regionalnih spalionica za uginule životinje, klaonički otpad i posebno opasan organski otpad iz industrije hrane životinjskog porijekla.

4.4.5.2.2. Prilagođavanje klimatskim promjenama i borba protiv klimatskih promjena

Poljoprivredna proizvodnja je neraskidivo povezana s vanjskim vremenskim uticajima koji poljoprivredu čine najosjetljivijom na aktuelne globalne klimatske promjene među svim ekonomskim djelatnostima. Rizici od porasta temperatura, promjena količine i raspodjele padavina te povećane učestalosti i jačine ekstremnih vremenskih nepogoda za poljoprivredni sektor postaju posebno osjetljivo pitanje i u BiH, koja se nalazi u zoni značajnih klimatskih promjena. Poljoprivreda je djelatnost kojom se u osnovi bavi stanovništvo u ruralnim područjima pa se može očekivati da će negativni uticaji klimatskih promjena posebno pogoditi ovo stanovništvo, ali i dijelove stanovništva ukupne populacije iz ranjivih kategorija i kategorija sa nižim primanjima. Pored toga, poljoprivreda se smatra jednim od važnih izvora stakleničkih gasova, pri čemu je stočarska proizvodnja najznačajniji svjetski emiter metana.

U domenama politike borbe protiv ili prilagođavanja klimatskim promjenama napore treba usmjeriti na mjere i aktivnosti na prilagođavanju sektora negativnim učincima klimatskih promjena, ali i, koliko je to moguće, na mjere za ublažavanje uticaja poljoprivrede na klimatske promjene. Osmišljene aktivnosti i mjere trebale bi doprinijeti postizanju drugog strateškog cilja ("jačanje primjene ekoloških praksi u proizvodnji kojima se prilagođava i ublažava uticaj klimatskih promjena").

Ove mjere i aktivnosti su u našim uslovima nova iskustva i za institucije i za poljoprivrednike. Očekuje se da će zbog uobičajeno istog ili većeg prinosa (a time i dohotka iz poljoprivredne proizvodnje) poljoprivrednici lakše prihvatiti mjere specifične za prilagođavanje nepovoljnim uticajima klimatskih promjena. Međutim, za uvođenje mjera na ublažavanju uticaja klimatskih promjena bit će potrebne i snažne promotivne kampanje i osiguranje znatnih sredstva podrške poljoprivrednicima kroz instrumente utvrđene poljoprivredne politike. Donekle ohrabruje opća tendencija smanjenja emisija stakleničkih gasova iz korištenja poljoprivrednog i šumskog zemljišta pa se instrumenti poljoprivredne politike znatnijim dijelom mogu koncentrisati na ipak lakše prihvatljive i provedive mjere prilagođavanja na negativne uticaje klimatskih promjena na poljoprivredne djelatnosti.

Danas se posebno u zemljama EU provode mnoge prakse s ciljem borbe s klimatskim promjenama ili s ciljem smanjenja uticaja klimatskih promjena na poljoprivredu, a izvjesno je da će se, sa novim političkim orijentacijama EU i tehnološkim napretkom, njihov broj, obim i značaj u budućnosti povećavati. Neke od njih, kao i neke prakse za očuvanje prirodnih resursa, za posljedice mogu imati smanjenje prinosa i smanjenje obima proizvodnje. Prevladavanje ovog problema podrazumijeva znatno više istraživanja, povećanje transfera znanja i tehnologija u poljoprivredu te uvođenje aplikativnih informacionih tehnologija. Insistiranje na brzom i obaveznom uvođenju ovakvih praksi u neajki sektor poljoprivrede u našim uslovima može imati čak i negativne posljedice u smislu njihovog teškog prihvatanja od strane proizvođača, pa i napuštanja poljoprivredne proizvodnje. Izvjesno je da ni u razvijenim zemljama mnogi poljoprivrednici nerado prihvataju nove obavezujuće prakse sa npr. značajnim smanjenjem unosa mineralnih đubriva u zemljište ili dramatičnim smanjenjem upotrebe pesticida u poljoprivredi. U ovim zemljama se uvođenje ovakvih mjera prati snažnom, namjenskom, budžetskom podrškom koja poljoprivrednicima osigurava dohodak, uz opći

društveni konsenzus da će borba sa klimatskim promjenama i očuvanje prirodnih resursa i životne sredine koštati sve građane, ali da će na prvim linijama borbe za postavljene ciljeve stajati poljoprivrednici. Imajući u vidu slabosti našeg sektora poljoprivrede, još uvijek niske mogućnosti budžetske podrške, institucionalnu potkapacitiranost, ali i nisku svijest stanovništva o rizicima od klimatskih promjena i potrebi očuvanja i zaštite prirodnih resursa i životne sredine, može se očekivati da će u narednom kratkoročnom periodu bite teškoća sa obavezivanjem poljoprivrednika na provođenje ovih praksi.

Kako kod nas nema posebnih iskustava u primjeni osmišljenih mjera prilagođavanja poljoprivrede klimatskim promjenama ili smanjenju njenog uticaja na klimatske promjene, od koristi može biti budžetsko nagrađivanje ili podržavanje svake od praksi koje se na drugim mjestima sa ovim svrhama i ciljevima primjenjuju. Pored navodnjavanja koje se u ovom kontekstu najčešće spominje, među uže agronomskim i tehnološkim mjerama ove vrste su npr. uvođenje u proizvodnju poljoprivrednih biljnih vrsta i sorti otpornijih na sušu ili otpornijih na biljne bolesti i štetočine, zatravljanje, mulčiranje i korištenje zelenišnog gnojenja, upravljanje stajskim gnojem (i kod odlaganja i kod upotrebe) na način koji minimizira emisije stakleničkih gasova, instaliranje protugradnih mreža, instaliranje mreža za zaštitu od UV zračenja, održivo upravljanje pašnjacima, poboljšanje uzgojne strukture u stočarstvu, uvođenje rashladnih sistema na farmama za smanjenje toplinskog stresa životinja i sl. Iako nije agrotehničkog karaktera, podrška osiguranju poljoprivredne proizvodnje od elementarnih nepogoda može se svrstati u mjere zaštite poljoprivrednih proizvođača od negativnih posljedica klimatskih promjena. Veoma je važno naglasiti da mjere prilagođavanja poljoprivrede klimatskim promjenama i mjere njene borbe protiv klimatskih promjena zahtijevaju najsnažniju podršku sistema znanja i inovacija u poljoprivredi.

4.4.5.2. Ulaganja

Mjera 1.2.1. Podrška ulaganjima

Ulaganja u fizičku imovinu poboljšavaju ukupne rezultate i održivost poljoprivrednih gazdinstava i unapređuju obradu, plasiranje na tržište i razvoj novih proizvoda ili proizvodnih postupaka. Njima je obuhvaćena i infrastruktura vezana za razvoj, modernizaciju i prilagodbu poljoprivrede i šumarstva uključujući pristup poljoprivrednom gazdinstvu i šumskom zemljištu, konsolidaciju i poboljšanje zemljišta, snabdijevanje energijom i vodom ili njihovu uštedu. Mogu biti podržana i neproaktivna ulaganja koja se odnose na poljoprivredu, okoliš i klimu, uključujući zaštitu bioraznolikosti vrsta i staništa i jačanje vrijednosti javnog prostora.

Podrška u okviru ove mjere može biti dodijeljena i mladim poljoprivrednicima koji po prvi put uspostavljaju poljoprivredno gazdinstvo kao upravitelji gazdinstva u pogledu ulaganja namijenjenih usklađivanju sa EU standardima koji se primjenjuju u poljoprivrednoj proizvodnji. U zemljama EU ulaganja se mogu odnositi i na obnavljanje poljoprivrednog potencijala narušenog elementarnim nepogodama i katastrofalnim događajima što kod nas za sada nije moguće provoditi.

Veza sa strateškim ciljem	<i>Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću snabdijevanja hranom</i>
Prioritet	<i>Prioritet 1.2. Jačati tržišne orijentiranosti povećanjem konkurentnosti, uključujući stavljanje većeg naglaska na istraživanje, tehnologiju i digitalizaciju</i>
Naziv mjere	<i>Mjera 1.2.1. Podrška ulaganjima</i>
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	Ova mjera odnosi se na intervencije u vidu dodjele podrške za materijalna i nematerijalna ulaganja koja doprinose rastu konkurentnosti poljoprivredne proizvodnje i prehrambene industrije, podizanju kvalitete života i životnog standarda stanovnika na ruralnom području, te osigurava zaštitu bioraznolikosti ruralnih područja. Podmjera vezana za ulaganja na PG i u prehrambenj industriji direktno doprinosi povećanju konkurentnosti poljoprivrednih gazdinstava i prehrambene industrije, a može biti dodijeljena i sektoru šumarstva (privatne šume) na osnovu plana upravljanja šumama.

Materijalna i nematerijalna ulaganja u poljoprivrednu proizvodnju odnose se na sve vrste ulaganja na PG koja se odnose na proizvodnu infrastrukturu, poljoprivrednu mehanizaciju, ali i na nematerijalnu imovinu (softver, standardi kvalitete, zaštićene oznake geografskog porijekla i izvornosti) koji doprinose povećanju konkurentnosti poljoprivrednih proizvoda ali i otpornosti, održivosti i tržišnom položaju samog PG-a.

Udio javnih sredstava treba biti ograničen na 50% vrijednosti prihvatljivih ulaganja, s tim da se PG-ima koji se nalaze na područjima sa prirodnim ograničenjima, nositeljima PG-a mlađim od 40 godina, ženama nositeljicama PG-a i obiteljima sa troje i više djece od kojih je barem jedno maloljetno, a ostali ne prelaze 25 godina starosti, navedena podrška uvećava za dodatnih 10% vrijednosti prihvatljivih ulaganja.

Pored toga, radi provođenja strukturne transformacije u sektoru mljekarske proizvodnje, za ulaganja na ciljnoj grupi PG-a sa malim brojem mliječnih grla podrška može iznimno biti do 75% vrijednosti prihvatljivih troškova ulaganja.

Materijalna i nematerijalna ulaganja u preradu primarnih poljoprivrednih proizvoda odnose se na sve vrste ulaganja u pogonima za doradu, preradu, pakiranje, čuvanje prerađenih proizvoda, kao i ulaganja u nematerijalnu imovinu (softver, standardi kvalitete, zaštićene oznake geografskog porijekla i izvornosti) koji doprinose povećanju kvalitete, sigurnosti hrane, smanjenju cijene koštanja i povećanju prepoznatljivosti prerađenih proizvoda, ali i otpornosti i održivosti subjekata koji se bave preradom. Podrška za ulaganja u preradu treba biti ograničena na 40% vrijednosti prihvatljivih ulaganja, a u slučaju ulaganja u pogone koje sada nemamo, a služe za preradu strateški važnih proizvoda poput mlijeka, voća, povrća, maslina i grožđa, podrške mogu biti dodatno uvećane, ali ne više od 50% iznosa troškova prihvatljivog ulaganja.

Prednost u dodjeli sredstava trebaju imati ulaganja u preradu primarnih poljoprivrednih proizvoda koji se u velikim količinama proizvode u Federaciji Bosne i Hercegovine, odnosno ulaganja u preduzećima koja imaju veći postotak udjela domaćih sirovina u svojim finalnim proizvodima. U okviru ove mjere također treba podržati pogone za doradu i preradu nusproizvoda poljoprivredne proizvodnje i otpadnih tvari opasnih po okoliš (stajnjak, ovčja vuna, slama, kukuruzovina, konoplja) koje mogu biti pretvoreni u energiju ili druge korisne i inovativne prehrambene proizvode. U slučaju da investicija sadrži i ulaganje u tretman otpadnih voda intenzitet podrške može se povećati za dodatnih 10% vrijednosti prihvatljivih ulaganja.

Kako bi se rijetko naseljeni ruralni prostori očuvali od odlaska stanovnika, potrebno je stimulisati projekte ulaganja u prehrambenu industriju koji su locirani dublje u ruralnom prostoru.

To je moguće postići povećavanjem maksimalnog dozvoljenog iznosa podrške za 10% projektima ulaganja u prehrambenoj industriji na lokacijama udaljenim više od 10 km od najbližeg urbanog mjesta sa više od 10.000 stanovnika, odnosno u slučaju ulaganja od posebnog interesa za razvoj i transformaciju sektora poput izgradnje kapaciteta za proizvodnju sira, maslaca i mlijeka u prahu, odnosno proizvodnja prirodnih sokova od voća i povrća.

Izgradnja kapaciteta za otkup, skladištenje i pakiranje voća i povrća u određenim slučajevima može biti izvršeno isključivo javnim sredstvima Federacije BiH, kantonalnih budžeta i budžeta jedinica lokalne samouprave u vidu javnih ulaganja, ili zajedno sa privatnim ulagačima u vidu javno privatnog partnerstva.

Prihvatljivi troškovi za ovu mjeru su:

- Troškovi kupovine poljoprivrednih strojeva, priključnih uređaja i opreme do tržišne vrijednosti imovine, uključujući troškove njihove montaže/ugradnje;
- Troškovi izgradnje, adaptacije i rekonstrukcije građevinskih objekata i to troškovi nabavke građevinskog materijala ili gotovih montažnih elemenata;
- Troškovi izvođenja radova, uključujući pripremne, građevinske i instalaterske radove, troškove montaže na objektu ili troškove izvođenja radova na licu mjesta;
- Troškovi transporta nabavljenih poljoprivrednih strojeva, priključnih uređaja, opreme i materijala;
- Troškovi podizanja višegodišnjih nasada,
- Troškovi priključka električne energije, vode i PTT;
- Troškovi izgradnje i opremanja pogona za proizvodnju obnovljive energije za potrebe PG-a odnosno pogona za preradu;
- Opći troškovi vezani za angažman arhitekata, inženjera i konzultantskih naknada koji se odnose na savjete vezane za okolišnu i ekonomsku održivost projekata, uključujući studije izvodljivosti (prihvatljivi troškovi ne veći od 12% vrijednosti investicije);
- Troškovi za pripremu i provođenje obuka korisnika;
- U slučaju investiranja u objekte za proizvodnju obnovljive energije, podršku treba dodijeliti samo onim projektima čiji kapacitet proizvodnje na godišnjem nivou ne prelazi samopotrošnju korisnika.

U okviru ulaganja kao posebna podmjera podržana su ulaganja u diverzifikaciju ekonomskih aktivnosti na ruralnom prostoru. Diverzifikacija (pokretanje raznovidnih ekonomskih aktivnosti) radi stvaranja dodatnih izvora prihoda može biti provođena u okviru PG-a, ali se može odnositi i na druge preduzetnike i obrtnike koji su svoju djelatnost registrovali na ruralnim područjima, ili su im investicije, odnosno aktivnosti koncentrirane na ruralna područja. Prednost u dodjeli sredstava trebaju imati projekti sa područja koja imaju

	<p>prirodna ograničenja, poljoprivrednici nositelji PG mlađi od 40 godina i žene nositeljice PG-a, odnosno projekti koji imaju pismo podrške LAG-ova.</p> <p>Primjeri mogućih ulaganja u diverzifikaciju ekonomskih aktivnosti na PG:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ulaganje u alternativne poljoprivredne proizvodnje (sakupljanja i proizvodnja medicinskog, začinskog i šumskog bilja, proizvodnja ukrasnog bilja i drveća, sakupljanje i uzgoj gljiva, uzgoj puževa, proizvodnja lumbrihumusa, pčelarstvo, mali porodični ribnjaci i sl.); • Ulaganje u pogone za doradu i prerađivanje na PG; • Ulaganje u direktni marketing i prodaju, direktna prodaja na PG-u, kušarnice domaćih vina i drugih proizvoda, prodaja na pijaci); • Ulaganje za pružanje usluga poljoprivrednim proizvođačima (veterinarske usluge, privatne savjetodavne službe, neškodljivo uklanjanje uginulih životinja); • Ulaganja u pružanje općih usluga za ruralnu populaciju (dječji vrtići, starački domovi, PG za edukaciju, IT centri, transportne usluge, dječje igraonice, sportsko-rekreacioni centri); • Ulaganje u tradicionalno zanatstvo, (tipični poljoprivredni proizvodi, tradicionalna hrana, suveniri od drveta i sl.); • Ulaganje u ruralni turizam (smještaj i prehrana turista na PG-u, jahanje, lov, ribolov, i sl.); • Ulaganje u proizvodnju obnovljive energije za prodaju na tržištu. • Ulaganje u obrte vezane za poljoprivredu i šumarstvo (radionice za popravak mehanizacije, iskorištavanje sekundarnih šumskih proizvoda, upravljanje otpadom i sl.) <p>Udio javnih sredstava za podršku ulaganja u diverzifikaciju ekonomskih aktivnosti na ruralnom prostoru treba biti do 50% prihvatljivih troškova ulaganja, s tim da mladi poljoprivrednici i žene nositelji PG-a trebaju ostvariti pravo na dodatnih 5%, a PG-i sa područja sa prirodnim ograničenjima na dodatnih 10% prihvatljivih troškova ulaganja.</p> <p>Ulaganje u zaštitu bioraznolikosti je podmjera koja u našim uslovima treba biti usmjerena na zaštitu autohtonih vrsta biljaka (povrtlarke i voćarske kulture) i domaćih životinja (domaći magarac, bosanski brdski konj, domaća buša, pas tornjak i sl.) u cilju očuvanja i zaštite njihovog genoma od smanjenja frekvencije gena ili od prijetnje potpunog izumiranja. Podrška treba biti dodijeljena kao i za aktivnosti ulaganja na drugim PG-ima, s tim da se ulaganje odnosi na autohtone biljne i životinjske vrste. Udio javnih sredstava treba biti do 75% iznosa prihvatljivih troškova ulaganja.</p> <p>Ulaganja koja nisu prihvatljiva:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ulaganje u kupovinu zemljišta osim u slučajevima posebnih programa za mlade poljoprivrednike koji po prvi put osnivaju PG ili preuzimaju upravljanje kao nositelj PG-a, • kupovina životinja i jednogodišnjih biljaka i njihova sadnja, osim ako ne služe za obnovu poljoprivrednog i šumskog potencijala nakon elementarnih nepogoda i katastrofalnih događaja, • kamate na dug, s izuzetkom onih na bespovratna sredstva dana u obliku subvencija kamatne stope ili subvencija nekada za izdavanje garancija, • ulaganja u navodnjavanje koja nisu u skladu s postizanjem dobrog stanja vodnih tijela uključujući širenje navodnjavanja na vodna tijela čije je stanje definirano kao manje dobro u relevantnom planu upravljanja riječnim slivom, • ulaganja u veliku infrastrukturu koja nije dio strategija lokalnog razvoja, • ulaganja u pošumljavanje koja nisu u skladu s ciljevima u području klime i okoliša u skladu s održivim načelima upravljanja šumama kako je navedeno u panevropskim smjericama za pošumljavanje. 		
Strateški projekti			
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	<p>Pokazatelji</p> <ul style="list-style-type: none"> • Broj podržanih projekata ulaganja na PG • Iznos isplaćene podrške investicijama na PG • Broj podržanih projekata ulaganja u preradu • Iznos isplaćene podrške prerađivačkim kapacitetima • Broj podržanih projekata ulaganja u diverzifikaciju na PG • Ukupne investicije projekata diverzifikacije • Broj projekata ulaganja u proizvodnju obnovljive energije • Broj podržanih projekata ulaganja u zaštitu bioraznolikosti 	<p>Polazne vrijednosti</p> <p>1.112</p> <p>6.466.000 KM</p> <p>68</p> <p>4.467.280 KM</p> <p>0</p> <p>0</p> <p>0</p> <p>0</p>	<p>Ciljne vrijednosti</p> <p>9.020</p> <p>159.120.943 KM</p> <p>580</p> <p>101.751.515 KM</p> <p>580</p> <p>24.843.652 KM</p> <p>340</p> <p>17</p>
Razvojni efekti	<p>Ovom mjerom doprinosimo ispunjavanju Prioriteta 1.2, jer osiguravamo finansijski instrument za stimuliranje i podršku ulaganja na PG i pogonima za preradu, što uključuje i korištenje savremenih IT sistema vezanih</p>		

doprinos mjere ostvarenju prioriteta	za poljoprivrednu proizvodnju i njihovu preradu. Na taj način podržavamo rast konkurentnosti domaćih poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda. Također su podržane investicije koje doprinose ostvarenju Prioriteta 2.1. kroz podršku ulaganja u neškodljivo uklanjanje, zbrinjavanje ili preradu okolišno štetnih nusproizvoda poljoprivredne proizvodnje i njihove prerade. Pored toga u okviru mjere stimulirana je proizvodnja energije iz obnovljivih izvora što osigurava dugoročno i održivo korištenje prirodnih resursa i smanjenje zagađenja okoliša.							
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima finansiranja (KM)	Godina	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos:	13.623.050	14.000.000	44.750.000	46.899.977	51.568.688	56.411.750	60.115.185
	Izvor:	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet
Period provedbe mjere	2021. – 2027.							
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva							
Nositelj mjere	Sektor za ruralni razvoj i poljoprivredna savjetodavne službe FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ							
Ciljne grupe	PG koja vrše ulaganja u infrastrukturu za primarnu poljoprivrednu proizvodnju, obrti, zadruge i preduzeća koja ulažu u infrastrukturu za preradu primarnih poljoprivrednih proizvoda, doradu i preradu nusproizvoda poljoprivredne proizvodnje i otpadnih tvari opasnih po okoliš, PG koji ulažu u diverzifikaciju, obrti i preduzeća iz oblasti poljoprivrede i šumarstva, PG koji ulažu u infrastrukturu za potrebe držanja autohtonih biljnih i životinjskih vrsta.							

Mjera 3.1.2. Pokretanje poslovanja mladih poljoprivrednika i osnivanje preduzeća na ruralnom prostoru

Podrška u okviru ove mjere u EU ZPP može se dodijeliti mladim poljoprivrednicima koji po prvi put uspostavljaju poljoprivredno gazdinstvo kao upravitelji PG-a. U okviru ulaganja može biti dodijeljena početna pomoć za pokretanje poslovanja mladim poljoprivrednicima, odnosno za osnivanje ruralnih preduzeća iz oblasti poljoprivrede i šumarstva. U slučaju dodjele sredstava za nepoljoprivredne djelatnosti na ruralnom prostoru, sredstva se dodjeljuju poljoprivrednicima ili članovima domaćinstva poljoprivrednog gazdinstva koji u trenutku proširenja djelatnosti na nepoljoprivredne aktivnosti u okviru mikro ili malih preduzeća obavljaju poljoprivrednu djelatnost na poljoprivrednom gazdinstvu. Članom kućanstva poljoprivrednog gazdinstva ne mogu se smatrati radnici zaposleni na poljoprivrednom gazdinstvu. Podrška se dodjeljuje na osnovu poslovnog plana čija realizacija treba početi u roku od devet mjeseci od dana donošenja odluke kojom se odobrava pomoć.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 3: Snažnija društveno-ekonomska struktura (održivog razvoja) ruralnih područja
Prioritet	Prioritet 3.1. Privlačiti mlade poljoprivrednike i stvarati poslovni ambijent u ruralnim područjima
Naziv mjere	<i>Mjera 3.1.2. Pokretanje poslovanja mladih poljoprivrednika i osnivanje preduzeća na ruralnom prostoru</i>
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	Mjera za pokretanje poslovanja mladih poljoprivrednika (mlađi od 40 godina) i osnivanje preduzeća na ruralnom prostoru teži jačanju socioekonomske strukture i olakšavanju procesa otvaranja novih radnih mjesta na ruralnom području. Podmjera namijenjena pokretanju poslovanja mladih poljoprivrednika osigurava sredstva za finansiranje projekata na PG-ima u kojima je mladi poljoprivrednik preuzeo status nositelja. Mladi poljoprivrednici koji su preuzeli upravljanje PG-om kandidiraju svoje projekte za unapređenje poslovanje PG-a u prvih pet godina od dana kada su u RPG upisani kao nositelji PG-a. Osnova za dodjelu sredstava je Poslovni plan, a podrška se dodjeljuje u jednokratnom godišnjem iznosu. U okviru projekta dozvoljene su sve vrste ulaganja u infrastrukturu za primarnu poljoprivrednu proizvodnju, uključujući i kupovinu zemljišta. Udio javnih sredstava u okviru ove mjere je do 100% prihvatljivih troškova ulaganja.

	<p>Moguća je i podrška uspostavi tipskih proizvodnih kapaciteta za animalnu i biljnu proizvodnju koji bi u 100% iznosu bio financiran sredstvima kreditne linije i podrška, a za koju je ugovorom osiguran plasman proizvoda. Podrška bi bila dodjeljivana poljoprivrednicima mlađim od 40 godina, s tim da bi oni u periodu od 15 do 20 godina Razvojnoj banci trebali vratiti iznos dodijeljenih kreditnih sredstava. Da bi se izbjegle moguće manipulacije, Federalno ministarstvo će u okviru provedbenog akta detaljno propisati mjere kontrole i nadzora nad provođenjem ove mjere.</p> <p>Kao posebna podmjera predviđena je podrška osnivanju ruralnih preduzeća povezanih s poljoprivredom i šumarstvom, odnosno diverzifikacijom dohotka poljoprivrednog kućanstva, s tim da pravo na ovu mjeru imaju svi PPG-ovi upisani u RPG koji svoju djelatnost registruju u formi obrta odnosno društva s ograničenom odgovornošću. U tom slučaju pokriva im se troškovi registracije obrta odnosno preduzeća do 100% prihvatljivih troškova registracije i troškovi nabavke kancelarijske opreme do 50% iznosa prihvatljivih troškova. U slučaju osnivanja poljoprivrednih zadruga udio podrške za nabavku kancelarijske opreme može se povećati do 75% iznosa prihvatljivih troškova, a što treba biti povezano sa brojem zadrugara uključenih u osnivanje zadruge. Također, mogu biti sufinansirani i troškovi doprinosa za penzono i zdravstveno osiguranje za najviše troje uposlenih u okviru novoosnovanih obrta i preduzeća na ruralnom prostoru u prve tri godine poslovanja na način da se u prvoj godini sufinansira do 100%, u drugoj godini do 75%, a u trećoj godini do 50% tih troškova.</p> <p>Mjera obuhvaća i podršku osnivanju obrta odnosno preduzeća za nepoljoprivredne djelatnosti u ruralnim područjima, ali samo ako su ona prepoznata kao dio strategija lokalnog razvoja što LAG-ovi potvrđuju pisanom preporukom. U okviru ove aktivnosti može biti podržana registracija preduzeća do 100 % prihvatljivih troškova registracije, i nabavka kancelarijske opreme do 50% iznosa prihvatljivih troškova.</p>						
Strateški projekt							
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelj	Polazne vrijednosti		Ciljne vrijednosti			
	• Broj PG koji su koristili mjeru za pokretanja poslovanja mladih poljoprivrednika	0		200			
	• Iznos sredstava dodijeljen za pokretanje poslovanja mladih poljoprivrednika	0		19.000.000 KM			
	• Broj novoosnovanih ruralnih preduzeća povezanih sa poljoprivredom i šumarstvom podržanih u okviru mjere	0		2.200			
	• Iznos sredstava dodijeljen za podršku osnivanju ruralnih preduzeća povezanih sa poljoprivredom i šumarstvom (KM)	0		11.590.000 KM			
	• Broj novoosnovanih ruralnih preduzeća za nepoljoprivredne aktivnosti podržanih u okviru mjere	0		265			
	• Od toga su žene nositelji	0		66 (25%)			
• Iznos sredstava dodijeljen za podršku osnivanju ruralnih preduzeća za nepoljoprivredne aktivnosti (KM)	0		1.060.000 KM				
Razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Mjerom se doprinosi ostvarivanju Prioriteta 3.1. budući se potiču produktivna i neproduktivna ulaganja na poljoprivrednim gazdinstvima, poput ulaganja u infrastrukturu povezanu s razvojem, modernizacijom ili prilagodbom klimatskim promjenama, kupovina zemljišta, snabdijevanje energijom i vodom, što pogoduje pokretanju poslovanja mladih poljoprivrednika i povećava motivaciju za osnivanje vlastitog preduzeća.						
Indikativna financijska konstrukcija sa izvorima finansiranja (KM)	Godina	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos:	840.000	3.500.000	5.700.000	6.522.000	7.288.000	7.800.000
	Izvor:	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet
Period provedbe mjere	2022. – 2027.						
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva						
Nositelj mjere	Sektor za ruralni razvoj i poljoprivredne savjetodavne službe FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ						

Ciljne grupe	Mladi poljoprivrednici koji po prvi put preuzimaju PG, osnivači obrta i drugih preduzeća na ruralnom prostoru povezanih sa poljoprivredom i šumarstvom, osnivači obrta i drugih preduzeća za nepoljoprivredne aktivnosti na ruralnom prostoru koji imaju preporuku LAG-a.
--------------	---

4.4.5.4. Instrumenti upravljanja rizikom poslovanja

Instrumenti upravljanja rizikom poslovanja u okviru EU ZPP mogu uključivati finansijske doprinose premijama za osiguranje usjeva, životinja i biljaka od materijalnih gubitaka poljoprivrednika uzrokovanih nepovoljnim klimatskim prilikama, bolestima životinja ili biljaka, najездом nametnika ili okolišnim incidentom.

Pored toga mjera može uključivati i finansijske doprinose uzajamnim fondovima u svrhu isplate finansijskih naknada poljoprivrednicima za nastale materijalne gubitke, odnosno za stabilizaciju prihoda u slučaju značajnog pada u njihovim приходима. Nažalost, zbog nepostojanja prakse uzajamnih fondova i nedostatnih sredstava, u našim uslovima ovaj tip mjera za sada nije moguće provoditi.

Mjera 1.1.9. Podrška osiguranju poljoprivredne proizvodnje

Mjera se odnosi na pomoć poljoprivrednim proizvođačima da lakše upravljaju svojom proizvodnjom i sve izraženijim dohodovnim rizicima povezanim sa njihovom poljoprivrednom djelatnošću (proizvodnjom na otvorenom), a koji su van njihove kontrole.

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: Pametan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću snabdijevanja hranom							
Prioritet	Prioritet 1.1. Podržavati održiv dohodak i otpornost poljoprivrednih gazdinstava kako bi se poboljšala sigurnost snabdijevanja hranom							
Naziv mjere	Mjera 1.1.9. Podrška osiguranju poljoprivredne proizvodnje							
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja*	Podrška u okviru ove mjere može biti dodijeljena kao finansijski doprinos kroz sufinansiranje premija za osiguranje poljoprivredne proizvodnje koje poljoprivrednici sklapaju s osiguravajućim društvima. Sufinansiranje premija osiguranja odnosi se na osiguranje od štete nastale zbog prirodnih nepogoda (grad, poplava, suša, mraz, erozija tla), kao i drugih uzroka koji nisu pod kontrolom poljoprivrednika (štete zbog pojave bolesti, uginuća i sl.), a za njih postoji mogućnost sklapanja police osiguranja. Udio javnih sredstava je ograničen na najviše 70% prihvatljivih troškova, a Federalno ministarstvo poljoprivrede treba spriječiti prekomjerne naknade ukoliko postoje dodatne intervencije sa drugih nivoa vlasti u Federaciji BiH.							
Strateški projekti								
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	Pokazatelj	Polazne vrijednosti			Ciljne vrijednosti			
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Broj PG koji su otvorili pravo na sufinansiranje premije osiguranja ▪ Iznos sredstava isplaćen za sufinansiranje premije osiguranja (KM) 	44	141.000	1.304	6.353.173			
Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta	Ova mjera doprinosi ostvarenju Prioriteta 1.1. tako što povećava sigurnost ostvarivanja očekivanog dohotka i povećava otpornost PG-a na gubitak prihoda koji je posljedica prirodnih i drugih nepogoda. To povećava izgleda za opstanak, uspješno poslovanje i razvoj PG-a i u situacijama kada nastupe nepovoljni događaji po poljoprivrednu proizvodnju za koje je moguće pribaviti policu osiguranja. Povećano preživljavanje poljoprivrednih gazdinstava u okolnostima velikog gubitka prihoda povećava izgleda za snabdijevanjem poljoprivrednim proizvodima iz domaćih izvora, što direktno utječe i na sigurnost snabdijevanja hranom domaćeg stanovništva.							
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja (KM)	Godina	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos:	140.673	175.000	450.000	1.045.000	1.282.500	1.500.000	1.760.000
	Izvor:	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet
Period provedbe mjere	2021. – 2027.							
Institucija odgovorna za	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva							

koordinaciju provedbe mjere	
Nositelji mjere	Sektor za ruralni razvoj i poljoprivredne savjetodavne službe FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ
Ciljne grupe	PG koja osiguravaju poljoprivrednu proizvodnju kod osiguravajućih društava

4.4.5.5. Saradnja

U okviru podrške saradnji u EU ZPP moguća je dodjela sredstava s ciljem olakšavanja uspostave proizvođačkih grupa i organizacija proizvođača u poljoprivrednom i šumarskom sektoru za potrebe prilagodbe zahtjevima tržišta, zajedničkog plasiranja proizvoda na tržište uključujući pripremu za prodaju, centralizaciju prodaje i ponude kupcima na veliko, stvaranje zajedničkih pravila o informacijama o proizvodnji, razvoj djelatnosti, vještine plasiranja na tržište te organizaciju i olakšavanje postupaka razvoja i primjene inovacija.

Podrška se dodjeljuje proizvođačkim grupama i organizacijama proizvođača koje je nadležno tijelo državne uprave priznalo na osnovu poslovnog plana, odnosno operativnog programa, a ograničava se na grupe i organizacije proizvođača koji spadaju u kategoriju malih i srednjih preduzeća. Poslovni planovi odnosno programi trebaju biti ostvareni u roku od pet godina od dana priznavanja proizvođačke grupe odnosno organizacije proizvođača.

Saradnja se odnosi i na promicanje oblika saradnje između najmanje dvije strane koje su subjekti u poljoprivrednom, šumarskom sektoru, te lancu snabdijevanja hranom i ostalim subjektima koji doprinose ostvarivanju ciljeva i prioriteta ruralnog razvoja uključujući proizvođačke grupe, zadruge i međusektorske organizacije, stvaranje klastera i mreža. Saradnja se može odnositi na pilot-projekte, razvoj novih proizvoda, praksi, procesa i tehnologija u poljoprivrednom, prehrambenom i šumarskom sektoru, saradnju u uspostavljanju zajedničkih radnih procesa, zajedničko korištenje objekata i resursa, horizontalnu i vertikalnu saradnju sudionika u lancima snabdijevanja, promotivne aktivnosti povezane za kratke lance snabdijevanja i lokalna tržišta i zajedničke projekte vezane za očuvanje okoliša. Mjera može obuhvaćati horizontalnu i vertikalnu saradnju među subjektima u lancu snabdijevanja vezanu uz održivo snabdijevanje biomasom koja se koristi u pripremi hrane, za proizvodnju energije ili u industrijskim procesima, provedbu lokalnih razvojnih strategija (LRS), uspostavu i rad Lokalnih akcionih grupa (LAG), i diverzifikaciju poljoprivrednih djelatnosti koje se odnose na zdravstvenu zaštitu, društvenu integraciju i obrazovanje o okolišu i hrani.

Mjera 1.3.4. Podrška saradnji od interesa za poljoprivredu i ruralni razvoj

Veza sa strateškim ciljem	Strateški cilj 1: <i>Pametnan, otporan i diversificiran sektor poljoprivrede sa zajamčenom povećanom sigurnošću snabdijevanja hranom</i>
Prioritet	Prioritet 1.3. <i>Unaprijediti položaj poljoprivrednih proizvođača u lancu vrijednosti poljoprivrednih proizvoda</i>
Naziv mjere	Mjera 1.3.4. Podrška saradnji od interesa za poljoprivredu i ruralni razvoj
Opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja	<p>Podmjera za povezivanje malih poljoprivrednih proizvođača s organizatorima otkupa i prerađivačima kroz uspostavu i rad proizvođačkih grupa povećava stepen integriranosti unutar lanaca vrijednosti, usklađuje ponudu sa tržišnom potražnjom, osigurava unificiranje tehnologije proizvodnje i podizanje kvalitete poljoprivrednih proizvoda sa malih farmi, olakšava plansko uvođenje standarda kvalitete, osigurava adekvatno istraživanje tržišta i brzo prilagođavanje promjenama u zahtjevima kupaca.</p> <p>Podrška se dodjeljuje za administrativne troškove uspostave i rada proizvođačke grupe odnosno organizacije proizvođača i troškove realiziranja njihovog poslovnog plana. Podrška za administrativne troškove vezivala bi se za vrijednost njihove godišnje proizvodnje i ne može prelaziti 50% najvećeg dozvoljenog godišnjeg iznosa podrške.</p> <p>Podrška za realizaciju poslovnog plana dodjeljuje se na period do pet godina, a treba se odnositi na poboljšanje kvalitete proizvoda, uvođenje sistema sljedivosti, smanjenje upotrebe pesticida, mineralnih đubriva i drugih hemijskih sredstava, zbrinjavanje otpada i sl.. Poslovni plan izrađuje</p>

	<p>nositelj proizvođačke grupe (preduzeće koje se bavi otkupom ili preradom). Udio javnih sredstava za realizaciju aktivnosti iz poslovnog plana je do 60% iznosa prihvatljivih troškova u prvoj godini realizacije, a svake naredne godine smanjuje se za 10% tako da u zadnjoj godini realizacije iznosi 20% iznosa prihvatljivih troškova. Na ovaj način proizvođačke grupe su stimulirane provoditi aktivnosti u prvim godinama realizacije poslovnog plana. Kada poslovni plan odobri Federalno ministarstvo poljoprivrede sklapa se ugovor sa nositeljem proizvođačke grupe. Podrška ne može prelaziti 10% vrijednosti godišnje proizvodnje koju su ostvarili članovi proizvođačke grupe u godini prije njene uspostave, a godišnji iznos dodijeljenih sredstava ne može prelaziti 50.000 KM po proizvođačkoj grupi.</p> <p>Podmjera se odnosi i na uspostavu organizacija proizvođača (najčešće u obliku zadruge), i udruženja organizacija proizvođača upisanih u registar proizvođačkih organizacija kod Federalnog ministarstva poljoprivrede u sektorima kao što su povrća, voće, mlijeko, meso, žitarice i uljarice, maslinarstvo, vinogradarstvo, vinarstvo, kao i drugim sektorima u kojima poljoprivredni proizvođači iskazuju interes za njihovu uspostavu. Podrška se dodjeljuje za uspostavu i troškove rada organizacije proizvođača i udruženja organizacija proizvođača, te za izradu operativnih programa kojima se planiraju ulaganja u materijalnu i nematerijalnu imovinu, istraživanje i eksperimentalnu proizvodnju, ekološku i integriranu proizvodnju, djelovanje za očuvanje tla, stvaranje i očuvanje staništa, štednju energije, povećanje energetske učinkovitosti i povećanje korištenja energije iz obnovljivih izvora, smanjenje stvaranja otpada, povećanje učinkovitosti prijevoza i skladištenja, ublažavanje klimatskih promjena i prilagodbu na njih, uvođenje sistema kvalitete, promocija i komunikacija sa tržištem, usluge savjetovanja i tehničke pomoći, razmjena najbolje proizvodne prakse i sl. Podrška može iznositi do 100% prihvatljivih troškova osnivanja i rada organizacije proizvođača, ali ne može prelaziti godišnji iznos od 50.000 KM. Udio javnih sredstava za realizaciju aktivnosti iz operativnog programa je do 60% iznosa prihvatljivih troškova u prvoj godini realizacije, a u narednim godinama smanjuje se za 10% tako da u zadnjoj godini realizacije iznosi 20% iznosa prihvatljivih troškova. Kada operativni program odobri Federalno ministarstvo poljoprivrede sklapa se ugovor sa proizvođačkom organizacijom odnosno udruženjem organizacija proizvođača. Podrška ne može prelaziti 10% vrijednosti godišnje proizvodnje koju su ostvarili članovi organizacije proizvođača u godini prije njene uspostave, a godišnji iznos dodijeljenih sredstava ne može prelaziti 100.000 KM po organizaciji proizvođača odnosno udruženju organizacija proizvođača.</p> <p>U slučaju uspostave operativnog fonda u okviru sektora voća odnosno sektora povrća, udio javnih sredstava može činiti najviše polovinu ukupnih sredstava fonda i ne može prelaziti iznos od 200.000 KM godišnje.</p> <p>Podmjera vezana za podršku izradi lokalnih razvojnih strategija (LRS) odnosi se na troškove njihove izrade, a što je predušlov za funkcioniranje LAG-ova. Udio javnih sredstava je do 100% prihvatljivih troškova izrade LRS, dodjeljuje se samo jednom za period važenja LRS, ali ne može prelaziti iznos od 50.000 KM.</p> <p>Podmjera za podršku radu LAG-ova odnosi se na troškove funkcioniranja LAG-ova, a dodjeljuje se svake godine svakom aktivnom LAG-u. Udio javnih sredstava je do 100% prihvatljivih troškova LAG-a, ali ne bi trebao prelaziti iznos od 40.000 KM godišnje.</p> <p>Podmjera za podršku organizovanju i nastupima na sajmovima odnosi se na sufinansiranje troškova organizacije sajmova koje organizuju lokalna udruženja poljoprivrednika i troškova nastupa na sajmovima za poljoprivredna gazdinstva odnosno preduzeća iz oblasti prehrambene industrije. Udio javnih sredstava je do 25% prihvatljivih troškova organizacije sajma, odnosno nastupa na sajmu.</p>		
Strateški projekti			
Pokazatelji za praćenje rezultata mjere	<p>Pokazatelji</p> <ul style="list-style-type: none"> • Broj uspostavljenih proizvođačkih grupa • Broj PG uključenih u proizvođačke grupe i organizacije proizvođača • Broj izrađenih LRS • Broj podržanih LAG-ova • Broj podržanih organizacija proizvođača • Broj podržanih nastupa na sajmovima 	<p>Polažne vrijednosti</p> <p>64 11.944 0 0 0 1</p>	<p>Ciljne vrijednosti</p> <p>85 18.500 15 15 9 120</p>
Razvojni efekti i doprinosi mjere ostvarenju prioriteta	<p>Ulaganje doprinosi ostvarivanju Prioriteta 1.2. kroz osposobljavanje, korištenje savremenih IT, prijenos znanja i savjetovanje koje osiguravaju nositelji proizvođačkih grupa (agregatori), odnosno proizvođačke organizacije, a što doprinosi povećanju tržišne uspješnosti uključenih PG-ova. Pri tome doprinosimo i ostvarivanju Prioriteta 1.3. budući da uključena PG osiguravaju povoljniji položaj unutar lanca vrijednosti jer su s otkupljivačima odnosno prerađivačima povezani ugovorom o proizvodnji i otkupu, te imaju jasne zahtjeve u pogledu primjene tehnologije proizvodnje i standarda kvalitete od strane agregatora, odnosno krajnjih kupaca.</p>		

	<p>Ova mjera doprinosi ostvarenju Prioriteta 3.2. kroz uspostavu i provedbu saradnje vezane za uspostavu sistema kvalitete i promicanje kratkih lanaca snabdjevanja što direktno utječe na povećanje kvalitete i konkurentnosti poljoprivrednih proizvoda na PG-ima uključenim u proizvođačke grupe.</p> <p>Pored toga uključivanje lokalnog nivoa (jedinice lokalne samouprave, privrednih subjekata i različitih udruženja koje zajedno čine osnivače LAC-ova) u kreiranje mjera ruralnog razvoja od velike je važnosti s obzirom na odlično poznavanje problema i potreba lokalnih zajednica. Angažman LAG-ova pomaže preciznijem usmjeravanju raspoloživih sredstava fokusiranjem na rješavanje najvažnijih pitanja lokalne zajednice, što je osnovna svrha i cilj uspostave LEADER pristupa.</p> <p>Poljoprivrednici moraju imati vlastitu strategiju za nastup na tržištu, a nastupima na sajmovima promoviraju svoje proizvode, bolje upoznaju tržište i zahtjeve potrošača što olakšava prilagođavanje zahtjevima tržišta i donošenje ispravnih poslovnih odluka.</p>							
Indikativna finansijska konstrukcija sa izvorima finansiranja (u KM)	Godina	2021.	2022.	2023.	2024.	2025.	2026.	2027.
	Iznos:	1.734.509	1.975.000	2.470.000	3.169.000	3.425.000	3.835.000	4.165.000
	Izvor:	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet	Budžet
	Iznos:	0	6.346.160	6.923.080	4.038.460	1.153.850	288.460	0
	Izvor:		READP (IFAD)	READP (IFAD)	READP (IFAD)	READP (IFAD)	READP (IFAD)	
	Iznos:	0	0	145.000	2.071.000	145.000	2.548.000	0
	Izvor:			ARCP WB	ARCP WB	ARCP WB	ARCP WB	ARCP WB
Period provedbe mjere	2021.–2027.							
Institucija odgovorna za koordinaciju provedbe mjere	Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva							
Nositelji mjere	Sektor za ruralni razvoj i poljoprivredne savjetodavne službe FMPVŠ Agencija za plaćanja u poljoprivredi i ruralnom razvoju pri FMPVŠ							
Ciljne grupe	PG i agregatori uključeni u proizvođačke grupe, proizvođačke organizacije i članovi udruženja proizvođačkih organizacija, Lokalne zajednice koje izrađuju LRS, LAG-ovi, udruženja poljoprivrednih proizvođača koja su organizovala sajam ili nastupila na sajmu, PG i preduzeća koja se bave preradom primarnih poljoprivrednih proizvoda koji su nastupili na sajmovima.							

3.3.5.6. Razmjena znanja i informacija

Današnji poljoprivrednici djeluju u prirodnom, ekonomskom i tehnološkom okruženju koje se uslijed ograničenja resursa, pritiska na životnu sredinu, promjena društvenih očekivanja, migracija stanovništva, razvoja novih tehnologija i sve većeg uticaja klimatskih promjena brzo mijenja. U ovakvom okruženju poljoprivrednici i proizvođači hrane trebaju nova znanja, nove vještine i inovativne ideje za razvoj i upravljanje svojim proizvodnim sistemima.

U bliskoj budućnosti najveću pažnju treba posvetiti elementima modernizacije poljoprivredne politike, što bi trebalo poboljšati efikasnost intervencija u cilju postizanja strateških ciljeva. To se prvenstveno odnosi na: stvaranje, dijeljenje i korištenje znanja i inovacija te razvoj digitalnih tehnologija u poljoprivredi i ruralnim područjima. Stalni prijenos znanja u poljoprivredi, preduslov je za neophodno restrukturiranje sektora koje bi, podržano intervencijama utvrđenim poljoprivrednom politikom, trebalo dovesti do postizanja krajnjih zacrtanih ciljeva, odnosno do povećanja konkurentnosti sektora i održivog razvoja ruralnih područja, sve uz održivo korištenje resursa, zaštitu životne sredine i borbu sa klimatskim promjenama.

OBRAZLOŽENJE

I PRAVNI OSNOV

Pravni osnov za donošenje ove odluke sadržan je u članku 17. Zakona o razvojnom planiranju i upravljanju razvojem u Federaciji Bosne i Hercegovine („Službene novine Federacije BiH”, broj 32/17) i članku 5. stavak (4) Zakona o poljoprivredi („Službene novine Federacije BiH”, br. 88/07, 4/10, 27/12, 7/13 i 82/21), prema kojima sektorske strategije Federacije Bosne i Hercegovine donosi Parlament Federacije Bosne i Hercegovine na prijedlog Vlade Federacije Bosne i Hercegovine.

II RAZLOZI ZA DONOŠENJE

Vlada Federacije Bosne i Hercegovine donijela je Odluku o izradi Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja Federacije Bosne i Hercegovine 2021.-2027. godina („Službene novine Federacije BiH” br. 62/20 i 67/21) (u daljem tekstu: Sektorska strategija), kojom je Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i sumarstva zaduženo za izradu navedene sektorske strategije. Federalno ministarstvo poljoprivrede provelo je proceduru izrade Sektorske strategije sukladno Uredbi o izradi strateških dokumenata u Federaciji Bosne i Hercegovine („Službene novine Federacije BiH”, br. 74/19 i 2/20), (u daljem tekstu: Uredba), i izvršilo ex-ante evaluaciju Nacrta Sektorske strategije sukladno Uredbi o evaluaciji strateških dokumenata u Federaciji Bosne i Hercegovine („Službene novine Federacije BiH”, br. 74/19 i 2/20). Sukladno članku 17. stavak (5) Zakona o planiranju i upravljanju razvojem („Službene novine Federacije BiH”, broj 32/17) sektorske strategije Federacije BiH donosi Parlament Federacije BiH na prijedlog Vlade Federacije BiH.

III FINANSIJSKA SREDSTVA

Za implementaciju ove odluke potrebno je osigurati dodatna finansijska sredstva u Proračunu Federacije Bosne i Hercegovine

Ch-1-02/1-926-1/22

PRETHODNA (EX-ANTE) EVALUACIJA
NACRTA STRATEGIJE POLJOPRIVREDE I
RURALNOG RAZVOJA FEDERACIJE
BOSNE I HERCEGOVINE 2021-2027.

SADRŽAJ

IZVRŠNI SAŽETAK	1
Uvod.....	2
Plan provedbe evaluacije.....	2
Metodologija evaluacije	4
EVALUACIJSKI PRINCIPI KRITERIJI I PITANJA	5
I PRINCIPI	5
EP 1.1 Da li je ispoštovan otvoreni metod koordinacije? Kako je ispoštovan princip ravnopravnosti spolova i jednakih mogućnosti te horizontalne i vertikalne koordinacije? ...	6
II IZRADA NACRTA STRATEGIJE	7
EP 2.1 Da li je izrada strateške platforme u skladu s pravnim okvirom	7
EP 2.2 Da li je ispoštovana faza usaglašavanja strateške platforme? Da li je izvršena adekvatna provjera usklađenosti strateških dokumenata u FBiH?	8
EP 2.3 Definiranje prioriteta i mjera	10
EP 2.4 Da li su definirani strateški projekti sa svim elementima.....	11
EP 2.5 Da li je pripremljen adekvatan indikativni finansijski okvir?.....	12
EP 2.6 Da li je u Strategiji definiran način provođenja, praćenja, izvještavanja i evaluacije Strategije?	13
III KRITERIJ: RELEVANTNOST I KONZISTENTNOST	14
EP 3.1 Da li su ciljevi, prioriteti i mjere definirani jasnim, nedvosmislenim, jednostavnim razumljivim jezikom?	14
IV KRITERIJ: KOHERENTNOST, INTERVENTNA LOGIKA I EFEKTIVNOST ..	15
EP 4.1 Postoji li pripremljena teorija promjene ili interventna logika Strategije?	15
V KRITERIJ: SISTEM INDIKATORA	16
EP 5.1 Da li svaki cilj, prioritet i mjera imaju adekvatan broj indikatora?.....	16
EP 5.2 U kojoj mjeri predloženi indikatori reflektiraju očekivani ishod cilja, prioriteta i mjere?	17
EP 5.3 Vrijednosti, izvori, bazne linije i ciljevi indikatora su navedeni i dostupni?.....	18
Zaključna razmatranja	20

IZVRŠNI SAŽETAK

Ovaj izvještaj obuhvata rezultate prethodne (ex-ante) evaluacije Nacrta dokumenta Strategija poljoprivrede i ruralnog razvoja Federacije Bosne i Hercegovine za period 2021.-2027. godina (SPRR). Obaveza provedbe nezavisne prethodne evaluacije je utvrđena Zakonom o razvojnom planiranju i upravljanju razvojem u FBiH i Uredbom o evaluaciji strateških dokumenata u FBiH, kao dio procesa pripreme svakog strateškog dokumenta. Cilj Ex-ante evaluacije je „unapređenje kvalitete, relevantnosti i koherentnosti strateškog dokumenta“ (Čl. 12 Uredbe o evaluaciji strateških dokumenata u FBiH), ali i mogućnosti implementacije strateških dokumenata i osiguravanje njihove usklađenosti sa pravnim okvirom za pripremu i implementaciju strateških dokumenata u FBiH.

Evaluacijski kriteriji i pitanja

Definirani evaluacijski kriteriji i pitanja reflektiraju proces pripreme strategije, te poštivanje principa poput ravnopravnosti spolova, otvorenog metoda koordinacije, te kriteriji relevantnosti, koherentnosti, konzistentnosti i sl. Također, evaluacijom su obuhvaćeni i kriteriji i pitanja u vezi interventne logike, te indikativnog finansijskog okvira, kao i izuzetno važna adekvatnost okvira indikatora koji su definirani za ciljeve, prioritete i mjere.

Metodologija

Metodologija evaluacije je pripremljena u skladu sa Uredbom o evaluaciji strateških dokumenata u Federaciji Bosne i Hercegovine odnosno pregledom relevantne dokumentacije za pripremu, razgovorima sa učesnicima pripreme strategije, desk istraživanjem koje obuhvata procjenu interne i eksterne usklađenosti procesa, aktivnosti nacrta strategije te analizu adekvatnosti i usklađenosti indikatora sa odgovarajućim ciljevima, prioritetima i mjerama strategije.

Ključni nalazi i preporuke

Nakon objektivne evaluacije nacrta predmetnog strateškog dokumenta, definirane su preporuke koje su većim dijelom usvojene, te integrisane u sam strateški dokument. Time je sam kvalitet strateškog dokumenta značajno unapređen, te je osigurana solidna osnova za njegovu implementaciju.

Uvod

Ovaj izvještaj obuhvata rezultate prethodne (ex-ante) evaluacije nacrtu dokumenta Strategija poljoprivrede i ruralnog razvoja Federacije Bosne i Hercegovine za period 2021.-2027. godina (SPRR). Zakonom o razvojnom planiranju i upravljanju razvojem u FBiH i Uredbom o evaluaciji strateških dokumenata u FBiH predviđena je obaveza provedbe nezavisne prethodne evaluacije, kao dio procesa pripreme svakog strateškog dokumenta. Predmet ove Ex-ante evaluacije je nacrt Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja Federacije Bosne i Hercegovine 2021.-2027. Cilj Ex-ante evaluacije jeste „unapređenje kvalitete, relevantnosti i koherentnosti strateškog dokumenta“ (Čl. 12 Uredbe o evaluaciji strateških dokumenata u FBiH), ali i osiguravanje usklađenosti strateškog dokumenta sa pravnim okvirom za pripremu i implementaciju strateških dokumenata u FBiH.

Izvještaj uključuje sve neophodne elemente i to Plan provedbe evaluacije s propisanom strukturom, te Predmet i cilj evaluacije. Detaljno je razrađena i Metodologija evaluacije koja je uslovljena Uredbom o pripremi strateških dokumenata u FBiH, a koja definiira sam metodološki okvir te alate provođenja evaluacije. Definirani su i Evaluacijski kriteriji i pitanja slijedeći principe razvojnog planiranja. Na kraju Izvještaja data su zaključna razmatranja.

Plan provedbe evaluacije

Ex-ante evaluacija je dio procesa pripreme SPRR-a FBiH i radi se na nacrtu dokumenta a prije slanja u formalnu proceduru pribavljanja mišljenja i usvajanja u nadležnim institucijama.

Obavezna provedba nezavisne ex-ante evaluacije je propisana Uredbom o evaluaciji strateških dokumenata u FBiH. Istom Uredbom članom 11 se propisuje Provođenje postupka evaluacije kroz :

- a) izrađivanje plana evaluacije
- b) pripremanje opisa poslova;
- c) organizovanje i učestvovanje u evaluaciji i osiguravanje da se evaluacija provodi u skladu sa radnim zadatkom i stručnim podlogama za provođenje evaluacije strateških dokumenata;
- d) pružanje administrativno-tehničke podrške evaluatorima tokom evaluacije;
- e) omogućavanje dostupnosti potrebnih podataka za evaluaciju;
- f) pripremanje objave rezultata evaluacije;
- g) izradu evaluacijskog izvještaja iz
- h) nadziranje provođenja usvojenih preporuka evaluacije.

Plan evaluacije podrazumijeva i minimalnu strukturu koja je data u nastavku

Tabela 1 Plan evaluacije

R.D.	
1. Naziv strateškog dokumenta	Nacrt Strategija Poljoprivrede i ruralnog razvoja Federacije Bosne i Hercegovine 2021-2027.g
2. Oznaka vrste evaluacije	Ex-ante ili prethodna evaluacija
3. Predmet i cilj evaluacije	Dato u nastavku
4. Pregled predviđenih evaluacijskih kriterija sa pitanjima, te planiranih metoda koje će se koristiti u postupku evaluacije	Dato u nastavku dokumenta
5. Lista dostupnih i predviđenih izvora podataka za provođenje postupka evaluacije	<ol style="list-style-type: none"> 1. Nacrt Strategija Poljoprivrede i ruralnog razvoja Federacije Bosne i Hercegovine 2021-2027.g 2. Povezanost predloženih strateških ciljeva sa strateškim ciljevima i prioritetima Strategije razvoja 3. 04-Obrazac- Obrazloženje primjedbi Gender centra BiH - Situacijska analiza 4. 04-Obrazac- Obrazloženja ministarstva Strategija - Predi za vrše ministarstva BiH 5. 04-Obrazac- Obrazloženje ministarstva - PZZP Butmir 6. DOKUMENTI KOJI ODHVAĆAJU: 3016 ODBORA - Javna Strategija poljoprivrede 2021-2027 01.09.2021. 7. Javne konsultacije - Strategija polj. do 2027 - PZZP Butmir - lista sudionika 8. Lista eksperata 9. Obrazloženje primjedbi iz procesa javnih konsultacija - primjedbe - izvještaj BMFV 20.03.2022. 10. Obrazloženje primjedbi na Strategiju - Ministarstvo poljoprivrede Zupanije Posavske 11. ZAPISNIK - javne konsultacije PZZP Butmir
6. Vremenski okvir provođenja postupka evaluacije na osnovu izrađenog opisa posla	Dato u nastavku
7. Indikalivni budžet za provođenje postupka evaluacije (troškovi vanjskih evaluaora i eventualno troškovi osiguravanja dostupnosti određenih podataka)	Predviđeno Projektnim timom kao za razvidnog navedenog

Predmet i cilj evaluacije

Predmet evaluacije je nacrt Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja Federacije Bosne i Hercegovine 2021.-2027. Cilj Ex-ante evaluacije je podizanje kvalitete, mogućnosti implementacije strateških dokumenta i osiguravanje njihove usklađenosti sa pravnim okvirom za pripremu i implementaciju strateških dokumenata u FBiH. Pored nužnosti procesa implementacije prethodna evaluacija i njeno objavljivanje jačaju odgovornost i transparentnost u procesu formiranja politika.

Vremenski okvir provedbe evaluacije dat je u narednoj tabeli. Plan provedbe evaluacije je uslovljen obavezom iz zakonskog okvira u oblasti strateškog planiranja u Federaciji BiH i metodologijom pripreme ex ante evaluacije.

Tabela 2 Plan provedbe evaluacije

R.br.	Aktivnosti	Datum
1.	Prvi integrativni sastanak s predstavnicima Ministarstva i radnih grupa početak izrade (Dostavljuje izvodišnog plana metodologije)	24.06.2022.
2.	Nalazi kroz desk analizu i razgovore sa ključnim dionicama	8.7.2022.
3.	Radni sastanak s predstavnicima FMPVŠ	8.7.2022.
4.	Dostavljanje odgovora na nalaze (FMPVŠ)	15.7.2022.
5.	Davanje konačnih nalaza i preporuka	22.7.2022.
6.	Komentari (FMPVŠ)	25.7.2022.
7.	Finalni izvještaj	31.7.2022.

Metodologija evaluacije

Metodologija evaluacije je uslovljena Uredbom o pripremi strateških dokumenta u FBiH, Uredbom o evaluaciji strateških dokumenta u FBiH kao i drugim aktima koji reguliraju strateško planiranje, prije svega Zakonom o razvojnom planiranju i upravljanju razvojem, Uredbom o trogodišnjem i godišnjem planiranju. Ova evaluacija je kvalitativna evaluacija koja podrazumijeva analizu dokumentacije pripremljene u toku pripreme SPRR, razgovore sa dionicima procesa o poštivanju principa pripreme sektorskog strateškog dokumenta, desk istraživanje usmjereno na kriterije evaluacije strateškog dokumenta.

Za sastanke i razgovore će biti korišteni internet alati i telefon ili fizičko prisustvo na sastanku, zavisno od mogućnosti.

Ključni kriteriji za prethodnu evaluaciju su relevantnost, koherentnost, konzistentnost i efektivnost. Kriteriji, uticaja, efikasnosti i održivosti, koji su spomenuti u Uredbi o evaluaciji, nisu primjenjivi na ex-ante ili prethodnu evaluaciju. Na osnovu zakonom definiranih principa i evaluacijskih kriterija definiraju se evaluacijska pitanja na osnovu kojih se pripremaju nalazi i preporuke.

Također metodologija podrazumijeva i iterativan proces između nezavisnog evaluatora i nosioca izrade SPRR. Ovaj proces obuhvata u prvoj fazi pripremu nalaza od strane evaluatora, u drugoj komentare na nalaze od strane FMPVŠ, nakon te faze evaluator priprema finalne komentare i preporuke i na kraju FMPVŠ daju komentar u smislu mogućeg (ne)prihvatanja preporuka.

Učešće FMPVŠ u pripremi ove evaluacije obuhvata:

- osiguravanje pristupa dokumentima Nacrta Strategija poljoprivrede i ruralnog razvoja FBiH i svim ostalim radnim dokumentima,
- osiguravanje kontakata učesnika procesa i
- komentar na nalaze u prvoj fazi
- razmatranje i komentar na preporuke u finalnoj fazi pripreme izvještaja.

EVALUACIJSKI PRINCIPI KRITERIJI I PITANJA

Evaluacijski kriteriji i pitanja predstavljaju glavni dio ovog izvještaja. Pitanja i odgovarajući nalazi odnosno odgovori nas provode kroz proces pripreme strategije, poštivanja ravnopravnosti spolova, otvorenog metoda koordinacije i drugih principa pripreme. Zatim, kroz kriterij relevantnosti obuhvaćena su pitanja i nalazi vezani za odabir ciljeva, prioriteta i mjera, njihovu usklađenost sa međunarodnim obavezama i potrebama FBiH izraženim u SWOT analizi. Evaluacija kroz kriterije koherentnosti i konzistentnost i odgovarajuća evaluacijska pitanja obuhvata i analizu je odnos Razvojnih dokumenta u BiH i FBiH kao i definiranih ciljeva, prioriteta i mjera međusobno, odnosno njihovu komplementarnost. Interventna logika ili eksplicitna ili implicitna teorija promjene je predmet evaluacije. Pitanja obuhvataju i implementabilnost strategije iz perspektive obaveza koje proizilaze iz Uredbe o trogodišnjem i godišnjem planiranju u FBiH. Ex-ante evaluacija daje procjenu konzistentnosti predviđenog indikativnog finansijskog okvira gdje finansijske alokacije trebaju biti konzistentne sa razvojnim izazovima definiranim u SWOT-u i dijagnostici. Na kraju ali nikako ne manje važno predmetom evaluacije je i adekvatnost okvira indikatora koji su definirani za ciljeve, prioritete i mjere.

I PRINCIPI

Na osnovu člana 3 Uredbe o izradi strateških dokumenata u Federaciji Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: Uredba) utvrđeno je da se u procesu izrade strateških dokumenata primjenjuju slijedeći principa razvojnog planiranja i upravljanja razvojem:

- a) otvoreni metod koordinacije (u daljem tekstu: OMK);
- b) ravnopravnost spolova i jednake mogućnosti za sve građane Federacije;
- c) horizontalna i vertikalna koordinacija svih nivoa vlasti u Federaciji;
- d) partnerstvo;
- e) javnost i transparentnost.

EP 1.1 Da li je ispoštovan otvoreni metod koordinacije? Kako je ispoštovan princip ravnopravnosti spolova i jednakih mogućnosti te horizontalne i vertikalne koordinacije?

EP 1.1 Nalazi

Tokom pripreme SPRR poštivanje navedenih principa je realizirano kroz procedure:

- izbora Koordinacijskog odbora;
- Centralnog tima;
- Izvršnog tima te
- samih radnih grupa koje čine profesori i istraživači poljoprivrednih fakulteta i zavoda, a koji su direktno radili na izradi dijelova teksta same Strategije.

Također, poštivanje principa OMK, Ravnopravnosti spolova, Partnerstva, te principa Javnosti i Transparentnosti evidentno je i kod organizacije javnih konsultacija sa širim krugom zainteresiranih aktera, odnosno institucija, tijela, organizacija, udruženja i pojedinaca koji su direktno ili indirektno uključeni u sektor poljoprivrede te ruralnog razvoja FBiH, općenito. U tom smislu javni pozivi za učešće, konsultacije, dostupnost materijala na webu, kao i Obrasci za dostavljanje komentara i prijedloga na nacrt predmetne Strategije su kreirani u skladu s navedenim principima. Iako je na prvi nacrt Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja FBiH 2021.-2027., a posebno u fazi izrade Situacione analize bilo primjedbi koje su se odnosile na poštivanje ravnopravnosti spolova u skladu s Zakonom o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini („Sl. glasnik BiH“ br. 32/10) primjedbe su usvojene te su napravljene adekvatne izmjene teksta Nacrta Strategije. Većina primjedbi se odnosila na rodnu neosjetljivost jezika kojim je Nacrt napisan; zatim rodnu neosjetljivost dijela teksta koji se odnosi na demografska obilježja, strateške ciljeve i prioritete, te indikatore, poštivanje Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena UN-a, čl. 14, Pekinške deklaracije i platforme za akciju, poglavlje IV; te Rezolucije Generalne skupštine UN-a, a koje uključuju: Rezolucija 56/129 unapređenje položaja žena u ruralnim oblastima (2001), Rezolucija 58/146 unapređenje položaja žena u ruralnim oblastima (2003), - Rezolucija 62/136 unapređenje položaja žena u ruralnim oblastima (2007); i dr.

U konačnici, sve navedene primjedbe su usvojene i ugrađene u finalni tekst. Međutim, iako u demografskim obilježjima postoji diverzifikacija po spolu, ne postoji osvrt na socijalno ugrožene, kao što ni u okviru sekcije 2.4.4.1. Pokretanje poslovanja mladih poljoprivrednika ne postoji diverzifikacija po spolu.

Komentar FMPVŠ:

<p>Zaključne preporuke:</p> <p>-U okviru sekcije 2.4.4.1. Pokretanje poslovanja mladih poljoprivrednika napraviti diverzifikaciju po spolu, te osvrnuti se na socijalno ugrožene kategorije.</p>
<p>Komentar FMPVŠ:</p> <p>Prihvataju se preporuke i ugrađuju se u finalnu verziju dokumenta.</p>

II IZRADA NACRTA STRATEGIJE

EP 2.1 Da li je izrada strateške platforme u skladu s pravnim okvirom

(strateška platforma i situaciona analiza uključuju podatke minimalno za tri godine, podaci razvrstani po spolu, starosnoj strukturi, sa posebnim osvrt na socijalno ugrožene, vizija proizilazi iz zaključaka situacione analize, strateški cilj u skladu sa vizijom i SWOT analizom)?

Članom 11 Uredbom o izradi strateških dokumenata u FBiH, propisano je da se strateška platforma, minimalno, sastoji od: situacione analize, uključujući i osvrt na stanje i usklađenost prostorno-planske dokumentacije, vizije razvoja i strateških ciljeva sa indikatorima. Stavom (4) pometnutog člana navedeno je da situaciona analiza treba da obuhvati period od minimalno 3 godine, pri čemu se podaci razvrstavaju prema spolu, sa posebnim osvrtom na socijalno ugrožene kategorije stanovništva. Članom 11, stav 9 Uredbe o izradi strateških dokumenata u FBiH predviđeno je obavljanje konsultacija o strateškoj platformi koje treba da traju minimalno 30 dana, a vrše se njenom objavom na web stranici nosioca izrade strateških dokumenata, dostavljanjem strateške platforme nadležnim institucijama na nižim, istim i višim nivoima vlasti relevantnim za strateške dokumente, organiziranjem javnih prezentacija, prikupljanjem i razmatranjem prijedloga i sugestija.

EP 2.1 Nalazi

Tokom pripreme SPRR provedene su 30-dnevne javne konsultacije sa uže i šire zainteresiranim institucijama te predstavnicima proizvođača čime je zadovoljen Član 11, Stav 9 Uredbe o izradi strateških dokumenata u FBiH. Također, cjelokupan proces je organiziran u skladu s postojećim regulatornim okvirom i to prije svega Članom 5. Zakona o poljoprivredi Službene novine Federacije BiH, br. 88/07, 04/10, 27/12, 07/13 i 82/21), te odredbama Zakona o novčanim potporama u poljoprivredi i ruralnom razvoju (Službene novine Federacije BiH, br. 42/10, 99/19), Zakona o razvojnom planiranju i upravljanju razvojem u Federaciji Bosne i Hercegovine

("Službene novine Federacije BiH", br. 32/17) i odredbama Uredbe o izradi strateških dokumenata u Federaciji Bosne i Hercegovine ("Službene novine Federacije BiH", br. 74/19 i 2/21). Strateška platforma obuhvata sve neophodne elemente, a situaciona analiza obuhvata period od 2014. do 2020. godine čime je zadovoljen Stav 4 Člana 11 Uredbe o izradi strateških dokumenata FBiH kojim se propisuje da situaciona analiza treba da obuhvati period od minimalno tri godine.

Vizija u svojoj formulaciji predstavlja opis prethodno definiranih strateških ciljeva, stoga korištena formulacija nije adekvatna za definiranje vizije. Također definiranju strateških ciljeva treba da prethodi sažetak odnosno izvod iz situacione analize pri čemu će povezanost vizije i zaključaka situacione analize biti očigledna.

Povezanost SWOT analize, vizije i strateških ciljeva je vidljiva.

Komentar FMPVŠ:

.

Zaključne preporuke:

Redefinirati Viziju tako da jasno oslikava željeno stanje poljoprivrednog sektora i ruralnog razvoja FBiH (provjeriti Viziju razvoja FBiH definiranu Strategijom razvoja FBiH za period 2021.-2027.godine, str. 13). Također, na kraju Situaciona analize dodati sažetak ili izvod iz situacione analize kako bi se izravno formulisala povezanost između Vizije i zaključaka Situacione analize.

Komentar FMPVŠ:

Prihvataju se preporuke i ugrađuju se u finalnu verziju dokumenta.

EP 2.2 Da li je ispoštovana faza usaglašavanja strateške platforme? Da li je izvršena adekvatna provjera usklađenosti strateških dokumenata u FBiH?

U skladu sa članom 28 Zakona o razvojnom planiranju i upravljanju razvojem u FBiH, sektorske strategije Federacije se izrađuju na osnovu Strategije razvoja Federacije.

EP 2.2 Nalazi

Tokom izrade SPRR kao polazna osnova su korišteni globalni ciljevi održivog razvoja iz Agende 2030 Generalne skupštine UN, posebni ciljevi CAP 2021.-2027. definirani u Uredbi (EU) br. 2021/2115 o utvrđivanju pravila o podršci za strateške planove u okviru ZPP-a koji se finansiraju iz Evropskog Fonda za jamstva u poljoprivredi (EAGF) i Evropskog fonda za ruralni razvoj (EAFRD) te o stavljanju izvan snage Uredbe (EU) br. 1305/2013 Evropskog parlamenta i Vijeća i Uredbe (EU) br. 1307/2013 Evropskog parlamenta i Vijeća.

Također, u skladu sa Zakonom o razvojnom planiranju i programiranju razvoja Federacije BiH („Službene novine Federacije BiH“ broj 32/17), Strategija poljoprivrede i ruralnog razvoja kao sektorska strategija, definirana je na temelju Strategije razvoja Federacije Bosne i Hercegovine 2021-2027 godina. Ta povezanost je evidentna i kod definiranja samih strateških ciljeva i prioriteta.

Tako Strateški cilj 1 iz ove Strategije doprinosi realizaciji:

- Prioriteta 3.5. iz Strategije razvoja FBiH - Poticati razvoj ruralnih prostora – podržavati održivu proizvodnju visokokvalitetnih proizvoda veće dodane vrijednosti,
- Prioriteta 3.6. Strategije razvoja FBiH - Povećati otpornost na krize, te osigurati da pomoć koja se dodjeljuje bude u funkciji povećanja produktivnosti i ispunjavanja širih društvenih ciljeva, osigurati opskrbu hranom za ljude i životinje, i
- Prioriteta 4.2. - Unapređivati vladavinu prava te jačati statističku osnovu kao podlogu za utvrđivanje politika putem harmonizacije statistike sa Europskim statističkim sistemom.

Zatim, Strateški cilj 2. ove Strategije doprinosi realizaciji:

- Strateškog cilja 3 Strategije razvoja FBiH - Resursno efikasan i održiv razvoj.

Strateški cilj 3. iz ove Strategije doprinosi realizaciji:

- Strateškog cilja 2. iz Strategije razvoja FBiH - Prosperitetan i inkluzivan društveni razvoj - kroz jačanje povjerenja u društvu, ličnu i ekonomsku sigurnost, bolju socijalnu i političku koheziju marginaliziranih grupa, vraćanje primata poštenom i profesionalnom radu, smanjenje depopulacije i jednakost svih u društvu.

Strateški cilj 4. Ove Strategije doprinosi realizaciji:

- Strateškog cilja 1. iz Strategije razvoja FBiH – Ubrzan ekonomski razvoj temelji se na povećanju produktivnosti i zaposleni te pametnom rastu vođenom inovacijama;
- Prioritetu 1.2. Strategije razvoja FBiH - Podrška transferu i razvoju tehnologija, te
- Prioritetom 3.5. Poticati razvoj ruralnih prostora.

Također, u tekstu same Strategije navedeno je da je provjera usklađenosti ove sektorske strategije sa Strategijom razvoja FBiH 2021-2027 izvršena i da su sve preporuke Federalnog zavoda za programiranje razvoja u vezi toga usvojene i ugrađene u sami tekst predmetne Strategije (str.139).

Komentar FMPVŠ:

-

Zaključne preporuke:

-

EP 2.3 Definiranje prioriteta i mjera

(član 12 Uredba o izradi strateških dokumenata): Da li su mjere definirane na način da mogu biti preuzete u implementacione dokumente na način (član 11, stav 4 ,5, 6; član 12, stav 5; Uredba o trogodišnjem i godišnjem planiranju u FBiH)? Da li je svaki pojedinačni strateški cilj označen rednim brojem, pri čemu je njihov maksimalni broj je pet (član 11, stav 7)? Da li se svaka mjera označava sa hijerarhijski nižim rednim brojem relevantnog prioriteta? Da li mjere minimalno sadrže: vezu sa strateškim ciljem i prioritetom, (a) naziv mjere, opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja, (b) indikatore za praćenje rezultata mjere, (c) razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta, (d) indikativnu finansijsku konstrukciju sa izvorima finansiranja, (e) period implementacije mjere, (f) instituciju odgovornu za koordinaciju i implementaciju mjere?

Članom 11, stav 7 Uredbe o izradi strateških dokumenata u Federaciji Bosne i Hercegovine, između ostalog, određeno je da strateški ciljevi trebaju biti jasno formulirani, ostvarivi u vremenskom periodu važenja strateških dokumenata, mjerljivi uz pomoć objektivno provjerljivih indikatora. Svaki pojedinačni strateški cilj označava se rednim brojem, a njihov maksimalni broj je pet.

EP 2.3 Nalazi

Strateški ciljevi Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja FBiH 2021-2027 definirani su u skladu s članom 11, stavom 7, Uredbe o izradi strateških dokumenata u FBiH. Ukupno ih je četiri (4) i označeni su adekvatnim rednim brojevima. Mjere koje se odnose na pojedine strateške ciljeve su adekvatno definirane i označene hijerarhijski nižim rednim brojem relevantnog prioriteta, a prioriteti su označeni hijerarhijski nižim rednim brojem relevantnog strateškog cilja. Također, za svaku mjeru dat je tabelarni prikaz s naznačenim elementima:

- a) veza sa strateškim ciljem i prioritetom,
- b) naziv mjere, opis mjere sa okvirnim područjima djelovanja,
- c) indikatori za praćenje rezultata mjere,
- d) razvojni efekt i doprinos mjere ostvarenju prioriteta,
- e) indikativnu finansijsku konstrukciju sa izvorima finansiranja,
- f) period implementacije mjere,
- g) instituciju odgovornu za koordinaciju i implementaciju mjere, te
- h) nosioci mjere i ciljne grupe.

Kod definiranih indikatora jasno su determinirane polazne i ciljne vrijednosti, a prikazana je i indikativna finansijska konstrukcije sa procjenjenim iznosima po godinama, te izvorima finansiranja.

Komentar FMPVŠ:
-
Zaključne preporuke:
Razmotriti mogućnost organiziranja sadržaja koji se odnosi na ciljeve, prioritete i mjere tako da se klasificiraju prema ciljevima čime bi se osigurao hijerarhijski redoslijed ciljeva, prioriteta i mjera.
Komentar FMPVŠ:
Prihvataju se preporuke i ugrađuju se u finalnu verziju dokumenta.

EP 2.4 Da li su definirani strateški projekti sa svim elementima

(kratki opis, očekivani efekti i indikativni finansijski okvir)?

Na osnovu člana 13 Uredbe o izradi strateških dokumenata u Federaciji Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: Uredba) određeno je da se za implementaciju strateških dokumenata mogu identificirati strateški projekti kao intervencije najvećeg značaja za ostvarenje strateških ciljeva. Strateški projekti trebaju imati višestruki efekat na razvoj i njihova implementacija može biti osnov za pokretanje drugih projekata. Rezultati strateških projekata trebaju da doprinesu pozitivnom uticaju na poboljšanje kvaliteta života veće grupe građana, a naročito socijalno ugroženih kategorija stanovništva, te da omoguće održivi rast i razvoj. Strateški projekti sadrže kratki opis, očekivane efekte i indikativni finansijski okvir.

EP 2.4 Nalazi

Identificirana su tri (3) strateška projekta (136 - 139, str.) kao što slijedi:

1. *Provođenje uređenja poljoprivrednog zemljišta (navodnjavanje, arondacija, komasacija, remedijacija);*
2. *Jačanje i razvoj zadružnog sektora i*
3. *Uspostavljanje sistema poljoprivrednog znanja i inovacija (AKIS-a) u Federaciji BiH.*

Strateški projekti su dati u tabelarnom prikazu s definiranim opisima, očekivanim efektima, te indikativnom finansijskom konstrukcijom. Indikativna finansijska konstrukcija obuhvata iznose po svakoj godini za strateški period (2021-2027), te naznačene izvore finansiranja.

Komentar FMPVŠ:

-

Zaključne preporuke:

-
Komentar FMPVŠ:
-

EP 2.5 Da li je pripremljen adekvatan indikativni finansijski okvir?

Na osnovu člana 14 Uredbe o izradi strateških dokumenata u Federaciji Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: Uredba) na osnovu situacione analize i projekcije, kao i definiranih mjera, izrađuje se indikativni finansijski okvir za period važenja strateških dokumenata. Indikativni finansijski okvir minimalno sadrži procjenu potrebnih finansijskih sredstava po strateškim ciljevima, prioritetima i mjerama iz budžeta, te po ostalim izvorima finansiranja, kao što su kreditna sredstva, sredstva Evropske unije i ostale donacije.

EP 2.5 Nalazi

U skladu s članom 14 Uredbe o izradi strateških dokumenata u Federaciji Bosne i Hercegovine izrađen je indikativni finansijski okvir za provođenje strategije za cjelokupno razdoblje važenja strateškog dokumenta tj. za period 2021-2027.g. Okvir je dat u tabelarnom prikazu, a sadrži sljedeće elemente:

- Oznaka strateškog cilja, prioriteta i mjere;
- Procjenjena struktura udjela finansiranja (u procentima %) prioriteta i strateških ciljeva u ukupnom iznosu finansiranja strateškog dokumenta;
- Ukupno procjenjeno finansiranje u apsolutnim iznosima (u milionima KM);
- Procjena potrebnih finansijskih sredstava po sljedećim izvorima finansiranja i to:
 - Budžetska sredstva;
 - Kreditna sredstva;
 - Sredstva EU, te
 - Ostale donacije.

Komentar FMPVŠ:

-

Zaključne preporuke:

S obzirom da su potrebna finansijska sredstva za pojedine Strateške ciljeve, Prioritete i Mjere procjenjena u apsolutnim iznosima, a ukupna struktura procjenjenih finansijskih sredstava data u procentualnim iznosima, preporučuje se da su u sekciji 7.1. Indikativni finansijski okvir doda još jedna rubrika (kolona u tabelarnom prikazu) koja će za svaki Strateški cilj, Prioritet i Mjeru dati i procentualnu strukturu

procjenjenih finansijskih sredstava po izvorima finansiranja, kao što je to urađeno na dnu tabelarnog prikaza s ukupnim iznosom.

Komentar FMPVŠ:

Ne prihvataju se uz obrazloženje:

Obrazac indikativnog finansijskog okvira za razdoblje važenja Strateškog dokumenta propisan je „Prilogom 1“ iz Uredbe o izradi Strateških dokumenata, a u njemu nije predviđeno razdvajanje finansijskih sredstava po izvorima za svaki strateški cilj, prioritet i mjeru, nego samo za cjelokupni strateški dokument.

EP 2.6 Da li je u Strategiji definiran način provođenja, praćenja, izvještavanja i evaluacije Strategije?

Da li su procedure monitoringa jasno definirane i da li je sistem izvještavanja/monitoringa i evaluacije postavljen na način da na vrijeme informira donosioca odluka i u skladu sa pravnim okvirom u FBiH? Da li su upravljačke strukture monitoringa i evaluacije postavljene na način da osiguravaju vezu između donosioca odluka i implementacije?

Članom 17 Zakona o razvojnom planiranju i upravljanju razvojem u FBiH, između ostalog, utvrđeno je da se sektorskim strategijama Federacije utvrđuje institucionalni okvir za implementaciju, monitoring, evaluaciju i izvještavanje. Da li je u SPRR FBiH dato posebno poglavlje, „PROVOĐENJE, PRAĆENJE, IZVJEŠTAVANJE I EVALUACIJA STRATEGIJE“, u kojem su detaljno pojašnjene koordinacija provođenja, praćenje, izvještavanje i evaluacija i plan evaluacije.

EP 2.6 Nalazi

U poglavlju 9. Definiranje okvira za provođenje, praćenje, izvještavanje i evaluaciju strategije dat je okvir za provedbu strateškog dokumenta, definisan je način monitoringa, izvještavanja i evaluacije u skladu s Uredbom o evaluaciji strateških dokumenata u Federaciji BiH („Službene novine Federacije BiH“, br. 74/19). Također, opisan je sistem za upravljanje i koordinaciju implementacije Strategije, a što između ostalog podrazumijeva i donošenje novog Zakona o poljoprivredi, te Zakona o novčanim potporama u poljoprivredi i ruralnom razvoju u cilju usklađivanja definiranih mjera sa mjerama iz Uredbe (EU) 2011/2115.

Pri definiranju okvira za provođenje Strategije izrađen je Akcijski plan za implementaciju Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja Federacije BiH 2023-2027. godina koji se nalazi u prilogu Strategije, a sadrži sljedeće elemente:

- naziv strateškog cilja i prioriteta,
- naziv planiranih mjera i strateških projekata sa polaznim i ciljnim vrijednostima indikatora za praćenje rezultata mjere,

- okvirnu finansijsku vrijednost po godinama,
- očekivane izvore finansiranja,
- razdoblje implementacije,
- nositelje realizacije i
- ciljne grupe korisnika.

U vezi s informiranjem donosioca odluka odnosno redovnim izvještavanjem o praćenju implementacije planiranih aktivnosti predviđeno je godišnje izvještavanje u skladu sa Uredbom Vlade Federacije BiH. Također, tekstom Strategije predviđeno je da monitoring i evaluacija prema Uredbi o evaluaciji strateških dokumenata u Federaciji BiH („Službene novine Federacije BiH“, broj: 74/19) osiguravaju donosiocima odluka i politika povratne informacije o implementaciji. U Strategiji je naznačena i obaveza provođenja Ex-ante evaluacije u fazi izrade Strategije, te Evaluacija u toku koja se radi u prethodnoj godini implementacije Strategije.

Komentar FMPVŠ:

-

Zaključne preporuke:

-

Komentar FMPVŠ:

-

III KRITERIJ: RELEVANTNOST I KONZISTENTNOST

EP 3.1 Da li su ciljevi, prioriteti i mjere definirani jasnim, nedvosmislenim, jednostavnim razumljivim jezikom?

Jesu li identificirani cilj, prioriteti i mjere u skladu sa relevantnim okvirom i potrebama društva izraženim kroz situacionu analizu i SWOT analizu?

EP 3.1 Nalazi

Prilikom definiranja ciljeva, prioriteta i mjera nisu korištene precizne i do kraja jasne jezičke formulacije. U opisivanju strateških ciljeva (68-70 str.) često se koriste formulacije koje bi više bile prikladne za situacionu analizu jer elaboriraju postojeće stanje u sektoru. Očigledno je da u definiranju ciljeva, prioriteta i mjera nije korištena tzv. „aktivna“ jezička formulacija kojom se posebno prioritate i mjere formulišu u infinitivnom obliku. Npr. Strateški cilj 1 prema postojećoj formulaciji glasi: „Podrška pametnog, otpornog i diverzifikovano sektora poljoprivrede sa povećanom sigurnošću snabdjevenosti hranom“ ili Prioritet 1.3. prema postojećoj formulaciji glasi: „Unapređenje položaja poljoprivrednih proizvođača u lancu vrijednosti poljoprivrednih proizvoda“.

<p>Nadalje, a kao što je već u ranijim nalazima istaknuto, ne postoji jasno vidljiva povezanost ciljeva, prioriteta i mjera sa SWOT analizom i najznačajnijim nalazima situacione analize.</p> <p>U sadržaju na početku Strategije nije vidljiv naslov: „Strateški cilj 1“.</p>
<p>Komentar FMPVŠ:</p> <p>-</p>
<p>Zaključne preporuke:</p> <p>Uvažavajući gore navedene nalaze preporučuje se sljedeće:</p> <ul style="list-style-type: none"> - preformulisati ciljeve, prioritete i mjere koristeći jednostavniju, precizniju i tzv. „aktivniju“ jezičku formulaciju (infinitivni oblici). Npr. Npr. Strateški cilj 1 prema postojećoj formulaciji glasi: „Podrška pametnog, otpornog i diverzifikovano sektora poljoprivrede sa povećanom sigurnošću snabdjevenosti hranom“, a trebao bi glasiti: „Pametna, otporna i diverzifikovana sektor poljoprivrede“ ili Prioritet 1.3. prema postojećoj formulaciji glasi: „Unapređenje položaja poljoprivrednih proizvođača u lancu vrijednosti poljoprivrednih proizvoda“, a trebao bi biti preformulisan u „Unaprijediti položaj poljoprivrednih proizvođača u lancu vrijednosti poljoprivrednih proizvoda“. Isto napraviti s ostalim ciljevima, prioritetima i mjerama; - na kraju situacione analizu dodati izvod iz analize ili sažetak te na taj način istaći povezanost potreba istaknutih u situacionoj analizi sa definiranim ciljevima, prioritetima i mjerama. Slično napraviti i sa SWOT analizom; - U sadržaju na početku Strategije dodati naslov: „Strateški cilj 1“.
<p>Komentar FMPVŠ:</p> <p>Prihvataju se preporuke i ugrađuju se u finalnu verziju dokumenta.</p>

IV KRITERIJ: KOHERENTNOST, INTERVENTNA LOGIKA I EFEKTIVNOST

EP 4.1 Postoji li pripremljena teorija promjene ili interventna logika Strategije?

Teorija promjene je eksplicitna ili implicitna? Uključuje li logičku vezu između ciljeva i izazova definiranih u SWOT analizi? U kojoj mjeri je interventna logika utemeljena na dokazima, iz studija, radova eksperata? Postoji li komplementarnost i sinergija između definiranih mjera, prioriteta i cilja? Postoje li mjere/aktivnosti koje bi bolje implementirale predložene prioritete/mjere? Može li se očekivati doprinos prioriteta definiranom cilju? Može li se očekivati doprinos mjera definiranim prioritetima?

EP 4.1 Nalazi

Tokom pripreme Strategije korištena je implicitna teorija promjene. Logička matrica bazirana na teoriji promjene nije napravljena niti je teorija promjene objašnjena ili ilustrirana tabelarnim prikazom i sl. Iz navedenih razloga ne može se jasno iščitati interventna logika. U tom smislu nije istaknuta ni povezanost interventne logike s postojećim studijama i ekspertskim radovima i/ili publikacijama. Komplementarnost i sinergija pojedinih mjera nije dovoljno izražena. Međutim, predložene mjere u značajnoj mjeri doprinose prioritetima, a prioriteti definiranim ciljevima.

Komentar FMPVŠ:

-

Zaključne preporuke:

Uvažavajući navedene nalaze preporučuje se sljedeće:

- U samom tekstu dokumenta jasnije istaći teoriju promjene i interventnu logiku
- Uskladiti mjere, prioritete i ciljeve (postići veću koherentnost).

Komentar FMPVŠ:

Prihvataju se preporuke i ugrađuju se u finalnu verziju dokumenta.

V KRITERIJ: SISTEM INDIKATORA**EP 5.1 Da li svaki cilj, prioritet i mjera imaju adekvatan broj indikatora?**

Uredba definiše potrebu za utvrđivanje odgovarajućih indikatora za sve ciljeve, prioritete i mjere unutar strateških dokumenata. Član 12 Uredbe „Utvrđivanje prioriteta i mjera“ detaljnije precizira i nužnost utvrđivanja „objektivno provjerljive indikatore“ za prioritete i mjere. Član 11 stav (8) nalaže da nosilac izrade strateškog dokumenta određuje maksimalno tri indikatora za strateški cilj.

EP 5.1 Nalazi

U nacrtu Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja Federacije Bosne i Hercegovine ukupno su definirana tri strateška cilja. U okviru 1. Strateškog cilja definirana su ukupno 3 (tri) prioriteta i 16 (šesnaest) mjera. Pri tome 1. Strateški cilj obuhvata jedan indikator, dok prioritete i mjere obuhvataju ukupno 46 indikatora. 2. Strateški cilj obuhvata 1 (jedan) prioritet i 1 (jednu) mjeru, a sam cilj ima 1 (jedan) indikator, dok prioritet i mjera uključuju 3 (tri) indikatora ukupno. Također, u okviru 3. Strateškog cilja definiran je 1 (jedan) prioritet i 3 (tri) mjere. Sam Strateški cilj ima 2 (dva) indikatora, a prioritet i mjere obuhvataju ukupno 15 (petnaest) indikatora. Uvažavajući brožani iskaz indikatora po strateškim ciljevima, prioritetima i mjerama

može se istaći da je njihov broj adekvatan i u skladu s Članom 11 stav (8) i Članom 12 Uredbe o izradi strateških dokumenata u Federaciji Bosne i Hercegovine.

Ipak i pored adekvatnog broja indikatora, evidentna je nedostatnost indikatora u okviru pojedinih ciljeva, prioriteta i mjera jer isti nisu u dovoljno mjeri obuhvaćeni predloženim indikatorima. Također, nije dovoljno izražena ni adekvatna povezanost ciljeva, prioriteta, mjera i pripadajućih indikatora s odgovarajućim ciljevima, prioritetima, mjerama i indikatorima Strategije razvoja Federacije Bosne i Hercegovine 2021-2027.

Komentar FMPVŠ:

-

Zaključne preporuke:

Pored neophodne jezičke preformulacije strateških ciljeva, prioriteta i mjera kao što je to već istaknuto u okviru nalaza za EP III.1, potrebno je raditi na definiranju dodatnih indikatora kako bi se mogla pratiti i mjeriti implementacija ciljeva, prioriteta i mjera u njihovoj punoj sveobuhvatnosti. Također, nužno je raditi i na usaglašavanju ciljeva, prioriteta, mjera i indikatora ovog strateškog dokumenta s odgovarajućim ciljevima, prioritetima, mjerama i indikatorima Strategije razvoja Federacije Bosne i Hercegovine 2021-2027, kao što npr. za Strateški cilj 2. treba dodati indikator: „Broj certificiranih ekoloških i/ili organskih poljoprivrednih proizvođača i/ili poljoprivrednih proizvoda“ iz Prioriteta 3.5. Poticati razvoj ruralnih prostora iz Strategije razvoja Federacije Bosne i Hercegovine 2021-2027 ili npr. u 3. Strateški cilj treba uključiti sljedeće indikatore: „% stanovnika u ruralnim područjima, od ukupnog broja stanovnika“ ili „% žena u ruralnim područjima, od ukupnog broja stanovnika“ ili „% promjena dohotka ruralnog stanovništva“ a koji se odnose na Prioritet 3.5. Poticati razvoj ruralnih prostora i Mjeru 3.5.1. Razvijati ruralnu infrastrukturu i dostupnost usluga u ruralnim područjima u okviru Strategije razvoja Federacije Bosne i Hercegovine 2021-2027.

Komentar FMPVŠ:

Prihvataju se preporuke i ugrađuju se u finalnu verziju dokumenta

EP 5.2 U kojoj mjeri predloženi indikatori reflektiraju očekivani ishod cilja, prioriteta i mjere?

Do kojeg nivoa su indikatori jedinica mjere za ono što je navedeno nazivom i sadržajem strateškog cilja, prioriteta i mjere? Do kog nivoa su indikatori jasni i nedvosmisleni?

Uredba kroz član 12 definira „Utvrđivanje prioriteta i mjera“ i detaljnije precizira i nužnost utvrđivanja „objektivno provjerljivih indikatora“ za prioritete i za mjere. Uredba u čl. 11 nalaže utvrđivanje indikatora za sve prioritete unutar strateškog dokumenta.

U stavu (2) istog člana navodi se da se za mjere definiraju „indikatori za praćenje rezultata mjere“ odnosno indikatori ishoda (outcome).

EP 5.2 Nalazi

Predloženi indikatori u određenoj mjeri reflektiraju očekivani ishod ciljeva. Međutim, kao što je to istaknuto u okviru EP V.1 nalaza adekvatna koherentnost i povezanost prioriteta i mjera s jedne strane, te indikatora s druge strane nije na zadovoljavajućem nivou. Preformulacijom prioriteta i mjera njihova povezanost sa relevantnim indikatorima bi bila adekvatnija i dosta uočljivija što bi u značajnoj mjeri unaprijedilo i samo praćenje implementacije.

Komentar FMPVŠ:

-

Zaključne preporuke:

Uvažavajući prethodno navedeno sugerira se jezička preformulacija strateških ciljeva, prioriteta i mjera kako bi se postigla veća konzistentnost s odgovarajućim indikatorima. Također, preporučuje se uključivanje relevantnih indikatora iz Strategije razvoja Federacije Bosne i Hercegovine 2021-2027 ili pak usklađivanje postojećih indikatora iz predmetnog nacrtu s odgovarajućim indikatorima iz Strategije razvoja Federacije Bosne i Hercegovine 2021-2027.

Komentar FMPVŠ:

Prihvataju se preporuke i ugrađuju se u finalnu verziju dokumenta

EP 5.3 Vrijednosti, izvori, bazne linije i ciljevi indikatora su navedeni i dostupni?

Postoje li ograničenja za adekvatan monitoring indikatora rezultata? Postoji li potreba za posebnim aktivnostima kao priprema za monitoring poput treninga osoblja ili organizacije saradnje sa ministarstvima, ili institucijama koje su izvori podataka? Jesu li ove aktivnosti predviđene dokumentom i je li predviđena uspostava elektronske evidencije indikatora ostvarivanja cilja, prioriteta i mjera?

Svaki indikator za nivo cilja, prioriteta ili mjera mora imati definirane polazne i ciljne vrijednosti. U skladu sa navedenim i izvori podataka za svaki pojedinačni indikator moraju biti navedeni i dostupni a sve u cilju praćenja svakog pojedinačnog indikatora tokom cijelog perioda implementacije.

EP 5.3 Nalazi

Svaki definirani indikator ima definisane polazne i ciljne vrijednosti. Međutim, izvori podataka za svaki pojedinačni indikator nisu jasno navedeni što implicira potrebu za dodatnim aktivnostima u vezi s istraživanjem izvora podataka uključujući i institucije koje osiguravaju podatke. Također, nije naznačena potreba za edukacijom i/ili

dodatnim obukama osoblja, niti da li je predviđena uspostava elektronske evidencije indikatora ciljeva, prioriteta i mjera što bi značajno olakšalo njihovo praćenje tokom cijelog perioda implementacije.

Komentar FMPVŠ:

.

Zaključne preporuke:

Preporučuje se navođenje izvora podataka koji se odnose na vrijednosti indikatora kako bi se omogućilo nesmetano praćenje, te je neophodno jasno istaknuti da li je potrebna dodatna edukacija za osoblje u vezi izvora, ali i monitoringa ostvarenih rezultata. Također, sugeriše se jasnije određenje koja vrsta evidencije indikatora ciljeva, prioriteta i mjera će biti obezbjeđena.

Komentar FMPVŠ:

Prihvataju se preporuke i ugrađuju se u finalnu verziju dokumenta

Glavnina izvora za indikatore su podaci iz automatske baze podataka za obradu zahtjeva za potporama u Federalnom ministarstvu poljoprivrede. Taj sustav će biti nadograđivan, osobito iz sredstava ARCP (projekta financiranog sredstvima Svjetske banke). Iz tog informacijskog sustava moguće je dobiti egzaktnu podatke koji će biti osnova za popunjavanje većine indikatora. Preostali dio podataka zasniva se na raspoloživim statističkim podacima i podacima vezanim za vanjskotrgovinsku razmjenu. U tekstu će biti naznačeni izvori podataka iz kojih će biti korišteni podaci za popunu indikatora.

Vezano za edukaciju osoblja u Strategiji su predviđena sredstva za tehničku pomoć Federalnom ministarstvu poljoprivrede za realizaciju definiranih politika, kako za informatizaciju procesa i procedura tako i za nabavku hardvera, vozila i druge opreme te edukaciju postojećih i novih službenika. U Strategiji je navedena potreba za uspostavom specijaliziranih organizacijskih jedinica, osobito Sektora za planiranje i koordinaciju politika i EU integracije, u okviru kojega trebaju biti uspostavljen Odjel za monitoring i analizu politika i Odjel za strateško planiranje i izvještavanje, a tome trebaju doprinijeti i ostale predložene institucionalne i organizacijske promjene predložene u Akcijskom planu.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Na osnovu zakonom definiranih principa i evaluacijskih kriterija definirana su evaluacijska pitanja na osnovu kojih su pripremljeni nalazi i preporuke. Svako evaluacijsko pitanje je detaljno obrazloženo, a zatim su formulisane odgovarajuće preporuke. Definiranje konačnih preporuka i zaključaka je napravljeno u dvije iteracije. Nakon što je nacrt preporuka dostavljen predstavnicima Federalnog ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva (FMPVŠ) i radnoj grupi za izradu Strategije poljoprivrede i ruralnog razvoja FBiH 2021-2027 na uvid i komentarisanje - definirane su finalne preporuke, zaključci, ali i konačni komentari Federalnog ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva (FMPVŠ). Većina preporuka je prihvaćena, te integrisana u finalnu verziju Strategije prateći redoslijed evaluacijskih pitanja. Najznačajnije preporuke su se odnosile na:

- redefiniranje Vizije više u formalno-tehničkom tako da jasno oslikava željeno stanje poljoprivrednog sektora i ruralnog razvoja FBiH, nego u suštinskom poimanju; na kraju situacione analizu dodati izvod iz analize ili sažetak te na taj način istaći povezanost potreba istaknutih u situacionoj analizi sa definiranim ciljevima, prioritetima i mjerama. Slično napraviti i sa SWOT analizom;
- organiziranje sadržaja koji se odnosi na ciljeve, prioritete i mjere tako da se klasificiraju prema ciljevima čime bi se osigurao hijerarhijski redoslijed ciljeva, prioriteta i mjera, te koherentnost s drugim strateškim dokumentima, prije svega Strategijom razvoja FBiH 2021-2027.;
- preformulaciju ciljeva, prioriteta i mjera koristeći jednostavniju, precizniju i tzv. „aktivniju“ jezičku formulaciju;
- pored neophodne jezičke preformulacije strateških ciljeva, prioriteta i mjera kao što je to već istaknuto u okviru nalaza za EP III.1, bilo je neophodno definirati dodatne indikatore kako bi se mogla pratiti i mjeriti implementacija ciljeva, prioriteta i mjera u njihovoj punoj sveobuhvatnosti. Također, nužno je bilo raditi i na usaglašavanju ciljeva, prioriteta, mjera i indikatora ovog strateškog dokumenta s odgovarajućim ciljevima, prioritetima, mjerama i indikatorima Strategije razvoja Federacije Bosne i Hercegovine 2021-2027.;
- uključivanje relevantnih indikatora iz Strategije razvoja Federacije Bosne i Hercegovine 2021-2027 ili pak usklađivanje postojećih indikatora iz predmetnog nacrta s odgovarajućim indikatorima iz Strategije razvoja Federacije Bosne i Hercegovine 2021-2027.;
- jasnije isticanje teorije promjene i interventne logike.

U konačnici, nakon objektivne evaluacije nacrta predmetnog strateškog dokumenta, definirane su preporuke koje su većim dijelom usvojene, te integrisane u sam strateški dokument. Time je sam kvalitet strateškog dokumenta značajno unapređen, te je osigurana solidna osnova za njegovu implementaciju.